FR. DAVID AB AUGUSTA O. F. M.

DE EXTERIORIS ET INTERIORIS HOMINIS COMPOSITIONE

SECUNDUM TRIPLICEM STATUM

INCIPIENTIUM, PROFICIENTIUM ET PERFECTORUM

LIBRI TRES

CASTIGATI ET DENUO EDITI

A PP. COLLEGII S. BONAVENTURAE

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)
EX TYPOGRAPHIA EIUSDEM COLLEGII

1899.

[redacted]

FR. DAVID AB AUGUSTA O. F. M.

DE

EXTERIORIS ET INTERIORIS HOMINIS COMPOSITIONE

SECUNDUM TRIPLICEM STATUM

INCIPIENTIUM, PROFICIENTIUM ET PERFECTORUM

LIBRI TRES

CASTIGATI ET DENUO EDITI

A PP. COLLEGII S. BONAVENTURAE

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

EX TYPOGRAPHIA EIUSDEM COLLEGII

1899.

stant. Ideo hoc loco breviter iudicium nostrum proferre et confirmare volumus

I. de vero huius opusculi auctore;

II. de libelli integritate et excellentia;

III. de variis ipsius editionibus et codicibus msc.

I.

De vero huius opusculi auctore.

Inter omnes, qui de hoc scripserunt, iam constat, nullam quoad auctorem libri quaestionem seriam esse posse, nisi ut electio fiat inter duos viros, scilicet S. Bonaventuram et Fratrem David de Augusta Vindelicorum. Pro utroque non desunt testimonia codicum et editionum. Nostra tamen aetate iam omnes in eo conveniunt, saltem librum secundum et tertium huius operis compositum esse a Fratre David; sed ex infra dicendis etiam primum librum eidem assignandum esse apparebit.

Audiamus primo antiqua testimonia de *persona* et de *scriptis* Fratris David de Augusta Ordinis Minorum.

In libro scripto circa annum 1343, qui dicitur *Provinciale Ordinis Minorum,* quod denuo editum est a P. Conrado Eubel O. M. C. anno 1892 ad Claras Aquas, legitur p. 27, n. 65: « Augustae, ubi quiescit Fr. David, socius praedicti Bertholdi, vir in omni morum disciplina conspicuus ». — Similia repetit auctor *Chronicorum viginti quatuor Generalium* (Analecta Francisc., t. III. p. 239, lin. 36.). — Item, Bartholomaeus Pisanus in libro *Conformitatum* (lib. I. fruct. 8. fol. 69 a): « In Augusta iacet Fr. David, socius dicti Fr. Bertholdi, vir in omni disciplina morum decentissimus ». Et alibi (fruct. 11. fol. 115 a): « In Augusta iacet Fr. David et Fr. Tertericus (? Theodoricus), Argentinae Minister, viri sanctitatis magnae et perfectionis ». — Item, auctor *Chronicorum anonymorum* (Analecta Francisc., t. I. p. 290), quorum prima pars sumta est ex antiquis monumentis, haec habet: « Mortuus etiam est anno 1272 devotissimus quidam Fr. David, qui conscripsit *libellum de exteriore et interiore homine secundum triplicem statum: incipientium,*

proficientium et perfectorum, et brevem expositionem super Regulam Fratrum Minorum. Is vitam duxisse scribitur innocentissimam. Hora obdormitionis eius revelata fuit Fr. Bertholdo Ratisbonae actu praedicanti, qui, recommendans eum populo, hunc versum:

Qui pius, prudens, humilis, pudicus,
Sobrius, castus fuit et quietus,
Vita dum praesens vegetavit eius
Corporis artus

in eius laudem recitavit ». — Nic. Glassberger (Analecta Francisc., t. II. p. 83) habet: « Anno praedicto, id est 1271, decimo septimo Kalendas Decembris [15. Nov.], obiit reverendus et religiosissimus Fr. David, in Augusta sepultus, socius Fr. Bertholdi de Ratisbona, qui scripsit *libellum de exterioris et interioris hominis compositione secundum triplicem statum, videlicet incipientium, proficientium et perfectorum,* et brevem expositionem super Regulam Fratrum Minorum, ut clarius habetur in eius Legenda, quam in maiori Chronica posui. Hora obdormitionis eius etc. »; cetera ut in auctoritate praecedente. — Praedicta confirmantur verbis, quae Friburgi in Helvetia in codice sign. n. 23. bibliothecae Fratrum Min. Conventualium, scripto 1419, fol. 60 leguntur: « In Augusta Fr. David. Istius obitus Fr. Bertholdo in Ratisbona predicanti revelatus est, dum tamen obiret in Augusta, que per tres dietas a Ratisbona distat. Et tunc ipse Fr. Bertholdus eadem hora mortis eius recommendavit eum populo ». — Doctissimus Ludovicus Prutenus, qui floruit post annum 1450, in suo *Trilogio animae* (parte II. cap. 20.), referens quandam sententiam, addit: « Ut dicitur in *Profectibus Religiosorum* a Fr. David Ordinis Minorum ». — *Liber anniversarius* Conventus Augustani ad diem 19. Nov. 1272 exhibet eiusdem memoriam his verbis: « Obitus Fr. Davidis, socii Fr. Bertholdi, magni praedicatoris, a. d. 1272 XIII. Kal. Decembris, sepulti ante altare Corporis Christi in nostra Ecclesia ». Alia vero manus posterior addit: « Qui fecit *formulam novitiorum de interiore et exteriore homine,* et libellum *de Septem profectibus Religiosorum;* scripsit optimas epistolas novitiis in

Ratisbonam (sic), composuit *Collationes ad fratres*, exposuit clare Regulam nostram et computatur inter beatos fratres in registro Ordinis nostri [1] ».

Ioan. Trithemius *de Scriptoribus ecclesiasticis* (fol. 100 ed. Paris. 1512): « David, Ordinis, ut ferunt, Minorum, natione Teutonicus, vir in divinis Scripturis exercitatus, vita et conversatione insignis, in declamandis sermonibus ad populum excellentis ingenii fuit. Scripsit quaedam aperto sermone opuscula, quarum lectio devotis Fratribus non est contemnenda; de quibus exstant subiecta: Ad novitios de compositione hominis exterioris, liber I. — De Compositione hominis interioris, liber I. — Profectus Religiosi VII. — Collationes meas, quas. — Sermones de tempore, lib. I. — Sermones de Sanctis, lib. I. Et quaedam alia. Claruit non longe post B. Franciscum. Sepultus est in Augusta ».

Marcus Ulyssiponensis eundem laudat in suis *Chronicis S. Francisci*, scriptis circa 1550, pars II, lib. 1. c. 2, eique attribuit non tantum librum *de Compositione hominis interioris*, qui incipit: « In priori Formula », sed etiam illum *de Compositione hominis exterioris*, scil. librum primum.

Franciscus Gonzaga *de Origine seraphicae Religionis*, capite de Scriptoribus illustribus: « Fr. David Teutonicus, humanarum divinarumque litterarum non ignarus, scripsit *de Compositione hominis exterioris* lib. I. — Sermones de tempore lib. I. — De Sanctis lib. I. Claruit non longe post B. Franciscum obiitque Augustae Vindelicorum ».

His antiquis documentis subiungendae sunt duae illae epistolae Fratris David, quas in nostra editione posuimus unam ante primum librum, alteram ante secundum. Hae attestantur, Fratrem David fuisse non tantum Fratris Bertholdi, celeberrimi praedicatoris, *socium*, sed etiam eiusdem novitii *magistrum*.

[1] Hoc sumsimus ex libro *Geschichte der Oberdeutschen* (Strassburger) *Minoritenprovinz* von P. Conrad Eubel, Würzburg 1886, p. 254, nota 228. Constat tantum, Fr. David mortuum esse ante Fr. Bertholdum, defunctum die 14. Decembris 1272. Utrum, ut vult supra Glassberger, 15. Novemb. 1271, an anno 1272 sive die 19. sive die 15. Novemb., non videtur esse certum; primum tamen est magis verisimile.

Et revera constat, David per aliquos annos hoc officio functum esse Ratisbonae, antequam habitavit in conventu Augustano.

Sed huic assertioni, quam tenent multi recentiores, ut Iocham, Dr. Lempp aliique, ab aliis contradicitur, vel saltem de ea dubitatur. Waddingus (Annales ad an. 1272, n. 21.) e contrario probabilius esse dicit, Fratrem David potius fuisse *discipulum* Fratris Bertholdi. Sbaralea (Supplement. ad Scriptores Ord. Minorum p. 211) B. Bertholdum Ratisbonensem *socium, non magistrum,* ut quidam tradiderunt, appellat [1].

Solutio huius dubii dependet a quaestione, utrum memoratae epistolae, impressae in ed. Augustana an. 1596, sint genuinae, an non; pro cuius determinatione recurrendum est ad auctoritatem codicum. In elencho infra posito referuntur ultra 20 codices illas habentes, vel saltem unam earum; tamen in eisdem praevia *inscriptio cum nomine Bertholdi* pluries deest, ita ut absolute incipiat epistola verbis *Desiderasti a me*, vel *Petis a me.* In aliis vero codicibus habetur inscriptio cum nomine *Bertholdi* integre scripto; ita Monachii in biblioth. Regia cod. lat. 18186. habet utramque epistolam cum inscriptione completa *Fratri Bertholdo*. Etiam cod. 9068. habet utramque cum inscriptione, sed pro *Fratri Bertholdo* ponitur *Fr. B.* Cod. 8826. habet secundam epistolam, et aliam, quae incipit *Videte,* scriptam: « *Ad novitios Ratisbonam* ». Primam tantum epistolam habent cod. 3037, cod. 4637. et cod. germ. 690. cum nomine integro *Fratris Bertholdi.* Porro, cod. 5829. et cod. 5606. habent secundam epistolam cum hac inscriptione: « *Fr. David Fratri Bernardo et novitiis Ratisbonam* » etc., ubi pro *Bertholdo* vel *B.* erronee positum est nomen *Bernardi.* In reliquis istorum codicum deest ipsa integra *inscriptio* epistolae,

[1] P. Eubel, loc. cit. p. 254, n. 224, verbis Sbaraleae citatis, addit, eundem Sbaraleam contendere, se in inscriptione primae epistolae Fratris David nunquam invenisse litteram *B,* sed tantum litteram *N.* — Sed primo dicimus, nos nec loco ab Eubel citato (Script. Ord. Min. p. 211) nec in Bullario (t. II. p. 459) haec verba invenire potuisse. Fortasse hoc dixit alius auctor recentioris aetatis. — Secundo, ex codicibus infra citandis patet, falsum esse, quod nomen Bertholdi in nullo codice habeatur.

ut diximus, et habetur plerumque epistola tantum prima. In codice quodam biblioth. Ducalis Weimarii est epistola prima *Petis a me,* et ante eam scriptum est: *Incipit opus Fr. Bertholdi,* qui error insinuat, ex epistola illa sumtum esse nomen Bertholdi. In nostris codicibus infra citatis non invenimus pro littera *B* substitutam esse litteram *N.* — His codicibus accedit auctoritas editionis Augustanae, quae nititur, ut in praefatione dicitur, codice Pollingensi quoad primum librum, et quoad secundum et tertium librum codicibus Monasteriorum Ettalensi et Diessensi. Denique illa libri anniversarii Conventus Augustani verba supra (p. V) relata: « Scripsit optimas epistolas novitiis in Ratisbonam », pro eodem fidem faciunt.

Illa positiva plurium codicum testimonia non possunt elidi eo, quod pluralitas codicum non habeat praedictas epistolas, vel praeviam illam inscriptionem *Fr. David Fr. Bertholdo.* Illae enim epistolae non pertinent ad integritatem ipsius operis, sed sunt litterae adiunctae transmissioni ipsius operis, vel partium eius.

Porro minime obstat, quod in monumentis antiquis Fr. David dicitur potius *socius* Bertholdi quam *magister.* Certe David potuit simul esse *socius* eius, quem antea habuit discipulum, quia in Ordine passim evenit, ut qui antea fuerit discipulus postea fiat socius vel etiam superior eiusdem sui magistri. Quod autem fuerit *socius,* est res manifesta etiam extraneis, qui communiter nesciunt, quis fuerit magister novitiatus alicuius Religiosi; immo ipsi eiusdem Ordinis Religiosi multique eiusdem Provinciae hoc ordinario nesciunt, quia magistri novitiorum saepe mutantur. — Cum igitur aliunde constet, Fratrem David functum esse Ratisbonae per plures annos officio magistri novitiorum, eundemque intima cum Bertholdo societate fuisse coniunctum, nulla ratio subsistit, sive testimonium codicum refutandi, sive alium ignotum Bertholdum loco celeberrimi praedicatoris substituendi. Unde Fr. David non est fraudandus gloria sua, ut sit quasi pater spiritualis tanti discipuli. — Eaedem epistolae insuper ad hoc serviunt, ut plura circa vitam Fr. David accuratius determinari possint. Secundum morem Ordinis Seraphici et eiusdem Constitutiones magisterium novitiorum non demandatur

iuveni et inexperto Religioso, sed maturo et probato; unde praesumendum est, Fratrem David saltem complures annos in Ordine vixisse, quando receptus est Fr. Bertholdus. Conventus Ratisbonensis fundatus est anno 1226, et cum Fr. Bertholdus dicatur[1] iam ab annis 1241-1250 in locis circa Ratisbonam ministerium suum sacerdotale exercuisse, probabilissimum est, Fratrem David saltem ab anno 1235 iam Ordinem professum esse; immo nihil obstat, « eum non longe post B. Franciscum receptum esse ad Ordinem » (ita Trithemius). — Denique concludere licet, librum primum sive Formulam novitiorum compositum esse circa annum 1240 vel 1241. Nam in epistola prima manifeste insinuatur, Fratrem Bertholdum tunc vel adhuc fuisse novitium, vel paulo ante professum. Dicitur enim ibi: « Volo tamen ea tibi scribere, quae *novitio conveniunt incipienti servire Domino in Religione,* altiora autem, cum ad illa profeceris, Dominus te docebit » etc. Similia nequeunt esse scripta Bertholdo tunc, quando eius fama iam longe lateque celeberrima erat.

II.

De integritate et excellentia huius operis.

Waddingus (Annales ad an. 1272, n. 15. et 16.; Scriptores Ord. Min. p. 67 et p. 53, edit. Romae 1806), Sbaralea (Supplement., loco cit.) omnesque viri recentiores de his operibus scribentes, praesertim Eubel (loc. cit. p. 32 seq. et p. 255), qui citat etiam aliorum de David scripta, ut Pfeiffer, Preger, Kraenzler; porro Iocham (Kirchenlexicon, Herder, 2. ed. t. III. col. 1413), Dr. Ed. Lempp (in periodico Zeitschrift für Kirchengesch. v. Theod. Brieger, tom. XIX. fasc. I. p. 13-46); hi omnes, dico, in hoc conveniunt, Fratri David tribuendos esse saltem duos libros, scil. secundum et tertium, operis a nobis infra editi. Haec sententia, satis iam testibus antiquis firmata, peremptorie comprobatur testimonio meliorum codicum. Inter

[1] Vide in Kirchenlexicon, Herder, ed. II. tom. II. col. 476 seqq., articulum *Berthold* v. Regensburg, scriptum a Ianner.

370 codices, qui vel hos tres libros, vel partes eorum continent, multi quidem sunt anonymi, alii et non pauci nomen Bonaventurae, paucissimi nomen Bernardi, Hugonis vel alius auctoris inscriptum habent; sed nomen Bonaventurae habetur in codicibus recentioribus, cum vix unus alterve scriptus sit circa an. 1400; Fratri vero David favent multi codices saec. XIV. et plures saec. XIII. exeuntis. Error iste in assignando auctore Bonaventura facile explicari potest. Cum enim nomen Fratris David extra Germaniam vix esset notum, celeberrima erat fama S. Bonaventurae; cum etiam constaret, Bonaventuram scripsisse pro instructione novitiorum, scilicet *Regulam novitiorum:* non est mirandum, quod librarii ignorantes substituerint pro anonymo celeberrimum Bonaventuram. Deceptionis similis annales rerum litterariarum infinita exempla praebent, praesertim quoad opera SS. Augustini et Bernardi.

Ad eandem sententiam abunde confirmandam provocamus legentem ad ipsius opusculi indolem, stilum ac methodum, quae omnia certissime aliena sunt a modis Bonaventurianis. Hoc quisque facile sibi persuadere potest, cum inter se conferre voluerit solummodo partem primam libri I. cum genuino Bonaventurae opusculo *Regula novitiorum* [1], idem argumentum tractante. Excluso autem Bonaventura a conscriptione huius libri, alius auctor nequit assignari nisi Frater David, in quem conspirant omnia argumenta.

Controversia proprie respicit librum primum sive *Formulam novitiorum,* cuius prima pars incipit: « Primo semper considerare debes », altera vero: « Si vis in spiritu proficere », de quo etiam recenti tempore dubitatum est, utrum sit Fratri David tribuendus. In editione Vaticana (tom. VII. p. 652) primus ille liber habet titulum *De institutione novitiorum* et tanquam scriptum speciale etiam loco separatus est a libris secundo et tertio.

Waddingus (Annales, loc. cit., et praecipue Scriptores Ord. Min. p. 53 et 67) putat, hunc libellum scriptum esse a sancto Bonaventura, sed postea auctum et parum mutatum fuisse a

[1] Impressum est in nostra editione Omnium Operum S. Bonav. tom. VIII. p. 475, et separatim in opusculo *Selecta scripta* eiusdem p. 204 seqq.

Fratre David. Hac quaestionis solutione ille putat in concordiam redigi posse praedictàm codicum et editionum dissensionem. Huic hypothesi consentit etiam Iocham in citato articulo.

Sed haec opinio, cui ipsa opusculi indoles minime favet, nullo historico documento confirmatur; supponit etiam, quod Bonaventura prius scripserit quam Fr. David, quod saltem valde dubium est et prorsus reprobandum, si verum est, Fratrem David fuisse magistrum Fratris Bertholdi. Nam tenendum est, S. Bonaventuram ante annum 1257, quo electus est Minister Generalis, non scripsisse pro novitiis.

Dr. Lempp [1] nullum huic libro assignat auctorem, sed tantum vult, ipsum potius abiudicandum esse Fratri David. Rationes congruentiae ab ipso prolatae parum valent, immo principalis ratio fundatur in falsa suppositione, quod multa ex Patribus sumta *additamenta,* quae habet ed. Augustana an. 1596, sint genuina; quod est falsum et contra omnes quos consuluimus codices et editiones, de quo infra.

Attamen omnino tenendum est, etiam *primum* librum integrum cum duabus suis partibus tribuendum esse Fratri David. Minime quidem contendimus, *eodem tempore* istos tres libros esse compositos, sed auctorem postea has collationes in unum opus adunasse. — Verum iam bene vidit Sbaralea (Supplement. ad Script. Ord. Min. p. 162 seq.). Primo hic reprobat opinionem praedictam Waddingi his verbis: « Nequaquam verisimile est, Davidem, virum doctum et pium, nullam S. Bonaventurae mentionem in illis fecisse, si primam horum opusculorum texturam S. Doctor confecisset, incrementum vero et ordinem David ipse, vir ingenuus dedisset. Deinde, an non satis hoc argumentum tractavit Bonaventura in *Regula novitiorum?* Ut quid igitur illi necesse fuit idem recoquere pulmentum »? — Veram deinde sententiam explicat his verbis: « Sunt autem tres libri hoc ordine dispositi: primus continet de exteriore et de interiore (?) homine, sive de triplici statu Religiosorum: incipientium, proficientium et perfectorum; et primo de *informatione novitiorum pars I.* incipit: *Primo semper debes;* altera pars

[1] In citato articulo p. 22 dicit: « Die Formel *exterioris hominis,* wie es gedruckt vorliegt, scheint dem David abzusprechen zu sein ».

incipit: *Si vis in spiritu proficere.* Secundus liber tractat de reformatione mentis, cuius I. pars incipit: *In priori formula novitiorum,* quam citat et libro tertio processu VI. cap. 33(?); altera vero pars incipit: *Nunc de singulorum vitiorum.* Tertius liber agit de processu Religionis et dividitur in septem processus incipitque: *Processus Religionis*... Hoc modo disponi vulgarique debent in futuris editionibus, ut factum est in nupera editione an. 1727 in octavo apud Io. Christophorum Baeurlein, Constantiae, ex msc. Pollingen. et Ettalen. et Diessen. Monasteriorum, quae tamen editio nonnihil interpolata legitur; non autem ordine inverso, ut in editione Antwerpiensi, Vaticana aliisque posterioribus ».

Hanc Sbaraleae sententiam tres codices omnino confirmant, quorum unus est Romae, biblioth. Barberini, cod. n. 2695, chart. saec. XV. a fol. 200 a; duo alii sunt Neapoli, biblioth. National., scilicet cod. sign. VII. G. 52. saec. XIV. ante med. et cod. VII. G. 21. saec. XV. Conveniunt satis in textu, sed Neapolitanus primus non habet nomen Bonaventurae, cum sit anonymus: « Incipit liber domini Bonaventurae Ordinis Minorum de triplici Religiosorum statu, scilicet incipientium, proficientium et perfectorum. Prologus: Forma novitiorum et professorum Religiosorum dicitur iste liber; et bene, quia, si secundum doctrinam in eo contentam vivere quis voluerit, vere Religiosus erit. Sicut forma dat esse rei, ut vere sit, ita modus vivendi, qui in hoc libro continetur et docetur, dat esse Religioso, ut vere Religiosus sit; et sicut sine forma res esse non habet, sic non est aliquis Religiosus, nisi doctrinam, quae in hoc libro continetur, observet. Dividitur autem liber iste in tres libros, ad informationem triplicis status Religiosorum, scilicet incipientium, proficientium et perfectorum. Primus liber dicitur *Formula novitiorum,* in quo informantur incipientes; secundus dicitur liber *de reformatione mentis,* in quo informantur proficientes; tertius dicitur liber *de profectu Religiosorum,* in quo informantur Religiosi ad perfectionem et in perfectione. Primus liber dividitur in duas partes, et similiter secundus, et singulae partes in capitula dividuntur; tertius liber dividitur in septem processus. Et quidam illorum processus similiter in capitula dividuntur, quidam vero, videlicet pri-

mus, secundus et tertius processus manent indivisi. Legat autem eum sedulo qui Religiosus esse voluerit, et secundum doctrinam in eo contentam vivere satagat studiose. Et si deficere contingat, poeniteat et emendet, semper implorans auxilium Dei, sine quo nihil possumus facere, et procul dubio Deus adiuvabit eum, quia nunquam deserit, sed salvos facit sperantes in se, licet aliquando ad tempus nos tribulari permittat. Prologus iste non est domini Bonaventurae, compositoris huius operis sequentis ».

Quod autem illa *Formula novitiorum* ad eundem auctorem pertineat et aliis libris praeponenda sit, luculenter testatur ipsum opus editum, scil. secundus et tertius liber. Nam in Prologo ad II. librum (infra p. 63) auctor dicit, se iam scripsisse « priorem Formulam de exterioris hominis compositione »; et pars prima (p. 64) sic incipit: « In priori Formula novitiorum, quam quibusdam novitiis nostris scripsi de *exterioris* hominis compositione, aliquam formulam eis proposui, secundum quam se regerent tam in domo quam extra. Nunc de *interioris* hominis, id est mentis, reformatione, ad quam omnis vera Religio ordinari debet, aliqua eisdem, sicut promisi, tradere dispono verbis indoctis et materia inordinata ». Idem exprimitur in libro tertio, cap. 46. n. 4, his verbis: « Sicut in priori Formula novitiorum tractatum est ». Eundem textum habent omnes quos consuluimus codices et editiones. — Ex eodem prologo patet, opus conflatum esse ex collationibus, quas David tum ad novitios tum ad alios Religiosos voce facere solebat. Hac ratione et illa altera, quae probabilissima est, non eodem tempore partes huius operis scriptas et publicatas esse, satis explicatur illa operis proprietas, quod materia re vera non sit perfecte ordinata nec careat pluribus repetitionibus.

Haec iam sufficere possent ad probandum, Formulam novitiorum eidem Fr. David tribuendam esse. Omne tamen dubium prorsus excluditur auctoritate codicum. Primo enim 86 codices tres libros exhibent et eodem quidem ordine, exceptis paucis, qui ordine transposito primum librum ultimo loco habent, immo unus secundam partem primi libri adiungit tribus tanquam librum quartum. — Secundo, non desunt codices, qui cum primum tantum librum habeant, expressis verbis Fr. Da-

vid auctorem nominant. Ex elencho enim codicum infra posito apparet, plurimos codices non referre integrum opus trium librorum, sed tantum partes eorum. Multi habent tantum librum II. et III, alii tantum III, alii II, alii vel tantum primam partem primi libri, vel secundam, quam inscribunt sub speciali titulo *Viginti passus de virtutibus bonorum Religiosorum ad novitios*. Recte dicit cum Sedulio Waddingus (Scriptor. Ord. Min. p. 54): « Mira varietas est in his opusculis de instruendis novitiis. Valde discrepant in ordine et dispositione, in partitione et numero capitulorum, propterea, quia plerique, addentes vel dementes aliqua secundum captum suum, vel tyronum necessitatem sive adolescentum qualitatem, immutarunt aliquando titulos et exordia, alii, ambientes pro auctoribus haberi, alias rerum formas induxerunt; unde ortum est ambiguum circa genuinos scriptores iudicium ». Licet hoc verum sit, tamen, si recurrimus ad integram multitudinem codicum, praesertim antiquiorum, non est difficile integritatem operis et genuinum textum distinguere ab indebitis insertionibus, lacunis et mutationibus. Nam, ut de aliis taceamus, textus mutationes eaedem semper ad paucos codices reducuntur, dum infinite maior numerus exhibet textum genuinum. Exempli gratia, teste Dr. Lempp (loc. cit. p. 20), in codice Monacensi 15312. Formulae novitiorum adduntur duo capitula: « De officio magistri novitiorum »; et « Qualiter novitius se praeparet ad horam ». Haec in editionibus et codicibus a nobis collatis non invenimus; unde ea inter spuria recensemus.

Concedimus tamen, quoad secundam partem primi libri non deesse rationes, ut dubitemus de authenticitate huius brevissimi tractatus. Prima enim eiusdem libri pars concludit quodam epilogo seu compendio, ut in fine librorum apponi solet (vide infra lib. I. cap. 26. p. 35). Hinc videtur verisimile esse, alteram partem priori *postea* esse adiunctam, praesertim, cum haec in non paucis codicibus separatim exhibeatur et interdum aliis auctoribus, speciatim Thomae Aquinati, adscribatur, id quod manifeste erroneum est. Sed meliores codices Fratrem David nominant auctorem huius tractatuli; pro hoc igitur standum est, eo magis, quod non obscure in praefatiuncula

et capitulo 27. insinuetur, hanc secundam partem non esse nisi continuationem primae partis, id quod iam diximus in nota ad calcem p. 36 posita.

Praeter opus infra editum alia etiam scripta Fratris David in antiquis testimoniis recensentur. Non dubitandum est, eum scripsisse brevem *Expositionem Regulae Fratrum Minorum,* quae cum suo nomine exstat Monachii in codicibus n. 8826. script. an. 1428 et n. 15312. saec. XV. — Ipsi tribuitur etiam *Tractatus de inquisitione haereticorum,* editus a Preger, Monachii 1879; habetur in supra relato cod. 15312. — Scripsit etiam *Sermones,* et praeter Trithemium alii iam relati testati sunt, Fratrem David egregium fuisse praedicatorem. Annales Hirsaugienses habent: « David in divinis Scripturis exercitatus, in declamandis sermonibus ad populum excellentis ingenii fuit. Et quia sermonum popularium declamator fuit egregius, de Tempore simul et de Sanctis devotione congruos *sermones* composuit ». — Citantur etiam *Collationes ad Fratres* eiusdem; et re vera ipse in praefatione libri II. testatur, se tales collationes ad Fratres habuisse, quas postea in unum librum collegit. Unde non est improbabile, eum etiam alias collationes non collectas recitasse, quae vel ab ipso, vel ab aliis scripto traditae sint.

Denique eidem opuscula germanice scripta tribuuntur; horum plura edidit Pfeiffer in periodico *Zeitschrift für deutsches Alterthum,* Leipzig 1853. Quorum tamen non pauca spuria esse, cum Preger asserit Dr. Lempp (loc. cit. p. 28); qui etiam observavit, opusculum germanicum *Die sieben Vorregeln der Tugend* convenire cum libro de profectibus Religiosorum, quibusdam additis et mutatis. Suspicamur autem, non ab ipso Fratre David, sed potius ab aliis versionem praedictam esse factam, quemadmodum etiam constat, *germanicos* qui circumferuntur sermones Fr. Bertholdi non ab ipso praedicatore esse editos, sed contra eius voluntatem ab aliis esse ex ore loquentis exceptos et vulgatos. De praedictis conferatur Eubel (loc. cit. p. 31, 33 et 255) et Dr. Lempp (loc. cit. p. 26 seqq.).

Ex testimoniis antiquorum iam relatis satis patet, quanti aestimata sint scripta Fr. David, et quam celebrata eiusdem sanctitas. Nullum quidem habet ipse et Fr. Bertholdus cultum ab

Ecclesia approbatum, sed in Menologiis Ordinis uterque semper titulo *Beati* decoratus est. Etiam recentiores viri, non exceptis acatholicis, et personam et opera Fr. David magnis laudibus extulerunt, praesertim *Pfeiffer* magnificum elogium eiusdem scripsit, quod refert Eubel (loc. cit. p. 31). Inter alia laudat personam eius nobilem, profunditate cordis et altitudine mentis insignem, qui ubique manifestet, se fuisse vivificatum spiritu divinae doctrinae verumque fuisse discipulum Christi et ipsius S. Francisci [1].

Idem probatur rara huius libri frequentia et diffusione, quam testatur multitudo codicum, qui habent vel integrum illud opus, vel saltem partes eiusdem. Non est dubitandum, auctorem recenseri posse inter praecipuos theologiae mysticae doctores, qui saeculo XIII. exstiterunt. Sint alii quidem scriptores huius aevi sublimitate spiritus et doctrina ipso maiores, in quadam tamen excellentia Fr. David nemini cedit, scilicet in doctrina ad usum vitae accommodata et practica, in prudenti et facili applicatione verorum principiorum et in moderata, pia et efficaci rerum expositione. Praesertim doctrina libri II. et III. adhuc nostra aetate pro omnibus Religiosis, immo etiam pro devotis saecularibus utilissima praebet documenta. Loquitur ipse de rebus spiritualibus ex abundantia cordis propriaque peritia, simpliciter quidem et breviter, sed clare et convenienter ad captum omnium. Et cum regulas distinctas det incipientibus, proficientibus et perfectis, per gradus praecepta sua distribuit discipulumque practice ducit ad altiora intelligenda et prosequenda. Saepe utitur argumentis ad hominem, non raro ingeniosis. Etiam

[1] Mira sane est assertio Dr. Lempp (loc. cit. p. 33, nota 1): « Man erhält den Eindruck, dass David von dem wahrem Bild und den ursprünglichen Ideen Franzens, wovon Iordan von Giano 1262 noch eine so gute Erinnerung hatte, *kaum eine Ahnung hatte* » ! Hoc dictum intelligitur secundum quorundam praeconceptas de Regula S. Francisci opiniones inter acatholicos fere vulgares, quae non *ultimam* S. Francisci Regulam ab Honorio III. approbatam pro norma *communitatis* proponunt; sed potius sublimia illa de paupertate *eloquia* et Sancti *exempla* stupenda, quae sane unicuique Fratri Minori particulari admiranda et veneranda sunt et nova semper incitamenta praebere debent.

in altioribus et extraordinariis gradibus contemplationis se probat expertum et securum magistrum. Cum omnibus vere probatis spiritualis vitae magistris perfectionem non ponit in sensibili devotione, in alta contemplatione, in supernaturalibus donis, visionibus et revelationibus non raro fallacibus, sed in continuo exercitio omnium virtutum, praesertim interiorum, quarum fundamentum est ***humilitas*** et apex et forma ***caritas*** Dei et proximi. Valde notandum est quod libro III. c. 67. n. 1. docet contra multos, qui nimium tribuerunt visionibus et revelationibus vel novis, vel antiquis abbatis Ioachim; in quo cum S. Bonaventura bene convenit contra alios suae aetatis Religiosos Ordinis Minorum.

Lingua latina huius libri certe non est classica, sed suo aevo consueta, nec desunt germanismi. Tamen sermo non est incultus nec durus.

Alii auctores posteriores non pauca ab eo mutuati sunt. Sufficit hoc ostendere quoad celebrem virum Gerardum (Zerbolt) a Zutphania, qui fuit columna societatis *Fratrum in communi viventium,* cuius alumnus fuit Thomas a Kempen, toto orbe terrarum notissimus. Gerardus mortuus est in iuvenili aetate anno 1398. In tractatu eiusdem *de Reformatione virium animae*[1] non tantum multa accepit ex Bonaventurae opusculis (scilicet *de triplici Via, Praeparatio ad Missam,* atque *Lignum vitae),* sed etiam ex hoc libro Fratris David mutuavit tum sententias multas, tum quaedam fere verbotenus. Pro specimine conferatur lib. II. c. 9. cum illo scripto Gerardi, cap. 18. *de Reformatione memoriae,* ubi legitur: « Primus gradus est ipsam memoriam cum labore ab evagatione illicita refrenare et divinis vel utilibus cogitationibus quodam modo invitam occupare. Secundus est iam sine importuna evagatione bonis meditationibus posse intentum esse et in latitudine cordis sui secum deambulare. Tertius est quodam modo in Deum esse absorptum, ut scilicet homo in Deo per devotas meditationes absque strepitu volubilium cogitationum, imaginationum et phantasmatum dulciter et cum delectatione requiescat ».

[1] Utimur editione, quae subiuncta est opusculo *Consolatorium theologicum* magistri Ioan. de Tambaco, editum Basileae per magistrum de Amerbach 1492.

Quoad opera Fratris *Gerardi* iam notavimus in Prolegomenis ad tom. VIII. Operum S. Bonaventurae p. CXII col. 2, n. 3. 4, ea esse aucta et in linguam Hispanicam traducta, et sic via indirecta etiam in manus S. Ignatii, fundatoris Societatis Iesu venisse, teste P. Watrigant S. I. (Etudes etc., Paris, 20. Octob. 1897, p. 209).

III.

De variis huius operis editionibus et codicibus msc., praesertim de iis, quibus ad corrigendum textum usi sumus.

Saepe hi tres libri impressi sunt aut *separatim* cum nomine Bonaventurae vel David, aut inter *collectiones* operum eiusdem Bonaventurae. Sbaralea (Supplement. etc. p. 211) refert vetustam editionem Venetam anni 1487, quam non vidimus. — Alia editio, quam in edendo hoc volumine adhibuimus, in fine habet hanc inscriptionem: « Impressum hoc opus mira arte solertique cura per Bernardinum de Misintis, sumptibus Angeli Britannici de Pallazolo civis Brixie in alma civitate die XVII. Decembris MCCCCLXXXXV. ad laudem omnipotentis Dei et Genetricis Marie ». Est collectio multorum S. Bonaventurae opusculorum. In principio huius operis habetur: « Incipit liber S. Bonaventure Ordinis Minorum, cardinalis et doctoris eximii. De interiori homine sive alias de triplici statu religiosorum: incipientium videlicet, proficientium et perfectorum, et primo de informatione novitiorum. Capitulum primum. Prima pars. Primo semper debes considerare ».

Ipsa habet tres libros integros; interdum, sed raro aliqua verba addit, v. g. in ultimo libri III. capitulo in fine subiunguntur paucae propositiones. Textus vitiis quidem, interdum incredibilibus, scatet, quae probant, editorem vix rudimenta linguae latinae novisse; exhibet tamen saepe lectiones bonas, quae passim cum melioribus codicibus conveniunt.

Alibi etiam opus hoc erronee cum nomine Bonaventurae editum est. — Ab egregio P. Henrico Sedulio Ord. Min. Antwerpiae, officina Plantiniana 1591, una cum *Speculo disciplinae*

editi sunt *Profectus Religiosorum* (id est lib. II. et III. nostrae editionis). Utrumque opus falso adscribitur Bonaventurae, de quo videri possunt Prolegomena (p. LXXVI. et XCV. seqq.) ad tom. VIII. nostrae editionis Operum omn. S. Bonaventurae. Ed. Vaticana eorundem Operum (tom. VII. a p. 595) ipsam Sedulii editionem libri *Profectus* cum eiusdem notis marginalibus denuo impressit. — In collectionibus variis opusculorum S. Bonaventurae plerumque invenitur, exceptis collectionibus Argentorati anni 1495 et Venetiis anni 1504 factis, quae recte libellum omittunt. Post editionem Vaticanam Operum omnium Bonaventurae in omnibus ipsam sequentibus et etiam in ultima Parisiensi habetur.

Separatim et *Fratri David* inscripti hi libri prodierunt Augustae Vindelicorum anno 1596 cum titulo: « Beati Fr. David de Augusta Ordinis Minorum pia et devota opuscula. Pleraque post trecentos amplius annos, ex quo scripta sunt, nunc primum edita ». Dedicatum est opus: « Viro Reverendo Iohanni Antonio Velsero... S. I. presbytero ». Ibi asseritur, editorem ante menses aliquot librum de *exterioris* hominis institutione iam vulgasse aliosque duos libros ipsius auctoris ex Ettalensi et Diessensi Monasteriorum bibliothecis eruisse et nunc primum librum iterum cum duobus aliis typis imprimere velle. Praemittitur operi utraque epistola Fratris David, scripta Fratri Bertholdo et novitiis Ratisbonae morantibus, sicut exhibentur in nostra editione.

Haec editio primi libri *secundam* partem omittit, sed pro eo in prima parte multa addit, etiam integra capitula. Horum additamentorum nonnulla sumta sunt ex secunda parte, sed plurima aliunde, praesertim ex opusculo *Sermones ad Fratres in eremo*, qui impressi sunt inter opera S. Augustini; alia pauca sumsit ex Regula S. Benedicti, ex operibus Ss. Hieronymi, Gregorii etc. Haec additamenta certe sunt ab alio auctore, cum desint in omnibus aliis editionibus et codicibus, quos contulimus. Textus secundi et tertii libri in substantia convenit cum nostra editione; raro pauca addit vel omittit, et si praescindimus a multis vitiis, cum codicibus convenit.

Teste Sbaralea (loc. cit.) haec editio iterum prodiit Antwerpiae anno 1600 typis Plantinianis, tum Coloniae anno 1618 et

1622. Habetur etiam in bibliotheca Patrum Lugduni anno 1675 edita, tom. 25; editor maxime extollit hos libros et *medullam perfectionis evangelicae* nuncupat. In Patrologia latina Migne tom. 184. col. 1189 inter opera Bernardi impressa est pars prima libri I: « Primo semper debes considerare ». Sed ibi bene notatur, opusculum esse potius Fratris David de Augusta. Sbaralea, ut supra (p. XII.) diximus, etiam citat editionem Constantiae anni 1727 in 8, qua editio Augustana anni 1596 denuo excusa esse videtur.

Elenchum codicum copiosissimum quam brevissime referre voluimus, quia eorum praecipue auctoritate nostra nititur argumentatio; nec conveniens esse videtur, ut tantus in eisdem colligendis et notandis labor maneat in abscondito et inanis.

ELENCHUS CODICUM

qui opus Fratris David, vel partes eius habent.

1. *Admonte,* bibliotheca Monasterii, cod. 209. chart. in fol. saec. XIV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 2. *In eodem cod.* lib. III. *anonym.* — 3. *Ibid.* cod. 778. membr. 8. s. XIV, lib. I. p. 1. *anon.*

4. *Altovadi,* biblioth. Monasterii, cod. 84. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *Bernardi.* — 5. *Ibid.* cod. 87. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *Bonaventurae.* — 6. *Ibid.* cod. 100. m. 8. s. XIV. lib. II. *anon.*

7. *Atrebati,* biblioth. Civitatis, cod. 182. m. fol. s. XV. lib. I. p. 2. mutil. *anon.*

8. *Augustae Trevirorum,* biblioth. Publica, cod. 631. (146.) m. 8. s. XV. lib. II. *fr. David.* — 9. *Ibid.* cod. 607. (341.) miscell. s. XV. lib. I. mutil. *fr. David ordinis Cistercensis* (sic). — 10. *Ibid.* cod. 433. (544.) m. 8. s. XV. lib. II. et III. *anon.* — 11. *Ibid.* cod. 281. (598.) s. . . . lib. II. et III. *anon.* — 12. *Ibid.* cod. 128. (664.) chart. 4. s. XV. lib. II. et III. deinde lib. I. p. 2. tandem p. 1. *anon.* — 13. *Ibid.* cod. 732. (785.) chart. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 14. *Ibid.* cod. 822. (796.) miscell. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 15. *Ibid.* cod. 473. (s. . . .) miscell. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

16. *Avenione,* biblioth. Civitatis, cod. 182. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. lib. II. et III. *anon.* (a 2. manu: *Bona ventura*). — 17. *Ibid.* cod. 170. chart. s. XV. *anon.* ut praecedens. — 18. *Ibid.* cod. 105. chart. 16. s. XIV. lib. I. p. 1. *b. Bernardi.*

19. *Bambergae,* biblioth. Civitatis, cod. E. d. II. 8. m. fol. s. XIV. lib. I. II. III. *anon.* (man. 2. *fr. David*). — 20. *Ibid.* cod. B. IV. 35. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.* — 21. *Ibid.* cod. Q. V. 50. chart. 4. s. XV. lib. I. *anon.*

22. *Barcinonae,* biblioth. Cathedralis, cod. 73. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *Bonaventurae.*

23. *Basileae,* biblioth. Publica, cod. B. X. 27. m. 12. s. XIV. lib. II. III. *anon.* — 24. *Ibid.* cod. A. IX. 37. miscell. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 25. *Ibid.* cod. A. V. 39. m. fol. s. XIV. lib. III. inde lib. I. p. 2. *anon.* — 26. *Ibid.* cod. A. VI. 37. chart. 8. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.*

27. *Bernae,* biblioth. Civitatis, cod. B. 46. chart. 4. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.* Praemittitur epist. *Desiderasti a me* etc.

28. *Berolini,* biblioth. Regia, cod. theol. lat. 28. chart. s. XV. Est compendium; incipit: *Quare venisti? sic scribit frater Nicolaus cuidam novitio.* — 29. *Ibid.* cod. theol. lat. 4. 85. chart. s. XV. lib. I. p. 2. *Bonaventurae.* — 30. *Ibid.* cod. theol. lat. 165. chart. 4. s. XV. lib. I. Alia man. *Bonaventurae.*

31. *Bituricis,* biblioth. Civitatis, cod. 44. m. 16. s. XV. lib. I. *s. Bonaventurae.*

32. *Brunopoli,* biblioth. Civitatis, cod. 113. miscell. s. XV. lib. III. *anon.* — 33. *Ibid.* cod. 43. chart. fol. s. XV. lib. III. *anon.*

34. *Bruxellis,* biblioth. Regia, cod. 14745-50. chart. 8. s. XV. lib. I. *anon.* — 35. *Ibid.* cod. 15003-48. chart. fol. s. XVI. lib. I. *fr. David chartusiensis.* — 36. *Ibid.* cod. 1795. m. 4. s. XIV. lib. III. deinde II. *fr. David.* — 37. *Ibid.* cod. 1996-2000. m. 4. s. XIV. lib. II. et III. a 2. man. *Bonaventurae.* — 38. *Ibid.* cod. 2196-2215. m. s. XIV. lib. I. p. 1. *b. Bernardi.* — 39. *Ibid.* cod. 2474. m. 4. s. XV. lib. II. et III. *Bonaventurae* ab alia manu. — 40. *Ibid.* cod. 2620-34. chart. 4. s. XV. (1446) lib. I. incompletus et *anon.* — 41. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 1. *anon.* — 42. *Ibid.* cod. 3446-84. miscell. s. XV. (1468)

lib. I. p. 1. *Bonaventurae, secundum quosdam.* — 43. *Ibid.* cod. 15145-51. miscell. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 44. *Ibid.* cod. 2792. m. fol. s. XV. (1449) lib. II. et III. *anon.* — 45. *Ibid.* cod. 2891-92. chart. s. XV. (1461) lib. I. II. III. *fr. David.* — 46. *Ibid.* cod. 5840-63. chart. 8. s. XV. lib. II. III. *anon.* — 47. *Ibid.* cod. 28847. m. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

48. *Camberiaci,* biblioth. Civitatis, cod. 201. chart. fol. s. XV. lib. III. deinde II. *s. Bonaventurae.*

49. *Campolilii,* biblioth. Monasterii, cod. 85. m. 4. s. XIV. lib. II. et III. *fr. David* ab alia manu eiusdem saeculi.

50. *Cantabrigae,* biblioth. Collegii corporis Christi, cod. CCLVI. m. 4. s. XV. lib. I. II. III. *anon.* — 51. *Ibid.* biblioth. Collegii s. Ioannis Baptistae, cod. D. 9. m. s. XIV. lib. I. II. III. *anon.* — 52. *Ibid.* cod. G. 2. miscell. s. XV. lib. I. II. III. *anon.*

53. *Carolopoli,* biblioth. Civitatis, cod. 47. chart. s. XIV. lib. I. p. 1. *anon.*

54. *Coloniae,* biblioth. Metropolit., cod. XXV. chart. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 55. *Ibid.* cod. XLI. chart. 8. s. XV. lib. I. II, omisso prologo, et III. *anon.*

56. *Confluentiae,* biblioth. Gymnasii, cod. 17. m. 8. s. XV. (1462) lib. I. II. III. *anon.* — 57. *Ibid.* cod. 52. chart. 4. s. XV. (1480) lib. I. II. III. *fr. David.*

58. *Cortonae,* biblioth. Publica, cod. 45. m. s. XIV. lib. I. p. 1. *fr. Bertholdi.* — 59. *Ibid.* cod. 124. chart. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. Bertholdi.*

60. *Cracoviae,* biblioth. Universitatis, cod. A. A. XI. 20. chart. 4. s. XIV. (1390) lib. I. II. III. *Olimari, per alios, Hugonis.* — 61. *Ibid.* cod. C. C. VI. 23. chart. fol. s. XV. lib. II. *fr. David.*

62. *Cremifani,* biblioth. Monasterii, cod. 9. chart. 4. s. XV. lib. I. *fr. David.* — 63. *Ibid.* cod. 177. m. s. XV. lib. I. p. 2. *fr. Thomae;* item lib. II. *fr. David.* — 64. *Ibid.* cod. 270. chart. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 65. *Ibid.* cod. 95. chart. s. XV. lib. I. p. 2. *fr. Thomae;* item lib. I. p. 2. *fr. David.*

66. *Darmstadii,* bibiloth. Ducalis, cod. 673. chart. 4. s. XV. lib. II. p. 1. *fr. David.* Post alia est p. 2. *fr. David ordinis*

Cistercensis. — 67. *Ibid.* cod. 786. chart. 4. s. XV. lib. I. Alia manus: *Bonaventurae.* — 68. *Ibid.* cod. 915. m. 4. s. XV. lib. I. II. III. a 2. man. *Bonaventurae.* — 69. *Ibid.* cod. 2667. chart. 8. s. XVI. lib. I. p. 1. *anon.* — 70. *Ibid.* cod. 1980. miscell. 4. s. XV. lib. II. III. *anon.* — 71. *Ibid.* cod. 2663. miscell. 8. s. XIV. lib. I. p. 2. et lib. II. p. 1. *anon.* — 72. *Ibid.* cod. 2777. m. 4. s. XIV. ineunt. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 73. *Ibid.* cod. 1015. m. 8. s. XV. lib. III. *anon.*

74. *Dolae,* biblioth. Civitatis, cod. 57. m. 8. s. XV. lib. I. p. 2. lib. II. et III. *anon.*

75. *Donaueschingen* ad fontes Danubii, biblioth. Principis, cod. 412. chart. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 76. *Ibid.* cod. 222. m. fol. s. XIV. lib. I. p. 1. *fr. David.*

77. *Dunelmi,* biblioth. Ecclesiae, cod. B. IV. 42. s. . . . lib. I. II. III. *anon.*

78. *Dusseldorpii,* biblioth. Civitatis, cod. miscell. in 12. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

79. *Eichstadii,* biblioth. Regia, cod. 124. chart. fol. s. XV. lib. I. *s. Thomae.*

80. *Erfordiae,* biblioth. Regia, cod. 1. chart. 8. s. XV. lib. I. II. III. interpolat. *anon.* — 81. *Ibid.* collect. Amploniana, cod. 10. m. 12. s. XIV. ineunt. lib. I. praemissa epist. *Desiderasti* etc. *anon.* — 82. *Ibid.* cod. 18. chart. 8. s. XV. lib. I. *anon.*

83. *Erlangen,* biblioth. Universitatis, cod. V. 446. m. 4. s. XIV. lib. II. p. 1, item lib. I. p. 2. *anon.* — 84. *Ibid.* cod. N. 453. m. 8. s. XIV. lib. I. II. *anon.* — 85. *Ibid.* cod. N. 457. m. 8. s. XIV. lib. II. p. 1. *anon.*

86. *Fiecht,* biblioth. Monasterii, cod. 161. chart. fol. s. XV. (1413) lib. I. *fr. David.* — 87. *Ibid.* cod. 162. chart. fol. s. XV. ante med. lib. III. *anon.* — 88. *Ibid.* cod. 1. chart. fol. s. XV. lib. II. *anon.*

89. *Florentiae,* biblioth. Nationalis, cod. VIII. C. 1165. chart. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *devotissimi Bernardi.*

90. *Friburgi* in Helvetia, biblioth. Civitatis, cod. 3. L. fol. s. XIV. lib. I. p. 1. *b. Bernardi.*

91. *Frislariae,* biblioth. ecclesiae s. Petri, cod. 2. m. 8. s. XIV. ineunt. lib. III. deinde lib. I. p. 1. incomplet. *anon.*

92. *Gedani*, biblioth. s. Mariae, cod. progress. 10. m. fol. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* — 93. In eodem cod. aliud exemplar pariter *anon.* — 94. *Ibid.* cod. 41. schran. 221. chart. fol. s. XIV. lib. III. deinde II. *anon.*

95. *Giessae*, biblioth. Universitatis, cod. 646. chart. 4. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.*

96. *Gottvici*, biblioth. Monasterii, cod. 304. (282.) chart. fol. s. XV. (1412) lib. II. III. *anon.* — 97. *Ibid.* cod. 286. (467.) chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.*

98. *Graecii*, biblioth. Universitatis, cod. 172. m. fol. s. XIV. lib. I. p. 1. mutil. in principio; *anon.* — 99. *Ibid.* cod. 418. m. fol. s. XIV. lib. II. et III. *anon.*

100. *Gripswaldiae*, biblioth. Rubenow, cod. E. 38. VIII. chart. fol. s. XV. lib. III. *anon.*

101. *Hafniae*, biblioth. Regia, cod. 1590. chart. s. XV. (1478) lib. II. *Iohannis Walensis.*

102. *Hagae Comitum*, biblioth. Regia, cod. 207. m. 4. s. XV. lib. II. deinde lib. I. p. 1. tandem lib. III. *fr. David.* — 103. *Ibid.* cod. 209. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

104. *Heidelbergae*, biblioth. Universitatis, schran. VIII. 41. cod. 4. s. XV. (1477) lib. I. II. *fr. David.*

105. *Herbipoli*, biblioth. Universitatis, cod. f. 213. chart. s. XV. lib. I. *anon.* — 106. *Ibid.* cod. q. 10. chart. s. XV. lib. II. III. *anon.*

107. *Hilarini*, biblioth. Monasterii, cod. 133. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae* a 2. manu.

108. *Ienae*, collect. Bossiana, cod. 1271. m. fol. s. XV. (1454) lib. I. p. 1. *confratris Adam.*

109. *Insulis*, biblioth. Civitatis, cod. A. 2. 19. chart. 4. s. XV. lib. I. II. III. *anon.*

110. *Klagenfurti*, biblioth. Publica, cod. XXXV. m. 8. s. XIII. exeunt. lib. II. et III. *fr. David.* — 111. *Ibid.* cod. CLVII. chart. fol. s. XV. lib. III. *anon.*

112. *Lambaci*, biblioth. Monasterii, cod. 58. chart. fol. s. XV. lib. III. *anon.* — 113. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 2. *Thomae.* — 114. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 1. lib. II. *fr. David.* — 115. *Ibid.* cod. 79. chart. fol. s. XIV. exeunt. lib. I.

p. 1. *fr. David.* — 116. *Ibid.* cod. 462. chart. 8. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Bonaventurae.* — 117. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 1. *fr. David.*

118. *Leodii,* biblioth. Seminarii, cod. 6. N. 2. miscell. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 119. *Ibid.* cod. 6. N. 8. chart. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 120. *Ibid.* cod. 6. G. 13. chart. s. XV. (1430) lib. I. p. 1. *b. Bernardi.* — 121. *Ibid.* cod. 6. F. 19. miscell. 4. s. XV. (1416) lib. I. p. 1. *b. Bernardi.*

122. *Liegnitii,* biblioth. ecclesiae s. Petri, cod. 16. chart. fol. s. XV. lib. I. *Bonaventurae.*

123. *Lipsiae,* biblioth. Paulina, cod. 346. chart. fol. s. XV. (1407) lib. I. II. III. sub titulo: *De honestate vitae fratrum Praedicatorum. Primo considerare debes* etc. *anon.* — 124. *Ibid.* cod. 439. m. 8. s. XIII. lib. III. deinde s. XIV. lib. I. p. 2 et 1. *anon.*

125. *Londini,* biblioth. Musaei, cod. 5. A. V. m. 4. s. XIV. exeunt. lib. III. *secundum Humbertum.* — 126. *Ibid.* cod. Arundel. 361. m. 4. s. XIV. lib. III. *anon.* — 127. *Ibid.* cod. 512. miscell. s. XIV. lib. II. deinde I. *anon.* — 128. *Ibid.* cod. Harleian. 3215. miscell. 4. s. XIV. lib. II. mutil. a 2. man. *fr. David.*

129. *Lubeci,* biblioth. Civitatis, cod. theol. chart. s. XV. lib. I. *anon.* — 130. *Ibid.* cod. 78. chart. fol. s. XV. Initio praemittitur: *Epistola fratris David ad novitios;* deinde: *Incipit libellus b. Hugonis.*

131. *Lugduni Batavorum,* biblioth. Universitatis, cod. 3. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

132. *Luxemburgi,* biblioth. Civitatis, cod. 57. m. 8. s. XV. lib. I. p. 2. lib. II. et III. *anon.*

133. *Madriti,* biblioth. Nationalis, cod. A. 132. m. 8. s. XIV. exeunt. lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 134. *Ibid.* Escorialis cod. E. 98. IIII. d. 9. m. 8. s. XV. ineunt. lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 135. *Ibid.* cod. E. 112. III. p. 3. miscell. s. XV. lib. I. II. III. *Iacobi Bonaventurae.*

136. *Massiliae,* biblioth. Civitatis, cod. E. b. 48. chart. 4. s. XV. lib. III. *Bonaventurae.*

137. *Mellicii,* biblioth. Monasterii, cod. B. 64. m. 8. s. XV. lib. III. *anon.* — 138. *Ibid.* cod. E. 65. chart. fol. s. XV. lib.

III. *anon.* — 139. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 2. *Thomae.* — 140. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 1. et lib. II. *fr. David.* — 141. *Ibid.* cod. O. 20. miscell. 4. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae.* — 142. *Ibid.* cod. H. 24. chart. fol. s. XV. ante med. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 143. *Ibid.* cod. L. 49. chart. fol. s. XV. ante med. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 144. *Ibid.* cod. O. 49. chart. s. XV. lib. II. *fr. David.* — 145. *Ibid.* cod. Q. 56. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 146. *Ibid.* cod. B. 66. chart. 8. s. XIV. exeunt. lib. I. p. 2. *s. Thomae.* — 147. *Ibid.* cod. B. 41. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae.* — 148. *Ibid.* cod. E. 27. chart. 12. s. XV. lib. I. *fr. David.* — 149. *Ibid.* cod. E. 31. chart. 12. s. XV. lib. I. et II. *fr. David.* — 150. *Ibid.* cod. E. 81. chart. 12. s. XV. (1441) lib. I. p. 2. et lib. III. *s. Thomae, secundum alios fr. David.* — 151. *Ibid.* cod. E. 88. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* — 152. *Ibid.* cod. H. 42. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 2. *b. Thomae.* — 153. *Ibid.* cod. H. 46. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae; secundum alios fr. David.* — 154. *Ibid.* cod. H. 80. chart. 8. s. XV. (1442) lib. I. p. 2. *s. Thomae, vel secundum alios, fr. David.* — 155. *Ibid.* cod. H. 82. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae.* — 156. *Ibid.* cod. H. 87. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae.* — 157. *Ibid.* cod. H. 94. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 158. *Ibid.* cod. L. 25. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae.* — 159. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 1. et lib. II. *fr. David.*

160. *Moguntiae,* biblioth. Publica, cod. chart. theol. fol. 77. progress. XLVIII. s. XIV. lib. III. deinde lib. I. *fr. David.* — 161. *Ibid.* cod. chart. theol. 4. 301. progress. CLXXXVII. s. XV. lib. I. p. 1. usque ad cap. 17. inclus. *anon.* — 162. *Ibid.* cod. chart. theol. 8. 511. progress. CCLXXXIV. s. XIV. (1310) lib. I. p. 1. *anon.* — 163. *Ibid.* c. Iesuit. 8. 8. progress. CCCCVI. miscell. s. XIII. exeunt. lib. I. p. 1. *doctoris David.*

164. *Monachii,* biblioth. Regia, cod. 9068. miscell. s. XV. exeunt. lib. I. *Bonaventurae;* sequitur: *Formula fratris David,* cui praemittitur epistola ad *fr. Berthold.* — 165. *Ibid.* cod. 5607. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 1. praemissa epistola: *Petis a me* etc., *anon.* — 166. *Ibid.* cod. 7566. chart. fol. s. XV. (1472) lib. I.

p. 1. ut praecedens, *anon.* — 167.* *Ibid.* cod. 8826. chart. fol. s. XV. (1428) lib. I. II. III. praemissis duabus epistolis, *fr. David.* — 168. *Ibid.* cod. 4637. m. s. XIV. cum epistola: *Desiderasti a me* etc. lib. I. II. III. *fr. David.* — 169. *Ibid.* cod. 3037. chart. s. XV. lib. I. II. III. cum epistola missa *fr. Bertholdo; fr. David.* — 170. *Ibid.* cod. 5666. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 171. *Ibid.* cod. 5690. chart. 8. s. XV. (1446.) ut praecedens, *fr. David.* — 172. *Ibid.* cod. 5829. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. praemittitur epistola *fratri Bernardo* (sic) *et novitiis, fr. David.* — 173. *Ibid.* cod. 5606. chart. fol. s. XV. (1457) ut in praecedenti, *fr. David.* — 174. *Ibid.* cod. 7987. m. 8. s. XV. ineunt. lib. II. III. et I, praemissa epistola: *Volo tibi scribere, charissime* etc. *fr. David.* — 175. *Ibid.* cod. 2667. m. 8. s. XIV. exeunt. lib. II. III. *anon.* — 176. *Ibid.* cod. 2701. m. 8. s. XIV. lib. II. incomplet. *anon.* — 177. *Ibid.* cod. 4396. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 178. *Ibid.* cod. 5154. m. 4. (an. 1511) lib. I. *s. Bonaventurae.* — 179. *Ibid.* cod. 6174. chart. fol. s. XV. (1437) lib. I. II. III. *fr. David.* — 180. *Ibid.* cod. 7069. chart. 4. s. XIV. post med. lib. III. deinde lib. I. *anon.* — 181. *Ibid.* cod. 7596. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 182. *Ibid.* cod. 8180. miscell. 4. s. XV. exeunt. lib. I. *anon.* — 183. *Ibid.* cod. 8258. miscell. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 184. *Ibid.* cod. 9637. m. 8. s. XIV. lib. I. II. III. *fr. David.* — 185. *Ibid.* cod. 9804. miscell. 4. s. XV. (1453) lib. I. *fr. David,* a 2. man. *s. Thomae.* — 186. *Ibid.* cod. 11724. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 187. *Ibid.* cod. 11727. chart. 4. s. XV. lib. I. *anon.* — 188. *Ibid.* cod. 11745. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. alia man. *s. Thomae.* — 189. *Ibid.* cod. 1395. chart. fol. s. XV. (1486) lib. I. p. I. lib. II. *anon.* — 190. *Ibid.* cod. 11926. chart. s. XV. lib. II. et III. *anon.* — 191. *Ibid.* cod. 11923. chart. 8. s. XVI. ineunt. lib. I. *s. Bonaventurae.* — 192. *Ibid.* cod. 14094. m. s. XIV. lib. I. usque ad cap. 20. *anon.* — 193. *Ibid.* cod. 14098. m. 4. s. XIV. lib. I. II. et III. sed mutilus, *fr. David.* — 194. *Ibid.* cod. 14182. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.* — 195. *Ibid.* cod. 14612. m. 4. s. XIV. (1309) lib. I. II. III. *fr. David.* — 196. *Ibid.* cod. 14683. m. 4. s. XIV. ineunt. lib. I.

II. *anon.* — 197. *Ibid.* cod. 14849. m. 8. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* — 198. *Ibid.* cod. 14856. chart. s. XV. lib. I. *anon.* — 199. *Ibid.* cod. 17296. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* — 200. *Ibid.* cod. 17735. m. fol. s. XV. (1451) lib. I. II. III. *anon.* — 201. *Ibid.* cod. 17745. m. 12. s. XIV. lib. I. II. III. *fr. David* a 2. manu. — 202. *Ibid.* cod. 17531. chart. 8. s. XV. (1461) lib. I. *anon.* — 203. *Ibid.* cod. 15312. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.* — 204. *Ibid.* cod. 16071. m. 8. s. XIV. ineunt. lib. II. et III. *anon.* — 205. *Ibid.* cod. 18188. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. cum utraque epistola missa *fratri Bertholdo; fr. David.* — 206. *Ibid.* cod. 21082. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 207. *Ibid.* cod. 22301. m. 8. s. XIV. lib. I. II. *anon.* — 208. *Ibid.* cod. 22302. m. 4. s. XIII. et XIV. ineunt. lib. I. *fr. David,* a 2. manu. — 209. *Ibid.* cod. 22422. chart. 8. s. XV. lib. I. *anon.* — 210. *Ibid.* cod. 23444. m. 8. s. XIII. exeunt. lib. III. et II. tandem I. *fr. David.* — 211. *Ibid.* cod. 23448. m. 8. s. XIII. exeunt. lib. II. III. *anon.* — 212. *Ibid.* cod. 23446. m. 8. s. XIV. ineunt. lib. I. p. 2. *anon.* — 213. *Ibid.* cod. 16103. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 2. *s. Thomae.* — 214. *Ibid.* cod. 18613. chart. 4. s. XV. lib. I. *Bonaventurae,* sed alia manus: *fr. David.* — 215. *Ibid.* cod. 21624. chart. fol. s. XV. (1430) lib. I. II. III. *fr. David.* — 216. *Ibid.* cod. 23443. m. 8. s. XIV. lib. II. III. *anon.* — 217. *Ibid.* cod. Germanicus 690. chart. 4. s. XV. (1471) lib. I. cum epistola missa *fratri Bertholdo; fr. David.* — 218. *Ibid.* biblioth. Universitatis, cod. 3. chart. 8. s. XV. exeunt. lib. I. II. III. *fr. David.* — 219. *Ibid.* cod. 10. chart. fol. s. XV. (1461) lib. II. III. *anon.*

220. *Monasterii,* biblioth. Paulina, cod. 345. m. 8. s. XV. exeunt. lib. I. p. 1. mutil. *s. Bonaventurae.*

221. *Monte Angelorum,* biblioth. Monasterii, cod. 31. VI. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

222. *Monte Cassini,* biblioth. Monasterii, cod. K. 586. 512. chart. s. XV. exeunt. lib. I. mutilus in principio, lib. II. III. *anon.*

223. *Namurci,* biblioth. Civitatis, cod. 105. miscell. s. XV. (1400) lib. I. II. III. *anon.* — 224. *Ibid.* cod. 43. chart. 8. s. XV. ineunt. lib. II. III. *anon.*

225. *Neapoli,* biblioth. Nationalis, cod. VII. G. 52. m. s. XIV. ante med. lib. I. II. III. *anon.* — 226. *Ibid.* cod. VII. G. 15. miscell. s. XV. lib. I. II. III. *anon.* — 227. *Ibid.* cod. VII. G. 21. m. 4. s. XV. lib. I. II. *Bonaventurae.*

228. *Oeniponte,* biblioth. Universitatis, cod. 25/3. m. fol. s. XIV. lib. I. II. III. *fr. David.* — 229. *Ibid.* cod. 388. m. 8. s. XIV. lib. I. *b. Bernardi.* — 230. *Ibid.* cod. 658. m. 8. s. XIV. lib. I. *fr. David secundum Bonaventuram.*

231. *Olomutii,* biblioth. Regia, cod. II. h. 30. chart. 8. s. XV. (1467) lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 232. *Ibid.* cod. II. d. 11. chart. fol. s. XIV. (1383) lib. I. II. *anon.* III. *Bonaventurae.* — 233. *Ibid.* cod. I. b. 5. m. fol. s. XV. lib. III. *anon.* — 234. *Ibid.* cod. II. f. 16. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. est fragmentum, *anon.* — 235. *Ibid.* cod. II. g. 17. chart. 4. s. XV. ineunt. lib. III. *fr. David.* — 236. *Ibid.* cod. II. h. 18. chart. 8. s. XV. (1494) lib. I. *anon.* — 237. *Ibid.* cod. II. g. 25. chart. s. XV. (1462) lib. III. *anon.* — 238. *Ibid.* cod. II. e. 5. m. fol. s. XIV. exeunt. lib. III. recens manus tribuit *Bonaventurae.* — 239. *Ibid.* cod. II. h. 44. chart. 8. s. XV. lib. III. *anon.* — 240. *Ibid.* biblioth. Capituli, cod. 168. chart. 4. s. XV. lib. I. II. III. a manu 2. *Bonaventurae* tribuitur.

241. *Oxonii,* biblioth. Bodleiana, cod. canonician. 540. m. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 242. *Ibid.* cod. 167. chart. 12. s. XVI. lib. II. *fr. David.* — 243. *Ibid.* cod. 131. miscell. s. XIV. lib. III. inde lib. I. *fr. David.* — 244. *Ibid.* cod. Rawlins. c. 72. m. 4. s. XV. lib. I. p. 1; 2. manus notat: *Secundum Humbertum magistrum.*

245. *Papiae,* biblioth. Universitatis, cod. XXX. A. 14. chart. 8. s. XV. lib. I. II. III. a 2. man. *Bonaventurae.*

246. *Parisiis,* biblioth. Nationalis, cod. 14857. miscell. 4. s. XV. lib. I. *anon.* — 247. *Ibid.* cod. 14893. m. 4. s. XV. lib. I. p. 2. lib. II. III. *Bonaventurae.* — 248. *Ibid.* cod. 16519. m. s. XIV. lib. I. p. 2. *anon.* — 249. *Ibid.* biblioth. Mazzarinea, cod. 901. miscell. s. XV. lib. I. II. III. *anon.* — 250. *Ibid.* cod. 1162. m. 4. s. XV. lib. I. p. 2. lib. II. III. *anon.* — 251. *Ibid.* cod. 902. chart. s. XVI. ineunt. lib. I. p. 2. *s. Bonaventurae.* — 252. *Ibid.* cod. 18087. m. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *fr. Ber-*

tholdi. — 253. *Ibid.* biblioth. s. Genovefae, cod. D. l. 37. m. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

254. *Pelplini,* biblioth. Seminarii, cod. V. F. e. 18. chart. fol. s. XIV. exeuntis, lib. II. *Bonaventurae.* — 255. *Ibid.* cod. V. I. a. 9. m. 4. s. XV. (1400) lib. III. *Hugo de s. Victore.* — 256. *Ibid.* cod. V. I. c. 6. miscell. 4. s. XIV. ut praecedens. — 257. *Ibid.* cod. V. R. c. 22. chart. 4. s. XIV. exeunt. lib. II. III. *anon.*

258. *Pragae,* biblioth. Universitatis, cod. I. E. 33. chart. 4. s. XV. lib. I. II. III. praemissa epistola: *Desiderasti a me* etc., *Bonaventurae.* — 259. *Ibid.* cod. XII. E. 2. miscell. 4. s. XV. ineunt. lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 260. *Ibid.* cod. VIII. D. 21. chart. fol. s. XIV. exeunt. lib. I. mutil. et abbreviatus, *anon.* — 261. *Ibid.* cod. XI. E. 6. chart. 4. s. XV. (1427) lib. I. *Bonaventurae.* — 262. *Ibid.* cod. X. G. 8. chart. 4. s. XIV. exeunt. lib. III. *fr. David.* — 263. *Ibid.* cod. V. A. 23. miscell. fol. s. XV. ineunt. lib. III. *Bonaventura, qui David alio nomine nuncupantur* (sic). — 264. *Ibid.* cod. V. A. 24. miscell. s. XIV. exeunt. lib. III. *fr. David.* — 265. *Ibid.* biblioth. Capituli, cod. LXXVIII. chart. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *Hugoni.* — 266. *Ibid.* cod. B. LXXIX. m. 8. s. XIV. exeunt. lib. I. *anon.* — 267. *Ibid.* cod. N. XL. chart. fol. s. XV. lib. III. *fr. David.* — 268. *Ibid.* cod. F. III. m. s. XV. (1462) lib. III. *anon.*

269. *Ratisbonae,* biblioth. Civitatis, cod. N. 179. m. 12. s. XIV. lib. I. praemissa epistola: *Desiderasti a me* etc., *fr. David.*

270. *Ravennae,* biblioth. Classensis, cod. scanz. 138. Z. m. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

271. *Regiomonte,* biblioth. Universitatis, cod. 1120. m. fol. s. XV. ineunt. lib. I. II. III. *anon.* — 272. *Ibid.* cod. 1350. chart. 4. s. XV. lib. I. II. *anon.* — 273. *Ibid.* cod. 1249. chart. fol. s. XV. ineunt. lib. III. deinde lib. I. p. 2. *anon.* — 274. *Ibid.* cod. 1359. chart. 4. s. XV. lib. II. p. 1. *anon.*

275. *Romae,* biblioth. Vaticana, cod. 7690. chart. 8. s. XV. lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 276. *Ibid.* cod. 308. miscell. s. XV. lib. I. II. III; praemittitur epistola: *Desiderasti a me* etc., *anon.* — 277. *Ibid.* biblioth. Casanatensis, cod. C. III. chart. s. XV. (1471) lib. III. deinde lib. I. p. 2. *Bonaventurae.* — 278.

Ibid. biblioth. Chisiana, cod. A. IV. 109. m. s. XV. lib. I. II. III. *anon.* — 279. *Ibid.* cod. A. IV. 110. m. s. XV. lib. I. II. III. *anon.* — 280. *Ibid.* biblioth. Barberini, cod. XVII. 7. chart. 8. s. XV. lib. I. *Iacobi Bonaventurae.* — 281. *Ibid.* biblioth. s. Isidori, cod. 88. chart. s. XV. lib. I. II. *anon.* — 282. *Ibid.* biblioth. Vallicelliana, cod. 105. m. s. XV. ineunt. lib. I. *Bonaventurae.*

283. *Rothomagi,* biblioth. Civitatis, cod. A. 585. chart. 12. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.*

284. *Salisburgi,* biblioth. Monasterii, cod. a. VI. 38. m. 4. s. XIV. lib. III. deinde lib. I. p. 2. *anon.* — 285. *Ibid.* cod. b. XII. 26. chart. fol. s. XV. (1417) lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 286. *Ibid.* cod. b. XII. 38. chart. fol. s. XV. lib. III. et II. *anon.* — 287. *Ibid.* cod. b. IX. 20. chart. fol. s. XV. (1468) lib. I. p. 2. *s. Thomae de Aquino,* lib. I. p. 1. *fr. David.*

288. *Sancti Audomari,* biblioth. Civitatis, cod. 577. m. 8. s. XIV. exeunt. lib. I. II. III. *anon.*

289. *Sancti Floriani,* biblioth. Monasterii, cod. XI. 25. chart. fol. s. XIV. exeunt. lib. I. II. *anon.* — 290. *Ibid.* cod. XI. 97. chart. fol. s. XIV. exeunt. lib. III. *anon.* — 291. *Ibid.* cod. XI. 166. chart. fol. s. XIV. lib. III cum secundo confusus, *anon.* — 292. *Ibid.* cod. XI. 285. m. 8. s. XIV. lib. III. confus. cum II. ut praecedens, *anon.* — 293. *Ibid.* cod. XI. 79. m. 4. s. XIV. lib. I. p. 1. *fr. David.* — 294. *Ibid.* cod. XI. 154. miscell. 4. s. XV. (1436) lib. III. *anon.* — 295. *Ibid.* cod. XI. 164. chart. 8. s. XV. lib. I. II. III. cum epistola: *Desiderasti a me* etc., *fr. David.* — 296. *Ibid.* cod. XI. 545. m. 4. s. XIV. lib. I. cum II. confusus, *anon.*

297. *Sancti Galli,* biblioth. Monasterii, cod. 972. miscell. 4. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* lib. III. a man. 2. *Bonaventurae.* — 298. *Ibid.* cod. 680. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 299. *Ibid.* cod. 789. m. 8. s. XIV. ante med. lib. I. p. 1. *anon.* — 300. *Ibid.* cod. 927. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. deinde p. 1. *anon.* — 301. *Ibid.* cod. 937. miscell. 4. s. XV. lib. III, deinde lib. II. p. 2. *anon.*

302. *Sancti Pauli* in Carinthia, biblioth. Monasterii, cod. 15. hospital. chart. fol. s. XV. ineunt. lib. II. et III. *anon.* — 303.

Ibid. cod. 77. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 2. et lib. III. *fr. David.* — 304. *Ibid.* cod. 69. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.* — 305. *Ibid.* cod. 145. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 306. *Ibid.* cod. 236. chart. 4. s. XV. lib. I. *s. Thomae.*

307. *Scaffhusae,* biblioth. Civitatis, cod. 3. m. 12. s. XIV. ineunt. lib. I. p. 2. manus 2. *fr. Bs. de ordine Minorum.* — 308. *Ibid.* cod. 8. m. 12. s. XIV. lib. I. II. III. *anon.*

309. *Stuttgardiae,* biblioth. Regis, cod. 5. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* — 310. *Ibid.* cod. 23. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. et lib. III. *fr. David.* — 311. *Ibid.* biblioth. Publica, cod. theol. 14. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 1. lib. II. et III, deinde p. 2. primi libri, *fr. David.* — 312. *Ibid.* cod. theol. et philos. 125. chart. 4. s. XV. lib. II. p. 2. *fr. David.* — 313. *Ibid.* cod. theol. 80. chart. s. XV. lib. III. *anon.*

314. *Toleti,* biblioth. Capituli, cod. caion. 19. N. 21. m. 8. s. XV. circa med. lib. I. II. III. *Bonaventurae.*

315. *Trecis,* biblioth. Civitatis, cod. 1983. miscell. 8. s. XV. exeunt. lib. I. usque ad cap. 39. p. 2. *anon.* — 316. *Ibid.* cod. 1635. miscell. 4. s. XV. lib. III. II. I. *anon.*

317. *Tubingae,* biblioth. Seminarii, cod. 44. miscell. 8. s. XV. lib. I. p. 1. praemissa epistola: *Desiderasti a me* etc., *fr. David.*

318. *Ultraiecti ad Rhenum,* biblioth. Academiae, cod. 176. S. E. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 2. *fr. David Carthusiensis.* — 319. *Ibid.* cod. 192. S. E. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 1. *anon.* — 320. *Ibid.* cod. 239. S. E. m. 4. s. XV. ineunt. lib. I. p. 1. lib. II. III. *anon.* — 321. *Ibid.* cod. 243. S. E. miscell. 4. s. XV. ineunt. lib. I. p. 2. *anon.* — 322. *Ibid.* cod. 259. m. 4. s. XIV. exeunt. lib. I. p. 1. *anon.* — 323. *Ibid.* cod. 278. m. 4. s. XIV. exeunt. lib. III, deinde II. *anon.* — 324. *Ibid.* cod. 295. m. 4. s. XV. (1475) lib. II. III. *anon.* — 325. *Ibid.* cod. 398. chart. 8. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.*

326. *Venetiis,* biblioth. s. Marci, class. II. cod. 83. m. s. XV. ante med. lib. I. p. 1. *anon.* — 327. *Ibid.* class. VII. cod. 20. chart. 8. s. XV. lib. 1. mutil.; praemittitur epistola: *Desiderasti a me* etc., *fr. David.* — 328. *Ibid.* class. III. cod. 8. s. XV. lib. I. p. 1. *Bernardi.*

329. *Vindobonae,* biblioth. Palatina, cod. 1756. m. 12. s. XIV. lib. I. *anon.* — 330. *Ibid.* cod. 4382. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *anon.* — 331. *Ibid.* cod. 4742. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* — 332. *Ibid.* cod. 1399. m. fol. s. XIV. exeunt. lib. III, deinde I, tandem II. *anon.* — 333. *Ibid.* cod. 362. m. fol. s. XIV. post med. lib. I. p. 1. lib. II. incomplet. *anon.* — 334. *Ibid.* cod. 3412. chart. fol. s. XV. ineunt. lib. III. *anon.* — 335. *Ibid.* cod 3859. chart. 8. s. XV. (1470) lib. I. p. 1. *fr. Adam.* — 336. *Ibid.* cod. 4348. chart. 8. s. XV. (1496) lib. I. *s. Bonaventurae.* — 337. *Ibid.* cod. 12880. chart. 8. s. XV. lib. I. *Bonaventurae.* — 338. *Ibid.* cod. 12878. chart. 8. s. XV. (1454) lib. I. *anon.* — 339. *Ibid.* cod. 3779. chart. fol. s. XV. lib. III. *anon.* — 340. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. *Thomae.* — 341. *Ibid.* in eodem cod. lib. I. p. 1. et lib. II. *fr. David.* — 342. *Ibid.* cod. 3549. chart. 8. s. XV. lib. I. *fr. David.* — 343. *Ibid.* cod. 4776. chart. 4. s. XV. ineunt. lib. I. p. 1. et lib. II. *fr. David.* — 344. *Ibid.* cod. 4752. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 1. lib. II. III. *anon.* — 345. *Ibid.* biblioth. Scotorum, cod. 50. a. 2. (166.) chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2. sed mutil., *Thomae.* — 346. *Ibid.* cod. 53. b. 11. (302.) m. 4. s. XIV. lib. I. II. III. *fr. David.*

347. *Voravii,* biblioth. Canoniae, cod. CXXXIII. chart. 4. s. XV. lib. I. p. 2, deinde p. 1. *anon.*

348. *Weimarii,* biblioth. Ducalis, cod. Q. 48. chart. 4. s. XV. lib. I. cum epistola; *Petis a me* etc., *fr. Bertholdi.*

349. *Wiesbaden,* in archivo Idstein, cod. B. 1. m. 4. s. XV. ineunt. lib. II. III. *b. Bonaventurae.*

350. *Wolfenbuttae,* biblioth. Ducalis, cod. Helm. 900. chart. 4. s. XV. lib. III. *anon.* — 351. *Ibid.* cod. Helm. 377. chart. fol. s. XV. lib. I. p. 2. *anon.* — 352. *Ibid.* cod. Helm. 272. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *Ludolpho sensato.* — 353. *Ibid.* cod. Helm. 355. chart. fol. s. XV. lib. III. deinde I. *anon.* — 354. *Ibid.* cod. Helm. 729. chart. 4. s. XV. (1419) lib. III. *anon.* — 355. *Ibid.* cod. Helm. 300. chart. 4. s. XIV. lib. III. *anon.* — 356. *Ibid.* cod. 20. 9. Augustan. chart. 4. s. XV. lib. III. *anon.*

357. *Wratislaviae,* biblioth. Universitatis, cod. I. class. 293. chart. fol. s. XV. lib. I. *Hugonis* ab alia manu. — 358. *Ibid.*

in eodem cod. lib. II. *fr. David.* — 359. *Ibid.* cod. I. class. 294. chart. fol. s. XV. ineunt. lib. I. II. III. *Hugonis O. P.* — 360. *Ibid.* cod. I. class. 295. chart. fol. s. XV. lib. III. *anon.* — 361. *Ibid.* cod. I. class. 296. chart. fol. s. XV. lib. II. III. *anon.* — 362. *Ibid.* cod. I. class. 113. chart. 4. s. XV. lib. I. II. III. *Bonaventurae vel Hugonis.* — 363. *Ibid.* cod. I. class. 132. miscell. 4. s. XV. lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 364. *Ibid.* cod. I. class. 134. chart. 4. s. XV. lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 365. *Ibid.* cod. I. class. 42. chart. 8. s. XV. (1470) lib. I. II. III. *Bonaventurae.* — 366. *Ibid.* cod. IV. class. 100. m. fol. s. XIV. exeunt. lib. I. II. III. *anon.* — 367. *Ibid.* cod. I. class. 116. miscell. 4. s. XV. lib. II. *fr. David.* — 368. *Ibid.* cod. I. class. 83. chart. fol. s. XV. lib. I. II. III. *fr. David.* — 369. *Ibid.* cod. I. class. 81. chart. 4. s. XV. lib. I. *anon.* — 370. *Ibid.* cod. I. class. 171. chart. 4. s. XV. lib. II. (reductus in compendium), *B.*

Quod maior codicum pars omnino taceat de nomine auctoris, non est insolitum, praesertim in libris asceticis et praedicabilibus illius aetatis. Notandum autem, quod paucissimi codices inveniuntur, qui alium ac Fratrem David et Bonaventuram auctorem allegant, et hoc quidem quoad *partes* operis, cum nullus codex aliis praeter illos duos auctores *integrum* opus ascribat.

In commodum lectoris sub unum conspectum subiiciendum esse putavimus id, quod de auctore, praesertim illis duobus, codices praenotati indicant.

A. Integrum opus (salva aliqua lacuna), id est libri I, II, III, habetur in 86 codicibus, quorum 31 opus ascribunt *Fratri David,* et inter hos novem exarati sunt ante annum 1400; pro *Bonaventura* testantur 20, omnes saec. XV, excepto uno paulo antiquiore.

B. Libros II. et III. habent 33 codices (in uno deest pars secunda libri I.); horum *tres* inscripti sunt *Fratri David* (unus saec. XIII. exeuntis, alii saec. XIV.), quatuor *Bonaventurae* (duo a manu 2da).

C. Solum librum II. habent 13 codices, quorum *septem* favent *David* (unus saec. XIV.), *unus, Bonaventurae* (saec. XIV. exeuntis).

D. Solum librum III. habent 35 codices; horum *quinque* favent *David,* addito uno, qui habet: « Bonaventura, qui *David* alio nomine nuncupatur ». Istorum *duo* sunt antiqui. Duo tantum stant pro *Bonaventura.*

E. Librum I. cum utraque parte habent 53 codices, quorum *duodecim* favent *David,* unus circa an. 1300, unus ante an. 1400 exaratus. Horum tamen unus, sed a manu 2[da], nominat S. Thomam, unus, saec. XIV, « David secundum Bonaventuram »; duoque nomini David addunt: « Ord. Cisterciensis », sive « Carthusianus ». *Bonaventuram* nominant 12 codices saec. XV.

F. Librum I. cum sola parte *prima* habent 71 codices, quorum *duodeviginti* favent *David* (unus saec. XIII. exeuntis, quatuor saec. XIV.); *tres* Bonaventurae, *octo* Bernardo, *duo* Adam, *tres* Bertholdo, *unus* Hugoni et Humberto.

G. Libri primi tantum partem *secundam* habent 36 codices, *unus* cum nomine *David Carthusianus; tres* inscribuntur Bonaventurae; *unus* sic: fr. *B*[s] de ord. Min. (saec. XIV. ineuntis); denique *quindecim,* excepto uno, recentes, S. Thomae; sed duo addunt: « secundum alios Fr. David ».

Salvo igitur aliquo in computando errato, sunt 77 codices, qui favent Fratri David, quibus adiungi possunt illi duo (sub G), qui nomini *Thomae* addunt: « vel secundum alios fr. David ». Maximi momenti est, quod horum 22 ante an. 1400 scripti sunt, quorum saltem quatuor saec. XIII. attingere videntur. — Bonaventurae vero favent 42 codices, quorum nullus ad saec. XIII. accedit, et tantum tres circa annum 1400 exarati sunt. — Porro, cum nunc de libro I. tantum dubitetur, observandum est, quod praeter 86 codices, qui librum I. cum duobus aliis certo David tribuendis quasi eiusdem operis partem coniungunt, alii 31 speciale testimonium ferunt pro Fr. David huius primi libri auctore, inter quos multi valde antiqui; unde quoad librum I, computatis omnibus, ultra 110 codices pro eodem directe vel indirecte testantur.

Accedente igitur testimonio codicum ad alia iam tacta argumenta, certum est, Fratri David tres hos libros esse tribuendos.

Restat, ut referamus codices et editiones, quorum subsidiis textum operis emendavimus.

Pro parte I. primi libri

Codices: *Pragae,* biblioth. Metropol. cod. B. 79, sign. B.
Romae, biblioth. Barberini, cod. 2695, sign. A.

Hic optimas lectiones praebuit, quas plerumque recipere potuimus.

Editiones: *Brixiensis,* an. 1495, sign. ed. 1.
Augustae Vindelicorum, 1596, sign. ed. 2.

De his iam supra locuti sumus.

Pro parte II. libri primi.

Codices: *Monachii,* biblioth. Universitatis, cod. 580 (alias 245.), in catalogo Staender 159, sign. B.
Parisiis, biblioth. Mazzarin. cod. 901, sign. E.
Pragae, biblioth. Metropol. cod. B. 709, sign. C.
Romae, biblioth. Barberini, cod. 2695, sign. D.
Treviris, biblioth. Cathedralis, cod. 49, sign. A.

Editiones eaedem ut supra.

Pro libris II. et III.

Codices: *Monachii,*	biblioth.	Regalis,	cod.	lat.	23444,	sign.	A.
»	»	»	»	»	17745,	»	B.
»	»	»	»	»	14683 G. LXVII,	sign.	C.
»	»	»	»	»	23448	»	D.
»	»	»	»	»	9637	»	E.
»	»	»	»	»	16071	»	F.
»	»	»	»	»	7987 a	»	G.
»	»	»	»	»	22301	»	H.
»	»	»	»	»	23443	»	I.

Editiones eaedem ut supra.

Inter istos codices prae aliis excelluit D; tres ultimi non integre sunt collati.

Operi huic praefiximus titulum, qui perfecte exprimit ea, quae in his tribus libris continentur, et qui iam a nonnullis

auctoribus antiquis, ut supra vidimus (p. IV. seqq.), relatus, et in multis codicibus saltem insinuatus est.

Quoad capitula distinguenda et exprimenda iam dictum est, maximam in hoc esse differentiam non tantum in editionibus, sed etiam in ipsis antiquis codicibus; quod satis demonstrat, ab ipso auctore ea non esse facta, vel saltem bene distincta. Nullum invenimus codicem, quem semper sequi potuerimus, quin ordo rerum perturbaretur. Unde eadem qua illi librarii vel editores libertate usi, capitula distinximus, prout rerum ordo exigere visus est.

Divisio operis in tres libros respondet antiquae illi iam a Dionysio dicto Areopagita relatae *triplici viae,* scilicet viae purgativae, illuminativae, unitivae. — Minime dubium esse potest, quin diligens ac devotum huius antiqui tractatus studium omnibus, praesertim Religiosis iuvenibus, solidam et practicam de rebus spiritualibus doctrinam et aedificationem praebere possit, quod, accedente *virtute ex alto* (Luc. 24, 49.), omnibus ex animo exoptamus.

In collegio S. Bonaventurae, 10 Aprilis 1899.

PP. EDITORES.

EPISTOLA AUCTORIS [1].

Dilecto in Christo Fratri Bertholdo frater David. Quod Deo operante bene incepit ipso cooperante melius consummare.

Desiderasti a me, frater carissime, ut aliquid scriberem tibi ad aedificationem, ex quo absens sum a te, sicut aliquando praesens tibi ore dicere solebam, quando ad tempus novitiatus tui magister eram tibi deputatus. Et quia promisi tibi hoc facere, volo solvere promissum, sicut Dominus interim dederit. Et magna et sublimia nescio, volo tamen ea tibi scribere, quae novitio conveniunt incipienti servire Domino in Religione. Altiora autem, cum ad illa profeceris, Dominus te docebit, et per quotidianam experientiam semper meliora intelliges, quia, quanto plus quis altius profecerit in actione virtutis, tanto clarius videt, quid adhuc sibi desit, et qualiter ad ea, quae restant, debeat pervenire; Psalmus: *A mandatis tuis intellexi* [2]. Qui autem non studet in virtutibus semper proficere etiam hoc aliquando perdet, quod necdum viam, qua ad virtutes tendatur, intelligat.

[1] Haec epistola, quae est loco prologi sequentis libri I., deest in editionibus, excepta ed. 2, invenitur tamen in multis codicibus. Textum illius editionis contulimus cum codice n. 4637 bibliothecae Monacensis regiae.

[2] Psalm. 118, 104.

LIBER PRIMUS.

Formula de compositione hominis exterioris ad novitios.

PARS PRIMA.

Capitulum I.

Quid novitiis semper considerandum.

Primo semper debes considerare, *ad quid veneris* ad Religionem, et *propter quid veneris.*

Propter quid enim *venisti?* Nonne solummodo propter Deum, ut ipse fieret merces [1] laboris tui in vita aeterna? Sicut ergo propter nullum alium venisti, ita propter nullum alium debes omittere bonum nec exemplo alicuius tepescere, quin studeas *ad id, ad quod venisti.* Venisti enim ad servitutem Dei, cui servire debet omnis creatura ipsius, quia nihil habet nisi ab ipso; et ideo debes ei dare totum, quod es et quod scis et potes. Et si omnia serviunt Creatori suo pro omni posse suo, multo magis homo tenetur ei servire, quem non solum creavit sicut cetera, sed insuper intellectu decoravit, libero arbitrio nobilitavit, mundi dominum consti-

[1] Cfr. Genes. 15, 1.

tuit, sibi similem fecit, naturam eius assumsit, verbo et exemplo proprio eum instruxit, proprio sanguine suo de morte aeterna redemit, Spiritum sanctum ei infudit, carnem suam ei in cibum tradidit, curam eius habet sicut mater parvuli filii sui et aeternam hereditatem ei dare disposuit. Ecce, quantum nos tenemur servire Deo prae ceteris creaturis et diligere super omnia eum, qui nos prae omnibus creaturis amavit.

Capitulum II.

De obedientia.

Et quia non confidis tibi ipsi, ut praesumas, te scire, quid a te velit Deus; ideo commisisti te superiori tuo, ut ipse te regat, et dedisti ei manum tuam in professione, ut ipse te ducat in via Dei; unde non licet tibi deinceps vivere pro velle tuo, sed quo ductor tuus te ire iubet, solum ire debes, et quod ipse prohibet, hoc debes cavere; quia qui artem aliquam addiscere cupit sui doctoris regulas debet tenere et proprias adinventiones relinquere, et infirmus, qui adhuc accessiones vitiorum patitur, debet servare dietam, quam ei medicus suus indicit, si cito plene desiderat sanari. Ita et tu nihil facias vel dicas, quod magistrum tuum nolle praesumis. Te enim dedisti ei propter Dominum et propter regnum caelorum et iam non es tuus, sed eius, cui te vendidisti; et ideo nihil tibi licet agere de te sine eius voluntate. Ipse enim est dominus tuae

voluntatis, et « contrectatio rei alienae invito domino furtum est »; fur *autem caelo non appropiat*[1]. Ipsi rectores nostri sunt vicarii Dei super nos, et ideo debemus eis *sicut Domino* obedire, *et non* quasi *hominibus*[2], quia non propter ipsos, sed propter Deum eis subiacemus. Idcirco talem te exhibeas ei, ut libere iubeat, te facere vel omittere quidquid videtur ei expedire, quia, si ipse timet te, iam *servus maior est domino suo, et discipulus super magistrum*[3].

Capitulum III.

De pace cum praelatis habenda.

Habe pacem semper cum praelatis, non eis detrahas nec libenter audias eis detrahentes, quia Deus

[1] Luc. 12, 33. — De praecedente definitione furti cfr. Iustinian., IV. Institut. iur. civ. tit. 1. § Furtum, et Bonaventura, II. Sent. dist. 40. dub. 2.

[2] Ephes. 6, 7.

[3] Ioan. 13, 16. — Ed. 2, quae secundam partem huius primi libri omittit, hic et in quibusdam aliis locis habet diversa additamenta plus minusve longa, de quibus confer praefationem. Hic e. g. addit locum desumtum ex prologo et ex cap. 5. Regulae S. Bened., integrum fere serm. 7. ad Fratres in eremo (inter opera S. Aug.), cui secundum sensum interseritur tractatus S. Bern. de 7 gradibus obedientiae (serm. 41. de Diversis, n. 4. seqq.) et quaedam aliae sententiae de obedientia. Deinde adiungit aliud capitulum *De humilitate ubique servanda,* compositum ex verbis: Esto semper et ubique humilis, et « cave, ne aliquid facias... placere volunt », desumtis ex capitulo 33. n. 1. huius opusculi, locis s. Scripturae Eccli. 3, 20. et Luc. 14, 11. et brevibus sententiis Ss. Hier., Bern. et Greg. de humilitate. Postea alluditur ad

specialiter hoc vitium odit in subditis etiam in praesenti, ut in Cham patet, qui *verenda patris sui nudata fratribus nuntiavit*[1] et sibi maledictionem in hoc irremediabilem acquisivit. Non acriter ponderes excessus eorum, sed ignosce eis quasi hominibus, quia in multis curis non potest aliquando negligentia evitari; et saepe quod in eis reprehendimus ex nostro vitio magis est quam ex eorum culpa, quia saepe aliquid, quod pro bono faciunt, quia eorum intentionem non intelligimus, pro malo iudicamus. Quod ad nos non pertinet nobis non usurpemus nec reprehendamus ea, quae quo animo fiant nescimus. — Honora eos in corde tuo, non spernas, ne forte et Deum spernas, cuius vicem gerunt; crede etiam, quod Deus inspiravit eis quidquid te iubent facere, propter utilitatem animae tuae. Ordinationes eorum et constitutiones ne fastidias, quia non sine causa faciunt, licet tu nescias omnes causas. Qui autem simpliciter ambulant in via Dei, omnia non nocent eis, sed prosunt ad maius meritum; nam *qui ambulat simpliciter ambulat confidenter*[2]. Servus Dei verus sic debet incedere via regia in mandatis Dei, quod statuta humana eum non arctent in aliquo, quia semetipsum debet arctare, ita quod, etiam si non esset illud statutum, adhuc tamen sibi caveret ab omni, quod sibi expediens non esset. Per

12 gradus humilitatis a S. Bened. adductos (Regula, c. 7.), et adducitur sermo 12. S. Aug. ad Fratres in eremo (inter opera), hinc inde aliquibus omissis.

[1] Genes. 9, 22.

[2] Prov. 10, 9.

talia enim statuta tantum reprimuntur excessus eorum, qui metas disciplinae transgrediuntur. — His de obedientia praemissis, quae est initium boni in Religione, ad aliud transeamus, et primo ad *corporalia exercitia* et ad *spiritualia* consequenter, quia *non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale*[1].

CAPITULUM IV.

De disciplina in dormiendo servanda.

Assuesce, quando opportune potes, parum ante matutina Officia evigilare, ut spiritus tuus dirigatur ad Deum in oratione, ut magis sobrius sis et devotus in servitio Dei et laudibus ipsius. Cum evigilas, statim omnes cogitationes abiice de corde tuo et somnia, quae somniasti in nocte, quibus diabolus te vellet occupare, et primitias cogitationum tuarum et actionum tuarum offer Deo in oratione vel meditatione aliqua bona cum corporis erectione vel genuflexione, donec aliquem affectum devotionis concipias et cogitationes vanas, quae tunc maxime infestant mentem, a te abiicias, et ex hoc eris tota die ad omne opus devotior et expeditior.

CAPITULUM V.

De sollicitudine in divino Officio habenda.

In divino Officio non sis piger nec fastidiosus, sed coge corpus spiritui servire et sta reverenter et psalle alacriter in ecclesia et devote coram Angelis,

[1] I. Cor. 15, 46.

qui ibi iuxta te sunt praesentes. Inclina te devote et non circumspicias hinc inde, nisi quantum necesse fuerit. Risus et verba inutilia penitus detestare, ubi coram Domino Maiestatis cum metu et reverentia debes assistere. Verba psalmodiae distincte et integre pronuntia. Non leviter discurras per chorum nec ante finem Horarum exeas, nisi oporteat. Priusquam incipiatur Officium, praevenire studeas, si potes, ut cor tuum ad aliquam devotionem sit coaptatum, quando Officium inchoatur. Ideo enim tam desides et tepidi sumus in divino Officio, quia ante non fuimus in aliqua devotione exercitati, et ita eximus, sicut intravimus, frigidi et dissoluti corde. Stude in ipso initio Officii cogitationes vanas abiicere et intende his, quae psalluntur, alioquin tumultus earum vix poteris evitare. Post Officium etiam stude te servare in devotione, quam concepisti, nec statim te ad inania effundas. Si autem non habes devotionem interius, saltem conserva disciplinam et morum gravitatem humiliter exterius propter reverentiam Dei et aliorum exemplum. In choro non multum loquaris, nisi valde utile sit, et hoc humiliter et mansuete [1].

Capitulum VI.

De disciplina in Capitulo servanda.

1. In Capitulo culpam tuam humiliter dic et correctus humiliter responde, nec excuses te, quando

[1] Cod. B et ed. 2 pro hac propositione habent: *In Capitulo non multum loquaris* [*et multo minus in Ecclesia,* ita

corriperis, sicut Adam, qui refudit culpam in Deum dicens[1]: *Mulier, quam dedisti mihi, decepit me.* Si de consilio interrogatus fueris, libere et humiliter dic quod tibi videtur expedire. Si autem tuum consilium non requiritur, non sit tibi curae nec velis pertinaciter defendere sententiam tuam; nam sufficit tibi satisfecisse conscientiae tuae.

2. In accusationibus non sis anxius, dic tantum quod scis factum contra rationem et Ordinis instituta, et dic sine odio alicuius et cum verbis mansuetis et placido vultu; et quod nescis non teneris dicere. Noli opinando aliquem accusare, quia opinio saepe fallit. Ille, qui dixit tibi quod nesciebas, dicet ipse, si verum est et si praesens erit; si autem praesens non fuerit, tunc et tu non posses probare causam, cuius testem non habes. — Non graveris pro accusationibus tuis, sed tantum dic humiliter culpam tuam, licet magnae sint vel parvae, quia maior tibi surget confusio, si procaciter te excuses, quam si humiliter confundaris. Si vero graves essent et non verae, maxime quae possent alios scandalizare, tunc humiliter, petita licentia vel audientia, indica eis paucis verbis et modestis, quod non sis tibi conscius, de quibus accusaris. Servus Dei non timet confusionem coram hominibus, ubi eum coram Deo conscientia non accusat, sed sustinet patienter, quidquid Deus voluerit eum sustinere.

3. Consuesce ubique, dum a superiore corri-

Vat.], *nisi valde utile sit, et hoc humiliter et mansuete; culpam humiliter dic.*

[1] Genes. 3, 12. et 13.

peris, sive in choro sive extra, quod statim genibus flexis humiliter dicas culpam tuam. Haec est lex antiqua Religionis a beatissimo Patre Benedicto et etiam a sancto Francisco et aliis sanctis Patribus tradita. Unde et tu debes studere, ut, sicut Ordo a superioribus tuis tibi traditus est, ita et tu tradas eum posteris tuis, quantum in te est, verbo et exemplo. Nec aliquam non bonam consuetudinem inducas vel discas, nec aliquam bonam consuetudinem et utilem neglectam per incuriam dilabi permittas in te et in aliis, quibus cum modestia persuadere poteris. Quicumque enim aliquod exemplum aliis relinquit sive bonum sive malum, particeps est imitatorum suorum sive in supplicio, sive in praemio.

Capitulum VII.

De disciplina servanda in mensa.

In mensa noli hinc inde respicere, ita quod nescias, quis sedeat apud te in latere tuo, vel quid faciat vel quid coram se habeat, sed tibi soli et Deo sis intentus vel lectioni. Cum disciplina, timore et silentio comede, non cum impetu gulae, quasi non possis satiari, nec effundas te totum super cibum sicut canis famelicus nec vagis oculis et inquieto corde circumspicias, quid sit in mensa delicatius, nec ante quaeras satiare oculum quam palatum, sed cum gratiarum actione sufficiat tibi habere quod potes. Et semper velis penuriam aliquam potius sustinere, quam plus abundare. Nihil spernas, quod tibi apponitur, nec indigneris, si aliquis defectus inest

condimento vel salis vel cocturae, sed cogita, quod multi meliores te vilioribus et paucioribus cibis sunt contenti, qui quod tu abiicis pro magnis deliciis reputarent. Paupertas Christi familiaris et amica placeat tibi in omnibus, et ipsam cum summo conatu amplectere in mensis, cibis et potu, in vestibus, in utensilibus, in libris, in aedificiis et in omnibus. Videmus, quam humiles gestus pauperes habent, quam simplex responsum, quam pavidum animum. Nunquam audiatur aliqua querimonia de te pro aliquo defectu tuo in cibo vel potu vel vestitu. Reputa, te indignum esse his, quae habes, quia defectus exterior crescit in augmentum gratiae interioris et in divitias conscientiae bonae, econtra exterior abundantia inopiam generat interiorum. De mensura vero comedendi difficile est dare certam regulam, nisi quod inter duo extrema semper medium teneas, videlicet ne ita parum sumas, ut in viribus deficias et in communi labore frangaris; similiter nec ita multum sumas, ut propter multum cibum sumtum non possis orare vel legere vel agilis esse ad ea, quae tibi praecipiuntur. In istis propria experientia cum devota voluntate melior est magistra.

Capitulum VIII.

De disciplina servanda in dormitorio.

1. In dormitorio esto quietus, ne aliquis per te aliquo modo inquietetur sive orans, sive dormire volens. Quoties autem evigilaveris, statim occurrat tibi memoria Dei et eius passionis cum gratiarum actione,

quoniam ipse evigilat super nos, quando dormimus, ut custodiat nos. Quando vis ire ad dormiendum, prius intende Deo orando vel meditando et ita in hac occupatione dormi; tunc somnus erit tibi dulcior et puriora somnia somniabis et evigilabis devotior; sic surges alacrior et facilius redibis ad eandem devotionem, in qua ante somnum fuisti. Et licet dormienti non imputandum esse videatur, quod nescius facit vel patitur, indecens tamen est Religioso, obrutum esse in somno sicut pecus et iacere, distentis vel disiunctis membris incomposite et manibus in sinu retractis, cum propter hoc maxime vestiti dormiamus et cincti, ut non habeamus potestatem circumducendi manus hinc inde in nudo corpore, et ut magis simus parati ad surgendum ad orationem. De quantitate somni tene te secundum illam regulam, quae dicta est superius [1] de mensura cibi, ut membra et sensus ex quiete somni reficiantur, et ne ex nimio torpore somni corpus reddatur pigrius, animus tepidior et sensus obtusior. Unde Cato [2]:

> « Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat ».

2. Non potest tamen medium semper in talibus custodiri, sed virtuti vicinius est, si ex bonae voluntatis fervore necessitati corporis aliquid interdum subtrahitur, quam si ex tepiditate cordis carnis vitia quasi sub discretionis pallio, impinguato corpore, nutriantur, iuxta illud: *Melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens* [3], hoc est, « melior est qui per

[1] Cap. 7. [2] Lib. I. Distichor., dist. 2.
[3] Eccli. 42, 14; seq. locus est in libr. de Spiritu et anima, c. 11.

caeleste desiderium accensus, carnem ei necessaria subtrahendo affligit; quam qui per delectationem resolutus, circa omnia, quae necessaria sunt, ei satisfacere contendit». Et licet hoc bonum et aptum sit ad profectum spiritualem, tamen caute faciendum est, ne corpus *deficiat in via*[1], antequam ad metam perveniat, ut possit sequi conventum sine murmure destructi corporis et communem Ordinis rigorem cum ceteris tenere; quia qui post te ad Ordinem veniunt non attendunt, quid ante eos laboraveris, sed solum aspiciunt, quale eis exemplum praeferas in praesenti: in laboribus, vigiliis, in cibis et aliis observantiis Ordinis, in quibus vellent sibi seniores suos praeire; alioquin aut scandalizantur de ipsis, aut imitari eos incipiunt parcendo corpori plus, quam expediat. Non enim attendunt, quid intus boni promeruerint, sed tantum, quid exterius rigoris ostendant. Devotionem Deo debemus intrinsecus, sed proximis bonum exemplum extrinsecus. Ut autem ita congrue utrique possis exhibere te, discretio necessaria est, per quam et corpus prudenter castiges, ne adversus spiritum rebellet, et rursum discrete foveas, ne sub sarcina corruat et spiritualis vitae profectum prae nimia debilitate impediat.

Capitulum IX.

De disciplina in labore manuum servanda.

Ad labores communes et ad humilitatis officia esto paratus, ut in coquina, in ecclesia et in aliis

[1] Respicitur Matth. 15, 32.

officinis et maxime in illis obsequiis, quae alii pro sua vilitate abhorrent, ut ligna portare, domum scopare, ollas mundare aliaque utensilia purgare, pedes lavare et Fratrum tunicas excutere.

Capitulum X.

De disciplina circa Missam servanda.

1. Ad Missas libenter ministra, quia hoc est officium angelicum; ipsi enim Angeli Deo suo ubique ministrant devotissime. In hoc enim ministerio multiplex fructus est: primo, boni operis exercitium est; secundo, opus caritatis est et promovens proximum in bono; tertio, opus devotionis, qua Deo appropinquas in oratione; quarto, opus angelicum est, cum quibus Deo ibi praesenti ministras sicut et illi. Et ex hoc non solum sacerdos, cui ministras, specialiter tenetur orare pro te, sed et omnes circumstantes, quorum vicem geris, immo tota Ecclesia ubique terrarum, quia tu geris vicem omnium fidelium, qui Deo suo de caelo venienti cum devotissima gratiarum actione deberent ministrare, si possent adesse.

2. Et vix potest esse, quin Dominus illos speciali gratia remuneret etiam in praesenti, qui libenter et devote ministrant ad illud Sacramentum, quo nihil sanctius et devotius potest esse in caelo et in terra, et quod est admodum praecipuum indicium divinae dignationis et dilectionis ad hominem. Nihil enim videtur minus Deus facere in eo, quod quotidie dignatur descendere de caelo super altare,

quam, cum de caelo descendens, naturam humani generis assumsit, factus homo. Et ideo reliquit nobis in hoc memoriale totius dilectionis suae et quasi compendio omnium beneficiorum suorum memoriam: incarnationis, redemptionis, resurrectionis, glorificationis, iustificationis, atque eorundem figuram inclusit; sicut patet his, qui diligenter considerant huius Sacramenti institutionem, celebrationem et participationis fructum. Unde salubre est saepe communicare ei, qui cum devotione et studio virtutum et custodia sui non solum a magnis peccatis, sed etiam a levitatibus verborum, operum et cogitationum se abstinet et studet ad hoc se aptare. Licet enim omni tempore debeamus esse solliciti de omnibus, quae bona sunt, tamen maxime convenit, cum ad susceptionem corporis Christi nos praeparamus vel susceptum nobiscum habemus.

Capitulum XI.

De disciplina circa confessionem servanda.

Saepe confitere, ad minus ter in hebdomada et simpliciter sicut Angelo, qui sciret secreta cordis tui. Non adducas velamen excusationis vel alleviationis, nec implices te, ita quod confessor non intelligat, quid dicas. Specifica ei, quid feceris, historias autem et facta aliorum noli recitare ad singulos articulos. Quod recolis, te fecisse a tempore, quo nuper confessus es, hoc dic breviter et pure, et noli longum tractatum texere cuiusdam generalis et affir-

matae [1] confessionis, quia generatur taedium confessori. Ista enim omnia potes Deo in oratione quotidie confiteri et defectus tuos ei exponere, quos sentis in singulis virtutibus, et multum expedit super his ab eo remedium postulare miserationis. Parum etiam valet confessio, nisi proponas de cetero cavere tibi ab his, quae confiteris et studeas te emendare.

Capitulum XII.

De disciplina in cella et circa obedientiam servanda.

In cella libenter esto et aliquid semper age in ea quod aedificet te, vel quod a maiori tibi iniungitur. Nam tam voluntarius debes esse ad obedientiam, quod, si in omni hora tibi praeciperetur, quid facere deberes, libenter acciperes; et quod in tantum tui iuris non esses, quod nec verbum loqui nec ad aliquas necessitates proprias ire sine licentia liberum haberes arbitrium; sic olim Sanctos in Aegypto et alibi legimus vixisse, quorum gloriam si cupimus adipisci, necesse est, ut imitemur eorum virtutes.

Capitulum XIII.

De lectione et praedicatione.

1. Lege Sanctorum vitam et doctrinam, ut in comparatione eorum semper humilieris et instruaris

[1] *Affirmare* hic est propositionem iam breviter expositam additis rationibus confirmare.

et accendaris ad devotionem et provoceris ad studium, et ut informeris in intellectu Scripturarum et illumineris ad fidei intellectum, ut scias discernere verum a falso, bonum a malo, vitium a virtute et remedia vitiorum ac tentationum. Ut possis intelligere, legas, non ut doctior videaris nec causa curiositatis; nec legas quae non aedificant, quia vana lectio vanas generat cogitationes et exstinguit mentis devotionem.

2. Non affectes fieri praedicator et confessor, quia, si dignus fueris, Dominus ad hoc te vocabit; si autem indignus et non idoneus, erit tibi confusio maior, quod te ingesseris. Inde est, quod aliquando parum consequimur fructum vel honorem de praedicationibus nostris vel confessionibus; quia non vocati a Deo veniunt, et non missi currunt, prius volentes facere fructum in aliis, quam in se fixerint radices virtutis. Et ideo fructus eorum non est durabilis, quia immaturus producitur.

3. Hinc est, quod in Levitico[1] legimus: *Quando ingressi fueritis terram et plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis praeputia eorum; poma, quae germinant, immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. Quarto autem anno omnis fructus eorum sanctificabitur laudabilis Domino. Quinto autem anno comedetis, congregantes poma, quae proferunt.* Arbor plantata in Religione est homo, qui fructum salutis debet proferre in se et in aliis tempore opportuno. Si autem intempestivos fructus protulerit, immundi reputantur et inutiles ad profectum spiri-

[1] Cap. 19, 23-25.

tualem propter praesumtionem. Primus annus est vera poenitentia de peccatis praeteritis; secundus est perfecta conversio ad statum emendationis; tertius annus est longus iam usus bonae consuetudinis; quartus est pro bono opere laudes et humanos honores contemnere et fastidire et quaerere solius Dei gloriam et salutem animarum. Quicumque autem ante hunc annum se ingerit, nec fructum animarum profert nec Deo erit acceptum [1] nec sibi meritorium propter vanitatem et levitatem, immo nec aliis erit proficuum. Post vero hunc annum, id est quinto anno, purae caritatis comedet fructus et congregabit poma, quia tunc eius praedicatio erit fructuosa in aliis et sibi meritoria, ut congreget fructus in vitam aeternam.

4. Hoc dixi, ut videas, quibus etiam sacra Scriptura consulat subire officium praedicationis. Stude ergo te ipsum componere prius exterius in bonis moribus, interius sanctis affectionibus et cogitationibus ordinare; tunc demum utiliter procedes ad alios et confidenter, habens sanam doctrinam, quia nemo praesumit docere artem aliquam, quam non prius didicerit.

Capitulum XIV.

De disciplina in occulto servanda.

Nunquam ita secretus sis et absconsus, quin ita disciplinate, ita caste et honeste te habeas in omnibus: in visu et tactu et gestu et aliis, acsi ab

[1] Supple: se ingerere.

aliquo videaris, quia sancti Angeli, qui nobiscum sunt, semper vident omnia opera, quae facimus, quorum aspectus debemus ubique vereri et praesentiam revereri. Videt nos etiam ipse Deus et iudex noster, qui est ubique praesens *scrutans corda et renes*[1], id est carnales affectiones et cogitationes. Videt etiam nos ipsa conscientia nostra, testis eorum, quae facimus, et accusatrix. Qui autem magis veretur hominum aspectus quam Dei et Angelorum et propriae conscientiae non est castus amator boni, quia non declinat malum ex amore veri boni, sed ex timore detrimenti temporalis honoris; talis non est verus Christi servus, qui adhuc magis placere cupit hominibus quam Deo; unde Apostolus[2]: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Cui enim plus doles displicere, illi plus affectas placere. *Nemo* autem *potest duobus dominis servire.*

Capitulum XV.

De disciplina inter Fratres exterius servanda.

1. In exterioribus moribus inter Fratres habe te gratiosum, verecundum et modeste affabilem et dulciter seriosum, ut et disciplinam conserves et tamen ex austeritate non sis onerosus aliis. Iocos dissolutos nunquam exerceas, nec verba scurrilia alicubi proferas nec libenter audias; quod enim delectat audire, si auderes, ipse libenter proferres.

[1] Apoc. 2, 23.

[2] Gal. 1, 10. — Deinde sequitur Matth. 6, 24; Luc. 16, 13.

Servus autem Dei ita castus debet esse in omnibus factis et verbis suis, ut non tantum horreat quae nocent, sed etiam ea, quae decenter non consonant, ut turpia [1], licet sint palliata aliqua honestate.

2. Omnes gestus tui, mores, sermo, aspectus et incessus quadam humili verecundia debent esse colorati, ut in te nihil appareat elatum vel audaciae praesumtione notabile. Verecundia enim est maximus decor in Religioso, praecipue in iuvenibus, ita ut, qui eam postponit, vix aliqua spes haberi possit de eo, quod fiat unquam bonus Religiosus vel virtuosus. Sicut enim timor Dei hominem componit et ordinat intrinsecus ad bonitatem, ita verecundia componit eum exterius ad disciplinam. Unde Gregorius [2]: « Verecundia est omnium virtutum ornatus, innocentiae testis, pudicae mentis indicium, disciplinae virga, spiritualis gloria, famae custos, castitatis socia et totius sanctitatis insigne ». Nemo sit ita familiaris tibi, coram quo penitus obliviscaris verecundiae; tamen, quando ipsa impediret in his, quae expediunt vel necessaria sunt, tunc est praetermittenda, nec tamen abiicienda nec exstinguenda quasi vitium, sed regenda et ordinanda in virtutem sicut et aliae affectiones naturales.

3. Incessus tuus sit maturus, non leviter curras sine necessitate nec caput multum erectum geras, sed mediocriter depressum, nec vagus sis ocu-

[1] Ita cod. A; ed. 1: *ea, quae indecenter sonant, sed etiam quae notent turpia*; alii aliter et minus bene.

[2] Est potius Bernardi, Serm. 86. in Cant. n. 1; cfr. Ambros., I. De Officiis Ministr., c. 18-20.

lis nec brachiis ventiles nec aliter more saecularium incomposito gressu incedas, sed plano et humili modo, quasi a devota oratione recedas.

4. Sedens non pigre te in latus reclines nec crura longe extendas, maxime praesentibus aliis; exterior enim incompositio corporis est indicium indevotae mentis.

5. Risus tuus sit rarus et sine cachinno, benignitatem magis ostendens quam dissolutionem. Stude vultu esse serenus, non turbulentus nec indignabundus.

Capitulum XVI.

De verbis.

1. Verba tua lenia sint et responsio humilis sine compunctione amaritudinis vel obliquae redargutionis aut irrisionis. Sic verba tua forma ad alterum, sicut tu non haberes pro malo ab altero.

2. Sic loquere de absente, acsi scires, eum prope assistere et auscultare. Non timeat te quisquam, quod in absentia sua famam suam denigres. Magnum vitium est in Religioso aliquid de absente loqui, quod erubesceret loqui, si audiret. Non libenter audias detrahere alicui, sed aut fuge detractorem, aut opportune compesce, si potes. Nihil enim prodest tibi, nisi quod gravaberis super illum, de quo est sermo, aut super eum, qui refert; sed quaere potius, si potes, aliquid invenire laudabile in alio, quod aedificet te et auditores tuos.

3. Rumores nescias, quia inquietant cor et mentem distrahunt et devotionem exhauriunt et tempus sine utilitate consumunt. Etiam quae scias non omnia effundas quasi vas sine operculo, quod statim cum inclinatur, effundit quidquid continet in se, et omni pulveri et immunditiae patet. Non sis libenter in turba, nisi tractetur de Deo et devotione et animae aedificatione. — Non sis clamosus in loquendo, nec impetuosus ad evaporandum quod intus tenes inclusum, sicut Eliu Buzites[1]. — Cave etiam, ut sicut nulli detrahis, ita non prodas detractorem apud illum, cui detraxit, ne magis gravetur contra detrahentem sibi, quam ex relatione tua minuatur. Potest namque esse, quod ille, qui dixit de altero verbum, non ita intendit derogare ei, sicut iste forte suspicatur, de quo dixit, et incitatur ad odium contra eum, vel ad vindictam provocatur, cum tamen ille aut simpliciter, non animo detrahendi dixerit, aut forte statim poenituerit, proponens de cetero a simili cavere. Si autem talia dicerentur de aliquo, quae omnino expediret eum scire, de quo dicuntur; potes ei referre, si vis, non exprimendo, quis dixerit, ut sciat, quid cavere debeat, et tamen contra nullum in odio exardescat.

4. Iactantiam diligentissime cave, et nunquam des alicui intelligere, aliquid in te commendabile esse; vix enim potest in te aliquid laudabile esse, quin etiam alii intelligant. Et si tu taces et abscondis, plus placebis; si autem prodis et te commendas, irrideberis et vilesces; unde qui prius aedifi-

[1] Cfr. Iob 32, 18. seqq.

cabantur in te postea despicient. Omnis quippe laus in ore proprio sordescit.

5. Maledicta et convicia et mendacia seu levia et frivola iuramenta et omnia turpia verba, licet iocosa, ab ore Religiosi perpetuo anathemate sunt arcenda; unde Iacobus [1]: *Qui se putat religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.*

Capitulum XVII.

De otiosis verbis cavendis.

Verba otiosa, undecumque sint, semper fuge, quia, licet non grande peccatum reputentur esse, tamen eorum consuetudo grave generat detrimentum circa spiritualium profectum, et saepe, dum quasi libenter relaxamus linguam in verba otiosa, dum non cernimus, dilabimur paulatim ad nociva, ex quibus oriuntur quandoque perturbationes et dissolutiones et graves quandoque conscientiae corrosiones.

Capitulum XVIII.

Quod de Deo libenter loquaris.

1. De Deo libenter loquere et libentius audi quod incitat cor ad studium virtutis et affectum devotionis.

[1] Cap. 1, 26.

2. Audi humiliter et pacifice bona, quae ab aliis dicuntur, nec disputa contra, sicut quidam faciunt, qui, cum audiunt aliquid boni, ne videantur ignorasse ipsi bonum, quod alter proposuit, statim de hoc volunt disputare, ut videantur etiam ipsi aliquid inde scire. Non enim quaerunt sui aedificationem, sed ostentationem apud alios, et ideo multae bonae collationes inter Religiosos negliguntur. Noli esse contentiosus in aliquo. Cito cede, quia, si bonum est et verum, quod alter proponit, tuum non est resistere propter aliquam ostentationem; si autem non esset bonum, melius est corrigere eum pacifice advertendo et humiliter ei veritatem demonstrando quam acriter astruendo.

3. Cum loqueris, voce remissa et vultu placido, moribus disciplinatus et quietus esse studeas, et quidquid tunc loqueris magis authenticum et utile erit. Non sis audax coram senioribus tuis, sed verecundus auscultator doctrinae eorum. Seniorum est enim docere, iuvenum autem humiliter discere.

Capitulum XIX.

De otio cavendo.

Noli otiosus sedere et intendere rumoribus et fabulis, quia duplex in hoc malum contrahis: perdis enim tempus inutiliter, et verecundiae tuae et humilitatis patieris detrimentum ex tali consuetudine. Insuper non bonum dabis ex hoc aliis exemplum.

Capitulum XX.

De meditatione Domini Iesu.

1. In omnibus virtutibus et bonis moribus propone tibi semper clarissimum speculum et totius sanctitatis perfectissimum exemplar, scilicet vitam et mores Filii Dei, Domini nostri Iesu Christi, qui ad hoc nobis de caelo missus est, ut ostenderet et aperiret nobis viam virtutum et legem disciplinae suo exemplo daret nobis et erudiret nos per semetipsum, ut sicut ad imaginem eius naturaliter creati sumus, ita ad morum eius similitudinem per imitationem virtutum pro nostra possibilitate reformemur, qui eius imaginem in nobis foedavimus per peccatum. Quantum enim quisque se ei in virtutum imitatione hic conformare studuerit, tantum ei in patria in gloria et claritate propinquior et similior erit.

2. Describe igitur tibi in corde tuo mores et actus suos: quam humiliter se habuit inter homines; quam benignus (fuit) inter discipulos, quam modestus in edendo et bibendo, quam misericors super pauperes, quibus se similem fecerat per omnia, et qui de eius specialiter familia videbantur; quomodo nullum sprevit vel horruit, etiamsi erat leprosus; quomodo divitibus non adulabatur; quam liber fuit a curis mundi nec anxius pro corporis necessitatibus, quam verecundus in visu, quam patiens ad contumelias et quam mitis in responsis; non enim studuit

se vindicare verbo mordaci et amaro, sed placido et humili responso malitiam alterius sanare volebat. Item, quam compositus in omnibus gestibus suis, quam sollicitus de animarum salute, quarum amore voluit incarnari et mori dignatus est; quomodo se ipsum praebuit exemplum omnis boni, quomodo mulierum familiaria colloquia vitavit causa exempli; unde etiam discipuli mirabantur, quando solus cum Samaritana loquebatur [1], eo quod quasi insolitum videbatur in ipso. Item, quam patiens laboris et penuriae, quam compatiens afflictis, quomodo condescendit infirmorum imperfectioni, quomodo omne scandalum cavebat, quomodo peccatores non sprevit, quomodo poenitentes clementer suscepit, quam planus in omnibus dictis suis, quam studiosus et ardens ad orationem, quam promptus in ministrando, sicut ipse dixit [2]: *Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* Item, quam sobrius ad vigilias, quam obediens parentibus, quomodo omnem iactantiam et omnem singularitatis ostentationem declinavit, quomodo omnem gloriam et pompam huius mundi fugit; et multa talia ipsius acta in memoria tua prompta [3] sint, ut in omnibus factis et verbis tuis semper quasi ad exemplar respicias in eum, incedens, stans, sedens et comedens, tacens et loquens, solus et cum aliis. Et ex hoc magis diliges eum et familiaritatis eius gratiam et fiduciam assequeris et in omni virtute perfectior eris.

[1] Cfr. Ioan. 4, 27.
[2] Luc. 22, 27.
[3] Alias *propinqua.*

3. Haec sit sapientia tua et meditatio tua et studium tuum semper aliquid de ipso cogitare, unde vel provoceris ad imitandum eum, vel afficiaris ad eum amandum. Talia enim meditando et ruminando et tempus utiliter expendis, dum occuparis in bonis studiis circa ipsum Dominum Iesum Christum, et mores tuos emendas ad formam vitae ipsius et conversationis. Semper ad ipsum respiciens, cogita, qualiter ipse se in his habuerit vel habere potuerit secundum aestimationem tuam, quia in omnibus semper optimo modo et perfectissimo se gerebat, qui in omnibus semper optimus est.

Capitulum XXI.

De ostentatione cavenda.

1. In omnibus, quae facis, cave vitium ostentationis et iactantiae. Esto planus in omnibus, sicut decet Religiosum et pauperem. Non cures curialem incessum vel gestus curiales, nec vocem curialiter frangas in cantando, quia, si quaeris Deo placere in cantando, tunc, quanto plus cantaveris simpliciter, tanto magis ei placebis. Si quaeris auditoribus placere, inanis gloria est; si tibi placeas, vana levitas est; si aedificationem auditorum in cantando quaeris, quanto magis cantando vanitatem fugis, tanto magis aedificas omnes. Cordis devotionem et puritatem Deus magis attendit quam sonoritatem vocis; unde versus:

Non vox, sed votum, non chorda musicum, sed cor;
Non clamor, sed amor sonat in aure Dei [1].

[1] Hi versus sumti sunt ex cod. A.

2. Facile clamabis ad Deum; Psalmus[1]: *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate.* Et intentio tua in divino Officio debet magis esse ad hoc, ut ex verbis sacrae Scripturae elicias spiritualem intellectum et devotionis affectum, quam ut curialiter exprimas notas cantando vel vocem tubando[2] exaltes, licet quidam Religiosi in hoc frustra *arbitrentur, se obsequium praestare Deo;* quia, si Deum delectaret vocis sonoritas, tunc et ipsa musica instrumentorum vel avium cantus eum demulcerent, quae satis dulcia sunt suo modo. Puritas cordis et mentis in Deum devotio illa sunt, in quibus delectatur Deus. Quidquid est, de quo non est Deo curae, de hoc etiam servo Dei non debet multum esse curae. Sufficit tibi ad omnem curialitatem morum, vocis et verborum, si nil appareat in te, quod offendat vel scandalizet intuentes, si nil elatum, nil lascivum, nil dissolutum, nil turbidum in te appareat, vel singularitatis colore notabile in te videatur.

Capitulum XXII.

De disciplina extra domum servanda.

1. De eo, qualiter foris te habere debeas, cum exire te domum aliquando contingit, dicere tamdiu differo, ut per hoc advertas, quod tardum te esse

[1] Psalm. 144, 18.

[2] Cfr. Du Cange, Glossarium etc. — Cod. A legit *extollendo.* Deinde sequitur Ioan. 16, 2.

desidero ad egrediendum, nisi quando vel obedientiae cogit mandatum, vel alia utilis et rationabilis causa requirit. In domo enim consistere et a turbis et hominibus absconditum latere semper est utile Religioso, qui sibi desiderat et Deo vacare. Quidquid devotionis in domo colligis, hoc foras egrediens spargis potius, quam augeas et conserves. Unde saepe experti sumus tam in nobis quam in aliis, quod frequens exitus et conversatio cum saeculo et occupatio nimia exteriorum negotiorum devotionem mentis exstinguit, fervorem spiritus tepefacit et forte propositum virtutis emollit, cor dissolvit, studium proficiendi debilitat, delicias docet amare, sine fructu tempus expendere, verba otiosa multiplicare, iocis et truffis intendere, orationes negligere, Horas canonicas desidiose et cursim dicere. Tandem subintrant aquae tentationum in navem cordis per rimas dissolutionis ex devotionis ariditate, quae, cum non exhauriuntur per discussionem proprii status et per puram confessionem, vel non fortiter obstruuntur rimae per diligentem custodiam, paulatim augentur, donec submergunt hominem in peccatum et confusionem. Hoc tamen non dico, ut difficilem te reddas ad obediendum, quando iuberis exire, sed non debet tibi esse consolatio evagari extra domum, ita ut, quantum in te est, semper magis diligas domi latere, nisi obedientia vel utilitas animae aliud requirat; *melior est enim obedientia quam victimae* [1].

2. Quando vero domum egredieris, non multum circumspicias in plateis, ne forte videas unde

[1] I. Reg. 15, 22.

unde tenteris postmodum, vel in oratione impediaris, vel phantasias contrahas eorum, quae incaute respexisti. David enim in culpam cecidit adulterii ex incauto aspectu mulieris [1], quam forte nunquam ante concupierat, nisi postquam eam incaute respexit. *Oculi tui sint in capite tuo* [2], hoc est, cogitatio tua versetur circa Dominum Iesum Christum, qui est caput omnium membrorum Ecclesiae, ita ut etiam non consideres quae coram te foris sunt, nisi quantum necessitas viae vel utilitas alia requirit, ita ut, quantum vales, talem te domum reportes, qualis existi, hoc est, ita devotum, ita mundum corde et vacuum rumoribus, ut ames silentium cellae.

3. Per terram autem vadens, esto pacificus; cum socio nunquam contendas de aliquo, etiamsi tu melius vel plus sentis quam ipse vel iustius noveris; sed cito cede et tace in tranquillitate animae, quia in contentionibus raro aliquis emendatur. Cogita, quod, si tu in te pacificus non es, vix vel nunquam poteris alium pacificare sive placare. Incipe prius a te ipso, et tunc facilius alium corriges, quia, quisquis turbatus turbatum docet, magis reputatur ex impatientia docere, ut eum pungat, quam ex maturo consilio, ut eum fraterne erudiat. Magis autem aedificatur exemplo patientiae tuae quam quibuscumque rationibus, quas ei proponis. Virtus enim vitio non docetur, sic nec per impatientiam potes alios patientiam docere, nec humilitatem per superbiam.

[1] II. Reg. 11, 2.

[2] Eccle. 2, 14: Sapientis oculi in capite eius.

Socialis esto in via, sed non dissolutus, ne devotionis spiritum per societatem exstinguas.

Capitulum XXIII.

De oratione et meditatione in via facienda.

1. Capta tibi horas ad orandum et meditandum tam in via quam in hospitio. Noli ex toto negligere te nec etiam cogites, quod velis usque domum differre, quia, si tu nimis infrigidatus fueris a fervore devotionis, postea difficilius recuperabis. Hoc tamen non dico, quod possis foris in ea gravitate et devotione plene te conservare sicut in domo, sed ut scias metam, ad quam studium tuum dirigere debeas, quantum potes, Deo adiuvante.

2. Inter homines, quantum in te est, cave omne, quod potest eis esse non bonum exemplum, sicut decet fidelem servum Dei, qui debet Domini sui honorem promovere et inhonorationem cavere, ubi potest; nos enim sumus familia ipsius. Sicut ergo paterfamilias ex disciplina familiae suae honoratur, vel ex indisciplina inhonoratur; ita scias, quod, quidquid nos facimus inter homines, hoc aliquo modo redundat vel in laudem Domini nostri, vel in contemptum. Et quia specialiter positi sumus inter homines, ut ipsi aedificentur ex nobis, parum proficient verba nostra, si non etiam aedificemus bono exemplo. Et si non sumus tam perfecti, ut possimus eis magnae virtutis exempla monstrare; saltem caveamus omnia mala exempla, quae nos ipsi solemus

reprehendere in aliis, videlicet, ne rumores saeculares recitemus apud eos vel libenter audiamus, vel delicata fercula vel multa fieri pro nobis diligamus, vel nimis mollia vel pomposa stramenta; nec irae vel discordiae scintillas emittamus, vel verba scurrilia vel iocos dissolutos moveamus; et maxime, ne avari pro muneribus possimus notari, quia ex hoc cito vilescimus apud eos, si viderint, nos ea ambire et amare et quaerere [1], ad quorum contemptum nos eos hortamur praedicando.

Capitulum XXIV.

De feminarum familiaritate vitanda.

1. Cave etiam, ne, cum feminis loquens, earum vultus studiose respicias, vel manus contrectes, vel nimis prope sedeas, vel leviter eis arrideas, nec libenter cum eis susurres, nec angulos ad colloquia earum requiras; quia haec omnia etiamsi nil tentationis tibi ingererent, tamen non effugeres notam suspicionis ab aliis et facile posses infamiae maculam contrahere, quam vix postmodum detergeres cum pudore. Sic habe te cum omni femina, acsi maritus eius vel praelatus tuus circa vos starent, considerantes et videntes omnia, quae facitis vel dicitis; ut, quicumque superveniat et videat te loquentem cum ea, in nullo necesse sit, te erubescere, nec aliquis postea tibi possit notam suspicionis impingere. Et si meum consilium non spernis, consulo, quod

[1] Cod. A et Vat. legunt: *ea ambire et avare quaerere.*

nunquam cum aliqua muliere contrahas singularem familiaritatem, etiamsi religiosa sit et sancta; quia, excepto periculo carnalis tentationis, quod ex tali familiaritate semper incurritur, dum non timetur malum, quod sub specie boni latet, excepta etiam macula infamiae et suspicionis, quam alii ob hoc saepe concipiunt, magnam generat inquietudinem cordis talis privata affectio, dum semper illi cupis ostendere dilectionem, quam habes ad eam, et hoc sibi notum fieri desideras; et cum aliquando non fit, doles et times, quod indignetur illa, ita quod affectus eius ex hoc tepescat et minus oret pro te. Econtra illa etiam turbatur, si videt, quod aliquam aliam benigne salutes, vel si aliquo tempore differas, quod eam non videas vel non salutes; et improperat tibi, quod aliam diligas prae se et quod minus ores pro ea, et irascitur; et multa similia fiunt, quae vere sunt truffae; et bonus homo, etiam saecularis, a fortiori Religiosus non debet ista aliquatenus admittere nec cor suum in talibus occupare. Oratio enim earum non potest tantum cuiquam prodesse, quantum potest talis occupatio in spiritualibus studiis impedire, quia etiam ipsa eius oratio tali carnali affectioni permixta Deo est insipida.

2. Quod autem carnalis sit ista dilectio ex magna parte, potest homo perpendere in hoc, quod magis te vellet esse apud se minus perfectum, ut saepe posset tui copiam habere, quam longe a se plus perfectum. Quibus autem indiciis discernatur spiritualis dilectio a carnali, modo praetermitto, quia

nimis ab aliis retardaret nos. Hoc tibi sufficiat: si vis habere pacem cordis cum Deo et honorem specialem inter Fratres, abscinde a te familiaritatem feminarum, dilige communiter omnes bonas et devotas et in nullo exasperes aliquam earum et meliores in corde tuo amplius reverere propter abundantiorem gratiam Spiritus sancti in eis; sed tamen noli te occupare cum eis nisi breviter, et benigne saluta eas, quando ita occurrerint, quod non posses bono modo declinare, et cum maturitate earum orationibus te simpliciter recommenda. Si enim discretae sunt, ex hoc placebis eis; si vero importunae, tunc melius est tibi non occupari cum eis. Feminam, quam videris bene conversantem, mente dilige, non carnali dilectione nec corporali frequentatione.

Capitulum XXV.

De libertate et custodia cordis servanda et de subiectione erga praelatum.

Esto custos et dominus tui ipsius, nec des alicui potestatem cordis tui nisi Deo et praelato tuo propter Deum. Esto ita expeditus ab omnibus alienis occupationibus vel affectionibus, quod in nullo praelato tuo aliquando molestus sis pro licentiis aliquid agendi vel eundi vel dandi vel accipiendi; et ita libere arbitrio suo te committas, quod tibi secure dicere possit: fac hoc et dimitte illud, et tu sine murmuratione cordis et difficultate facias vel dimittas; alioquin parvam fiduciam potes habere de me-

rito obedientiae tuae, quam vovisti Deo in manibus sui vicarii, tui praelati. Si enim tu per impatientiam vel importunitatem cogeres eum servire vel licentiam dare tibi, quo tempore ipse vellet, te carere; tunc tu non intrares per *ostium,* quod est Christus, *in ovile*[1] sanctae Religionis, quia ipse *non venit facere voluntatem suam, sed Patris.* Ita enim tu *fur esses et latro: fur,* quia rem alienam, hoc est voluntatem propriam, quam praelato resignaveras, eo invito usurpares; *latro,* quia tali exemplo alios simplices ad malum invitares.

Capitulum XXVI.

Compendium supradictorum.

Ut ergo breviter percurram omnia, quae supra dixi: esto devotus Deo et cor tuum semper, quantum potes, occupato cum ipso. Esto praelatis humiliter obediens nec rancores contra eos teneas nec spernas eos nec iudices nec murmures de eis. Esto cum Fratribus pacificus, patiens ad verba dura et ad reprehensiones. Noli facile iudicare aliquem nec sis suspiciosus. Esto obsequiosus, maxime infirmis et in humilibus obsequiis. Saepissime ora. Esto in choro disciplinatus et Deo intentus, in victu discrete modestus et in his, quae corporis necessitas requirit. Esto in cella libenter. Fuge verba otiosa. Plane loquere, modeste iucundus, verax valde. Verba tua sint sicut iuramentum[2]. Nulli detrahas nec detrahentem

[1] Ioan. 10, 1. et 9; deinde sequitur *ib.* 6, 38.

[2] Ed. 2 legit *sint sine iuramento.*

audias. Odium contra nullum teneas. Non sis elatus in verbis vel moribus. Pecuniam odito. Paupertatem amato. In omnibus fuge mulieres. Esto compatiens afflictis, castus in omnibus [1].

PARS SECUNDA [2].

Praefatiuncula.

Si vis in spiritu proficere et hoc esse, propter quod, ut hoc fieres, ad scholam virtutum, id est ad Religionem, venisti, cave, ne fias similis illis, qui longo tempore in scholis manendo multum temporis et sumtus inutiliter consumunt et minime discunt;

[1] Cod. B adiungit: *Explicit Formula Novitiorum.*

[2] Haec pars in plurimis codicibus exhibetur cum titulo *Viginti passus de virtutibus bonorum Religiosorum ad novitios* vel aliis verbis similibus; deest autem in non paucis codicibus et in ed. 2, quae tamen nonnulla huius partis cum aliis additamentis primae parti interserit. Valde probabile esse videtur, hanc partem posterius additam esse praecedentibus. De eadem dicitur in cod. bibliothecae Barberini n. 2695: « Libellus, qui sequitur, videtur quasi medius inter libellum de reformatione mentis, qui postea sequitur, et istum praecedentem, vel forte totum est de forma novitiorum ». In hoc codice aliisque numeri capitulorum primae partis continuantur, quod in editione nostra retinendum visum est, cum in ipsa hac praefatiuncula et capitulo sequente clare insinuetur, *istius formulae compendium* praeponi sequentibus.

sed istius formulae compendium ante oculos habeto et ad eius regulam ordina vitam tuam et mores compone et studium impende et tempus expende.

Capitulum XXVII.

Semper sis sub bono rectore.

Imprimis semper esto sub tali rectore et magistro, qui te praedicta doceat verbo et exemplo (vel si talem habere non potes, tu ipse tibi magister esto), qui sit strenūus, ut ad huius formulae regulam vivere compellaris et in nullo tuae propriae voluntatis libertati relinquaris. *Puer* enim, *qui dimittitur voluntati suae,* id est puerili lasciviae, *confundit matrem suam*[1], id est Religionem. Ideo tot Ordines Religionum confunduntur, quia pueriles mentes sibimet dimittuntur sine freno retrahente a noxiis et sine virga ad salubria compellente aut ex negligentia seniorum, aut ex nociva condescensione (caveant tamen magistri tales, ne teneros animos frangant severa correctione); sicut imprudens medicus, qui, ne contristet aegrum, quem curare deberet, patitur, eum nociva comedere, ex quibus gravius et diutius infirmatur; et cum in uno dissimulantur excessus eius et vitia, cito ab aliis trahitur in exemplum, ita ut etiam sibi talia impune permittant, quae vident in aliis sustineri.

[1] Prov. 29, 15.

Capitulum XXVIII.

De mala libertate cavenda.

Tandem ad hoc ista mala libertas dilatatur et proficit, ut hoc, quod a pluribus vident fieri, quasi pro lege et pro iure Ordinis defendant; et si quis contrarium dixerit aut docere arguendo praesumserit, singularitatis et superstitionis improperium sustineat, et quasi qui novum Ordinem et insolitum morem inducere velit, ut delirus et vanus irrideatur et omnibus fiat onerosus et tanquam temerarius iudex aliorum actuum persecutiones amarissimas sustineat. Timent enim distorti et a via Dei exorbitantes, ne, si parcerent zelantibus pro iustitia et Religionis disciplina, multos ad partem suam traherent, et ita paulatim ad Ordinis observantiam etiam ipsi tandem cogerentur, et praecavent ardentissime, ne ad hoc perveniant, et sub specie singularitatis exstirpandae eiiciunt a se illos et opprimunt, qui desiderant Religionem ad statum debitum reformare. Quod videntes alii, quibus hoc displicet, aliquam bonae voluntatis scintillam habentes, sed tamen infirmam, terrentur et potius student se illis conformare, quos fortiorem partem habere vident in multitudine et potentia, quam eligant cum istis tribulari et insuper infamari, iuxta illud[1]: *Et qui recessit a malo praedae patuit.* Haec omnia experti fuimus in Ordine nigro et in aliis. Nunquam autem contingat, nostram Religionem ad statum similem pervenire!

[1] Isai. 59, 15.

Capitulum XXIX.

Religiosus non debet vilioris esse conditionis in progressu, quam fuit in ingressu.

1. Qui tali fervore ad Religionem venit, quod pro omnibus, quae ei mundus promittere vel dare potuit, noluit damnari in saeculo, nec pro divitiis, honoribus vel deliciis, nec pro amore amicorum vel proprii corporis dubitavit se tradere carceri poenitentiae propter Deum, non debet modo vilior esse, quam tunc fuit, ut pro verbis hominum deserat modo viam Dei, a cuius ingressu nec terroribus nec blanditiis potuit averti. — Quodsi times de singularitate notari et ob hoc aliis fieri odiosus, scias, quod nullus Sanctorum singularis gloriae factus est particeps in caelo, nisi qui, inter homines hic positus, studuit esse in sanctitate vitae singularis; quod tamen de singularitate virtutum dico, non de caerimonialibus observantiis parvam aut nullam habentibus utilitatem virtutis. Studia autem sanctitatis in his consistunt: in cavendo omne peccatum et omne scandalum, quantum in se est, in studendo omnibus virtutibus humiliter et in quaerendo familiaritatem Dei per affectum devotionis internae.

2. Adversus huiusmodi nulla est bona conformitas, per quam haec studia destruerentur. Cum vero pro iustitia sicut et pro fide debeamus pati non solum irrisiones et despectiones, sed etiam persecutiones quaslibet et mortem (sicut passi sunt San-

cti ante nos et patientur post nos in diebus novissimis), potius quam fidem deserere vel iustitiam vitae peccando relinquere; discamus et in parvis rebus, scilicet verborum et despectionum tribulatiunculis, mala taliter sustinere, ut, si graviora imminerent nobis pro Christo certamina, sciamus per patientiam superare. Nam qui a levi flatu deiicitur, quomodo stabit ad ventum maximae tempestatis? — Haec ad praemuniendum cor praemisi contra retrahentes a studio proficiendi in virtutibus, quia qui tale studium in se non diligunt, vix possunt in aliis secum morantibus aequanimiter sustinere. Unde sicut illi non dimittunt consuetudines suas malas et noxias propter nos, sic non oportet, nos bona et utilia studia abiicere propter illos; quia, si volunt ad vitam aeternam venire, oportet, eos nobiscum viam Dei, non suam ambulare.

Capitulum XXX.

De otio cavendo et sensibus refrenandis.

Nunquam permittas, te otiosum vagari nec rumoribus et verbis otiosis vacare nec risui nec scurrilitatibus deditum esse, quia haec faciunt mentem vagam et inanem, et licentia istorum dissolvit cor a pondere timoris Dei et affectus internae devotionis exhaurit. Non evageris oculis hinc inde curiose singula intuendo, quia et levitatis est indicium, et ea, quae foris hauris per oculos vel per aures, strepitum quendam interius suscitant, quo puritas in-

telligentiae, quae in bonis meditationibus mentem pascit, quasi quodam pulvere obscuratur. Quidquid non est tibi necessarium vel utile ad tuum vel alterius profectum, pertransi et noli immorari, nec cor tuum in eo defigatur, vel tempus in eo infructuose expendatur.

Capitulum XXXI.

De piis lectionibus, meditationibus et bonis operationibus frequentandis.

Semper aliquid tecum defer in memoria, quod de Deo rumines cogitando et mentis tuae intuitum semper in eum defigere stude, sicut docet Propheta dicens[1]: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear;* hoc enim continet cor *apud se,* ne commoveatur *a se* per vanam laetitiam vel irrationabilem tristitiam. Mundus enim, in quo fluctuamus, variis tempestatum ventis et cladibus agitatur, et qui non vult, navem cordis sui quassationibus conteri, vel undarum influxione demergi, vel in exteras plagas ventorum flatibus impelli, affigere eam funibus bonarum cogitationum assuescat ad petram immobilem, *petra autem est Christus*[2]*;* quem funem, ne de facili rumpatur, ex triplici resticulo componas, videlicet ex sacrarum Scripturarum devota lectione, ex sedulae orationis compunctione et ex bonarum actio-

[1] Ps. 15, 8.

[2] I. Cor. 10, 4; immediate post respicitur Eccle. 4, 12.

num humili exercitatione. Lectio dat materiam et quasi semen bonae cogitationis; oratio rigat et ad profectum roborat et cor illuminat ad intelligentiam et impinguat affectum ad saporem; bona actio, maxime condita pinguedine caritatis et obedientiae vel alterius virtutis, laetificat conscientiam et dat fiduciam spei in Deum, etsi ad horam intercipit devotionis quietem, tamen meretur postea maiorem dulcedinis infusionem et gratiam puritatis.

Capitulum XXXII.

De evitandis cogitationibus vanis et pravis.

Feriatus et vacans cave tibi a vanis et pravis cogitationibus, ne vel modicum in te morentur, quia cito inquinant, cuiuscumque vitii colorem habeant, ut luxuriae, vanae gloriae, odii vel aliorum. — Item, cave tibi ab inutilibus occupationibus, quae tempus perdunt et cor inquietant et utilia impediunt et devotionem dissipant; item, a torpore accidiae et pigritiae, quae mentem tepidam et corpus delicatum reddunt et ad bona opera desidiosum.

Capitulum XXXIII.

De duobus cavendis, primo quoad se ipsum.

1. Inter homines existens cave tibi a duobus quoad te ipsum et a duobus quoad alios. — Quoad te cave, ne aliquid facias, ut ab aliis noteris, unde glo-

riam quaeras in gestu, in voce, in sermone vel in actu, quia peccatum est et vanum; et cum putas eis placere, forte displices, et indicant te, quasi inanis gloriae cupidus sis, vel forte non advertunt, quid agis. Et sic perdis conatum tuum inutiliter et vane, sicut stulti, qui pictis imaginibus quasi vivis hominibus obsequuntur; Psalmus [1]: *Qui hominibus placent,* id est, placere volunt, *confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos.*

2. Item, ne pudore superfluo obruaris in his, quae coram hominibus agere debes, loquendo, cantando vel aliud agendo, sed ita liber esse stude coram eis, acsi sine eis esses; et si intus verecundia aestuas, foris reprime, quia, quo magis notabilem te facis ex pudore, eo plus considerant te, et ita magis confunderis. Signum superbiae videtur esse nimis erubescere de illis defectibus, quos natura indidit, ut de deformitate corporis vel ruditate vocis et similibus; de vilitate autem vestis vel de humilibus obsequiis erubescere in paupere Religioso gravius est vitium vel scandalum. Erubesce, unde vel Deus offenditur, vel aliquis scandalizatur. — Apud temetipsum erubesce de peccatis tuis, de torpore in servitio Dei, de negligentia bonorum, quae posses facere et deberes, quod tempus defluit, et profectus virtutum non crescit; de hypocrisi, quod foris vis putari melior, quam intus te invenias; quod vitia tua occultas non timore nocumenti alterius, sed timore displicendi, et ne vilipendaris; quod bona, quae

[1] Ps. 52, 6.

agis, vis videri et placere hominibus, ut ex his suspicentur, te multo plura et maiora in occulto habere, ex quo talia foras prodeunt, quasi te dolente; quod vix aliquem familiarem adeo habes unanimem, quem velles, te ita in omnibus agnoscere, sicut te ipsum agnoscis; et quod etiam in confessione quandoque, etsi non audes supprimere, quin peccata tua accuses, tamen de illis, in quibus te magis displicere times, ita ordinas verba praemittendo, subiungendo, colorando, quod minus appareant verecunda, vel si forte plus nude profers, gloriaris et vis inde apud confessorem sanctus reputari, quod tam humilis sis, quod te magis, quam necesse sit, studeas confundere confitendo; et quod tentationibus vitiorum maxime carnalium ita desidiose repugnas, ut solo timore periculi vel confusionis pudore eas repellas, et quantum audes, in affectu arrideas, solo consensu operis vel morosae delectationis excluso.

3. Et in hoc magna apparet perversitas, quod, cum facile quandoque posses huiusmodi tentationes quasi muscas immundas abigere, ex negligentia eas permittis calescere et convalescere, donec confortatae iam periculosiores fiunt et difficilius vincuntur et conscientiam saepius pulsando confundunt; et quod ita desidiosus es ad ea, quae Dei sunt, et ad virtutes, vel quae ad devotionis studium pertinent, ut pudor humanus plura ex his magis a te extorqueat quam amor divinus; quod ita ingratus es de beneficiis Dei, ut non solum debitas non agas gratias de perceptis, sed etiam gratiam oblatam et paratam in vacuum recipias et negligas utiliora, ad

quae tunc sentis tibi arridere gratiam, et occupes te vanioribus studiis, quasi qui *texit aranearum telas, quae non proderunt ad vestimentum*[1] salutis; quod illa, ad quae teneris facienda, sicut sunt Horae canonicae et similia, ita negligenter et desidiose persolvis, ut non tam meritum inde speres, quam supplicium exspectes, quia, etsi verba ore utcumque proferas, tamen corde tam vagus es et in affectu frigidus, quod nec sensum orationis percipis nec devotionis affectum; et de ipsis verbis plurima defluunt accelerando, et utinam non multa transilias omittendo, dum non attendis, quid dixeris, si dixeris, vel non dixeris, nisi forte ex coniectura alicuius verbi quasi ex caudae apprehensione reputes te dixisse! Deus autem, etsi patienter dissimulat attendere nostras negligentias, tamen non minus odit eas, sed integre dinumerat, districte diiudicat, severe puniet, nisi nos *praeveniamus faciem eius in* humili *confessione*[2], in forti satisfactione et in seriosa emendatione; quod ad omnia, quae ad corporis curam vel commodum spectant, studiosissimus es, quae vero ad spiritualem profectum vel fraternae caritatis exhibitionem vel ad praelati obedientiam vel ad carnis castigationem spectant, desidiosus es; quod etiam hos et similes plurimos defectus in te advertens, nec terreris nec compungeris nec discutis nec corrigis, quasi Deus aliter tecum acturus sit quam cum omnibus aliis, ut mala tua incorrecta non puniat et bona neglecta remuneret. Pro his et similibus erubesce

[1] Respicitur Isai. 59, 5. seq.

[2] Respicitur Ps. 94, 2: Praeoccupemus faciem etc.

apud te, et ab aliis in te ea diiudicari et reprehendi non mireris nec indigneris, licet verecunderis.

4. Haec et alia plura in memetipso veraciter recognoscens, erubesco et doleo, sed non tantum, sicut debeo, et ideo non emendo, sicut possem et expediret. Ex me ipso autem intelligo, quod haec vel aliqua istorum etiam proximo meo inesse possunt; et ideo unusquisque iudicet et circumspiciat semetipsum, considerans ex uno latere, qualis sit, maxime, quid sibi desit boni et insit mali ex vitio proprio; ex altera parte, qualis esse debeat in virtutibus et moribus bonis, ut ex hoc humilietur ex cognitione defectus sui et provocetur ad studium proficiendi ad illa, quae videt se debere facere vel habere; et ideo Deus regratietur, si in aliquibus forte ex eius gratia profecerit.

Capitulum XXXIV.

De duobus cavendis, secundo quoad alios.

1. Quoad alios cave a duobus: primum, ut non curiose respicias vel perquiras eorum personas, vultus, dispositiones, habitum, gestus, facta, vel verba vel officia. In quantum tibi non attinet ista perscrutari utilitatis causa, ita pertransi, ita cogita, acsi essent oves vel alia animalia, ut in nullo circa illos occupes visum tuum vel cor. — Secundum, ut non iudices vel diiudices de aliis, quales sint vel esse possint in mente, in merito, in moribus vel in aliis, quia talis discussio vana est et saepissime falsa, immo temeraria; et insuper cor inquietatur et ali-

quando inquinatur, et conscientia laeditur, et aliqua bona negliguntur ex tali occupatione. Et si aliqua videas vel audias de aliquo, quae non placent, pertransi et obliviscere cito, committens ea sibi et Deo, maxime, ubi ad te non spectat eius correctio ex debito magisterii, vel ex sociali familiaritate, vel denuntiandi necessitate.

2. Compatere tamen peccantibus quasi in tempestatibus maris naufragantibus, quia longe miserabilius est in lacum inferni demergi quam in profundum maris submergi. Ora pro eis et plora, cum potes, ex hoc enim mereberis, ut a simili naufragio libereris; *beati misericordes*[1], quoniam ipsorum Deus ita miserebitur, ut a miseria liberentur. Sic etiam omnium miserorum afflictiones animo et oculo compassionis intuere et singulas eorum miserias et gravamina studiose computa et diligenter pondera, ut ex his affectus miserationis in te pinguescant; et si quas tu miserias pateris, tibi leviores in eorum comparatione videantur. Collige etiam ex his, quae vides, passiones, labores, dolores et paupertates Iesu Christi, *qui, cum esset dives, pro nobis egenus factus est, ut illius inopia divites* in caelestibus nos *essemus*[2].

Capitulum XXXV.

De tribus vitiis, quae communiter apud homines vigent.

Tria sunt vitia communia apud homines: primum est *pronitas reprehendendi* quae in aliis vi-

[1] Matth. 5, 7. [2] II. Cor. 8, 9.

dent, et non sunt secundum affectum eorum. — Alterum est *adulatio,* qua solent sibi invicem blandiri laudando, arridendo, quaerendo, quomodo valeant, cum tamen non curent, eos quandoque valere, honores inutiles offerendo et aliis multis modis, in quibus nec est utilitas, nec ex affectu faciunt, sed ex usu, ut placeant. — Tertium est *propria gloriatio* de se ipso, quia ea, quae nos facimus, dicimus, sentimus et scimus, placent nobis, et praeferimus ea aliorum factis commendando vel occulte cogitando, et dedignamur, si alii non mirantur ea, quasi non habeant sanum iudicium, et delectamur in laude nostra. Et si aliquando nos ipsos accusando humiliamus, non pure hoc facimus, sed volumus per hoc astute provocare alium ad laudem nostram, quasi non debeat pati, ut nos vituperemus quod in nobis laudandum est; vel ad hoc saepe facimus, ut humiles reputemur, et saltem ex hoc placeamus, si alia placentia non habemus. — Qui ab his tribus vitiis liber esset, in magna puritate viveret et quiete; unde versus:

Esse reprehensor, adulator, laudis amator
Noli, sic pura tibi mens erit atque quieta.

Capitulum XXXVI.

Nullatenus curare debemus habere curiosa.

Nulla curiosa habere cures, ut imagines, tabulas, sudariola, pater noster et similia, nec recipias nec des aliis pro munusculis, quia occupant cor et

magistris nostris non placent et facient te notabilem inter ceteros; et saepe sine licentia recipiuntur vel dantur talia incaute, dum pudet eos toties pro istis recurrere ad magistros. Species aromaticas non habeas, nisi pro evidenti necessitate non possis carere. Qui omnibus rebus peculiaribus carere posset felicior esset, quia multam distractionis materiam abscidisset. Si autem aliqua volueris habere, ut libros ratione studii et scriptoriola; nulla superflua collige vel curiosa, solis contentus sis necessariis in numero et valore. Ipse habitus tuus et omnia vestimenta tua simplicia sint et inculta. Corpus et gestus et omnia foris apparentia plana sint et pura; nihil notabiliter curiale et curiosum vel singularitatis colore respersum affectes.

Capitulum XXXVII.

De non curando humano iudicio.

1. Stude humano iudicio non moveri nec delectari favoribus nec despectu contristari, quia iudicium humanum caecum est frequentius et ignorat veritatem et fallitur saepissime; nec si laudaris ab homine, es ideo laudabilior, nec si despiceris, es ideo vilior. Stultus est qui stulto placere laborat, quia, sicut caecus non discernit inter colores, nec surdus inter sonos, ita insipiens homo nescit pensare meritorum dignitates; unde cum aliquid agere te contigerit aestimabile, ut praedicare vel simile, non anxieris, quomodo ad placitum hominum hoc perfi-

cias, sed, invocato auxilio Dei, prout melius expedire secundum Deum intelligis, stude facere. Et si bene successerit, Deo adiutori refer gratias, et noli extolli, quia non propter te, sed magis propter aliorum orationes et merita gratiam tibi datam debes aestimare. Si autem minus bene successerit, noli turbari nec pudore confundi, sed gratias Deo refer, qui sic te ab elatione defendit. Sive autem bene, sive minus bene successerit, statim sic te habeas intus et exterius, acsi non feceris. Laudet te qui vult, vel despiciat, quid ad te? Tu tace; excusationes etiam et recusationes, quando debemus aliqua huiusmodi facere, ad hoc saepissime fiunt, ne despiciamur nec praesumtuosi iudicemur qui talia audemus.

2. Unde videtur esse purius et humilius simpliciter facere quod est faciendum, vel obedientia iubente vel caritate instigante. Si placet aliis, bene; si non, quid est tunc perditum? Nam, cum oportet, te praedicare vel simile facere, quod aliquid honoris videatur habere, si bene feceris, lucrum habes de profectu laboris tui; si minus bene, iterum lucraris meritum humiliationis tuae, et post hoc minus ad huiusmodi cogeris ab illis, quibus non placuisti. Omnes sumus alterutrum expositi, ut alter alteri placeat vel displiceat; unde cum in mea non sit potestate, ut tibi placeam, sed in tuo arbitrio vel affectu, quae tibi dare non valeo; si multum tibi placere laborabo, forsitan nihil proficiam, quia aliter iudicium tuum dirigitur. Et ideo nihil in hac parte melius video, quam ut soli Deo studeat homo placere et proximum non scandalizare vel scienter offendere,

et committere Deo, si hominibus placeat vel displiceat, humiliter et patienter, iuxta illud [1]: *Mihi pro minimo est, ut a vobis iudicer.* Quibus places, adscribe eorum benevolentiae, non tuae probitati; quibus autem displices, attribue tuo demerito et cogita, quod si cum tantillo eis displices, sicut exterius cognoscere valent tuam vilitatem, quid fieret, si radicitus perspicerent omnia vitia tua et peccata et inhonesta quaecumque? Mirum, si non eiicerent vel lapidarent te. Pro me loquor; nunquam enim a fidelibus tantum despectus sum, sicut sum despicabilis in veritate; unde non debeo indignari, cum aliquando despicior, sed mirari et reputare pro beneficio Dei, quod non omnibus sum odiosus.

Capitulum XXXVIII.

Noli moveri detractionibus hominum.

1. Et cum detrahi tibi intelligis, non movearis, quia, si verum est quod dicitur, non est inconveniens, hoc loqui homines, quod tu facis vel facere ausus es; si autem verum non est, non nocet tibi eorum oblocutio, velut, si albus es, et diceret aliquis, te nigrum esse, quid obesset tibi illud dicere? Nihilominus esses quod es et non aliud; et si quis aestimaret, te capram esse, tamen, homo cum sis, quid tibi noceret? Si autem ad primos motus huiusmodi adversitatis turbaris et inflammaris ex impatientia, reprime iram et sustine ad modicum, sicut qui sus-

[1] I. Cor. 4, 3.

tinet adustionem cauterii vel secationem chirurgici, cogitans utilitatem patientiae, et cito sanari incipies et melius habere. Immo, hoc ipsum expugnare intus ac exacerbari magnae utilitatis est, quia est purgatio peccati, vitii lima, exercitatio virtutis, meritum gloriae, praeparatio pacis; *non enim coronabitur, nisi qui legitime certaverit* [1].

Capitulum XXXIX.

Noli in corde tenere rancorem vel odium.

1. Rancorem contra nullum habeas vel retineas in corde; ad omnes cor mite et pacificum habere stude, nec pro tua offensa nec pro ullius vitio aliquem odito, ne fias cum illo sub specie zeli pariter vitiosus. Si non convenit tibi eius habere familiaritatem propter vitae ipsius deformitatem, sic displiceat tibi malum, quod habet ex se, ut non sit tibi exsecrabile bonum, quod est ex natura in praesenti, vel ex gratia forsitan in futuro. Multi enim sunt mali, qui fient boni postea; quod de omnibus viventibus est sperandum. — Quodsi aliquis te odiret et detraheret tibi et niteretur te confundere et gravare, si cum eo in similibus vis contendere; non vincis eum nec placas, sed provocas, sicut qui canem latrantem minando provocat ad mordendum, qui, si latratus eius non advertendo transiret, citius eum compesceret, et abiret. Nam cum hoc intendat omnis adversarius, ut molestet et provocet illum, cui ad-

[1] II. Tim. 2, 5.

versatur, si plus videt te exacerbari et contristari, habet quod quaerit, et tanto fortius instat, quomodo te gravet, quanto plus videt valere conatus suos ad id, quod intendit. Si autem viderit, quod patienter sustines et pertransis, acsi non sentias; confunditur in se ipso, et *confringentur tumentes fluctus* [1] eius, et ex indignatione quiescit, videns, quod non valet efficere quod quaerebat, scilicet, ut te conturbaret, vel certe confusus compungitur et corrigitur exemplo patientiae tuae emendatus.

2. Quodsi forte obstinatus nec corrigitur nec desistit te persequi, disce aliquid pati posse pro Deo, quia ille, qui tibi adversatur, gravius torquet se ipsum quam te. Qui autem se ipsum morderet et laniaret in odium tui, quid te laederet? Immo, te de se vindicaret ipse, non tu morsuum vulnera sentires. Ita sentias de illo, qui te odit, quod se laniat et non te; unde tu habeto pacem tecum, et aliena malitia non tibi nocebit, quia, etsi verba contumeliae tibi intulerit, discere debes, ut omnia verba habeas pro sono transeunte, nisi quantum valeas ex eis aedificationis exemplum capere; sed in quantum perturbare possunt et scandalizare, sint tibi sicut avium garritus et latratus canum; haec cum audis, pertransi et non cures. — Noli illi similis fieri, qui tibi detrahit, quia sicut in illo odibile est vitium detractionis, ita etiam esset in te. Nemo autem in odium adversarii sui sibimet praecidit nasum vel eruit oculos; sic nemo sapiens deturpat se ipsum, ut sic se vindicet de inimico, quia tunc non tristitiam, sed laetitiam inimico

[1] Iob 38, 11.

conferret. Si patienter fers iacula adversantis, alii compatientur tibi et impugnabunt pro te adversarium tuum, te tacente, et diligent te amplius. Si autem vindicare te volueris et defendere resistendo, aspicient te et respicient vos pariter mordentes et scandalizabuntur in utroque. Doctrina Christi Magistri nostri et Domini est, cuius te esse discipulum professus es in professione Regulae, scilicet *diligere inimicos, benedicere odientes nos*[1]; et nostra benignitate *vincere* illorum *malitiam,* sicut ille malos mutat in bonos patienter eos, ut convertantur, exspectando et beneficiis alliciendo.

Capitulum XL.

Stude prius corrigere in te quod in alio reprehendis.

1. Corrige in te quod in alio reprehendis, et doce te quod utile cuique agnoscis. Fervor tuus agat in te ipsum et ita inflammatus alios calefac, sicut ignis, qui proxima prius et postea remotiora calefacit. Tu igitur esto proximus tibi in correctione tui. Regula ingenii tui et zelus iustitiae tuae primo formet te in exemplar artis tuae aliis imitandum. Ostende in proprio opere tuo, cuius peritiae sis in opere alieno. Quidam sciunt multa in aliis corrigere et vitam aliorum ordinare, in se ipsis autem multa in-

[1] Matth. 5, 44; cfr. Regula Fratrum Minorum, cap. 10. De seq. propositione cfr. Rom. 12, 21. et II. Petr. 3, 9.

correcta relinquunt nec minimam diligentiam adhibent, ut proprium statum ordinent ad profectum virtutis. Quandoque somniant, si essent in alio statu, in tali vel tali officio vel dignitate, quam bene vellent illa disponere; suum autem statum, in quo iam sunt, nec sollicite discutiunt nec emendant. Si aliquando, per alium moniti vel ex casu forte ad se reversi, cogitant ad meliora se extendere; nec provide disponunt, qualiter hoc faciant, vel in eo, quod provident, non perseverant, consuetudine dissolutionis et tepore eos ad solita revocante.

2. Esto tuimet potens, ut statim ad nutum rationis assuescas tam cogitationes cordis quam membra et sensus corporis a noxiis retrahere et in bonis studiis occupare. Oculos, manus, linguam, auditum et cogitatum quasi in freno manu tene, ne insolenter evagentur extra disciplinae terminos, quia, sicut avis vel bestia ex coerctione domita rursus, cum relaxata fuerit, indomita efficitur; ita et sensus exteriores, cogitationes et affectiones interiores, nisi sub districta cautela refrenentur, ex libertatis licentia insolescunt, ita ut postea difficilius redigantur sub rationis magisterio quam in principio conversionis; unde *perversi difficilius corriguntur* [1] quam nunquam adhuc conversi, sicut animalia difficilius domantur vel mansuescunt in senectute quam in iuventute, et sensus iuvenum capacior est scientiae quam senum, et inveterata arbusta inflexibiliora sunt quam recentia et tenera.

[1] Eccle. 1, 15.

Capitulum XLI.

Frequenter proprii status conditio est discutienda.

1. Saepissime discute te ipsum et considera statum mentis et corporis; quid desit, si deficias vel proficias, quid impediat profectum, et quomodo illi obvietur aut declinando, aut resistendo, aut regendo, aut tolerando. Peccata declinanda sunt et fugienda; vitiis impugnantibus est resistendum; officium vel alia actio occasionaliter impediens regenda et ordinanda est discrete ad profectus materiam; adversitas est toleranda et per usum tolerandi fit magis tolerabilis; et ideo tam odiosa est nobis adversitas, quia nolumus assuescere. Si aliquis domesticus tuus vel vicinus tibi fuerit in corde onerosus, illi stude magis obsequiosus esse et affabilis, et cito senties remedium illius morbi.

2. Non multum affectes diligi, quia distractio cordis est, et a quo quaeris diligi, illi etiam appetis placere, et ibi admiscet se adulatio et saepe simulatio, ne forte displicere incipias et minus diligi. Turbaris etiam, quando suspicaris, te minus diligi, quam desideraveras vel speraveras. Pauci etiam sunt in sensu et affectionibus et moribus ita conformes, ut non sit dissensionis materia aliquando inter eos, quae est dilectionis adversatrix. Item, a feminis velle diligi etiam, praeter tentationis laqueum et occupationis materiam et turbationis occasiones continuas, nota suspiciosae observationis non carebit. Committe

te Deo, et ab illo diligi te stude fideliter, et de aliorum circa te dilectione relinque illorum arbitrio et divinae voluntati. Dilectio hominum fallax est et instabilis, facile cedit, facile laedit et ad modicum utilis est et saepe nociva. Si dignus fueris, diligeris; sin autem, iustum est, non diligi indignum, nec ei ullam reverentiam exhiberi. Amen.

EXPLICIT LIBER PRIMUS SIVE FORMULA NOVITIORUM.

EPISTOLA ALTERA AUCTORIS.

Dilectis in Christo Iesu Fratribus, Fratri Bertholdo et omnibus novitiis et novis Ratisbonae morantibus, Frater David. Bene proficere in via Dei et semper crescere in virtutibus et gratia spirituali.

Licet absens sim a vobis corpore, tamen corde saepe vobiscum et dilectione, optans, vos ita fundari in novitate vitae sanctae, quod sit mihi certa spes de consummatione perfecta. Volo primo omnium, ut illius voluntatis fervor in vobis perseveret, qui de saeculo vos ad scholam Religionis attraxit; quia, sicut diu ad aedificandum praeparasse sumtus et tempore opportuno torpere otio et tempus perdere et expensas magnae negligentiae culpa est et indicium dementiae; sic et propositum habuisse bene vivendi, et modo in Religione desidem esse, commoda carnis quaerere et propriae voluntatis loculos, quos pro Christo resignaveras, recolligere, confusio est et irrecuperabile detrimentum. — Studium verae Religionis circa duo maxime versatur, circa *exercitium virtutis* et *affectum internae devotionis.* Unum spectat ad vitam activam, alterum ad vitam contemplativam. Hae sunt duae uxores Iacob: Lia fecundior et Rachel pulcrior, quia plura sunt exercitia virtutis, sed suavior est experientia devotionis.

Sex enim filios Lia genuit, qui designant sex actionum gradus, in quibus bonus homo religiosus se iugiter debet exercere. Primus, opera poeniten-

tiae, quibus corpus spiritui servire cogitur, ut abstinentiae, vigiliae, disciplinae et similia. — Secundus, motus vitiorum insurgentes reprimere, ut superbiam deiïcere, iram suffocare, invidiam exsufflare, desideria fugare, avaritiam abiicere, gulam domare, luxuriam detestari, linguam refrenare, quae tunc maxime subiugantur, cum motus eorum maxime fremunt; quanto enim fortiores vires hostis in adversarium collegerit, si tunc eliditur, tanto magis debilitatur, et quo vehementior cuiusque vitii tentatio, eo gloriosior triumphus. — Tertius, opera exercitare virtutum, ut obsequia humilitatis, servitia caritatis, assiduitas obediendi, mansuete loquendi, variis exercitiis bonum exemplum dandi; ex usu enim virtuosorum operum ipsae virtutes in mente altius radicantur. — Quartus, quaelibet adversa discere pati, ut correctiones etiam iniustas, penurias victus, vestitus, domorum, librorum, infirmitates, derisiones, despectiones, contumelias, infamationes, labores, tentationes, distortos aliorum mores, infirmitates et sordes, persecutionem, carcerem et mortem. Haec enim insignia sunt patientiae, et qui ea ferre recusat, Christi se militem non esse demonstrat, et in die iudicii, ubi quique Sanctorum cum suis triumphis apparebunt spectabiles, ipse inglorius erubescet. — Quintus, cogitationes et affectiones et intentiones mentis ad normam rationis componere et omnes affectus in virtutes ordinare, ut non amet nisi amanda, et prout sunt amanda, nec timeat nisi timenda, odiat odienda, doleat dolenda, gaudeat de gaudendis, et sic in omnibus rationis

ductu quasi naturali motu tranquille feratur, quod est proprium perfectorum, vel profecto proficientium. — Sextus est zelus animarum et ordinatus iustitiae fervor, quo cupit, omnes homines salvari, et pro viribus adstringit se proximis succurrere, ut eos de naufragio extrahat, docendo, consulendo, hortando, consolando, confessiones audiendo, gubernando, arguendo, exemplo bono provocando et quibuscumque modis aedificando pro amore Dei et proximi salute, non laudes quaerere, non honores, non munuscula, non libertates exeundi et agendi quaelibet, non commoda carnis, non amicorum promotiones et similia. Qui pro his vel horum aliquibus cupit officium cuiuscumque sublimationis indignus est officio et nomine et non meretur nisi poenam et fructum non faciet in aliis et non est praedicator Christi, sed sui. *Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Iesum Christum Dominum, nos autem servos ipsius*[1].

Duo autem filii Rachel sunt profunda veritatis inquisitio et devotae orationis in Deum pura intentio. Prior dividitur in studium sacrae lectionis et instantiam sanctae meditationis, *quia Ioseph duplicem funiculum habet*[2], id est duarum tribuum sortes. Oratio autem directius tendit et ducit in Deum quam lectio vel meditatio, quae etsi circa Deum versetur, oratio tamen ad ipsum tendit et quasi secundam personam alloquitur, et ideo familiarius adhaeret et efficacius obtinet quod desiderat. Hinc est,

[1] I. Cor. 1, 23. et II. Cor. 4, 5.
[2] Ezech. 47, 13; cfr. Iosue 17, 4. 5.

quod in sola sorte tribus Beniamin Dominus voluit sibi domum orationis, hoc est templum fieri, in quo sibi sacrificia placita offerrentur, quia orationis devotio cetera virtutum opera facit sapida, sine qua forent arida et minorem fiduciam praestantia apud Deum.

Item, ideo, dulcissimi, his studiis operam date fideliter, quia sicut frustra in scholis litterarum tempus et sumtus consumit qui litterarum scientiae non intendit, sic qui in Religione virtutibus non studet, et maxime orationis devotioni, quae Dei notitiam et propitiationis eius fiduciam singularius confert, inutiliter in schola Religionis moratur. Vocalis autem oratio est quasi testa exterior, intrinseca autem devotio, quasi nucleus vel substantia inde expressa.

Volueram vobis brevem salutationem pro memoriali scripsisse, ne mei essetis immemores propter longam absentiam, et ita sciatis, quod vestri non sum immemor in parvis orationibus meis; et materia excessit chartae quantitatem. Orate pro me, quia confido de vobis.

LIBER SECUNDUS.

Formula de interioris hominis reformatione ad proficientes.

Prologus.

Collationes meas, quas pro exhortatione ad novitios nostros vel ad alios Religiosos aliquando facere solebam, simul pro aliqua parte collegi et in unam continuam materiam quasi profectus spiritualis formulam ordinavi tribus de causis: una, ut eisdem novitiis nostris, quibus priorem formulam scripseram de exterioris hominis compositione tam intra domum quam extra, etiam de interioris hominis reformatione aliqualem notitiam ostenderem ad profectum; quae reformatio consistit in vitiorum expugnatione et virtutum assuefactione, ut et mores et omnes affectus et sensus interiores, prout est possibile, Deo conformentur. — Altera causa est, ut ea, quae Religiosis praedicare solebam, simul collecta promptius, si quando indiguerim, sub compendio invenirem. Propter quod etiam per plures particulas istam divisi formulam, et per capitula singulas particulas distinxi, ut facilius invenirem quae quaererem. — Tertia, ut interim, dum ista scriberem vel legerem, tempus non inutiliter expenderem, memoriam spiritualibus cogitationibus occuparem, intellectum ad videndum

clarius interna spiritualis studii secreta dilatarem, affectum ad virtutis profectum et devotionis fervorem accenderem, corpus ab evagationis discursu restringerem, negligentias et peccata mea per huiusmodi laborem purgarem et ut ea, quae meditando inveni, scripto ligarem, ne oblivio aboleret. Et quia non potui in otio et quiete ista colligere, sed vagando per diversas terras, vix perraro propter multas occupationes habui opportunitatem scribendi modicum; ideo multa non ibi posui, ut volui, quia distractus animus ad plura non valet subito se ad unum plene colligere, qui etiam, cum iam aliquantulum se coeperit congregare, statim cogitur iterum ad alia foras egredi, et se relicto, ea, quae vix videre inceperat, oblivisci, sicut qui, de foris veniens, internam cellam ingreditur, si diutius ibi moratur, incipit clarius videre quae prius non vidit; si autem citius exeat, iterum ad ea videnda caecatur. — Quidquid igitur ibi reprehensibile invenitur, ignoscatur imperitiae meae, excusetur praesumtio, cum hoc non pro aliis, sed pro me principaliter et pro novitiis et rudibus in via Dei meique similibus intenderim inchoare.

PARS PRIMA.

Praefatiuncula.

1. In priori formula novitiorum, quam quibusdam novitiis nostris scripsi de exterioris hominis

compositione, aliquam formam eis proposui, secundum quam se regerent tam in domo quam extra. Nunc de *interioris hominis*, id est mentis reformatione, ad quam omnis vera Religio ordinari debet, aliqua eisdem, sicut promisi, tradere dispono, verbis indoctis et materia inordinata; et est ratio, quare corporalis exercitatio praecedit spiritualem: quia homo, ab intimis et summis cadens per peccatum, in haec exteriora et visibilia dilapsus est, et quia iam non intelligit nisi corporalia; ideo ibi primo nititur resurgere, ubi iacuit, et paulatim erigere se ad spiritualia et divina, ad quae conditus fuit. Ideo, quamdiu Religiosus nondum coepit intelligere et *sapere quae sunt spiritus Dei*[1], sed in exterioribus adhuc putat totum consistere, quod ad veram Religionem pertinet, novitius rudis est, etiamsi pluribus annis stetit in habitu Religionis, immo iuxta Apostolum[2] *animalis* dicitur, qui nondum *percipit ea, quae sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.*

2. Ex hoc perpende, duos esse novitiatus in Religione: unus terminatur, quando, completo tempore probationis, promittit obedientiam et stabilitatem in Ordine per verba; alter durat, quousque Religiosus statum bene vivendi in consuetudinem convertit; quod tunc fit, cum non tam verbis quam factis promittit, se stabilem in Ordine et in proficiendi studio permansurum. Quamdiu enim fluctuat mente et nondum stabiliter apprehendit viam studii spiritualis et modo vult hoc, modo illud, nesciens,

[1] Cfr. Rom. 8, 5. [2] I. Cor. 2, 14.

quid potius eligat; incipiens est et nondum proficiens. Stet tamen constanter in bona voluntate et attendat, *quare* venerit et *ad quid,* et opus iungat voluntati, et cito incipiet videre viam, qua pergat ad Deum.

Capitulum I.

Quatuor sunt, in quibus novi et incipientes cauti esse debent.

1. Quatuor autem sunt, in quibus novi et incipientes cauti debent esse, si volunt proficere: primum, ut ab illa voluntate, qua ad Religionem venerunt, et a primo novitiatus fervore non tepescant, sicut cuidam in Apocalypsi[1] improperatur: *Habeo adversum te, quod caritatem primam reliquisti;* quapropter *poenitentiam age et prima opera fac. Caritatem primam relinquunt* qui, cum primo sint ferventes et devoti ad omnia, postea tepidi effecti et desides, tradunt se levitatibus, et vitia, quae expugnare venerant, permittunt sibi dominari, servientes Deo pro suo libitu, non pro eius beneplacito voluntatis; unde Dominus filiis Israel praecepit[2]: *Mementote diei huius, in qua egressi estis de Aegypto.* Dies, qua de Aegypto egredimur, est bona voluntas, qua educimur de saeculo. Huius semper *meminisse* debemus, ut a fervore illius nunquam retrocedamus. Unde quidam, volens Religionem ingredi de saeculo, quaesivit a quodam sancto Patre, quomodo vivere deberet. At ille dixit ei: « Vide, qualis primo

[1] Cap. 2, 4. seq. [2] Exod. 13, 3.

die fueris, et sic semper vive [1] »; hoc est, considera statum voluntatis tuae in prima die, qua Religionem intrare disposuisti: quam humilis tunc fueris; quam paratus obedire ad omnia tam aspera quam despecta; quam patiens ad correptiones et penurias et labores; quam verecundus et timoratus; quam sollicitus, ut emendares vitam tuam et dies, quos in saeculo perdidisti, recuperares; quam parum curans rumores saeculi quaerere vel referre, nec detractionibus intentus nec aliquibus curiositatibus occupatus; et quomodo fugisti et abiecisti omnes carnales affectus et te totum obtulisti Domino holocaustum vivum, ut nihil in te deinceps vivat de vita peccati, sed totum mactetur et immoletur Domino obedientiae ferro per sacerdotis ministerium, id est praelati tui, ut Christus in te innovato resurgat.

2. Secundum hanc formam semper postmodum stude vivere, ne aliter in schola Religionis dediscere et retrocedere magis quam proficere videaris. Sicut illi, qui vadunt ad studium litterarum, et tempus vane consumentes, cum redeunt domum, expensas solum computant consumtas, quia, quid profecerint, non apparet; sic et nos, quando tempus in Religione expensum computamus, et profectus virtutum exiguus est, cum forte devotiores in novitiatu et ferventiores fuerimus quam post plures annos. Hoc enim est verecundum et valde nocivum; ad Hebraeos quinto [2]: *Cum deberetis magistri esse* virtutum *propter tempus,* quo iam diu in Religione fuistis, *rursum in-*

[1] Abbas Agatho in Vitis Patrum, libr. VII. cap. 42.

[2] Vers. 12. Sequitur ib. vers. 13, et antea II. Cor. 12, 10.

digetis, ut vos doceamini, quae sint elementa exordii sermonum Dei, id est, necesse habetis doceri sicut rudes novitii, quomodo incipiendum esset servire Deo; *et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo,* id est, tales estis, qui mollibus blandimentis puerilium consolationum et carnalium foveri indigeatis et fortia virtutum exercitia pati non valeatis in duris reprehensionibus, *in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus pro Christo. Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiae; parvulus enim est* tam meritis quam virtute.

3. Secundum est, a quo incipiens debet esse cautus, ne moveatur malis exemplis tepidorum ad imitandum ea, sicut quidam infirmi spiritu, videntes, alios apud se esse desides in servitio Dei, otiosos et verbosos, elatos et rebelles, ambitiosos et aliis modis vitiosos, dicunt apud semetipsos: Si aliis hoc licet, quare non etiam mihi? Et proniores ad malum exemplum sumunt de his, quos deteriores vident, et gaudent, se socios invenisse vitiorum, ne soli possint erubescere, quia, si parcitur aliis, volunt et sibi in similibus parci. Contra hoc devotus Dei servus apud se respondere debet: Ego veni pure pro Deo, non pro aliquo alio; ideo nolo aliquem sequi ad hoc, ut a Deo retrocedam, quia, si solos hic dyscolos scivissem, nunquam eorum societatem elegissem. Unde solos illos imitari debeo, qui ad hoc informant me, propter quod Religionem intravi, id est, ut apprehendam Deum et satisfaciam ei de peccatis meis et promerear gloriam sempiternam. Pictor et artifex,

nobile opus volens facere, quaerit non vilia, sed meliora exemplaria, quae potest habere; et viator non quaerit viam ab ignorantibus, sed a scientibus eam et qui saepe ambulaverunt per eam; Ioannes [1]: *Noli imitari malum, sed bonum.*

4. Tertium est, quod cavere debent, ne iudicent temere facta aliorum, maxime ubi nesciunt, qua de causa vel intentione fiant. Sicut enim non videmus aliorum cogitationes, ita nec intentiones eorum, quare hoc vel hoc fiat; unde quidquid aliquo modo potest excusari, semper ad meliorem partem interpretemur, si volumus tranquillum cor nobiscum habere et cum aliis et alios non turbare et Deum non offendere, quia saepe iudicamus, malum esse quod in se non est malum, et peccamus propter temeritatem, usurpando nobis iudicia Dei de occultis cordium. Magistri nostri vice Dei aliquando id possunt iudicare per coniecturas circumstantes; aliis non expedit, pronos esse ad iudicandum, donec, plene in omnibus eruditi per donum discretionis spirituum et vere spirituales effecti, *omnia diiudicent, et ipsi a nemine iudicentur* [2], sicut clare videns, qui caecum videt, nec tamen a caeco videtur, cum caecus nec videat se ipsum; ad Romanos [3]: *Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Suo domino stat, aut cadit* etc. Saepe etiam merentur temerarii iudices aliorum, ut aut in similibus aut gravioribus excessibus cadere permittantur, ut discant ex sua infirmitate com-

[1] Epist. III. v. 11. [2] Cfr. I. Cor. 2, 15.
[3] Cap. 14, 4.

pati alienae; Lucas[1]: *Nolite iudicare, et non iudicabimini* etc.

5. Est tamen differentia inter *timorem* et *suspicionem* et *temerarium iudicium* et *iustum*. *Timor* est secundum istam acceptionem, quando nihil mali suspicor de aliquo, timeo tamen, quod malum, quod nondum evenit, possit evenire, nisi caveatur; sicut cum obfirmantur seris Monasteria, et iuvenes prohibentur ab incautis familiaritatibus, non quia malum iam velle facere praesumantur, sed timetur mali occasio, si non praecavetur. — *Suspicio* est, quando sine rationabili praesumtione reputo, aliquid factum esse mali, vel aliquem velle malum facere, et non est ita; hoc vitium est etiam saepe peccatum. — *Iudicium temerarium* est, quando credo, aliquid factum esse mala intentione, quod potuit et alia fieri intentione, cum actio sit in se indifferens; et hoc vitium est, quia cordis intentio iudicatur, quae soli Deo est manifesta; Ieremias[2]: *Ego Dominus scrutans corda et probans renes.* — *Iustum iudicium* est, quando ex inexcusabilibus coniecturis aliquid discernitur malum esse, vel quando ipse actus est in se malus et illicitus, ut cum video, aliquem occidere hominem iniuste, vel tales conatus ad peccatum, qui semper sunt illiciti et incongrui.

6. Quartum, in quo cauti esse debent novi in Religione, est, ut non frangantur adversitate vel tentatione, sed cogitent, quia ad hoc venerunt, ut omnia, quae eis in hac vita possunt accidere, sustineant propter Deum, sicut qui intrat bellum scit, quod

[1] Cap. 6, 37. [2] Cap. 17, 10.

non quietem et delicias, sed laborem et vulnera oportet eum exspectare; Ecclesiasticus [1]: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in iustitia et timore et praepara animam tuam ad tentationem et deprime cor tuum et sustine* etc.; in Actibus: *Oportet, nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei;* ergo adversitas est via ad regnum Dei, et qui recusat viam recusat ad regnum pervenire; Lucas [2]: *Oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam,* id est, sic magis conveniebat; secunda ad Timotheum: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit.*

Capitulum II.

Tentatio quadruplex: a carne, a mundo, a diabolo, a Deo.

1. Tentatio autem quadruplex est, quasi quatuor venti a quatuor plagis flantes, qui movent tempestates in hoc mari huius saeculi et navem cordis quassant et iactant fluctibus: a carne, a mundo, a diabolo et a Deo procedunt tentationes.

2. A *carne* tentamur, quando naturalibus vitiorum motibus ad peccandum sollicitamur, ut cum luxuria vel gula nos tentat; Iacobus [3]: *Unusquisque tentatur, a propria concupiscentia abstractus et illectus.* — Item a carne tentamur, quando deli-

[1] Cap. 2, 1. seq. Sequitur Act. 14, 21.
[2] Cap. 24, 26: Nonne oportuit etc., et deinde II. Tim. 2, 5.
[3] Cap. 1, 14.

cata caro nostra horrendo labores retrahit nos, ne in studiis spiritualibus et virtutum conatibus, sicut expedit, exerceamur. Et sic dupliciter impugnat nos caro, dum aut appetit mala, aut retardat ad bona[1]. Licet autem ira et invidia et inanis gloria non videantur esse in carne, sed in spiritu, tamen a carnis corruptione trahitur corruptio spiritualium affectionum; et licet dicatur, quod daemones huiusmodi vitia suggerant hominibus, tamen nos habemus huiusmodi tentationum materiam intra nos, ut, etiam si non adessent daemones, ipsa tamen concupiscentia nostra pareret peccatum, si ei consentiretur. In nobis est omne, per quod peccamus. Cogitationes enim et mentis affectiones et voluntates et membra corporis nostri, illa sunt, quibus meremur et demeremur. Ista dedit nobis Creator quasi quaedam instrumenta virtutum, quibus bona opera faceremus et mansiones nobis in caelo aedificaremus et ipsi Creatori nostro per ea serviremus, et per ea quasi armis muniti, hostem nostrum diabolum impugnaremus. Ipse vero diabolus contra nos inermis est et solis astutis suggestionibus nos impugnat suadendo, ut peccemus, non cogendo. Benignus enim Conditor noster non dedit hosti nostro posse nos vi ad peccatum impellere; quia tunc nimis fortis esset contra nos fragiles, et vix possemus sine peccato subsistere; sed tantum permittit, eum nobis mala suadere. In nostro autem arbitrio est, si velimus ei consentire[2].

[1] Ed. 2 legit *retrahit a bono.*

[2] Cfr. Gen. 4, 7: Sub te erit appetitus eius, et tu dominaberis illius. Infra respicitur ib. 3, 15.

Insuper praemunit nos, *ponens inimicitias* implacabiles *inter serpentem* et hominem, ut, quidquid suaderet nobis, non reciperemus quasi utile, scientes, quod nunquam dabit nobis fidele consilium tam crudelis inimicus, cui nihil sufficit de nobis citra aeternam damnationem nostram. Cum ergo suadet nobis peccatum, quodam modo exigit a nobis, ut praestemus ei arma nostra, quibus nos occidat, vel ut ipsa arma, quae ei praestamus, hebetet et retundat, ut et nobis minus apta et utilia fiant et minus acuta et efficacia ad ipsum per ea impugnandum; verbi gratia, cum immittit nobis cogitationes perversas et suadet, ut malum faciamus vel loquamur, nonne quasi aperte videtur reipsa homini dicere: Inermis sum contra te, non habeo, unde te laedere possim, nisi tu praestes mihi arma tua, ut te vulnerem et occidam. Praesta ergo mihi cor tuum ad cogitationes pravas vel affectiones malas et linguam ad loquendum iniqua et manus vel alia membra tua ad actiones et opera prava, quibus letale vulnus in anima excipias et gratiam Domini Dei tui inde perdas et gloriae caelestis merito spolieris. Stultus vero est qui ei consentit ad hoc et damna sua sibimet imputet potius quam inimico suadenti, qui more hostis hostiliter secum egit; Apostolus[1]: *Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viventes et membra vestra arma iustitiae Deo.*

3. *Mundus* etiam dupliciter tentat nos: sive offerendo nobis ea, quibus ad se alliciat, scilicet ho-

[1] Rom. 6, 13.

nores, divitias, voluptates, curiositates, adulationes et huiusmodi, sive quibus nos terreat, ut persecutiones, contumelias, rapinas et similia. Utroque modo multos retrahit a Deo, quos aut vano amore sui, aut malo timore retinet in peccato.

4. *Diabolus* vero, licet in omnibus tentationibus incentor soleat esse, tamen specialiter duabus tentationibus infestat nos et maxime magis probatos in servitio Dei: cum aut fidem veram conatur nobis auferre et spiritu blasphemiae subvertere, et huiusmodi cogitationibus nos infestat, quas quasi naturaliter abhorremus, ut desperatione vel nostri occisione et similibus, licet quandoque et ex aliis causis ista proveniant; aut cum mala sub specie boni persuadet, quo improvidos, quos aliter decipere non potest, callide supplantet et a bono deiiciat. Et hoc est quod in Psalmo [1] dicitur *daemonium meridianum,* vel iuxta Apostolum *angelus satanae,* qui *transfiguratur in angelum lucis,* quia, cum sit princeps tenebrarum et auctor malorum, ut astute noceat, simulat, se bona docere et quasi lucem ostendere, ut ad tenebras peccati perducat.

5. *Deus* autem nunquam tentat in malo, quia *non laetatur in perditione* [2] nostra, *qui omnes homines vult salvos fieri;* sed tamen quandoque dicitur tentare aliquos, cum aut flagellat eos in praesenti ad profectum eorum et aliorum, sicut Iob et Tobiam; aut cum probat eos aliquibus arduis virtutum exercitiis, sicut tentavit Abraham, iubens, eum

[1] Ps. 90, 6. et deinde II. Cor. 12, 7. et 11, 14.

[2] Respicitur Sap. 1, 13. et I. Tim. 2, 4.

immolare dilectum unigenitum suum, heredem divinae repromissionis [1], ut ostenderetur magna devotio obedientiae Abraham et fidei ad Deum, qua nec sic haesitavit de eius promissione, quin impleret etiam de occiso, quod pollicitus erat ei.

6. Harum tentationum quasdam oportet nos maxime resistendo superare, ut spiritualia vitia, scilicet iram, accidiam, superbiam, invidiam; quasdam vero fugiendo melius evadimus quam pugnando, ut luxuriam, gulam, avaritiam, licet etiam pugna contra eas sit necessaria, sed tamen non est tutum diu cohabitare serpenti, et multo tutior est castitas longe a mulierum frequentia semota quam in medio earum; facilius abstinemus a delicatis cibis et potu vel ab eorum superfluitate, quando non videmus nec habemus, quam cum eis abundamus; et qui omnia relinquit propter Christum et voluntariam paupertatem eligit minus infestatur a curis avaritiae, quam qui retinet divitias saeculi, semper anxius, quomodo eas conservet et augeat.

7. Spiritualia autem vitia, etsi quandoque ex fuga videantur quasi remissius et rarius infestare, dum deest occasio impugnandi, tamen postea, orta occasione, durius furere solent, sicut leo diu catenatus amplius fremit, cum fuerit emissus.

8. Tentationes vero contra fidem et de spiritu blasphemiae et similes nec fugere possumus nec repugnando vincere, quia, quanto plus indignamur nobismetipsis et disputamus cum eis, tanto magis refricatur earum rabies et accenditur; sed non sunt

[1] Gen. 22, 2. seqq.; Rom. 4, 3. seqq.; Hebr. 11, 17. seqq.

curandae nec timendae, tantummodo non consentiatur eis, et patienter earum infestatio quasi quoddam diabolicum susurrium supportetur, quod aliter compesci non potest. Non solent bonis periculosae esse tales tentationes, sed sunt saepe praesagia futurae amplioris gratiae et consolationis et vitiorum purgatrices et magni meriti operatrices.

9. Divinae vero castigationes humiliter et patienter tolerandae sunt, et iussionibus eius devote obtemperandum est, ut et fortes simus in fide et a mandatis eius nunquam declinemus.

10. Possent etiam plures tentationum species inveniri a studiosis, sed ad praesens ista sufficiant. Sunt tamen quidam, qui sibimet texunt laqueos tentationum, priusquam tentator accedat, et quodam modo procurant sibi, unde tententur; et hoc est incautum valde, ut qui sponte pravas cogitationes versant in corde, quae postmodum, in delectationem versae et roboratae, difficulter expelluntur. Item, illi qui admittunt familiaritates incautas feminarum, quarum affectus ita imprimitur cordi, ut vix postea evellatur, et ita de similibus. Aliqui sibimet assumunt materiam, unde postea occasionaliter oritur eis turbatio et tentatio periculosa. Quidam vero, non habentes causam turbationis, ex sola suspicione vana somniant sibimet tentationis procellam, et hoc fit aliquando inter imperfecte bonos, inter quos fit turbatio et contentio non de radice malitiae, sed ex sola vana suspicione, dum uterque nullius odii sibi conscius est adversus alterum nec intendit eum in aliquo laedere, sed suspicatur, alterum erga se in-

vidia stimulatum intendere, quomodo possit eum laedere et ei insidiari, cum tamen hoc in nullo recolat, se erga eum meruisse. Ille vero econtra nihil sibi de his conscius conqueritur, quod iste sibi iniurietur sine causa, et incipit etiam ipse facta alterius ponderare quasi adversarii sui; et sic uterque inflammatur odio contra alterum, cum neuter alterum intenderit laedere, sed tantum suspicatus sit, et hoc vane, quod alter voluerit eum laedere sine causa. Et ita quandoque gravis turbatio oritur de modica scintilla, diabolo eam ad magnum ignem rancoris et odii conflante. Qui ideo imperfecte boni dicuntur, quia in eo sunt aliquatenus boni, quod non intendunt proximo suo malum facere, et in eo deficiunt a bonitate, quod nimis proni sunt de alio malum suspicari sine causa sufficienti, et in eo efficiuntur minime boni, quod ex quacumque causa ad odium contra Fratrem et proximum provocantur.

Capitulum III.

Tria sunt genera Religiosorum.

1. Tria sunt autem genera Religiosorum: primi boni, secundi meliores, tertii optimi. Hi significantur per tres familias Levitarum: *Gersonitas, Meraritas, Caathitas* [1], qui prae ceteris filiis Israel deputati erant ad cultum sanctuarii, sicut Religiosi prae aliis fidelibus in Ecclesia specialius videntur divino cultui mancipati, differentes tamen *habentes*

[1] Num. cap. 3. et 4.

donationes secundum gratiam, quae data est eis[1], et secundum quod quilibet studuerit proficere ad virtutes. Nam secundum quod quisque se habilitat ad gratiam per studium virtutum, iuxta hoc infunditur ei ipsa gratia in praesenti, et gloria dabitur ei in futuro. Si summos in virtutibus fueris imitatus, cum summis in gloria collocaberis; si medios, cum eisdem collocaberis; si infimos, etiam cum infimis in futuro poneris. Omnes alta desideramus praemia, sed pauci perseveranter student ad alta virtutum exercitia. Gregorius[2]: « Sed ad magna praemia perveniri non potest, nisi per magnos labores »; non dicit: per *graves* labores, sed *magnos,* id est, ad magnas virtutes promoventes vel magnae utilitatis, etsi non semper magnae austeritatis. Gustata namque utilitas et suavitas virtutis lenit pondus laboris.

2. Primi Religiosi designati sunt per *Gersonitas,* qui in profectione castrorum *portabant cortinas et tectum tabernaculi et vela*[3] et quaeque tactu mollia et in erectione castrorum *ad occidentem post tabernaculum castrametabantur*[4]. *Tabernaculum* est vita Iesu Christi et morum eius conversatio, quam nemo plene in hac vita valet imitando portare, cum ipse

[1] Rom. 12, 6.

[2] Libr. II. Homil. in Evangel., homil. 37. n. 1.

[3] Num. 4, 24. seqq. et 3, 23.

[4] Aliqui codices hic addunt: Tabernaculum enim in profectione per partes divisum portabatur a filiis Levi, quia totum simul a nullo portari poterat, donec venirent ad locum erectionis, ubi requiescere debebant, ibi erigebatur, et ipsi circa ipsum pro dispositione Domini castrametabantur.

non ad mensuram acceperit spiritum[1] sanctitatis et sapientiae, sed omnem *plenitudinem, de qua nos omnes accepimus,* sed particulariter *secundum mensuram donationis Christi, alius quidem sic, alius vero sic,* dum unus imitatur eum in hoc, alius autem in hoc, *donec omnes* in patria *occurramus in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi,* ubi quisque locabitur[2] in caelesti mansione secundum meritum suum et studium, quo hic vitam Iesu Christi fuerit imitatus.

3. Primi igitur Religiosi sunt qui refugiunt ardua et austera studia sanctitatis, sed levia exercitia sibi assumunt et laxam vitam servant quoad corporis commoda, quantum licet salva salute; quibus sufficit, quod tantummodo caveant a peccatis mortalibus. Et tales proclives magis sunt ad lapsum peccati, quia, sicut dicit Gregorius[3], « illi soli in illicita non cadunt, qui se et a licitis restringunt ». *Arcta est via, quae ducit ad vitam*[4], et alta, et qui incaute et nimis intrepide per eam incedit cito pedem in praecipitium ponit. Solent tamen, ne irreligiosi videantur, aliquando magnam vim facere et diligentiam habere in exterioribus observantiis et traditionibus humanis et honestatibus forinsecis, in inclinationibus et pulsationibus, in amplis cucullis et manicis et huiusmodi, quae speciem religiositatis re-

[1] Ioan. 3, 34. et 1, 16; deinde sequitur Ephes. 4, 7. et I. Cor. 7, 7. et iterum Ephes. 4, 13.

[2] Alias *laetabitur*.

[3] Libr. V. Moral. cap. 11. n. 17.

[4] Matth. 7, 14.

praesentant exterius. Unde Gersonitae, qui interpretantur *advenae,* extrema tabernaculi portabant, tectum, cortinas et funiculos, quia novi in Religione pro magno habent praedictas observantias studiose servare, quamdiu meliora virtutum studia non cognoscunt. *Haec* autem, secundum Domini[1] sententiam loquentis ad pharisaeos de minutis talibus observantiis caerimonialibus, *oportuit facere et illa,* scilicet meliora, *non omittere.* — *In erectione* vero *tabernaculi* isti Gersonitae *ad occidentalem plagam post tabernaculum castrametabantur,* quia qui hic extrema in exercitiis virtutum servare contenti sunt, in futuro cum postremis et quasi in occasu solis in humiliori gloriae splendore locabuntur.

4. Secundi Religiosi designati sunt per *Meraritas,* qui interpretantur *amari,* et *portabant tabulas tabernaculi et columnas et vectes*[2] et illa maxime, quae dura erant et media inter cortinas et sanctuarium. Hi sunt, qui duram vitam in corporali exercitatione servant, affligentes corpora sua ieiuniis, vigiliis et aliis laboribus corporalibus, et putant, hoc summum in Religionis observantia esse, et interioris dulcedinis ignari, de veris virtutum studiis, quae in spiritu et mente sunt, parum curant. Hi, quia in se sicci sunt et aliis in iudicando severi solent esse, bene *amari* seu *amaricantes* dici possunt. Et quia medium hic inter extremum et optimum in studio virtutum statum habuerunt, in erectione sanctuarii non post ipsum, sed ex latere *ad aquilonem* locum mansionis sortiuntur, ubi minor calor solis et lux quam

[1] Matth. 23, 23. [2] Num. 3, 33 seqq. et 4, 31. seq.

in australi parte sentitur, ut, quantum defuit eis de perfecto virtutum studio, tantum illic desit eis de gloriae fulgore et divinae fruitionis ardore.

5. Tertii Religiosi, qui et optimi, designari possunt per *Caathitas,* qui *portabant* ipsum *sanctuarium,* id est *arcam et altare et mensam propositionis cum vasis suis, involuta tamen et cooperta* [1]. Hi sunt qui student interiorem hominem suum, in quo *Christus inhabitat per fidem* [2], componere et ad veras virtutes se exercere et vitia carnis et spiritus exstirpare, iram, invidiam, avaritiam, accidiam, superbiam, gulam, luxuriam viriliter expugnare et his contrarias virtutes cordi inserere: humilitatem, caritatem, mansuetudinem, devotionem, largitatem, sobrietatem et castitatem. Istae enim virtutes sunt *verum sanctuarium,* et qui habet eas sanctus est. Unde Caathitae interpretantur *patientes* vel componentes, quia per patientiam, quae, teste Iacobo [3], *opus perfectum habet,* componunt se et ordinant ad Deum et ad proximum in virtutibus, sicut debent.

6. Prioribus duabus familiis iussit *Dominus* [4] *dari plaustra* ad subvehenda onera sua; *filiis autem Caath non dedit plaustra,* qui *serviunt in sanctuario et onera propriis portant humeris,* quia tam in humanis ordinationibus quam in castigatione corporis permittitur aliqua remissio vel etiam intermissio, immo iubetur, ut in talibus sit *rationabile*

[1] Num. 10, 21. et 4, 5. seqq.
[2] Ephes. 3, 17. [3] Cap. 1, 4.
[4] Num. 7, 7. seqq.

obsequium nostrum [1] pro loco et tempore, ne corpus deficiat sub onere laboris; sed in virtutum studiis nulla remissio datur, quia nunquam indulgetur nobis, ut simus vitiosi, elati, immites, invidi, accidiosi, avari, gulosi vel non casti. Et haec onera *propriis debemus portare humeris,* id est, non confidere de alienis virtutibus, nisi et nos pro posse studeamus, ut has in nobismetipsis habeamus, sicut quidam, qui ideo desiderant esse cum pacificis, non ut exemplo eorum laborent fieri patientes, sed ut ab eis ad impatientiam non provocentur. Quid prodest Sanctorum contubernium habere, si nolis eos in studio sanctitatis imitari? — Onera Caathitarum secundum materiam *dura* erant, sed *pretiosa* et *sancta* et *interiora* situ, quia studia spiritualium virtutum *laboriosa* sunt imperfectis adhuc, sed *nobilia* dignitate honestatis, et *sancta,* quia sanctificant, et *interiora,* quia in spiritu mentis, id est in interiori homine. — *Velata* tamen portabant ea, quia, dum hic *per fidem ambulamus et non per speciem* [2], nondum videmus virtutum decorem pure, sicut est, et in exteriorum operum exercitiis necesse est nos ea involvere tam pro nostro exercitio quam pro exemplo aliorum, qui mentem nostram non vident nisi per vestigia exteriorum operum et morum.

7. De hac tamen familia descenderunt *sacerdotes* per *Amram* [3], qui *vigilans gratiae* interpre-

[1] Rom. 12, 1. [2] II. Cor. 5, 7.
[3] Exod. 6, 18. et Num. 3, 18.

tatur, qui sanctuarium revelatum videre et contrectare ex officio debebant et Levitis portandum disponere singulis, prout eis congruebat. Ipsi vero sacerdotes non portabant et in erectione eius ante tabernaculum ad orientem excubabant [1]. — Sicut per Caathitas *virtuosi,* ita per sacerdotes *contemplativi* figurantur, et soli virtuosi ad contemplationis gratiam proficiunt, qui pro remuneratione studii spiritualis unctionem sancti Spiritus intus percipiunt, ut illuminati caelestia secreta videant, quae aliis sunt velata. Tales iam non laborant in studio virtutum, quod per laborem portandi significatur, quia per suavitatem internae sapientiae versus est eis labor in delectationem ex amore Conditoris. Ipsi vero *disponunt onera* singulorum portantium, quia intus intelligendo cognoscunt rationes quarumlibet observantiarum in vita religiosa, quae quia rudes et imperfecti nondum valent capere, involvunt ea corporalibus actionibus et exterioribus exercitiis et tradunt cuique observanda quae statui eius viderint convenire. — Vide igitur, de qua familia esse velis vel cuius spiritus sis, et secundum hoc suscipe onus tibi deputatum, id est, serva regulas et viam, qua ad perfectionem illius status valeas pervenire. Impossibile namque est, quemquam aliquam artem plene addiscere, qui regulas eius non vult attendere vel tenere; nec spiritualis fieri poterit qui non vult *spiritu ambulare* [2].

[1] Cfr. Num. 3, 38.
[2] Gal. 5, 16.

CAPITULUM IV.

Tres sunt status Religiosorum: incipientium, proficientium et perfectorum.

1. Beatus Bernardus in Epistola ad Fratres de Monte Dei[1] describit tres status Religiosorum, scilicet *incipientium, proficientium, perfectorum.* Primum vocat *animalem* quasi rudem, qui nondum *percipit quae sunt spiritus Dei*[2], et circa corporis compositionem adhuc maxime occupari necessarium habet, ut illud domet et castiget, ne rebellet spiritui sicut prius in peccato, quando caro spiritui dominabatur. — Secundum vocat *rationalem,* ubi ratio, quae dignior pars hominis est, et per quam discernitur a ceteris animalibus irrationabilibus quasi nobilior omnibus creaturis mundi et dominans omnium, subiugata carne et in servitutem spiritus redacta, se ipsam studet agnoscere, purgare et reformare in pristinam dignitatem et pulcritudinem, quam prius per peccati foeditatem amiserat. — Tertium vocat *spiritualem,* ubi spiritus ad imaginem Dei conditus, Spiritus sancti gratia adiutus, supra se ascendit et tendit in eum, cuius est imago, ut ei imprimatur et conformetur per cognitionem intellectus, per affectum amoris et fruitionis iucunditatem. — Per primum pervenitur ad secundum, per secundum ad

[1] Libr. I. c. 5. n. 12. Sed auctor opusculi est Guigo.

[2] I. Cor. 2, 14. — Hic cod. H habet additamentum incongruum.

tertium. Exemplum Ezechielis[1]: *Et platea erat in rotundum ascendens sursum per cochleam, et in coenaculum templi deferebat per gyrum. Idcirco latius erat templum in superioribus; et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium.*

CAPITULUM V.

Anima habet tres potentias, quibus capax est Dei: rationem, memoriam et voluntatem.

1. Rationalis autem spiritus est imago summae Trinitatis, et sicut Deus est trinus et unus, ita anima, cum sit una, habet tres potentias, quibus capax est Dei, scilicet rationem, memoriam et voluntatem. Per rationem potens est capere sapientiam Dei; per memoriam potens est capere virtutem aeternitatis Dei, ut in aeternum nunquam ab eo possit separari; per voluntatem potens est capere bonitatem Dei. Ne igitur otiosa sit in anima tanta similitudo ad Deum, per quam capax eius est, toto nisu studeat eum apprehendere, ut eum tenendo beatificetur, quia citra Deum nihil potest animae sufficere, et eo habito, non est quod ultra requirat, cum habeat omne, quo ad aeternam felicitatem indiget, et quo nihil melius esse potest, et in quo nullus defectus est omnis boni.

2. Cum ergo summa dignitas animae sit, quod est capax summi boni, et summa utilitas eius sit Deum in se habere et cum ipso omne bonum; nec dignius aliquid quaerit nec utilius invenit, ac per

[1] Cap. 41, 7.

hoc omnibus viribus suis et omni diligentia et toto desiderio debet eum quaerere et omnia facere, quae promovent eam ad inventionem eius, et omnia vitare et fugere, quae elongant eam a Deo, etiamsi bona putentur; quia, sicut ille stultus esset, qui haberet hortulum, qui esset ferax balsami, si, neglecto eo, plantaret ibi mentham vel cyminum, quae, licet bona sint, tamen in comparatione balsami sunt vilissima; in infinitum stultior esset ille, qui, cum possit summum bonum comprehendere, neglecto eo, occupat se circa caduca et vilia vel sordida et amara. Hoc autem intelligo de saecularibus, qui mundana praeponunt caelestibus et transitoria aeternis bonis. Similiter ille stultus est, qui, cum habeat viam compendiosam duarum vel trium dietarum ad locum, quo tendit, dimissa ea, quaerit viam dispendiosam et difficiliorem et periculosiorem itinere trium annorum et amplius. Sic etiam Religiosi quidam minus sapienter videntur incedere, qui, cum possent in paucis annis ad magnam Dei notitiam et familiarem amicitiam per compendiosum studium virtutis et devotionis et puritatis pertingere, relicto eo, occupant se aliis minus fructuosis et valde dispendiosis ad id, quo tendunt, scilicet ad Dei cognitionem et notitiam veritatis et statum perfectionis; cum Dominus ipse [1] promittat: *Spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem.* Si enim sciret aliquis plura artificia, quorum unum esset prae aliis tam nobile et quaestuosum, ut per illud in brevi posset

[1] Ioan. 16, 13.

ditari et sublimari usque ad nomen magnorum, qui sunt in omni terra; imprudens esset nimis, si, neglecto eo, exerceret aliud vilius et ignobilius et tanti laboris, ut illud nobile, per quod tamen vix posset tenuem victum acquirere. Ita est de homine, maxime Religioso, magna imprudentia, si, relicto debito studio virtutum, in quo est maximum meritum, maxima perfectio sanctitatis et sapientiae, maxima etiam delectatio et securitas, occupat se circa alia minus utilia et curiosa et *turbatur circa plurima* [1], quando unum solum summum bonum est petendum et requirendum, quod valet ad omnia. Ipsa enim *corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae, quae nunc est, et futurae* [2]. Pietas haec est cultus Dei, quo studemus eum cognoscere, amare et habere et ei placere. Corporalis autem exercitatio utilis est, sed ad modicum, quia non propter se, sed propter pietatem appetenda est, quae per eam obtinetur, si ordinate exerceatur. Sicut artifex per instrumentum artis suae operatur, ita virtus per corporalia exercitia addiscitur et in habitum vertitur; et quanto quis aptiora instrumenta habet, si bene eis utitur, tanto citius et melius perficit opus, quod desiderat consummare. Omnia autem, quae ad Religionis observantiam exterius videmus, ad interioris hominis reformationem Spiritus sancti inspiratione ordinata sunt; quae qui nondum intelligit ipsa instrumenta pro arte reputat.

[1] Luc. 10, 41.
[2] I. Tim. 4, 8.

Capitulum VI.

Interior reformatio in spiritu mentis consistit.

Interior reformatio in spiritu mentis consistit, quia et interior homo et imago Dei est mens rationalis; exterior homo est corpus, quod ex defectu corruptionis, quae ex peccato provenit, languescit, moritur et incineratur; interior autem homo in bonis *de die in diem renovatur* [1] et proficit in similitudinem eius, ad cuius imaginem creatus est. — Ratio reformationis haec est: anima tres habet potentias, sicut dictum est [2], rationem, voluntatem et memoriam. Ratio data erat ei, ut Deum agnosceret; voluntas, ut eum amaret; memoria, ut in eo quiesceret. Sed per peccatum ratio caeca facta est, voluntas curva et foeda, memoria instabilis et vaga. Ratio recipit saepius falsum pro vero; voluntas eligit deterius pro bono; memoria occupat se illis, quibus semper inquietatur, quia unum et summum bonum deseruit, in quo omnia bona poterat habere. Conversa vero ad Deum, incipit quaerere quod perdidit, et videns se deformatam ab eo, quod facta fuerat a Deo, laborat, ut in pristinum statum reparetur et ad decorem, quem amiserat, reformetur, quia non est ei accessus ad Deum propter dissimilitudinem in se factam. Sed quia non potest repente ad summum pervenire, studet paulatim accedere de infimo ad medium, de medio ad summum.

[1] II. Cor. 4, 16. [2] Cap. 5.

Capitulum VII.

Quid sit initium, profectus et perfectio reformandae rationis.

Initium ergo reformationis rationis est fidem catholicam firmiter credere. Nam, quia ratio nostra lippa facta est, et intellectus obscuratus per peccatum, quod non possumus veritatem per nos invenire; Deus condescendit nobis, ne in errore essemus, deditque nobis notitiam veritatis in Scripturis, quibus voluit nos credere, ubi omnia, quae ad salutem nobis sunt necessaria, sufficienter et veraciter invenimus, ut in eis sensum nostrum non sequamur, sed regulis fidei sensum nostrum humiliter subiiciamus, si non volumus deviare; Ecclesiastes [1]: *Quae per magistrorum,* seu doctorum fidei, *consilium data sunt a pastore uno,* scilicet Deo, *his amplius, fili mi, ne requiras* etc. — *Profectus* rationis est ex illuminatione divina rationes fidei aliquatenus intelligere, quia, etsi fides supra rationem sit, ita quod eam per se non valet comprehendere, illuminata tamen divinitus ratio videt, nihil rationabilius esse, quam fides est christiana, cui omnis natura attestatur et omnis mundi sapientia famulatur. — *Perfectio* rationis in hac vita est per mentis excessum supra se rapi et non per aenigmata corporearum similitudinum nec per ratiocinationum argumenta, sed purissima mentis intelligentia Deum in contemplatione videre [2].

[1] Cap. 12, 11. seq.

[2] Cfr. Bonav., II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. in corp. et ad 6.,

Capitulum VIII.

Quid sit initium, profectus et perfectio reformandae voluntatis.

Initium reformationis voluntatis est ex bonae voluntatis assensu vitiis resistere et operibus virtutum fideliter instare propter Deum; quae enim curva et distorta fuit aversa a Deo, necesse habet, ut conversa cogat se concordare cum Deo et motus rebelles per studium boni operis ad rectitudinem reflectere divinae voluntatis. — *Profectus* eius est omnes affectiones habere ordinatas et in virtutes formatas sine rebellione vel coactione, ut iam non libeat, nisi quod est secundum voluntatem Dei. — *Perfectio* voluntatis est *unum* cum Deo *spiritum esse* [1] per amorem, ut iam non possit velle nisi Deum et eius suavitatis dulcedine inebriari.

Capitulum IX.

Quid sit initium, profectus et perfectio reformandae memoriae.

1. *Initium* reformationis memoriae est mentem ab evagatione sua ad memoriam Dei cum labore reducere orando, legendo, recolendo vel saltem super-

III. Sent. d. 23. dub. 4; Quaestio de Scientia Christi, q. 7. circa fin. corp.; Collationes in Hexaëmeron, coll. 2. n. 28. seq.; Itinerarium mentis in Deum, c. 7; Incendium amoris, c. 3. n. 13.

[1] I. Cor. 6, 17.

ficialiter cogitando. — *Profectus* est bonis meditationibus et orationibus sine importuna evagatione posse intentum esse et *in latitudine cordis* [1] sui secum deambulare. — *Perfectio* est ita in Deum esse absorptum per mentis excessum, ut et sui ipsius et omnium, quae sunt, obliviscatur homo et in solo Deo absque omni strepitu volubilium cogitationum et imaginationum suaviter quiescat.

2. Isti sunt fines humanae perfectionis et profectus et initia, ad quae omne spirituale studium debet ordinari. Si quis ista via non ambulat, est sicut qui *nescit, quo vadat* [2], vagus et errabundus ad incertum finem tendens. *Initia* cuiuslibet istarum trium potentiarum sunt omnibus communia, qui sunt in statu salutis, nec sine eis est salus. *Perfectio* cuiuslibet harum trium est solummodo perfectorum, quando sunt in summa perfectione, id est in raptu contemplationis. *Medius status* earum est perfecte proficientium et singulariter respicit statum probatorum Religiosorum, qui inter status bonorum saecularium et statum perfectorum Sanctorum quasi medium adhuc tenent; non quia semper in eodem statu permanere valeant, quod etiam sanctissimis vix est possibile; sed tantum media differentia illorum trium statuum sic distinguitur ab inchoatione et perfectione eorum. De quorum profectibus aliquanto latius est considerandum, et primo de reformatione *voluntatis;* quia virtus et vitium et meritum dependent ab ea et affectiones, quae tam ad vitia quam ad virtutes inclinantur; postea de *memoria* et *ra-*

[1] Ps. 118, 32. [2] Ioan. 12, 35.

tione vel intellectu. Voluntas est in anima quasi imperans, ratio vero quasi docens, memoria quasi ministrans utrique, illi quid iubeat, isti quid doceat.

Capitulum X.

Deformatae sunt naturales vires animae et motus affectionum.

1. Nunc vero breviter intellige, quomodo naturales vires animae et motus affectionum in vitia *deformatae* sunt, et *ad quid datae* sint homini, postea aliqua *remedia* singulorum vitiorum subiungenda sunt et *virtutum ordo.*

2. *Voluntas* nulli debuit esse subiecta nisi soli Deo, nec tamen hoc coacte, sed sponte, ut posset ei ad meritum reputari; et ita poterat peccare et non peccare, non ad hoc, ut peccaret, cum posset, sed ad hoc, ut, si non peccaret, cum posset, ex hoc laudabilis fieret et digna praemio apud Deum, vel si sponte peccaret, esset digna confusione et suppliciis, cum sciret, quod non deberet peccare et posset vitare. — Item, cum facta esset anima, ut capax esset summae beatitudinis, in qua haberet summam gloriam et summam delectationem in Deo, qui est vera et summa beatitudo; datus fuit animae duplex appetitus naturalis [1] ad hoc, ut ista desideraret et studeret obtinere, et cum obtinuisset, tanto iucundius possideret, quanto ardentius concupisset. Datus fuit ei appetitus *gloriae* talis, ut nulla sufficeret ei prae-

[1] Alias *naturaliter*.

ter summam gloriam, et appetitus *delectationis* talis, ut non satiaret eam aliqua nisi summa delectatio; et utraque est in solo Deo, et ita nihil sufficit animae praeter Deum; et iste appetitus vocatur *concupiscibilitas*. — Item, ex hac orta est alia vis in anima, quia, cum tantum concupisceret bonum summum, docente vi rationali, per quod beatificanda erat, naturaliter horrebat et detestabatur et repellebat omne, quod ad hanc obtinendam contrariabatur ei, et quidquid ad eam obtinendam et conservandam prodesse poterat ei, fortiter apprehendebat et tenebat. Et haec vis vocatur *irascibilitas* iuxta irae similitudinem, quae fortiter *indignatur* contrariis et fortiter *tenet* quod cupit.

3. Per vim *rationalem* cognovit bonum et melius et optimum; per vim *concupiscibilem* appetivit bonum et melius bonum amplius et optimum bonum maxime; per vim *irascibilem* tenuit et inhaesit bono, et quae ei ad hoc prodesse poterant fervide apprehendit, et quae ei obesse poterant dedignanter repulit et fugit. Sed cum homo diabolo suadenti sponte ad peccatum consensit contra Dei prohibitionem, tunc omnes vires animae et potentiae, quae datae ei fuerant ad summum bonum agnoscendum, appetendum et fruendum, deordinatae sunt et quasi subversae, non autem subtractae, sed foedatae et perverso modo se habentes, sicut organum musicum, quod, quando integrum et bene ordinatum est, dulcem reddit melodiam, quando vero contractum fuerit et deordinatum, horrendum stridorem pro cantu emittit. Quia enim homo amore visibilium ab invi-

sibilium amore cecidit, sola iam visibilia ex peccati poena cognoscit, sola ea diligit, solis eis inhaeret et invisibilia, quasi non sint, postponit, immo et nescit, ita quod pauci induci possint ad credendum, si sit aliquid extra ea, quae videmus et corpore sentimus. Et ita ratio caeca est in anima, quod nec cognoscit se ipsam, cum ipsa sit ex his, quae oculis carnis videri non possunt, et sic non solum caeca est, sed etiam stulta, quia caecus credit multa, quae non videt, et hoc est in infidelibus. Inde factum est, ut modo appetat terrena et vilia et foeda et illis per amorem inhaereat et pro magno reputet, qui ea poterit adipisci.

4. Appetitus *honoris* datus ei fuerat, ut altissimum honorem desideraret, scilicet Deo placere, amicum Dei esse et filium et heredem et Deo similari et ei conregnare, non ex aequalitate potentiae, sed ex imitatione bonitatis; item, *unus cum Deo fieri spiritus* [1] et aequalis Angelis fieri et nulli subesse nisi summo Domino omnium; item, ut se tantae dignitatis agnosceret, eo quod imaginem Dei in se haberet, ut nulli inferiori se dignaretur subiicere, soli omnium Domino subiectus et obediens et ex amore adhaerens, et reliqua sub Deo pro cuiusque dignitate aestimans et utens ministerio creaturae pro sua utilitate et Domini voluntate. Haec erat *sancta superbia* omne indecens despicere et sola bona appetere et diligere. E contrario modo appetit *hominibus placere* [2], gloriam ab hominibus quaerere, quae fallax

[1] I. Cor. 6, 17.
[2] Cfr. Gal. 1, 10; deinde I. Thess. 2, 6.

est et vana, et *aliquid* magni *se existimans* homo, *cum nihil sit, se ipsum seducit*[1], cum sit miser et vacuus omnis boni, et alios in comparatione sui spernit et subiicere sibi cupit, qui forte meliores sunt, et gloriatur in divitiis, quae sunt terra et lutum, et iactat se de vanis et malis, sicut fatui, qui gloriantur, quando involuti sunt luto. Et sic homines *mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis foenum*[2], quia *omnis caro foenum, et omnis gloria eius quasi flos* foeni: *exaruit foenum, et flos eius cecidit.* Ita *sancta* superbia degenerata est in *vitiosam*[3].

Capitulum XI.

Triplex est superbia, et hoc vitium praecipue impedit nos, ne maiora bona a Deo accipiamus.

1. Est autem triplex superbia: prima, sibimetipsi nimis placere et maiorem se reputare, quam sit in veritate; haec est *initium omnis peccati*[4]; secunda, appetere et studere aliis placere et maior velle ab eis credi, quam sit iustum; haec est inanis gloria; tertia, ambire alios praeire et sub se velle eos esse. Sic decepta est superbia et vult, alios secum decipi, dum cupit, se maiorem putari, quam sit; sicut magus decipit garcionem[5], ut putet, se in

[1] Gal. 6, 3.
[2] Ps. 105, 20. Sequitur Isai. 40, 6. seq.
[3] Hic codd. E I habent additamentum non aptum.
[4] Eccli. 10, 15.
[5] Du Cange, Glossarium etc.: *Garciones,* famuli, maxime ii, qui castra sequuntur.

equo sedere, et sedet super fasciculum paleae. In hoc autem contrariatur Deo, quia, cum omnia subiecta sint ei, ipsa vult esse sui iuris et spoliat Deum debito honore, id est universali dominio, quantum est in se; et ingrata est ei de beneficiis, quae accepit, de quibus propriam gloriam quaerit, non Dei, a quo habet omne bonum.

2. De ramis autem aliis superbiae, qui de ipsa pullulant, praetereo, quia alibi reperiuntur cum suis descriptionibus vel definitionibus, si quis quaerat, maxime in Summis vitiorum [1]. Periculosior etiam saepe est illa, quae extollitur de bonis *gratiae* quam de bonis *naturae* vel *fortunae*. Bona *gratiae* sunt virtutes, scientia et opera de genere bonorum, ut praedicare, ieiunare et similia. Bona *naturae* sunt quae natura contulit, ut nobilitas, pulcritudo, fortitudo, ingenium et similia. Bona *fortunae* sunt divitiae, dignitates, honores et similia, quae ex quadam fortuna plus quandoque dantur illis, qui natura et virtutibus inferiores sunt aliis, non tamen sine aliqua Dei providentia, licet saepe cedat eis ad malum ex merito suo. Superbia etiam ita excaecat mentem, ut cum plus habetur, saepe minus agnoscatur.

3. Hoc vitium praecipue impedit nos, ne maiora bona a Deo accipiamus (cum ipse sit largissimus et desideret multum communicare nobis de bonis suis, quia valde diligit nos), dum aut indignos nos reddit

[1] Inter quas eminet opus coaetanei Fr. Peraldi Ord. Praed., *Summa de virtutibus et vitiis,* sed nullum vestigium invenimus, quod insinuet, Fr. David illud cognovisse.

superbiae reatus gratia Dei, aut si plus daret nobis, extolleremur, aut ingrati efficeremur, aut non digne in gratia operaremur, et sic gravioris peccati rei efficeremur. Unde saepe magis est clementer parcentis Domini negare ampliora gratiae dona quam irascentis. *Deus superbis resistit,* quasi suae potentiae rebellibus, *humilibus autem dat gratiam*[1], in quibus per tumorem elationis non defluit quod eis infundit. — Perdit etiam nobis meritum bonorum operum, quae pro humano favore fecerimus. — Et saepe superbia assumit pallium humilitatis, aemulae suae, ut sub nomine eius gloriam callide acquirat, ut, quia captatio gloriae non habet gloriam, saltem fugiendo eam assequatur, quae sicut umbra sequitur fugientem et fugit insequentem[2].

Capitulum XII.

Bona nostra et mala debemus quandoque hominibus ostendere, quandoque occultare.

1. Nota, quod bona nostra debemus quandoque hominibus ostendere, quandoque occultare; similiter mala nostra aliquando aperire, aliquando celare. Bona nostra, ad quae tenemur ex praecepto Dei vel Ecclesiae, vel ad quae ex manifesto voto adstringimur, debemus hominibus ostendere, ut fidem, caritatem, iustitiam, veritatem, castitatem, obedientiam et contemptum mundanorum. Quae si homines in nobis non viderent, cum sciant, nos ad ea teneri,

[1] Iac. 4, 6.
[2] Cfr. Hier., Epist. 108. (alias 27.) n. 3.

scandalizarentur et reputarent nos praevaricatores voti nostri. De huiusmodi dicitur[1]: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est.* Aliquando vero bona nostra occultare debemus, quae specialiter accepimus, ut gratiam internae devotionis, vel quae possent nobis singularem laudem parere, ut singularis abstinentia et vigiliae et orationes et eleemosynae, ad quae non tenemur. De quibus Dominus docet in sermone habito in monte[2].

2. Similiter mala nostra quandoque abscondere debemus, ne quis scandalizetur de nobis, vel sumat exemplum imitandi nos in similibus; unde dupliciter peccant qui aperte peccant, quia et Deum offendunt et proximo fodiunt foveam, quam incidat per malum exemplum. Si autem sine culpa nostra vel specie mala aliquis ex sua malitia suspicatur malum de nobis, et non vult recipere excusationem nostram; tunc habeamus patientiam, sicut Christus tacuit in passione, de multis ex invidia accusatus. Dixit enim[3]: *Si vobis dixero, non credetis mihi.* — Aliquando mala nostra aperire nude debemus, scilicet in confessione privata de privatis, et in manifesta de manifestis, ut in visitationibus et redargutionibus.

3. Imperfectiones quoque nostras non debemus erubescere confiteri et defectus virtutum, *ne quis existimet nos supra id, quod videt in nobis*[4]. — Si autem in bono opere vana gloria pulsat nos, non acquiescamus ei, nec tamen bonum opus dimitta-

[1] Matth. 5, 16.
[2] Matth. 6, 1. seqq.
[3] Luc. 22, 67.
[4] II. Cor. 12, 6.

mus, maxime si sit utile et necessarium. Saepe etiam putamus, nos laudari pro aliquo facto vel dicto, quod forte alii non advertunt, quia, sicut nos non omnia pensamus, quae homines circa nos faciunt, ita nec ipsi omnia attendunt, quae nos facimus. Aliquando vero despiciunt nos potius, quam laudent, maxime si vel modice deprehendunt, nos appetere laudem pro his, quae facimus, etsi forte adulentur nobis in facie, sicut est consuetudo levibus hominibus ad placitum cuique loqui. Unde contra tales sagittas vanae gloriae non tam indigemus fortiter pugnare, quam prudenter eas manu consilii abigere, sicut muscas leves flabello removemus.

Capitulum XIII.

Quare appetitus commodi datus fuerit homini.

Appetitus etiam *commodi* vel delectationis datus fuerat homini, ut desideraret summam delectationem, quae est in Deo, et summam beatitudinem et quietem et impassibilitatem, et ut delectaretur in habitis, ut felicior esset, quia onerosae sunt deliciae sine delectatione, et quanto delectatio avidior, tanto deliciae iucundiores.

Capitulum XIV.

Appetitus deliciarum spiritualium ex peccato mutatus est in carnales delicias.

1. Nunc autem appetitus ille spiritualium deliciarum ex peccato mutatus est in carnales delicias,

ut appetat ea, in quibus sensualitas delectatur, quae sunt *concupiscentia carnis et concupiscentia oculorum*[1]. Concupiscentia *carnis* diffundit se in luxuriam et mollitiem vestium et quietem carnis et somnolentiam, quae omnia spectant ad sensum tactus; item, ad gulam, quae est delectatio gustus; item, ad aliorum sensuum delectationes, ut audire carnaliter delectantia et odorare. — Concupiscentia vero *oculorum* quaerit videre pulcra et habere pretiosa, et ita generatur avaritia ex omnibus istis. — Ex *superbia vitae* generatur avaritia, quia ad hoc quaerit ditari, ut amplius honoretur. — Ex concupiscentia carnis generatur avaritia, quia ad hoc vult ditari, ut voluptuosius epuletur, luxurietur et commodius vivat absque sollicitudine defectus; primae Ioannis secundo[2]: *Omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae.* — Ex concupiscentia etiam oculorum avaritia generatur, quia, ut videat pulcra et habeat ad libitum, in quibus oblectetur, desiderat aurum, argentum, gemmas, vestes, agros, terras, familias, spectacula et similia.

2. Dederat tamen Deus homini corpus propter spiritum rationalem et concesserat ei delectari etiam in sensibilibus, sed ordinate et moderate et honeste, ut per sensuum delectationem sursum moveretur et promoveretur ad spiritualium cognitionem, delectationem et fruitionem; ut appeteret coitum honeste et sine vitiosa libidine, congruo tempore ad gene-

[1] I. Ioan. 2, 16. [2] Vers. 16.

randum filios, qui aeternae beatitudinis participes essent; ut appeteret cibum et potum pro sustentatione naturae et alia, quibus ad hoc indigebat. Sed dissipato ordine conditae a Deo naturae per peccatum, omnia modo perversa sunt et ad sensuales delectationes dilapsa, quas cum timet perdere, tristatur et irascitur, quas cum non habet pro libitu, taedio afficitur, et illos, quos credit sibi fore impedimento, ne adipiscatur quae cupit, vel per quos timet se amittere quae diligit, odit, et illis, quos videt habere quae cupit, invidet, quia videt, quod, quamdiu alius habet, oportet, eum carere. Et sic oritur *invidia,* cui annexum est *odium* vitiosum; ita etiam oritur *ira,* sic etiam oritur *accidia,* habens ex uno latere annexam tristitiam, ex altero torporem dissolutionis et pigritiae.

Capitulum XV.

Omnia vitia et peccata ex uno fonte oriuntur, scilicet ex superbia.

Omnia vero vitia et peccata ex uno fonte oriuntur, id est superbia, et ex duobus rivulis derivantur: malo amore et malo timore, et triplex fomentum ea accendit: concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum et superbia vitae [1]. Ista sunt quasi materia et occasio homini ad tentationem, quae mundus proponit nobis: honores, divitias et voluptates.

[1] Ita fere ad verbum Bonav., Breviloq. p. III. c. IX. n. 1.

Capitulum XVI.

In nobis est quadruplex defectus inclinans ad malum et generans septem capitalia vitia.

1. In nobis autem quadruplex defectus est, unde ad malum proni sumus: ignorantia, concupiscentia, malitia, infirmitas. *Ignorantia* excaecat, ne verum agnoscamus et erremus in iudicio boni et mali. *Concupiscentia* emollit ad appetendum et diligendum visibilia et delectabilia carni. *Malitia* exasperat et amaricat cor ad iram, tristitiam, invidiam et odium. *Infirmitas* debilitat ad resistendum malo et adhaerendum bono. Haec quatuor incidimus ex poena primi peccati et originaliter contrahimus ea ex peccato, in quo nascimur filii irae.

2. Ex his prodeunt septem capitalia vitia, de quibus quasi maioribus ramis cetera vitia pullulant. Haec sunt septem capita draconis in Apocalypsi [1], et septem daemonia in Marco de Maria Magdalena per Christum eiecta, item septem gentes, quae terram promissionis occupaverant, ne filii Israel in ea pacifice habitarent; quia arcent nos haec vitia ab introitu regni caelestis, nisi ea studeamus expugnare et subiugare. Docet autem vetus traditio apud Graecos, sicut et Clemens [2] testatur, quod istae

[1] Cap. 12, 3. et deinde Marc. 16, 9. et Iudic. 3, 3. 5.

[2] Scil. Romanus, Lib. I. Recognit., n. 30. 31. 38. Hanc veterem traditionem confirmant Epiphan., Panar. haeres. 66. n. 82. seq.; Augustin., Serm. 34. Appendicis (alias 105. de Tempore),

gentes primo expulerant filios Sem de terra illa, de cuius stirpe descendit Abraham et Israel. Unde cum Dominus praecepit[1] filiis Israel gentes Chananaeorum expugnare et terram eorum possidere, videntur secundum hoc non alienam terram violenter usurpasse, sed Domino universorum obedisse, ut terram suam recuperarent, expulsis his, qui eam iniuste detinebant. Haec autem in figura facta sunt nostri, ut vires animae et affectiones, quae a Creatore bonae factae sunt et ad bonum usum homini insitae, ut aeterna et utilia per eas quaereret, et quae ex peccato in vitium mutatae sunt, studeamus reformare et in virtutes mutare, expulsis corruptionibus vitiorum.

3. *Superbia* est amor propriae excellentiae, qua homo alta cupit, se ipsum altum reputans et ab aliis volens reputari et alios praecellere. — *Invidia* est odium alienae prosperitatis, qua homo dolet, alium sibi aequari vel praeferri, et cupit ei malum et de bono eius dolet. — *Ira* est indignantis animi turbulenta commotio, qua quodam modo furit et aestuat, quando aliquid occurrit ei, quod est contrarium voluntati. — *Accidia* est taedium boni ex animi torpore, dum aut irrationabilis tristitia mentem aggravat, aut dissolutio cordis ad vana aliqua magis inclinat. — *Avaritia* est cupiditas plus, quam neces-

et Cassian., Collat. 5. cap. 16. 22. 24. seq. Concordat Glossa ordinaria in Deut. 7, 1.: « Septem gentes sunt septem principalia vitia, quae per Dei gratiam spiritualis miles exsuperans exterminare iubetur ».

[1] Exod. 3, 17. et Deut. 7. 1.

sarium sit, habendi temporalia. — *Gula* est inordinatus alimenti appetitus vel immoderatus. — *Luxuria* est illicitus ardor libidinis vel illicita expletio libidinosae delectationis in actu, sive in morosa cogitatione. Et licet haec modo vitia sint et peccata (hoc est ex culpa hominis et poena peccati), Deus tamen dedit ea homini, in quantum sunt naturales affectus vel motus appetituum ad bonum et ad motus virtutum, quia Deus nihil mali fecit, sed *cuncta* sunt *bona valde*[1].

Capitulum XVII.

Quid sit expugnatio vitiorum, et de affectu superbiae.

Expugnatio ergo vitiorum non est aliud nisi reformatio naturalium affectionum et motuum ad statum a Conditore dispositum, ut supra[2] aliquantum dictum est de appetitu *sublimitatis*, qui datus est homini, ut appetat caelestia et divina et spernat terrena et vilia quasi indigniora se. Hic modo dilapsus est ad infima, ut appetat terrenos honores et vanos et falsos.

Capitulum XVIII.

Quare homini datus sit affectus invidiae.

Invidiae affectus naturaliter homini insitus est, non ut invideat proximo de bono, quod habere pot-

[1] Cfr. Genes. 1, 31. [2] Cap. X.

est, nec ut cupiat alicui malum vel faciat, sed ut odiat vitia et peccata in se et in aliis et invideat diabolo, quod tot animas aufert Deo, et aliis adiutoribus eius, immo vicariis diaboli, haereticis et subversoribus animarum, qui spoliant animas aeterna beatitudine, et quantum in ipsis est, spoliant ipsum caelum maiori gaudio, quod ibi esset, si plures illuc venirent, cum singuli, qui ibi sunt, multam laetitiam faciant omnibus civibus caeli; salva tamen aeternae praedestinationis ratione, quae nullum ibi defectum suspicari permittit. Isti sunt hostes nostri et odio habendi, in quantum tales sunt, qui nos perdere aeternaliter quaerunt, non illi, qui sperantur adhuc concives nostri futuri in gloria caelesti, etiamsi adhuc videantur inimici.

Capitulum XIX.

Quare homini datus sit affectus irae.

Irae affectus datus est homini, ut irascatur vitiis et malis suggestionibus et ex indignatione non patiatur, se trahi in consensum peccati, et reprimat malos motus in se et in aliis, ubi opportune potest, et ulciscatur Dei iniurias et transgressiones iustitiae; et tunc dicitur *zelus iustitiae*, sicut legitur Christus [1] iratus fuisse pharisaeis et aliis non recte agentibus, et alii sancti viri. — Nunc ira in vitium deformata et contra rationem in furorem versa est et quasi in insaniam, ut more phrenetici irrationabili-

[1] Cr. Matth. 23, 13; Luc. 11, 42. etc.

ter moveatur homo contra hominem, contra amicum et proximum, contra se ipsum, aliquando etiam contra Sanctos et contra Deum et contra insensibilia et irrationabilia, quae nec male nec bene sciunt agere, nisi sicut natura impellit ea; etiam ubi agnoscimus, nos iniuste moveri, non possumus quandoque impetum iracundiae cohibere.

Capitulum XX.

Quare homini datus sit affectus tristitiae.

Similiter affectus *tristitiae* datus est homini, ut doleat de peccatis suis et alienis, ut moerens sit de dilatione patriae, timeat supplicia inferni, doleat de imperfectione sua, compatiatur alienae afflictioni, ut per maturitatem utilis luctus excludat levitatem vanae laetitiae, quae est nutrix dissolutionis. Sed haec bona et *secundum Deum tristitia,* perversa facta, mutata est in *tristitiam saeculi mortem operantem* [1], in desperationem, diffidentiam et irrationabilem moerorem.

Capitulum XXI.

Quare homini datus sit affectus gaudii.

Affectus *gaudii* datus fuit homini, ut gauderet in Deo et in spe aeternorum bonorum et intuitu

[1] II. Cor. 7, 10.

beneficiorum Dei, et congauderet proximo in bonis eius, et delectaretur in laude Dei et in bonis operibus, et fastidiret omnia vana et inutilia, et iucundaretur in operibus divinis, et ex hoc efficeretur alacer et agilis ad servitutem Dei. — Sed modo perversus est in dissolutionem et vanitatem, ut homo gaudeat de *insaniis falsis* [1] et affluentia temporalium rerum, honorum et voluptatum, in risu et derisu et fabulis et turpibus ludis; et fastidit omnia, quae Dei sunt, et insipida sunt ei, et taedet eum interesse divinis, et pigritatur ad studia devotionis et virtutis, et evagatur corde circa inutilia et vana et immunda, et graviores labores corporis libenter sustineret in aliis occupationibus et negotiis, quam insisteret spiritualibus et divinis; unde accelerat ab eis absolvi, quanto citius potest, et negligenter facit id quod facit, nisi forte lucrum vel laudem inde speret consequi vel aliud commodum temporale. — Ex inordinata autem *tristitia* gignitur taedium boni, dum nil libet facere vel discere boni vel cogitare vel loqui. Similiter ex *dissolutione* taedium boni nascitur, dum tantum intenti sumus vanis levitatibus, quod taedet nos spiritualibus studiis intendere, et quasi anxiamur, cum debemus avelli ab otio vel iocis scurrilibus et seriosis exercitiis occupari. Unde quasi ligati catuli ad stipitem renitenti animo cogimur interesse divinis; et hoc est accidiae vitium, fastidium boni. In hoc multi, etiam Religiosi, laborant, et pauci superant.

[1] Ps. 39, 5.

Capitulum XXII.

Quare homini datus sit affectus avaritiae.

Affectus etiam *avaritiae* datus fuit homini, ut esset cupidus magni meriti apud Deum et magnarum virtutum et multorum bonorum operum, et ut multas animas lucraretur Deo docendo, orando, bonum exemplum dando et iuvando ad profectum salutis, et ut non esset homo contentus bono, quod iam haberet, nisi laboraret, ut multipliciter augerentur ei et gratia et opera virtutum. — Sed nunc delapsa est ad cupiditatem temporalium rerum: pecuniae, possessionum et quarumlibet rerum, etiam vilium, quae colligit, quasi homo semper debeat vivere et mundus perire, ut congreget quantum valet, ne, pereunte mundo, non inveniat, unde vivat, sicut Noe [1], imminente diluvio, comportavit escas, quas haberet, quando omnia diluvio periissent. Et quanto homo morti propinquat, tanto studiosius congregat et custodit, ut ostendatur, quam sit irrationabilis avaritia, eo magis colligere, quo minus indiget, sicut qui multum viaticum fert ad brevem viam, et qui sumtuosam domum construit pro unius noctis hospitio. Ideo autem Deus voluit, nos semper incertos esse de hora mortis, ut pauca de temporalibus cogitemus, quae omni hora timeremus perdere, et multa de aeternis, ad quae semper sine intermissione properamus.

[1] Genes. 6, 21.

Capitulum XXIII.

Quare homini datus sit appetitus victualium.

Appetitus *victualium* datus est nobis pro corpore, ut sustentemus naturam et possimus durare in servitio Dei et multum mereri; et moderatus et parcus victus et uniformis diutius conservat naturam, dum non opprimit vires eius, sed reficit; et sanitatem conservat uniformis dieta, quia natura contemperat se ei et non turbatur semper ex novis et ignotis escis. Unde quidam claustrales diutissime vivunt sani. — Sed appetitus ille naturalis modo effusus est in voluptates et superfluitates, ut non simus contenti, unde sustentetur natura, sed unde palatus[1] oblectetur; et cum talibus assueti fuerimus et natura se eis contemperaverit, cum aliquando tenuiori victu deberemus esse contenti, natura remurmurat propter dissuetudinem. Unde statim putamus nos adeo debiles et infirmos, qui victu paupere non possumus vivere, et quasi sub discretionis velamine delicata importune et inverecunde incipimus quaerere, nolentes experiri, quod natura, sicut per consuetudinem ad delicata dilapsa est, ita per contrariam assuefactionem posset reduci ad competens moderamen victus parcioris, sicut videmus in maxima parte mundi, quam parce vivunt gentiles, Iudaei, pauperes Christiani, quorum quidam depauperati modo tam sani sunt, sicut olim in deliciis fuerant.

[1] Idem ac palatum.

CAPITULUM XXIV.

Spirituales deliciae et gustus internae dulcedinis negliguntur.

De spiritualibus autem deliciis et gustu internae dulcedinis, quae sine comparatione omnes mundi delicias superant sicut mel fimum, vix est iam mentio vel efficax desiderium aut studium (etiam inter illos, qui sibi alti videntur in Religione), immo despicitur, deridetur et quasi stultitia et abominatio iam habetur; et ab aliis Religiosis persecutionem huiusmodi patiuntur et daemoniaci reputantur et haeretici dicuntur. Quam vero *spirituales* ipsi sint, qui devotionis gratiam sic despiciunt et persequuntur, ab Apostolo[1] discant, qui etiam *animales* eos appellat, qui *non* intelligunt *quae sunt spiritus Dei,* quia *stultitia est illis.* Non tamen laudo vel approbo deceptores et deceptos, qui spiritum suum vel alienum pro spiritu Dei sequuntur et seducuntur, sed probandi sunt spiritus[2] et sic iudicandi.

CAPITULUM XXV.

Quare homini datus sit affectus dilectionis.

Affectus *dilectionis* etiam datus fuit homini, ut diligeret Deum super omnia et se et proximum propter Deum et secundum Deum, et omnia opera

[1] I. Cor. 2, 14. [2] Cfr. I. Ioan. 4, 1.

Dei diligeret propter Factorem, quodlibet iuxta suam dignitatem, et uteretur ministerio creaturae ad Dei voluntatem et suam aeternam salutem, et horum omnium delectationem et usum referret ad Conditoris dilectionem et cognitionem, donec ad ipsum perveniret, in quo sunt et vivunt omnia secundum aeternam rationem. — Sed ille affectus quasi exstinctus est et dilapsus ad amorem carnis et turpes delectationes, ut iam non diligat nisi pro sua temporali utilitate et carnali delectatione et turpi voluptate. Licet etiam usus carnalis concubitus datus fuerit homini et mandatus ad prolis propagationem Deo educandae et aeternam beatitudinem cum Deo et Angelis possessurae; tamen modo non proles, sed delectatio in hoc opere quaeritur; et si proles desideratur, pro mundana iucunditate quaeritur, vel pro hereditatis terrenae successione, vel honoris augmento, ut plures amici habeantur in terra. Unde dolent, quando parvuli decedunt, qui multo tutius moriuntur post baptismum, antequam per mortale peccatum perdant vitam aeternam, quam postea in aetate adulta, propter dubium, quales futuri sint, et propter multiplices laqueos peccati, quos valde pauci evadunt.

Capitulum XXVI.

Quare homini data sit spes.

Spes data est homini, qua confidat de bonitate Dei, ut speret a Deo consequi gratiam in praesenti

et gloriam in futuro, peccatorum veniam, si poeniteat, et temporalem sustentationem, sicut expedit, et liberationem a malo et conservationem in bono. — Sed spes modo confusa est, ut aut minus sperent homines, quam debent, aut plus, quam iustum sit. Tantum confidunt quidam de bonitate Dei, quod etiam salvet eos in peccatis contra iustitiam et veritatem suam, ut immundos collocet in caelo cum Angelis mundissimis. Et rursum tantum diffidunt quidam de Deo, quod, si convertantur, non velit eis dare perseverantiam in spiritu, vel sustentationem pro corpore, quasi Deus propitius sit inimicis suis, dum in peccato manent, et impropitius amicis suis iustis et poenitentibus et convertentibus se ad ipsum; ut peccatores pascat liberaliter et salvet, conversos deserat et fame perire sinat; *non affliget Dominus fame animam iusti*[1].

Capitulum XXVII.

Quare homini datus sit timor.

Timor etiam datus fuit homini, ut timeret Deum et timeret ab eo separari et eum offendere et puniri ab ipso et damnari. — Modo timet tantum temporalem adversitatem et incommodum corporis et detrimentum honoris, et futura et aeterna mala non timet, quasi nunquam futura sint, et quasi tantummodo minae sint sine effectu quod dicitur de futuro iudicio et aeternis suppliciis, vel quod facilius

[1] Prov. 10, 3.

evadat ea, quam dicitur. Timet etiam hominem magis vel bestiam vel rem insensibilem quam Deum omnipotentem, quem offendit.

Capitulum XXVIII.

Quare homini datus sit pudor.

1. *Pudor* etiam datus est homini, ut pudeat eum indigna agere vel egisse generi suo, hoc est peccasse, et *servum peccati* factum esse [1] et mancipium diaboli et omnis turpitudinis vel inhonestatis et segnitiei et vilitatis. — Modo autem pudet nos servitutis Dei, *cui omnia serviunt* [2] vel voluntarie vel necessarie. Pudet nos imitari Dominum in humilitate, patientia, paupertate, religione, obedientia et despectione et contumeliis et confusione, cum non sit Deo dignus, qui eum erubescit coram hominibus confiteri [3] vel etiam imitari, cum *gloria magna sit servo sequi dominum.*

2. Eodem modo sentiendum de omnibus, quae a Deo accepimus: de intellectu mentis et ingenio et de corpore et membris eius et de substantia temporali et honore et potestate et de tempore, quo vivimus, et de omnibus, quae in mundo serviunt homini. Omnia haec data sunt nobis, ut inde serviamus Creatori nostro, et nobis vitam mereamur aeternam, et proximos nobiscum trahamus ad vitam. — Sed econtra nos « omnia, quae ad usum vitae vel

[1] Cfr. Rom. 6, 20. [2] Ps. 118, 91.
[3] Luc. 9, 26. Sequitur Eccli. 23, 38.

meritum gloriae accepimus, ad usum convertimus culpae. Sed cuncta, quae ad usum pravitatis infleximus, ad usum nobis vertentur ultionis[1] », sive per *poenam,* sive per *poenitentiam:* per *poenam* videlicet, ut, cum caro tentat nos, vel affectus carnales et appetitus inordinati affligunt nos, vel substantia exterior aufertur nobis, vel aëris intemperies vel terrae sterilitas vel corporis infirmitas nos excruciat, vel aliter affligimur, ut, *per quae peccavimus, per haec et puniamur*[2]; et si *voluntarie* pro Deo toleramus, purgamur a peccatis, per quae ea[3] merueramus, et coronamur pro patientia et bona voluntate, qua pro Deo toleramus; si autem *invite,* nihilominus oportet, nos puniri hic vel in futuro, et per impatientiam augemus culpam, et per consequens etiam meritum poenae.

PARS II.

De singulorum vitiorum descriptione et remediis, quibus curantur.

Nunc de singulorum vitiorum natura vel descriptione aliqua consideremus et de remediis, quibus curantur, cum virtus non aliud sit quam vitio-

[1] Gregor., II. Homil. in Evang., homil. 35. n. 1.
[2] Sap. 11, 17.
[3] *Ea* deest in nostris codicibus.

rum perfecta curatio vel carentia vitii, secundum quod istam materiam respicit; quia, si vitium inordinatus est motus vel affectus naturalis corruptus, eius contrarium est virtus, id est affectus vel appetitus ordinatus ad id et secundum illud, ad quod a bono Conditore datus fuit, ut ante patuit in exemplis [1].

Capitulum XXIX.

Superbia triplex est.

1. *Superbia* triplex est, ut supra [2] dictum est: cum aut homo plus placet sibi, quam debeat, et maiorem se existimat, quam sit in veritate; aut cum aliis placere desiderat et studet amore propriae gloriae, volens magnus reputari et honorari et laudari, cum *soli Deo honor et gloria* [3] proprie debeatur, qui solus essentialiter bonus est, et a quo habetur omne bonum. Unde, quidquid gloriae nobis usurpamus, Deo furamur, immo decipimus nos, attribuentes nobis quod non est nostrum; sicut meretrix mentitur se honestam et famosam, cum non sit. Haec est inanis gloria, quia vacua veritate et utilitate salutis. Tertia, cum vult aliis praeeminere singularitate gloriae vel dominio et praelatione et imperio et despicit ceteros et deprimit.

2. Decipitur autem quadrupliciter: vel putans, se habere quod non habet, aut plus habere, quam

[1] Cap. XVII. seqq. [2] Cap. XI.
[3] I. Tim. 1, 17.

habet, aut singulariter prae ceteris habere, aut ex se vel pro meritis suis habere.

Capitulum XXX.

Tria expellunt in nobis vitia et virtutes operantur: gratia Dei, industria propria et necessitas.

1. Tria sunt autem, quae vitia in nobis expellunt et virtutes operantur: *gratia Dei, industria propria* et *necessitas*. *Gratia Dei* infundit virtutes, *industria* cooperatur gratiae ex libero arbitrio et *necessitatem* convertit in virtutem; sine necessitate saepe, sed sine gratia nunquam potest esse virtus et sine liberi arbitrii consensu [1]. Quibusdam infundit gratia virtutes cum modico vel nullo labore industriae propriae, licet non sine consensu voluntatis, cum sine consensu voluntatis nullum sit meritum, sicut illis, *quos praevenit Deus in benedictionibus dulcedinis* [2] suae; Sapientiae sexto: *Qui de luce*, id est in diluculo incipientis aetatis capacis intelligentiae, *vigilaverit ad illam non laborabit; assistentem enim foribus suis inveniet illam*, id est gratiam sapientiae et virtutis. Sic Apostolos et alios quandoque, maxime in primitiva Ecclesia, legimus repente Spiritu sancto repletos ad virtutes et dona et diversa charismata Spiritus sancti. *Gratia* excitat voluntatem et instruit et roborat, ut *industria* agat ad profectum virtutis.

[1] Cod. A et ed. 1 legunt *et liberi arbitrii consensus*.

[2] Ps. 20, 4. — Deinde sequitur Sap. 6, 15.

2. *Necessitas* autem alia est, cui se homo *voluntarie* subiicit, ut qui obligant se voto ad obedientiam, castitatem, paupertatem et similia, vel vadunt ad infideles praedicare; si illis postea evenit aliquid pati vel agere, quod libenter evaderent, videntur necessitate cogi, quae tamen voluntaria est, quia ad hoc sponte se obtulerunt, et potius pati volunt, quam a proposito resilire. Alia est *coacta,* quam homo invitus tolerat, nec tamen potest effugere, ut paupertas saeculi, infirmitas corporis, despectio, persecutio, tentationes aliquae vel aliae diversae tribulationes, quas licet primo involuntarie toleret et cum murmure, tamen postea, cum videt, esse inevitabiles, incipit quandoque voluntatem flectere et facere de necessitate virtutem; et tunc incipit mereri, et cooperatur illa necessitas ad magnum profectum virtutum, ad quas vix aliter perveniret. Et hoc est, quod dicitur [1] de quibusdam: *Compelle intrare,* et illud [2], quod orat Ecclesia Deum: *Et ad te nostras etiam rebelles compelle propitius voluntates,* hoc est, fac de involuntariis voluntarios ad ea, quae scis nobis expedire, etiam per adversa, cum nolumus te in prosperis sequi.

3. *Industria* in tribus consistit: in provida consideratione, in labore conatus et in perseveranti diligentia. Per ista tria, adiuvante gratia, vitia subiugantur, et virtutes obtinentur.

[1] Luc. 14, 23.

[2] Cfr. Missale Roman., tum Sabbato post Domin. IV. Quadrag., tum Dominica IV. post Pentec. Secreta.

Capitulum XXXI.

Gratia quosdam multa suavitate praevenit et quosdam quasi relinquit.

1. Sed *gratia* quosdam ita praevenit, ut aut multa facilitate, immo cum multa suavitate faciant bonum et declinent a malo, aut ita accendit voluntatem, ut cum magno fervore quaeque facienda prompte aggrediantur, quamvis dura ac difficilia; quosdam vero ita sibi quodam modo relinquit, ut, quidquid boni agere debent, necesse habeant se stimulis et calcaribus pungere quasi pigrum animal, ut gravior sit eis difficultas superandi torporem cordis quam laborem actionis sustinendi. Isti, etsi non habent desiderium fervens currendi [1] post Dominum, habent tamen desiderium desiderii, orantes, se trahi cum sponsa, quasi qui agilitatem currendi non habent; iuxta illud: *Concupivit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore.* Voluntatem bonam habent, sed pigram et tepidam, non ferventem. Primum felicius est, secundum laboriosius.

2. Utrum autem maioris meriti sit, puto, neminem perfecte aestimare posse, nisi eum, qui *spirituum ponderator est,* scilicet *Dominus* [2]*;* quia secundi si fideliter luctando vincunt se ipsos, ut per consuetudinem sui potentes fiant, magnae virtutis est. Primi maiori indigent cautela, ne seducantur,

[1] Cfr. Cant. 1, 3. Postea sequitur Ps. 118, 20.

[2] Prov. 16, 2.

quia divitiae faciliter acquisitae prodigalius solent effundi, quam quae paulatim et cum difficultate elaborantur. Secundi, antequam perfecte vincant difficultatis tentationem, saepe quasi lassati vel territi ex labore desperant de victoria et de perventione ad finem, quo tendunt, et remittunt studium perfectionis et ad alias occupationes se convertunt, quasi diffidentes de Deo, quod nolit eos introducere in terram promissionis, per quam significatur perfectio puritatis, sicut filii Israel[1] in deserto taedio laboris et timore difficultatis de superandis hostibus detraxerunt terrae promissionis et mortui sunt in deserto praeter paucissimos, hoc est praeter Caleb et Iosue, qui designant eos, qui caute et viriliter per tentationes pertranseunt usque in finem perseverando. Ideo inter tot de saeculo quasi de Aegypto egressos tam pauci perveniunt ad consummatam perfectionem, quia aut seducti callidis deceptionibus inimici, aut taedio laboris et difficultatis fracti, viam perfectionis deserunt vel aggredi non praesumunt.

Capitulum XXXII.

De diversitate remediorum contra vitia.

Quaedam etiam sunt *generalia* remedia contra vitia expugnanda et ad virtutes obtinendas; quaedam *specialia* contra aliqua singulariter, ut contra luxuriam fugere feminas, viros et similia; quaedam autem sunt, quae *cito et perfecte* perducunt homi-

[1] Num. 14, 1. seqq.

nem ad sanitatem mentis, quaedam *tardius et imperfectius*.

Capitulum XXXIII.

Efficaciora remedia contra omnia vitia sunt septem.

1. Efficaciora remedia contra omnia vitia sunt ista. Primum est *paupertas,* ut in omnibus patiaris penuriam, non solum in his, quae desideras, quia illa est omnium, etiam ditissimorum, qui plus cupiunt, quam habent; sed penuriam etiam in his, quibus necessario indiges: in victu, vestitu, hospitio, ministris et similibus.

2. Secundum est *despectio hominum,* ut sis contemptus et vilipendaris et non cureris et in nullo singulariter honoreris [1], sed potius confundaris, exprobreris et vitupereris, et hoc saepe etiam ab amicis, donec tumor elationis penitus in te comprimatur; unde vides, quanta mendici tolerant a divitibus et quam patienter, quod non facerent, si haberent divitias et honores.

3. Tertium est *strenuum magisterium,* ut cogaris facere quod invitissime facis, et dimittere quod libenter faceres, et nihil habere, nisi quod datur, nihil agere, nisi quod iubetur, nec loqui nec esse nisi ad nutum alterius, et nihil dissimuletur, quidquid negligis, quin aspere reprehendaris et puniaris, donec curvitas propriae voluntatis plene in te ad formam rectitudinis reflectatur.

[1] Ed. 1 *ut sis contentus, si vilipendaris et in nullo singulariter honoreris.*

4. Quartum est *elongatio a consortio saecularium,* quia, sicut aqua turbata, si ponatur seorsum a frequentia transeuntium, purificatur magis et magis, ita mens Religiosi a saeculo sequestrata minus afficitur circa terrena et caelestia magis incipit desiderare et purius intelligere et facilius cogitando in eis inhaerere.

5. Quintum est *frequens oratio,* quia oratio elevat mentem supra se ad Deum et impetrat ab ipso curationem languoris vitiorum et sanitatem virtutum.

6. Sextum est quaelibet *afflictio* vel tribulatio adversitatis, ut labor, infirmitas, persecutio, tentationes, infamia et similia, quia, sicut lima purgat et splendere facit metallum, ita tribulatio et afflictio abradit rubiginem vitiorum; unde: « Qui desiderat plene vitia vincere studeat humiliter purgationis suae flagella tolerare [1] ». Si autem primo est amara ad sustinendum adversitas, per consuetudinem continuam fit de die in diem tolerabilior, quousque iam non curetur vel etiam diligatur propter profectum sanitatis, qui exinde provenire sentitur. Exemplum de cauterio, quod primo acerbum est, sed, emortua carne, non dolet et superfluos et noxios humores educit. Unde orat Propheta [2]: *Proba me, Domine, et tenta me, ure renes meos et cor meum.*

7. Septimum est continua *mortis et operum retributionis meditatio,* quae facit vitia timere et virtutibus insistere. Sicut autem arte medicinae contraria

[1] Gregor., I. Homil. in Evang., homil. 15. n. 4.

[2] Ps. 25, 2.

contrariis curantur, ita vitia contrariis exercitiorum remediis sanantur, ut superbia humiliatione, gula sobrietate, impatientia adversitate, et sic de ceteris.

Capitulum XXXIV.

De specialibus remediis vitiorum.

Nunc ergo de *specialibus* singulorum vitiorum remediis videndum; quae si non omnia possumus scire vel describere, pauca tamen de pluribus consideremus, sicut pauperes, qui non possunt multas medicinarum diversitates et efficaces habere, conficiunt sibi de vilibus herbis unguenta, quibus liniant et leniant dolores suos.

Capitulum XXXV.

Tria sunt remedia superbiae.

1. Primum *superbiae* remedium est consideratio propriae vilitatis tam in corpore quam in anima, tam illius, quae nobis cum ceteris communis est, quam illius, quam in nobis singulariter agnoscimus in occulto vel in aperto, sive sit naturalis, sive accidentalis. Considera vilitates et infirmitates corporis: quid fuimus, quomodo concepti, quomodo in utero nutriti et nati; quid sumus intrinsecus sub cute; quae sordes ebulliunt per aperturas; quam facile deperit, quidquid in nobis pulcrum et validum apparet; quod mors semper propinquat, et quales post

mortem erimus. — Item, quod exteriores honores et divitiae non sunt nostri naturaliter. Divitiae terra sunt et de terra tolluntur, ut pecuniae et possessiones; honores non impenduntur homini pro se, sed pro quaestu, qui inde speratur; sicut vultures et canes accurrunt ad cadaver, quamdiu sperant inde satiari; sed cum totum corroserint, quod nisi sicca ossa remanent, relinquunt cadaver. — Item, bona mentis nostrae non sunt nostra, sed dona Dei, et rationem inde reddituri sumus districte, ut scientia, ingenium et virtutes. Mala nostra pure mala sunt et ex pluribus circumstantiis gravia et gravibus suppliciis digna; bona nostra non pure bona sunt[1], sed multipliciter imperfecta; pigritia, desidia, vana gloria, hypocrisis, tepiditas et vanae cogitationes et imperseverantia et cetera vitia saepe vitiant bona, quae facimus, et maculant sacrificium nostrum tam orationum quam actionum, ut minus sit Deo acceptum et minus nobis meritorium. — Item, expositi sumus pluribus periculis et aeternae damnationi et infinitis suppliciis et plurimis vitiis et peccatis onerati et miseriis subiecti. Unde ergo *superbit terra et cinis*[2], homo tam vilis?

2. Secundum est exercere se in humilibus operibus, vilibus et despectis officiis et rusticanis laboribus, humili habitu incedere, humiles mores et verba habere, locum novissimum eligere, nihil iactantiae et ostentationis praetendere. Haec et his similia cum in consuetudinem versa fuerint, mentem

[1] Idem dicit Gregor., XXXV. Moral. cap. 20. n. 49.

[2] Eccli. 10, 9.

ad humilitatem inclinant. Si autem vana gloria vel superbia pulsat mentem pro huiusmodi humiliatione, hoc est ex novitate vel raritate huiusmodi humiliationis; nam per longum usum ista vanitas evanescit; Psalmus[1]: *In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros.*

3. Tertium est superiores et meliores se attendere, tam homines quam ipsum Dominum Iesum, Deum et hominem, ut eorum comparatione sibimet vilescat homo, qui se aliquid esse putat, sicut locusta ad gigantem, calculus ad montem, gutta ad flumen, et hoc tam in faciendo bona quam in patiendo adversa. Pannosus garcio vilescit inter purpuratos, sic nos debiles et pauperes in virtutibus respectu maiorum et Sanctorum, sive ante nos fuerint, sive nobiscum.

Capitulum XXXVI.

Triplex est invidia.

1. *Invidia* triplex est: prima, non gaudere de bono alterius et non dolere de malo. Hoc est contra caritatem proximi, quem tenemur diligere sicut nosmetipsos, cum nemo de proprio bono non gaudeat, vel de malo non doleat.

2. Secunda, etiam dolere et torqueri in bonis alterius, et gaudere et optare malum eius ex odio personae. Nam qui dolet de prosperitate temporali alicuius, vel gaudet de adversitate eius, quia videt

[1] Ps. 59, 14.

ita expedire eidem vel communi utilitati aliorum, non ex odio personae, non est invidiae deputandum. Sicut iustus iudex destruit malefactores, ne vel ipsi gravius damnentur, si diutius in malis prosperentur, vel per eos pax communis turbetur.

3. Tertia, insuper promovere malum alterius verbis et factis et bonum impedire vel deprimere. Gravis invidia est, malum pro malo reddere; gravior autem, odire illum, qui nihil nocuit tibi; gravissima autem, malum pro bono reddere, vel odio habere aliquem, quia bonus est, sicut Iudaei Christum. — Item, malum est laedere aliquem in rebus vel honoribus; peius, in corpore; pessimum autem, immo diabolicum, laedere et nocere alicui in anima quoad salutem aeternam. — Item, negare beneficium indigenti peccatum est, etiamsi sit inimicus, non impedire autem malum eius, cum possis, gravius. Perfectorum autem est bonum inimici etiam promovere et diligere ex affectu. — Quidam putant se innocentes, si negant illis, quos non diligunt, salutationem suam; sed examinent se, quomodo esurienti inimico cibum ministrarent [1], quem non sine proprio damno darent, si salutationem, quam sine damno dare possunt, negaverunt, maxime si desideret et acceptet. Ideo autem invidia vel odium Deo contraria sunt, quia singulariter *caritati, quae Deus est* [2], opposita sunt, et commune bonum, quod Dei largitas omnibus creavit aequaliter, aequalibus invidet, et eos odit, quos Deus creavit et redemit et diligit, et de

[1] Prov. 25, 21.
[2] I. Ioan. 4, 8.

quibus spes est, quod ad vitam aeternam perveniant.

Capitulum XXXVII.

Duplex est remedium contra invidiam.

1. Primum remedium contra *invidiam* est, quod et summum est, nihil amare vel cupere eorum, quae mundus amat, id est honores, divitias, voluptates. Temporalia enim quo in plures dividuntur, eo partes minores fiunt, et qui ea appetit invidet aliis illa habentibus, dum necesse est, alium carere quod alter habet. Caelestia autem et divina, quo plures participant, eo magis dilatantur et abundant, ut virtutes et sapientia et dona Spiritus sancti et similia, quae participatione non minuuntur.

2. Secundum est cogitare, quod si alius non haberet illud, unde tu ei invides, tamen tu non haberes; unde cupias alteri quod sine damno tuo habet, ne frustra de aliena felicitate torquearis.

Capitulum XXXVIII.

Triplex est remedium contra odium.

1. Remedium primum contra *odium* est timere vindictam Dei, qui non remittit homini peccata sua, quamdiu ipse tenet odium ad proximum suum.

2. Secundum, cogitare, quod tamen aliquando oportet, eum proximo reconciliari, si vult salvari;

unde melius est, cito hoc fieri quam tardius, ne homo interim sit in periculo damnationis et perdat bona, quae interim operatur. Futuri enim domestici in domo Patris caelestis hic debent aeternae pacis foedus inchoare, quia, quanto hic ferventior dilectio, tanto illic iucundior fruitio aeternae pacis.

3. Tertium, ut studeas illi, qui magis est tibi contrarius, obsequiosior esse et affabilior; per hoc enim lenis cor eius, si est intelligens, vel saltem cor tuum. Apostolus[1]: *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum;* item[2]: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum* etc. Quid prodest homini diu meminisse iniuriarum, nisi ut amplius inquietet et affligat semetipsum? *Sufficit diei malitia sua*[3]. Tanta enim sunt nobis molesta, quantumcumque studemus in nobis esse pacifici; quodsi super hoc voluerimus nobis ea aggravare per odii et rancoris conservationem, citius obruemur, quam omnia resistendo vincamus. Potius iuxta Apostolum[4] dare *locum irae* debemus, id est cedere et non resistere malo, *malum pro malo reddendo.* Quodsi velimus omnes opprimere, quos adversarios patimur; iterum alii insurgent, et nos prius succumbemus, quam omnes eliminemus. Qui se ipsum per patientiam vincit omnes adversarios superavit; Ieremias[5]: *Bellabunt adversum te, sed non praevalebunt;* exemplum de

[1] Rom. 12, 21.
[2] Ib. v. 20.
[3] Matth. 6, 34.
[4] Rom. 12, 19. Deinde sequitur Matth. 5, 39. et Rom. 12, 17.
[5] Cap. 1, 19.

sanctis Martyribus. Odium aliquando nascitur ex invidia, aliquando ex ira diu retenta.

Capitulum XXXIX.

Triplex est qualitas irae.

1. *Irae* triplex est qualitas: prima subito et ex facili causa moveri, ut ex levi facto vel verbo vel etiam ex sola vana suspicione. Aliquando etiam contra insensata movemur et irascimur brutis et lapidi et ligno vel calamo et huiusmodi sine ratione.

2. Secunda, vehementer inflammari. Aliquando enim ira tantum in corde accenditur; aliquando etiam facies inflammatur et deformatur; aliquando etiam gestus et mores mobilitate quadam notabili agitantur, ex qua interior animi commotio demonstratur, ut sternutatio narium, pallor vel rubor vultus, depressio palpebrarum, tremor labiorum, inquietudo totius corporis. Aliquando per verba erumpit vel clamores, per convicia, contumelias, maledicta et minas et periuria et blasphemias. Aliquando quasi febris concutit corpus, vel quasi phrenesis mentem in furorem vertit. Aliquando manus movet ad laedendum alium, vel se ipsum, ita ut sibimet quandoque manus iniiciat, vel ea, quae paraverat, abiiciat et destruat. Aliquando non sinit admittere quae sibi utilia sunt, ut cibum et aliud commodum. Et multa huiusmodi ira operatur et pacem cordis turbat et rationem obnubilat et memoriam confundit; et sicut fumus hospitem de domo expellit, ita ira Spiritum

sanctum, qui super quietum tantummodo requiescere quaerit, de cordis habitaculo excludit; Psalmus[1]: *In pace factus est locus eius.*

3. Tertia qualitas irae est diuturna commotio, quae aliquando rancorem fovet. — Quidam habent de prima qualitate magis et minus de secunda et tertia; quidam, de secunda magis; quidam, de tertia; quidam, abundant in duabus ipsarum; quidam, in omnibus tribus, et hi pessimi sunt. — Ira contrariatur virtuti mansuetudinis, patientiae et mititatis et dehonestat disciplinam morum et facit inconsideratum, quia *nec Deum timet nec hominem veretur*[2]. *Ira* etiam *non habet misericordiam,* nec humilitatem praetendit et excaecat intellectum; sicut *fumus oculis,* sic ira nocet cordi.

Capitulum XL.

Quinque sunt remedia irae.

1. Remedia *irae* sunt: primum provida praemeditatio illorum, quae possunt occurrere, tam verborum quam factorum contrariorum, ut ante pugnam se homo ad patientiam praeparet et hostem quasi in insidiis paratus exspectet, « ut eo minus perturbent venientia, quo fuerint praevisa[3] ». Qui enim debent in duello pugnare ante pugnam solent artem pugnandi exercitando addiscere, ut ictus ad-

[1] Ps. 75, 2.
[2] Luc. 18, 2. Deinde sequitur Prov. 27, 4. et 10, 26.
[3] Gregor., II. Homil. in Evang. homil. 35. n. 1.

versarii sciant scuto excipere, ne improvidi vulnerentur et superentur. Nam, qui tunc primum vult armari, quando iam hostes irruunt super eum, nec spatium dabitur ei ad muniendum se, nec etiam prae stupore consilium inveniet, quo evadat.

2. Secundum est os comprimere tacendo et accensam flammam irae in corde suffocare, ne, si evaporare permittatur, increscat et alios incendat, sicut de igne materiali saepius experimur. Ad hoc enim duo ostia Deus linguae dedit, dentes et labia, ne facile prosiliat ad nocendum, maxime cum intus accensa fuerit igne furoris vel infecta toxico livoris; Ecclesiasticus [1]: *Facito ostia ori tuo* etc.; Psalmus: *Pone, Domine, custodiam ori meo* etc.

3. Tertium est convertere se ad alia negotia, quibus cor occupetur, loquendo vel alia tractando, ut sic obliviscatur commotionis suae, sicut qui vult ignem exstinguere subtrahit stipites ardentes, ut sic divisus deficiat, materia per partes ei subtracta; Proverbiorum vigesimo sexto [2]: *Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis.*

4. Quartum remedium est *verecundia,* qua homo modestus erubescit disciplinae suae detrimentum incurrere et alios scandalizare, et vim facit sibimet reprimendo iram, vel etiam alios motus inordinatos, ne honestatis suae dispendia patiatur. — Sic etiam *timor* reprimit iram, sicut videmus in servis, qui a dominis suis saepe dure castigantur et nec audent leviter econtra mutire, ne forte peiora eis inferantur.

[1] Cap. 28, 28. Deinde sequitur Ps. 140, 3.
[2] Vers. 20.

Si hoc potest timor humanus, quanto magis timor Dei, si vere insit menti; et maxime *amor* ipsius boni. Tam potens est quisque malo resistere, quantum amor boni in cordis eius affectu convaluerit.

5. Quintum est assuefacere se statim, cum sentitur commotio, admittere consilia prudentiae, perpendendo, quam nociva sit iracundia, quae laedit conscientiam, confundit famam, alios scandalizat, cor inquietat, Spiritum sanctum effugat, tormenta meretur; econtra quod illud, pro quo irascimur, iam inevitabile est, si factum est vel fieri oportet, et quod nihil proficimus irascendo, nisi quod malum duplicamus. Tanta enim in hoc saeculo occurrunt adversa, quod, etiamsi omnem diligentiam apponimus, qualiter ea nobismet mitigemus leviter patiendo, tamen vix omnia portabimus; quanto magis, si voluerimus nobis ea exaggerare per impatientiam et retinere in corde per rancorem nec expellere, ut evanescant sicut fumus, ante obruemur et suffocabimur, quam possimus omnia resistendo superare, sicut illi, qui continuum fluxum rheumatis non excreant, suffocantur. Quid volumus verba contumeliosa adversum nos prolata retinere, quae cum aura transierunt, quae nihil nocuerunt nobis, quantum fuit in se, nec in rebus nec in corpore, nec gratiam Dei nobis auferent nec honorem apud homines, si nos non per impatientiam offendimus nosmetipsos? Immo potius magis grati sumus Deo et hominibus, si contumelias patimur, quam si nihil adversi pateremur. Sic aestimemus verba maledicorum et detractorum sicut latratus canum vel clamores anserum, quos contra nos au-

dimus et non curamus. Qui alterum contumeliose vituperat, se ipsum magis quam illum dehonestat. Ecce, aliquando in itinere intemperies aëris affligit nos, et cum evaserimus, laetamur et tristitiae prioris obliviscimur, nec adiicimus, ut iterato contristemus nos de priori incommodo, quod iam praeteriit; sic etiam debemus praeteritarum oblivisci iniuriarum, acsi non fuerint, et gaudere, quod sustinuimus, quia, cum tribulatio pertransierit, meritum eius adhuc manet. — Cogitare etiam debemus, quod nemo in hac vita sine adversitate vivit, etiam qui saeculo serviunt saepe graviora sustinent. Item, quanta Sancti sustinuerunt et maximi maxime et super omnes ipse Dominus Iesus Christus. Et si ipse tanta passus est pro nobis, non est indignum, si nos aliqua toleramus pro ipso et pro magna gloria nostra et pro merito peccatorum nostrorum, pro quibus utilius hic modica pati debemus quam in futuro plurima et acerbiora. Haec et his similia prudenter et saepe cogitando, impetum iracundiae et impatientiae facilius superamus.

Capitulum XLI.

Tres sunt species accidiae.

1. *Accidiae* vitium tres habet species: prima est quaedam amaritudo mentis, qua nihil laetum vel salubre libet, taedio pascitur, fastidit hominum consortium. Haec est, quam Apostolus[1] *tristitiam sae-*

[1] II. Cor. 7, 10.

culi appellat, *quae mortem operatur,* proclivis in desperationem et diffidentiam, prona ad suspiciones, quae patientem aliquando instigat ad necem sui ipsius, luctu irrationabili oppressa. Haec aliquando nascitur ex praecedenti impatientia, aliquando ex retardato vel impedito desiderio cupitae rei, aliquando ex praedominantibus melancholicis humoribus, et tunc medicorum est adhibere remedium potius quam Religiosorum vel theologorum.

2. Secunda est torpor quidam pigredinis, qui somnum amat et omnia commoda corporis, horret labores, fugit aspera quaeque, friget ad operationem, otio delectatur. Haec est proprie pigritia.

3. Tertia est, quae solum fastidit ea, quae Dei sunt, ad alia agilis est et alacris: oratio est ei insipida, a laudibus Dei sese abstinet et absentat, ubi caute potest et audet, festinat velociter explere orationes debitas, et ne nimis afficiatur taedio earum, assumit interim alias cogitationes vel occupationes, quibus intendat, donec perficiat Horas vel orationes consuetas, rumoribus pascitur, ludis delectatur, excogitat negotia, quibus occupetur. Nihil magis est ei onerosum quam intendere Deo et his, quae spectant ad studium et profectum spiritualem. Cella ei carcer est, evagari autem tam corpore quam mente extra claustrum diligit et quaerit multifaria occasione. Omnis rigor disciplinae spiritualis gravis est ei, et murmurat econtra et conqueritur de duritia praelatorum et pro disciplina zelantium.

4. Hoc accidiae vitium signum est ingratitudinis, quia tanta beneficia contulit nobis Dominus et con-

fert quotidie, quod fidelem servum eius deceret nunquam ab eius laude cessare, nunquam eius obsequium fastidire. — Item, spoliat nos multis meritis et praemiis in caelo; tantam enim gloriam omni hora negligimus, quanta bona interim facere possemus, si otiose eam transigimus, et nulla vel modica mora praeterit, qua aut non mereamur, aut demereamur. — Item, cum *in multis offendamus* [1] Deum, conveniens est, ut tempus, quod adhuc restat nobis ad vivendum, tanto melius expendamus, ut *redimamus tempus,* quod male amisimus.

Capitulum XLII.

De remediis accidiae.

1. Remedia *accidiae* sunt multa, sed primum et efficacius est cogere se ad ea spiritualia studia, quae maxime fastidit homo, et praecipue ad orationem et celebrationem divinorum, tamdiu, quousque per Dei gratiam vertatur nobis in oblectationem. Si autem differatur talis gratia, nihilominus de labore luctaminis meritum accrescit, et virtus roboratur, et per consuetudinem magis ac magis taedium minuitur. Deus enim non requirit a nobis quod non dedit, scilicet gratiam devotionis, sed hoc vult, ut quaeramus, et cum dederit, conservemus et gratias ei agamus. Possibile enim est, aliquem quandoque plus mereri in pugna [2] laboris pro obtinenda devotione,

[1] Iac. 3, 2. Postea respicitur Ephes. 5, 16.
[2] Alias legitur *poena*.

etiamsi non proficit, quam si multae devotionis foret sine labore; quia de isto posset forsitan extolli et meritum diminui, de illo autem cor humiliatur, et meritum conservatur.

2. Contra *tristitiam* autem maxime valet frequens memoria benignitatis Dei et intuitus beneficiorum eius, contra cuius bonitatem peccata omnium nostrum sunt sicut gutta ad mare. — Item, sit libenter cum bona societate, maxime qui de Deo saepe loquuntur devote. — Item aliud: Psallente David, *spiritus malus recedebat a Saul*[1]*;* Iacobus: *Tristatur aliquis in vobis? Oret. Aequo animo est? Psallat;* sic enim cor hilarescit, et spiritus tristitiae effugatur. — Occupatio etiam prodest tristibus, ut obliviscantur tristitiae.

3. *Pigris* utilis est laboris exercitatio et consuetudo incommodi, cogente strenuo magisterio, ne possint remisse agere prae taedio laboris, nisi debilitas sit in causa. — Item, contra *taedium cordis* valet varietas actionis, ut ab uno transeat ad aliud opus bonum.

Capitulum XLIII.

Servus Dei in quatuor exercitiis versari debet.

Servus Dei in his quatuor exercitiis versetur: ut aut Deo intendat orando, psallendo, meditando, studendo devotioni; aut de Deo tractet legendo, studendo scientiae, conferendo, discendo, docendo; aut pro Deo laboret operando, serviendo, corpus casti-

[1] Cfr. I. Reg. 16, 23. Sequitur Iac. 5, 13.

gando et virtutibus studendo; aut corporis refectioni moderate indulgendo, quiescendo, dormiendo, cibum vel potum sumendo ad hoc, ut corpus possit spiritui servire; Ecclesiasticus [1]: *Panis et disciplina et opus servo: panis* ad sustentationem, *disciplina* ad correctionem, *opus* ad exercitationem. Asinus indiget *pabulo,* ne deficiat; *onere,* ne lasciviat otiosus; *virga,* qua impellatur, ne pigre ambulet vel deviet. Gravis accidia est negligenter persolvere ad quae quis tenetur; gravior, praetermittere omnino ex taedio; gravissima, etiam alios impedire et a bono retrahere nec posse aliorum bona studia aequo animo sustinere.

Capitulum XLIV.

Avaritia tres habet species.

1. *Avaritia* tres habet species: prima est anxia cupido habendi vel acquirendi temporalia, sive sequatur effectus, sive non; et sic potest avarus esse etiam pauper, qui modicum habet vel etiam nihil. — Secunda, tenacitas conservandi habita, quae non permittit, ea erogari in pias causas, vel in usus necessarios congrue expendi nisi cum animi dolore. — Tertia, augere divitias et undecumque acquirere, etiam de iniusto et turpi quaestu, ut furto, rapina, fraude, usura et aliis inhonestis modis. — Quidam laborant in prima specie; quidam, in secunda; quidam, in tertia; quidam, in duabus; quidam, in omnibus.

[1] Cap. 33, 25.

2. Hoc vitium videtur specialiter contra naturam esse et ex sola prava consuetudine vel corrupta voluntate inolitum esse; quod ex hoc probatur, quia mundus multo tempore caruit hoc vitio, et aliquae gentes adhuc putantur ab eo immunes esse vel fuisse, sicut gymnosophistae [1]. Item, quia multi saeculo perfecte renuntiantes, cum ab aliis vitiis saepius impugnentur, ab hoc nunquam deinceps pulsantur, nisi forte propria misera voluntate se ei subiiciant. Qui autem semel eius laqueo se alligari permiserit vix unquam de cetero ab eius compede liber erit. Unde videmus, Religiosos quosdam post primam saeculi abrenuntiationem, qua ab eius laqueis erepti fuerant, rursum involvi avaritiae retibus et insatiabiliter sitire res alienas, qui prius proprias contempserant propter Deum. Sic Iudas omnibus suis renuntiaverat, postea fur factus et loculos colligens [2], Dominum Maiestatis vendidit et *laqueo se suspendit.*

Capitulum XLV.

Tria sunt remedia avaritiae.

1. Remedia *avaritiae* sunt: primum, omnia pro Christo relinquere et sub alterius regimine et provisione vivere, et si qua habuerit, ei plene resignare et in nullo sui iuris esse, sicut in primitiva Ecclesia [3] fideles sub Apostolis erant et in Monasteriis bene ordinatis claustrales. Hoc est efficacius avaritiae

[1] Secta Indiae; cfr. August., XV. de Civ. Dei, c. 20. n. 1.
[2] Cfr. Ioan. 12, 6. et pro sequentibus Matth. 27, 5.
[3] Cfr. Act. 2, 44. et 4, 34.

remedium, sicut Dominus docuit[1]: *Qui non renuntiaverit omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus;* item: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia, quae habes, et da pauperibus.*

2. Secundum, considerare omnes perplexitates divitiarum et laqueos avaritiae et paupertatis libertatem et utilitatem. Divitiae enim periculose acquiruntur et cum labore et cum multa sollicitudine conservantur[2], quia multorum invidiae patent: furum, raptorum, potentum, fraudulentorum. *Ubi multae sunt opes, multi et qui comedunt eas*[3], tam consumentium quam subtrahentium. A nullo securus est dives, nec ab extraneis nec a proximis. Sic est divitibus in medio cupidorum, sicut carnifici[4] in medio famelicorum canum. Divitiae diu colliguntur, cito amittuntur. Divitiae multiplicatae non minuunt, sed augent sitim avaritiae, sicut potus hydropico. Quid ergo quaeris unde plus crucieris? Affligunt nondum habitae et iam habitae et amissae. Pauca sufficiunt necessitati. Mors cito rapit ab eis. Poenas aeternas amatoribus suis lucrantur. Ab his omnibus libera est paupertas. Psalmus[5]: *Rapinas nolite concupiscere; divitiae si affluant, nolite cor apponere.* Fructus divitiarum est largitas eleemosynarum; sine illa infructuosae sunt et perniciosae; Ecclesiastes: *Divitiae conser-*

[1] Luc. 14, 33. et Matth. 19, 21.

[2] Cfr. Bernard., Sermo 42. de Diversis, n. 3.

[3] Eccle. 5, 10.

[4] Du Cange, Glossarium etc.: *Carnifex,* lanius, qui carnes *vendit.*

[5] Ps. 61, 11. — Deinde sequitur Eccle. 5, 12.

vatae in malum domini sui cedent. Semen accumulatum putrescit, seminatum fructificat.

3. Tertium, confidentia de Deo, qui non derelinquit sperantes in se, iuxta promissum ipsius [1]: *Nolite solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Haec enim omnia gentes inquirunt; scit enim Pater vester caelestis, quia his omnibus indigetis.* Qui enim sic fecit hominem, ut alimentis indigeat, non patietur, eum perire per necessariorum subtractionem, si eius curae se committat; Matthaeus: *Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia,* necessaria corporis, *adiicientur vobis.* Nam, qui libenter vult homini dare caelestia et magna, non negat ei minima, id est terrena. Si enim mali et crudeles homines, immo bestiae et bruta animalia filios suos nutriunt; multo magis optimus et verax Dominus filios suos non deseret, qui etiam *benignus est super ingratos et malos* [2], quanto magis super bonos, qui *omnem sollicitudinem suam in eum proiiciunt;* Psalmus: *Non vidi iustum derelictum, neque semen eius quaerens panem.* Unum e tribus a Deo sperandum est avaritiam proiicientibus pro Deo: quia aut procurabit hominem in necessariis [3], aut cum parco victu et in penuria dabit homini vires, quas in abundantia posset habere; et hoc est iucundius, de modico esse fortem; aut quod subtrahit corpori refundet menti in consolatione spirituali,

[1] Matth. 6, 31. 32. et dein v. 33.

[2] Cfr. Luc. 6, 35., I. Petr. 5, 7. et Ps. 36, 25.

[3] Vat. legit: *procurabit homini necessaria.*

ut libenter careat corporali abundantia, quae spiritualibus deliciis felicius recompensatur. Insuper magnam gloriam in caelo meretur patienter tolerata pro Christo temporalis penuria.

CAPITULUM XLVI.

Gula habet quatuor species.

Gulae quatuor sunt species [1]: prima, ante debitum tempus, vel saepius, quam deceat, comedere praeter necessitatem, more pecudum. — Secunda, cum nimia aviditate et impetu quodam vorare, sicut lupi vel canes famelici. — Tertia, nimis implere se potius quam reficere, id est plus sumere, quam sit necesse, ex inconsideratione vel delectatione gulae. — Quarta, nimis lauta et exquisita quaerere; haec nutrit avaritiam, sicut prior accidiam vel pigritiam. Qui delicata quaerit cupit divitias, ut possit habere quod appetit. — Nimia vero ciborum repletio pigrum reddit, quia vas plenum ponderosum efficitur; hebetat etiam intellectum et affectum devotionis obruit et refrigerat, et agilitas retardatur, et in somnum deiicit superflua repletio.

CAPITULUM XLVII.

Quae sint remedia gulae.

1. Remedia *gulae:* contra primam speciem sufficit sola bona voluntas, ut nolit prius vel saepius

[1] Vide Cassian., de Coenob. Instit. lib. V. de spiritu gastrimargiae, c. 23, sed recenset tantum *tres* species.

comedere, quam sit conveniens. Infirmis autem non est lex posita. Iuvenes vero et laborantes, sicut exigit necessitas, discrete refici possunt, quando consuetudo vel ecclesiastica institutio non repugnat.

2. Contra secundam utilis est disciplina verecundiae, ut modeste se habeant et impetum refrenent. — Item, consideratio, quia inordinata et nimis festinata refectio laedit naturam et minus nutrit et e converso.

3. Eadem etiam consideratio valet contra tertiam speciem, qua nimis sumitur; et quia impedit a bono opere, sicut supra [1] dictum est. — Efficacius tamen remedium contra tertiam et quartam speciem est non habere, unde possit gulae satisfacere. Unde quanto quis pauperior fuerit, tanto minus in hac parte peccabit.

4. Haec est secundum traditionem seniorum [2] *prima* pugna, quam devincere nos oportet, et quanto minus superata fuerit, tanto validiora sunt cetera vitia contra nos, et nos debiliores contra ea. Per gulae peccatum *mors intravit* [3] in omne genus humanum. Unde et Salvatorem nostrum diabolus primo per gulam tentavit [4], quasi a ianua aliorum vitiorum aditum quaerens ad ulteriora. Valet etiam tam contra delectationes gulae quam etiam contra alias voluptates vitiosas considerare, quam cito pertransit, quam breviter durat et quod transacta sic est, quasi nunquam fuerit, et relinquit post se vestigia malae

[1] Cap. praeced. in fine.
[2] Cfr. Cassian. loc. cit. c. 13. et 14.
[3] Rom. 5, 12. et Gen. 3, 6. [4] Matth. 4, 3.

conscientiae et poenitudinis et confusionis et debitum suppliciorum et meriti detrimentum. Unde cum delectamenta carnis et mundi appetis, pone in corde tuo, acsi ea iam habueris et satiatus sis, et hora praeterierit, quia voluptas praeterita est quasi somnium noctis transactae, immo contemptibilior, quia malam conscientiam facit perpetrata voluptas, evitata vero facit securam et laetam.

Capitulum XLVIII.

Quomodo homo se habere debeat in omnibus adversitatum turbationibus [1].

1. E converso vero valet contra omnes adversitatum turbationes, ut ponas in corde tuo, iam durante adversitate, quod ita debeat esse et aliter esse non possit, et voluntas Dei sit, quod ita sit, et quasi hoc disposueris, ut ad hoc deveniret et sic eveniret. Quod enim quisque sponte disponit, inde minus turbatur, si evenerit. — Cum autem turbaris, quod non evenit quod optaveras vel speraveras; cogita, quod multa alia non evenerunt, quae prospera fuissent, si evenissent, et tamen non turbaris, quod non evenerunt, quia de quibus cor hominis non disponit sibi gaudium, si eveniant, de his etiam non tristatur, si non eveniant; verbi gratia, si speras, te crastino habiturum bonum prandium, laetaris; sed si forte spes tua frustretur, turbaris, quia laetitia spei

[1] In hoc capitulo auctor, ut ipse dicit ibi n. 6, incidenter transit ad aliam rem tractandam, quae in nonnullis codicibus sine novo capitulo adnectitur.

subtracta est; sed si nihil speras, non tristaris, si non evenerit, quia videris tibi nihil perdidisse, cum nihil habueris amittendum.

2. Homo enim virtutis sic debet omnem spem suam et solatium in Deo ponere, ut nunquam ex toto figat animum in terrena consolatione, ut quasi suspensum habeat desiderium ad omnia exteriora et non fixum, sicut qui super glaciem incedit, leviter [1] ponit pedem tentando, si crepitet, ut retrahat pedem, ne submergatur. Cum ergo perdis aliquid, quod diligis; pone in animo tuo, quasi nunquam habueris, et quasi somnium fuerit quod videris habuisse, quod nunc more suo evanuerit et in nihilum sit redactum. Hoc orat Propheta [2] cum affectu sibi inspirari, dicens: *Velut somnium surgentium, Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges,* hoc est, redige memoriam istorum terrenorum in corde meo, quod est civitas habitationis tuae, ad nihilum, ut nihil reputem esse vel fuisse quod pertransit, sicut somnium de strato surgentium oblivioni traditum non curatur. Somnium est haec vita malis et stultis, qui putant, se esse quod non sunt, id est felices, et habere quod non habent, hoc est vera bona, quia falsa sunt quae habent.

3. Istae considerationes non sunt phantasticae dicendae, sed verae et sapientes, quia faciunt mentem tranquillam et stabilem inter mundanae prosperitatis et adversitatis varietates. Cum ergo desideras quod non habes, cogita, quasi iam habueris et sa-

[1] Cod. D *leniter*.
[2] Ps. 72, 20.

tiatus inde fueris, et modo pertransierit. Cum autem habes quod diligis, noli nimis inniti ei per delectationis affectum, sed cogita, quod cito pertransiet ista laetitia et nihil post se relinquit, nisi vestigia doloris et confusionis et debitum suppliciorum. Cum vero amittis quod amasti, aestima, quasi nunquam habueris illud vere, sed tantum quasi in somno videris, vel in cogitatione imaginatus sis, te talia habuisse; sicut imaginer mihi, quod sim rex Franciae et magnam gloriam et pompam et delicias et divitias habeam, et post modicum rex Angliae debellet me et capiat et spoliet me regno et gloria, et inanis remaneam ab omnibus. Si igitur, peracta tali phantasia, graviter vellem turbari et tristari de illa regni phantastici amissione, vel si valde exhilarari voluissem ex delectatione habitae gloriae huius phantasticae; nonne stulta tristitia vel inanis gloria esset moveri de his, quae nunquam fuerunt nec erunt?

4. Tales enim vanas laetitias et tristitias semper habere possemus, imaginando nobismet et fingendo quaslibet glorias et delectationes et e converso tristitias et dolores, sicut solent quidam insani et lunatici quibusdam phantasiis deludi ex confusione cerebri, et sine apparente causa exteriori modo ridere, modo flere secundum imaginationes interius conceptas tristes vel laetas; Psalmus [1]: *Verumtamen universa vanitas omnis homo vivens,* id est vivens secundum hominem, non secundum Deum. Et quare? *Verumtamen in imagine pertransit homo,* velut in quadam imaginaria delusione, *existimans, se aliquid*

[1] Ps. 38, 6. et dein v. seq.

esse, cum nihil sit[1], et ita vane extollitur; *sed et frustra conturbatur*[2], vanis timoribus et moeroribus deiectus. *Thesaurizat et ignorat, cui congregabit ea,* quia nescit, an ipse eis fruiturus sit, an alius, cui non cupit. Contra hoc Propheta sibimet consilium invenerat, dicens: *Et nunc quae est exspectatio mea, nonne Dominus? Et substantia mea apud te est,* ubi perdere non formido. — Econtra pone in animo tuo de futura adversitate non turbari, quia contingentia ita se habent, quod possunt evenire et non evenire. Et saepe turbamus nos ante tempus timore eius, quod nunquam eveniet, sicut pueri aliquando flent, recordantes doloris, quem haberent, si parentes eorum morerentur, qui adhuc vivi sunt et sani. Quodsi etiam adversitas certa futura est, *sufficit diei malitia sua*[3], ut non duplicemus nobis dolores praecedente angustia, cum sequens tribulatio per se satis excruciet. Hoc dico de temporali tribulatione, non de aeterna, quam expedit nobis praetimere et praecavere; Gregorius[4]: « Ante supplicium de supplicio cogitate ».

5. Instante vero iam tribulatione vel adversitate, consideranda est utilitas adversitatis, quomodo peccata purgat, cautos reddit a peccato et subtrahit occasionem peccandi in multis, exercet ad virtutes: ad humilitatem et compassionem similia sustinentium, ad confugiendum sollicitius ad divinum adiutorium, ad experientiam divinae clementiae, *quae*

[1] Gal. 6, 3. [2] Ps. 38, 7. et infra v. 8.
[3] Matth. 6, 34.
[4] II. Homil. in Evang. homil. 40. n. 10.

tribulatis corde iuxta esse[1] solet, et ad examinationem propriarum virtutum, quia in adversitate plenius videmus, quantum profecerimus in eis; item, ad maiorem gloriam promerendam et super omnia ad reddendam vicem Christo passo pro nobis. — Transacta autem diversitate, gaude, quia evasisti, sicut qui de naufragio evadit vel de tempestate et via mala ad bonum hospitium pervenit; et noli dupliciter te affligere rancore vel odio ex memoria iniuriarum contra illum, a quo passus es, cogitans, quod, si non meruisti apud illum, ut te affligeret, tamen forte meruisti apud Deum, ut te puniri permitteret, et ipse Deus iudex usus est illo quasi tortore tuo ad iustitiam prosequendam circa reum suum. Sic *Assur virga furoris*[2] Domini dicitur, quia eo usus est quasi virga ad dandam disciplinam servo suo Israel peccanti; et sicut virga post correctionem filii in ignem proiicitur, sic et illi ultores Dei tandem punientur, maxime qui non recto zelo et iustitia proximos persequuntur.

6. His quasi per excessum tactis, qualiter te inter adversa et prospera immobilem conserves, ne prospera extollant vel adversa deiiciant (quia adversitas maxime versatur circa carentiam vel amissionem cupiti et timorem vel tolerantiam exosi), ad remedia et qualitates vitiorum considerandas redeamus. Non mediocriter autem valet ad morbos vitiorum sanandos scire aequanimiter carere his, quae caro vel carnalis affectus appetit, et patienter sustinere et non pertimescere quae horret et odit, sicut

[1] Ps. 33, 19. [2] Isai. 10, 5.

et in medicina corporali sanitati propinquat qui bene servat dietam et cavet a nocivis et qui constanter recipit et sustinet amarum poculum confectionis; Gregorius [1]: « Qui appetit plene vitia vincere studeat humiliter purgationis suae flagella tolerare »; ad Philippenses: *Scio et abundare et penuriam pati et esurire et saturari, ubique et in omnibus institutus sum* etc.

Capitulum XLIX.

Luxuria quadruplex est.

1. *Luxuria* quadruplex est: prima in corde, quando homo immundas et lubricas cogitationes scienter et voluntarie causa pravae delectationis versat in cogitatione sine repugnantia consensus; Sapientia [2]: *Perversae cogitationes separant a Deo*; Matthaeus: *Quicumque viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo.*

2. Secunda, quando citra opus generativum homo satiat se libidinosis gestibus, amplexando, osculando, palpando, impudice respiciendo et loquendo et auscultando turpia sola delectatione prava, vel aliis meretriciis blanditiis carnali affectioni satisfacit. Haec tanto est gravior quam prima, quanto longius ad exteriores conatus causa pravae delectationis est progressa. Si enim sola prava mens rea est in se per

[1] I. Homil. in Evang. homil. 15. n. 4. — Deinde sequitur Phil. 4, 12.

[2] Cap. 1, 3. Postea sequitur Matth. 5, 28.

consensum malae concupiscentiae, quanto magis, habenis laxatis ad ulteriora libidinis incitamenta, exteriorum sensuum et membrorum ministerio adiuta et provocata? Si solum concupiscere in corde *moechia* a Domino iudicatur [1], quid ergo ex concupiscentia osculari et palpare? etc. Nemo ergo stulte se seducat, ut putet, tunc solum se peccasse, quando opus generativum perficit vel laborat perficere, cum etiam praeambula huius operis damnabilia sint. In ipso enim licito coniugio saepe excusabilior est simplex concubitus quam tales inhonestae blanditiae tactuum indecentium et spectaculorum et collocutionum lascivarum.

3. Si autem aliquis dicat apud se, ex quo non quaero opus pravum fornicando perficere, licite possum amorosis blanditiis frui cum dilecta, munda intentione ad mutuae et sanctae dilectionis nutrimentum, ut ignis caritatis magis ac magis in nobis accendatur, cum ex dilectione proximi nutriatur et augeatur amor Dei; sciat, quicumque talis est, se sub specie spiritualis amoris carnali dilectione et delectatione deludi, quia spiritus spiritum diligit nec corporalibus amplexibus indiget, quia hoc est carnalis amoris indicium, qui quanto plus crescit in corde, tanto magis spiritualis amor minuitur et refrigescit, et e converso spiritualis amor carnalem reprimit et expellit.

4. Triplicis autem peccati reus efficitur qui talibus corporalibus blanditiis uti se licite posse putat, etiamsi nullam ulterius pravi operis habeat volunta-

[1] Matth. 5, 28.

tem: primo, quia incaute se nimis exposuit tentationis periculo, cum *proni sint sensus hominis et cogitatio in malum* [1], et tentatio, quae nondum fuit occasione et opportunitate noxiae familiaritatis accepta, potuit corrumpere voluntatem et in peccatum praecipitare, sicut saepe accidit, quod qui munda intentione mutuis ingesserunt se familiaritatis societatibus [2], mutatis affectibus spiritualibus in carnales, lapsi sunt in peccatum. Tali ergo periculo se ingerere est contra Domini praeceptum: *Non tentabis Dominum Deum tuum* [3], sicut qui super tenuem glaciem ex stulta curiositate incederet, si mergeretur, reus esset in se ipso; immo ipsum stulte tentare gravis culpa esset, etiamsi mors non sequeretur.

5. Secundo, quod, etsi in se nihil tentationis sentiret, tamen alteri daret occasionem tentationis et peccati, dum *qui* alteri *fodit foveam,* ipse *incidit in eam* [4]. Qui alteri poculum mortis propinat non ideo erit innocens, quia ipse non bibit; Iob: *Halitus eius,* id est diaboli, *prunas ardere facit.* Igneus enim flatus ex igne gehennali, cum duos carbones compositos invenerit, etiam semivivos, sufflat indefesse, donec eos incendat; nec causatur moras, si tandem aliquando perficiat, cum omni tempore ad nihil aliud vacet nec aliis curis intendat nisi animas seducere.

[1] Gen. 8, 21.

[2] Codd. A D F legunt: *mutuis iniere familiaritatibus societates,* et ed. 1: *mutuas iniere familiaritatis societates.*

[3] Deut. 6, 16.

[4] Prov. 26, 27. et Eccle. 10, 8. Deinde sequitur Iob 41, 12.

6. Tertio, propter malum exemplum, ex quo alii graviter scandalizantur, non carentes prava suspicione de tali noxia familiaritate, et iudicantes esse malum, indignantur, murmurant, detrahunt, irrident innocentes eorum collegas, quasi et illi similia faciant. Et vilipenditur Religionis reverentia ex talibus, et plurima mala fiunt. — Alii vero eorum exemplo audacius similia faciunt, putantes, etiam sibi licere quod isti se innoxie facere arbitrantur, et discunt ab eis vel audent eorum exemplo quod ante non audebant, immo et ipsi peccatores temerariores fiunt et quasi iustificant se in peccato comparatione istorum corrumpentium Religionis puritatem. Et haec omnia redundant in iniuriam Dei et offensam et honoris eius detrimentum; cum insolentia familiae patrisfamilias dedecus videatur.

7. Tertia species luxuriae est naturalis concubitus viri et feminae sine coniugii honestate. Haec subdividitur in multas species, ut est simplex fornicatio, adulterium, sacrilegium, incestus, stuprum, raptus etc., quae non prosequor nec distinguo [1].

8. Quarta est peccatum innaturale. Cum enim natura omnibus rebus nomina propria dederit, quae naturae subiacent, hoc peccatum quasi extra vel contra naturam sine speciali nomine reliquit, eo quod indignum sit nomine quod ipsam naturam destruit et humanam naturam maculat et infamat. Dicitur tamen aliquando *passio ignominiae* vel *immunditia* vel *mollities;* et talibus passionibus subditos Apostolus dicit *traditos in reprobum sensum*,

[1] Ed. 1 addit: *quia alibi de hoc satis habetur.*

ut faciant ea, quae non conveniunt, ad Romanos primo [1]. Huius autem diversitates vel descriptiones nec nominari expedit, ne et ipse aër inficiatur, vel ne ex usu inde tractandi minus horrendum et abominabile fiat audientibus, vel ne detur simplicibus inde materia cogitandi et mali occasio curiosis. Tamen quocumque studio vigilans voluntariae delectationis consensu se provocat ad pollutionis immunditiam, vel etiam aliunde hoc pati consentit, vel cooperatur alteri praeter naturae usum, ad quartam luxuriae speciem dicitur pertinere. — De illusione somniorum praetermitto, quia, sicut dormiens non est compos rationis, sic etiam non potest interim aliquid facere, unde damnetur. Nam si vigilans forte dedisset occasionem, unde dormiens illuderetur, cogitando, agendo, loquendo, vel etiam post somnium voluntarie delectando in memoria illius nocturnae illusionis; hoc potius esset culpa vigilantis quam dormientis cum dormientis illusio sit poena tantum culpae praecedentis vel occasio subsequentis in vigilante.

Capitulum L.

Septem sunt remedia luxuriae.

1. Remedia contra *luxuriam* sunt septem, quae ad praesens memoriae occurrunt, sine quibus continentia non diu esse potest tuta. — Primum est, ut vir feminarum et femina virorum incautam familiaritatem devitet; Ecclesiasticus [2]: *A vestimento procedit*

[1] Vers. 26. seq. [2] Cap. 42, 13.

tinea, et a muliere iniquitas viri; Gregorius[1]: « Qui corpus suum continentiae dedicant habitare cum feminis non praesumant ». Nam quamdiu vitalis calor vivit in corpore, nemo praesumat, ignem concupiscentiae in se penitus exstinctum esse. Et saepe carbo videtur exstinctus, modica favilla opertus, sed si tangitur, comburit. Diabolus igitur, cum duos carbones coadunaverit, afflat, donec eos incendat; Iob[2]: *Halitus eius prunas ardere facit;* ignitus est enim igne gehennali. Carbo, si solus relinquitur, exstinguitur; si componitur alteri, ex mutuo calore incenduntur ambo; et saepe spiritu inceptus amor consummatur carne[3]. Bernardus[4]: « Cum femina semper esse et feminam non cognoscere, hoc ego maius reputo quam mortuos suscitare. Qui ergo quod minus est non potes, quod maius est quomodo credam tibi »?

2. Astutus etiam diabolus in principio incautae familiaritatis occultat laqueos tentationis carnalis, reputans, quod desisterent a mutua dilectione, si sentirent inde stimulos peccati, donec per longam familiaritatem et incautam securitatem affectus amborum ita conflati et conglutinati fuerint in amore, quod, etiamsi sentiant, sibi inde imminere tentationis periculum, nesciant resilire nec ab invicem separari, viribus spiritualibus ita debilitatis in eis, quod neuter valet sibimet vim facere tantam, ut evellat se de laqueo, immo timet alterum in tantum contri-

[1] Lib. III. Dialog. c. 7.
[2] Cap. 41, 12.
[3] Cfr. Gal. 3, 3.
[4] In Cantic. sermo 65. n. 4.

stare, quod etiam reputat se perfidum, si deserat eum; et sic captus, consentit alterius voluntati et propriae infirmitati in omne peccatum. Sic Samson[1] fortissimus, qui multas saepe hostium acies straverat et aliquoties de vinculis eruperat, confidens de viribus suis, liquefactus est amore Dalilae, *et defecit anima eius et usque ad mortem lassata est,* dum nullam daret ei requiem, quousque plene cor suum ei exposuit, et hostibus aditum sic aperuit captivandi se et ligandi et caecandi et in carcere molam trudendi et ludum de se hostibus exhibendi. *Haec autem* omnia *in figura facta sunt nostri* et *scripta ad correptionem nostram*[2].

3. Secundum est vitare societatem et contubernium luxuriosorum, ne eorum exemplo ad similia pertrahantur; Ecclesiasticus[3]: *Qui se iungit fornicariis erit nequam;* item: *Amicus stultorum efficietur similis illis. Proni sunt* enim *sensus hominis et cogitatio in malum;* et ideo facilius trahitur aliorum exemplo ad illud, quod appetit eius sensus carnalis, dum non erubescit vitiosus videri, habens secum socios miseriae suae, quorum non solum exemplis, sed etiam persuasionibus et irrisionibus trahitur ad peccatum, et *laudatur peccator in desideriis animae suae*[4]. Et haec est iam quasi praecipua causa, quare ita multiplicata sunt mala in Ecclesia, et in Religione studia spiritualia defecerunt,

[1] Cfr. Iudic. 16, 16. seq.
[2] I. Cor. 10, 6. 11.
[3] Cap. 19, 3. Sequitur Prov. 13, 20. et Gen. 8, 21.
[4] Ps. 10, 3. (sec. Hebraeos).

et ad exteriora studia et negotia plurimi defluxerunt, scilicet mala conformitas, dum quilibet vult alios imitari, sive quia aliud nescit, quam quod videt in aliis; sive quia non audet aliter vivere quam illi, cum quibus vivit et versatur, ex malo pudore timens aliis videri dissimilis; sive etiam, quod proprius tepor et carnalis libertas gaudet, se habere occasionem et quandam excusationem apud homines agendi quod libet, etiamsi non liceret; Psalmus [1]: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum,* scilicet ad eum, qui, multitudine postposita, studet uni Domino placere et servire, *unam petens a Domino et hanc requirens, ut inhabitet in domo Domini* mente et conformitate vitae, quod solum est necessarium. Unde proverbium apud homines est: Qui cum lupis esse vult, oportet, eum cum ipsis etiam ululare.

4. Tertium est corpus non delicate nutrire. Terra enim corporis nostri, quae ex prima maledictione *spinas et tribulos* ultro satis *germinat* [2], si super hoc fuerit impinguata deliciis, tanta erit spinarum densitas, quod semen verbi veritatis in nobis penitus suffocabitur; Proverbia [3]: *Qui delicate nutrit servum suum a iuventute sua postea illum sentiet contumacem.* Bernardus [4]: « *Sufficit diei malitia sua,* scilicet concupiscentiae naturali, quae si

[1] Ps. 13, 3. Deinde sequitur Ps. 26, 4.
[2] Gen. 3, 18. [3] Cap. 29, 21.
[4] Lib. I. Ad Fratres de Monte Dei, c. 11. n. 33. Allegatur Matth. 6, 34.

coeperit accipere irritamenta ab his, qui perpetuum suscepere bellum adversus eius oblectamenta, fiunt duo contra unum, et ideo periclitatur continentia », quia duo resistunt uni, scilicet continentiae: innata concupiscentia carnis et provocatrix voluptas deliciarum. Unde Apostolus ad Timotheum[1]: *Vidua, quae in deliciis vivit, vivens mortua est,* quia, etsi vivit exterius, interius mortua est per peccatum; Ezechiel: *Haec fuit iniquitas Sodomae, sororis tuae, saturitas panis et otium.* E contrario Apostolus ait ad Corinthios: *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* Hostem suum armat qui carnem suam fovet deliciis ultra necessitatem debitae sustentationis. Quod autem hosti praestas, tibi noces.

5. Quartum est otium fugere, quod est praecipuus animae inimicus; *multam enim malitiam docuit otiositas*[2]; *in desideriis est omnis otiosus.* « Occupatus enim ab uno daemone impugnatur, otiosus autem innumeris daemonibus vastatur[3] », quia, quot cogitationes et desideria mala in corde versat, tot inimicorum iaculis patet. Bernardus[4]: « Omnium enim tentationum et malarum cogitationum sentina est iners otium ». Sicut per rimam sentinae aqua latenter intrat et crescit, donec navis mergatur, ita ex otio cogitationes et concupiscentiae multiplicantur, donec navis cordis, eis succumbens,

[1] I. Tim. 5, 6. Sequitur Ezech. 16, 49. et I. Cor. 9, 27.
[2] Eccli. 33, 29. Sequitur Prov. 13, 4. iuxta Septuaginta.
[3] IV. De Vitis Patrum, c. 39.
[4] Lib. I. Ad Fratres de Monte Dei, c. 8. n. 21.

in peccato periclitetur. Unde in Monasteriis temporum et regionum nostrarum pauci stabiles Religiosi sunt respectu antiquorum in Aegypto [1], in quibus quandoque simul tria vel quinque millia morabantur sub uno gubernatore, quiete viventes magis, quam nunc apud nos possint decem vel pauciores obedienter et concorditer gubernari, quia de labore manuum sustentati, lata praedia et reditus amplos non requirebant, et erant tot operando colligentes victum, quot consumentes, nec superflua desiderantes nec evagantes mendicando, vel adulando pro aliena donatione, sed de propriis laboribus se et multos debiles et pauperes sustentabant, et labori manuum intenti, rumoribus et rixis et variis desideriis non permittebantur intendere. Nec quilibet in peram suam reposuit acquisita et elaborata, sed sicut semetipsos pro Christo abnegaverant et alterius imperio subiecerant, ita et omnia, quae habebant. Et quia hoc non strepitu clamoris nec secundum propriae voluntatis arbitrium agebant, sed in summo silentio et quiete ad nutum abbatis et gubernatorum suorum; ideo a spiritu devotionis non solum non impediebantur per operis instantiam, sed et plurimum promovebantur, cum tamen, peracto quotidiano statuto labore operis, reliquum tempus in lectione vel oratione solerent expendere. Et ideo stabiles et perfecti in omni virtute erant, quia omne tempus bonis operibus et virtutum studiis impendebant, nihil otiose et curiose transigentes nec pro voluntate sua viventes, sed superioris, secundum

[1] Cfr. Hieron., Epist. 22. ad Eustoch. n. 35. seq.

Regulas a sanctis Patribus instinctu sancti Spiritus institutas ad vitia exstirpanda et virtutes usitandas. Unde poeta [1]:

Otia si tollas, periere cupidinis arcus.

Nec solum vitandum est otium, sed et otiosa; Bernardus [2]: « Otiosum est autem quod nullam habet utilitatem vel utilitatis intentionem. Et pro vitando otio otiosa sectari ridiculum est ». Quid sit autem agendum, require de remediis accidiae [3]. — Item, ut omni hora consideret homo, qualiter instans tempus possit utilius impendere, vel illud opus, quod tunc ei incumbit, optimo modo perficere, sive orando sive laborando, vel refectioni corporis intendendo vel aliud faciendo.

6. Quintum est exteriores sensus ab illicitis custodire, qui sunt quasi fenestrae animae, *per quas mors* peccati *intrat* [4], quasi fur vel corruptor castitatis nostrae, dum non custoditur. David [5] non respexit uxorem Uriae, quia prius eam concupierat, sed ideo concupivit, quia incaute respexit. Sic Eva *vidit lignum, quod esset pulcrum visu aspectuque delectabile,* et concupivit et gustavit. Gregorius [6]: « Non expedit intueri quod non licet concupisci ». Sic aures, sic manus et alii sensus et membra coërcenda sunt, ne hauriamus per ea mortiferum corru-

[1] Ovid., Remedia amoris, v. 139.
[2] Lib. I. Ad Fratres de Monte Dei, c. 8. n. 21.
[3] Supra c. 42.
[4] Ier. 9, 21.
[5] II. Reg. 11, 2. Deinde sequitur Gen. 3, 6.
[6] Lib. XXI. Moral., c. 2. n. 4.

ptionis aërem. Dina [1], quando curiositatis causa egressa est videre mulieres regionis illius, corrupta est, Threni [2]: *Oculus meus depraedatus est animam meam in cunctis filiabus urbis meae,* conqueritur quidam; econtra Iob ait: *Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* Sic boni Religiosi recludunt se in cellis et Monasteriis quasi in sepulcris, ne vel ipsi concupiscant mundum, vel concupiscantur. Quanto enim rarius vides et audis quae mundi sunt, tanto affectus tuus ad ea concupiscenda frigidior erit, et minus cogitabis ea. Et e converso, quanto frequentius cum saecularibus conversaris, eo magis pulvere saeculi respergeris, quo insensibiliter paulatim interius tenebrescis, et affectus fit crudus et mores insuaves. In molendino non pulverulentum fieri, vix possibile est.

7. Sextum est interius reprimere cogitationes pravas et affectiones carnales, quia isti sunt hominis *domestici inimici* [3], quorum fraude urbs mentis nostrae hostibus traditur, si non bene caveatur; Sapientia [4]: *Perversae* enim *cogitationes separant a Deo;* Matthaeus: *De corde enim exeunt cogitationes malae, adulteria, homicidia, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae. Haec sunt quae coinquinant hominem.* Nulla exterior munitio sufficit ad custodiam urbis, ubi domestici perfidi fuerint, ita nulla custodia forinseca castitatem conservat sine

[1] Gen. 34, 1. seq.
[2] Cap. 3, 51. Sequitur Iob 31, 1.
[3] Mich. 7, 6; Matth. 10, 36.
[4] Cap. 1, 3. Deinde sequitur Matth. 15, 19. seq.

custodia interna cogitationum et affectionum. Proverbia[1]: *Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit.* Castis et honestis matronis non solum prava opera, sed etiam suspecta susurria fugienda sunt, per quae vel tentari, vel infamari potuerit earum castitas et honestas et provocari maritus in furorem et zelotypiae spiritu inflammari. Sic et anima Religiosi, quae est Christo desponsata per fidem[2] et votum castitatis, susurria pravarum suggestionum non recipiat vel retineat in corde, quod *Dominus* semper *intuetur*[3]. *Usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae*[4]?

8. Septimum est frequens studium orationis et devotionis; Sapientia[5]: *Ut scivi, quia aliter non possem esse continens, nisi Deus det; adii Dominum et oravi et dixi ex totis praecordiis meis* etc.; et Psalmus: *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.* Et ideo semper est orandum, quia sine ipsius auxilio nihil possumus facere, ut rore gratiae suae restringat in nobis ignem concupiscentiae. Ipsa etiam orationis virtus, quia elevat mentem supra se ad Deum, purificat eius affectiones et desideria castificat et intellectum illuminat et Dei amorem infundit, ex quo generatur quidam horror peccati et detestatio carnalis voluptatis, et voluntas roboratur contra tentationes, et ipsae tentationes debilitantur, ut facilius devincantur.

[1] Cap. 4, 23. [2] Cfr. Osee 2, 20.
[3] I. Reg. 16, 7. Ed. 1 supplet: *dicens illud;* ed. 2: *et arguit.*
[4] Ier. 4, 14.
[5] Cap. 8, 21. Postea sequitur Ps. 126, 1.

Unde cum Moyses in monte orans manus elevaret ad Deum, vincebat Israel; cum verò remitteret eas et deponeret, vincebat Amalec [1]. *Moyses* est Religiosus de aquis saeculi extractus, *Amalec* vero tentatio carnis, *manus* Moysi sunt affectus et memoria. Quando istas manus elevamus ad Deum, hostis succumbit tentationis; quando ad terrena eas remittimus, hostis roboratur [2].

[1] Cfr. Exod. 17, 11.

[2] Ed. 1 addit: Rogemus ergo Christum Iesum, ut det nobis remedia ad vincendum omnia. Explicit Tractatus de interioris hominis reformatione.

LIBER TERTIUS.

De septem processibus Religiosorum.

Profectus Religiosi septem processibus distinguitur, licet non ab omnibus attingantur: primus, *fervoris;* secundus, *laboris;* tertius, *consolationis;* quartus, *tentationis;* quintus, *remediorum;* sextus, *virtutis;* septimus, *sapientiae.*

De primo, secundo et tertio processu.

Capitulum I.

De processu fervoris et laboris.

1. Primus est in *fervore novitiatus,* quo conversus in quodam impetu bonae voluntatis calet, ad omnia paratus, in quibus se credit Deo placere, sive ex magna peccatorum contritione et dolore, sive ex desiderio satisfaciendi Deo, sive recuperandi amissi temporis et neglecti praemii per peccatum, sicut viator, qui, diu in mane dormiens, postea cum festinatione et impetu laborat tempus neglectum currendo recompensare et socios, qui se praecesserunt, insequens invenire.

2. Secundus est in *labore corporalis exercitationis,* quia, cum sicut pauper nondum invenire valeat pretiosa munera, quae in opus sanctuarii Domino offerat, facit tamen quod potest, *pilos caprarum et pelles arietum*[1] offerens, *exhibens corpus suum hostiam viventem, sanctam, Deo placentem;* licet quandoque minus *rationabile sit* eius *obsequium,* propter indiscretam corporis castigationem, qua corpus destruitur, et vires deficiunt, et sensus amittitur, et spiritus exstinguitur, et totus profectus spiritualis dissipatur; Levitici secundo[2]: *In omni oblatione tua offeres sal,* scilicet discretionis, ut nec ad dexteram per nimium laborem, nec ad sinistram per nimium teporem a via regia declines. Anima enim est immortalis et non potest deficere, et ideo corpus corruptibile et vas fictile non potest aequaliter cum ea contendere currendo et tantum ferre laboris, quantum illa potest capere fervidae voluntatis. Ebrius quandoque agitat celeriter equum, cui insidet, non considerans, quod, cum ipse aestuet vino, eius rude animal non sit satiatum foeno, et ita, dum supra posse laborare cogitur, sub sessore cadens, tardius eum ad locum, quo tendit, pervenire facit, quam si morosius cursitasset. Ad Romanos duodecimo[3]: *Rationabile sit obsequium vestrum;* Glossa: « Id est cum discretione, ne quid nimis sit, sed cum temperantia corpora vestra castigetis, ut non naturae defectu cogantur dissolvi, sed vitiis mori ». Gre-

[1] Exod. 25, 4. seq. Deinde sequitur Rom. 12, 1.
[2] Vers. 13.
[3] Vers. 1. et cfr. ib. Glossa apud Lombardum.

gorius [1]: « Oportet carnem restringere, non exstinguere »; reprimere, non opprimere; serviat, ne lasciviat; ancilletur, ne dominetur. Terra fertilis, si diu inculta fuerit, silvescit; si nimis cogitur fructificare, fit macra; si medium tenetur, fertilis perseverat. Sic et de agro corporis est agendum, ut nec de nimio otio vel deliciis lasciviat, nec de inedia vel labore deficiat.

3. Corporalis exercitatio in duobus consistit: in subtractione delectabilium secundum carnem, et in assuefactione asperitatum et laborum. Ab hac lege infirmi sunt excepti, quia eos nec suavia delectant propter amaritudinem doloris, et ipsa infirmitas acerbior est quam labores sanorum et validorum. — Valet autem corporis afflictio ad peccatorum purgationem, ad vitiorum repressionem, ad augmentum virtutis, ad spiritualis consolationis expressionem, sicut in torculari vinum exprimitur, ad proximi aedificationem et meritum gloriae.

Capitulum II.

Tertius processus consistit in spiritualis consolationis infusione.

1. Tertius processus est in *spiritualis consolationis infusione,* quia Deus, cum sit benignus et largus, remunerat hominem, qui fideliter offert ei totum, quod habet et potest, id est voluntatis fervorem et corporis servitutem. Vera autem consolatio

[1] Lib. XX. Moral. c. 41. n. 78.

spiritualis consistit in duobus: in naturalium animae potentiarum decoratione et carnis ad spiritum quieta concordatione. Tunc enim homo vere spiritualis est, cum *spiritus* totus est ad Deum erectus et ei coordinatus et Deo plenus, et *corpus* spiritui in his, quae Dei sunt, non resistit, sed pro modo suo prompte spiritui obtemperat, nec concupiscendo mala nec horrendo dura vel fastidiendo bona.

2. Potentiae animae, in quibus imaginem summae Trinitatis praefert, sunt tres: *ratio, voluntas* et *memoria,* quae tamen in se ipsis inanes sunt et vacuae bonis et indigent ornari et repleri ab illo et de illo, qui fecit eas, hoc est a Deo. Ratio illuminatur ad cognitionem veri, voluntas accenditur ad amorem boni, memoria tranquillatur ad fruendum et inhaerendum vero bono. Nulla istarum valet esse vel perfici sine aliis: si ratio non videret, voluntas non amaret, quia nec sciret, quid esset amandum; si non amaret, non delectaretur in bono; item, si non memoraretur boni, quomodo posset agnoscere vel illud amare? — Summum autem bonum Deus est, et ideo etiam est summe verum, quia ab ipso fluunt omnia, ut sint et ut bona sint. Sicut Deus machinam huius mundi primo ex nihilo creavit, postea distinxit et ornavit [1], ita et hominem primo format secundum corpus in utero, deinde animam rationalem infundit; deinde per intervalla aetatum intellectus secundum actionem crescit, et voluntas movetur, et memoria viget quasi requirens ornatum sibi competentem.

[1] Cfr. Gen. cap. 1. et 2.

3. *Rationis* ornatus est lucida intelligentia de Deo et de his, quae de Deo sunt et ad Deum conducunt, ut intellectus sacrae Scripturae et rationes fidei et operum Dei et intelligere, quid sit beneplacitum Deo, et inter vitia et virtutes discernere et naturas ipsorum cognoscere et remedia vitiorum et vias virtutum et in operibus Dei admirari potentiam, sapientiam et bonitatem ipsius; et breviter, divitiae et ornatus rationis sunt sapientia et scientia, quae de Deo est; unde Genesis[1]: *Fiant luminaria in firmamento caeli.*

4. Ornatus *voluntatis* sunt sanctae affectiones et devotio ad Deum, fervor fidei, fiducia spei, dulcedo caritatis et bonae voluntatis alacritas, spes de remissione peccatorum, devotio circa Christi humanitatem et passionem nec non circa eius divinitatem, et desiderium regni caelestis et confidentia de exauditione orationis et affectus divinae familiaritatis et similia, quae afficiunt hominem ad Deum et ad amorem virtutum et ad odium vitiorum et dilectionem proximorum et ad studia bonorum operum; Genesis[2]: *Producat terra herbam virentem lignumque pomiferum* etc.

5. Ornatus *memoriae* est sacrarum copia cogitationum et affluentia utilium meditationum et stabilis memoria Dei et exclusio evagationis mentis et tranquilla adhaesio Dei et corporalium imaginationum repressio et perfecta oblivio omnium mundanorum, et *unus spiritus esse cum Deo*[3]; hae sunt

[1] Cap. 1, 14. [2] Cap. 1, 11.
[3] I. Cor. 6, 17; cfr. Gen. 1, 21.

volucres et *pisces*. Quia vero corpus datum est ad serviendum spiritui, debet ei obedire sicut domino in omnibus bonis et non recalcitrare vel remurmurare, sicut contumax servus vel piger; et spiritus, sicut prudens dominus, debet ei providere sicut servo in tribus: ut *operetur utiliter,* ne otio torpeat; ut *castigetur discrete,* si in aliquo offenderit; Genesis [1]: *Homo dominetur universae terrae bestiis;* ut *sustentetur temperate,* ne lasciviat, vel deficiat sub onere.

6. Quanto plus quisque secundum has regulas ordinatus est, tanto spiritualior est. Ista habere est spiritualibus consolationibus foveri. Nam aliae consolationes, sicut non sunt necessariae saluti, sic etiam suspectae sunt et saepe falsae et fictae et deceptoriae, ut visiones, revelationes, prophetiae, sensuales oblectationes, miraculorum operationes, maxime modernis temporibus, licet quandoque verae reperiantur, sed in paucis. — Datur autem spiritualis consolatio novis Religiosis quandoque, ut videant, quam large Deus remunerat sibi servientes, et quam bonum est servire tam dulci Domino. Item, ad confortationem fidei, ad robur spei, ad caritatis accensionem, ad desiderii inflammationem, ad eruditionem, ut videant, quo pergendum sit, sicut in tenebris lumen ostenditur, ut videatur, quo sit eundum et ubi cavendum; item ad praemuniendum contra futuras tentationes.

[1] Cap. 1, 28.

De quarto processu.

Capitulum III.

Quartus processus consistit in labore tentationis.

1. Quartus status est *tentationis et pugnae et tribulationis,* quibus *probatur* homo et *purgatur* et *exercitatur, eruditur* et *humiliatur;* ad Timotheum [1]: *Qui certat in agone non coronabitur, nisi legitime certaverit.* — Quidquid diu durare debet, solet *probari,* si durabile sit, et omne nobile et carum probatur, si valeat, sicut debet. Ita virtus boni hominis, quae nobilissima est et quae in perpetuum durare debet, in tentatione *probatur,* si constans sit, et Deus probat amicos suos adversitate, si fideliter in ipso perseverent; Ecclesiasticus [2]: *Vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis;* Tobias: *Quia acceptus eras Deo, necesse erat, ut tentatio probaret te.*

2. *Purgatur* etiam homo a peccatis per tribulationem tentationis, ut dignus fiat gloriae caelestis celeri introitu, ne post mortem indigeat gravius et diutius purgari; Apocalypsis [3]: *Ego quos amo arguo et castigo.* Purgatur etiam, ut maioris gratiae capax fiat, sicut vitrum obscurum tergitur, ut luminis amplius sit capax.

[1] II. Tim. 2, 5.
[2] Cap. 27, 6. Deinde sequitur Tob. 12, 13.
[3] Cap. 3, 19.

3. *Exercitatur* etiam, ut agilior et promptior fiat ad opera iustitiae et virtutum exercitia, quia in statu consolationis sola quies mentis et studium devotionis videbatur ei sufficere ad summam perfectionem, quae ideo ei ad tempus subtrahitur, ut discat et in aliis virtutum studiis exerceri. Sicut enim mercator non in uno foro vel apotheca omnia simul invenit, quae desiderat, sed in diversis diversa; ita Religiosus non tantum in quiete devotionis et dulcedine consolationis spiritualis, sed etiam in labore certaminis et exercitio bonae actionis debet quaerere studium perfectionis et merendi occasionem; ad Philippenses [1]: *Scio et abundare et penuriam pati, ubique et in omnibus institutus sum;* ad Corinthios: *Per arma iustitiae a dextris et a sinistris.*

4. *Eruditur* etiam homo tentationibus, quando discit, quae sit utilitas tentationum et profectus ex eis proveniens, quia ex hoc levior fit ei tentatio, cum intelligit, quare sic Deus permiserit, et quis sibi fructus inde accrescit; ad Corinthios [2]: *Fidelis autem Deus, qui non patietur, vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis sustinere.* — Eruditur etiam, quod non tantum innitatur experientiis consolationum, quantum in fiducia ad Deum vel fidei certitudine; sicut quidam rudes in via Dei, qui statim, cum subtrahi sibi sentiunt consolationis experientiam, animo concidunt, credentes, Deum a se esse

[1] Cap. 4, 12. Postea sequitur II. Cor. 6, 7.
[2] I. Cor. 10, 13.

aversum[1], vel etiam in fide titubare incipiunt, an vera sint quae de Deo senserunt; Exodus: *Estne Deus in nobis, an non?* — Vult autem Dominus erudire nos per subtractionem consolationis inniti veritati Scripturae et fidei potius quam nostrae qualicumque experientiae, quia fides non haberet meritum, si in sola experientia consisteret, et *spes,* quae iam tenetur experientia, *spes non esset*[2]. *Per patientiam autem et consolationem Scripturarum,* potius quam experientiarum, *spem habeamus,* credentes, nunquam Deum averti a nobis per gratiam, quamdiu voluntas nostra a Deo non est aversa per consensum peccati vel torporem negligentiae; Psalmus[3]: *Mandasti iustitiam testimonia tua et veritatem tuam nimis.* Haec sunt vera testimonia gratiae Dei: iustitia in voluntate et operatione et veritas Dei secundum promissiones sacrae Scripturae, quae promittit nobis vitam aeternam, si mandata eius observemus; Iob[4]: *Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo.* — Noli ergo diffidere, cum consolatio internae dulcedinis tibi subtrahitur, quasi Deus dereliquerit te, vel bona opera tua non accepta sint ei, sed recurre ad illa vera testimonia et consolare in ipsis, scilicet, ut confidas veritati Dei, quamdiu tu non discedis ab eo per consensum praevaricationis mandatorum eius, quod ipse non dere-

[1] Vat. hic addit verba *per gratiam,* sed haec melius omittuntur a codd. AD et edd. 1, 2. Sequitur Exod. 17, 7.

[2] Rom. 8, 24. Cfr. Gregor., II. Homil. in Evang. homil. 26. n. 1. Deinde sequitur Rom. 15, 4.

[3] Ps. 118, 138. [4] Cap. 13, 15.

linquet te per propitiationem suam. *Non enim nos elegimus eum, sed ipse elegit nos*[1] et *prior dilexit nos*, et non deserit se non deserentes, qui etiam dilexit nos nondum existentes, vel etiam resistentes ei per peccatum. Unde dilexit nos et elegit nos, non propter nos, sed propter se ipsum ex sola bonitate sua, propter hanc etiam servabit nos.

5. *Humiliat* etiam nos Deus per tentationum tribulationes, ut agnoscamus, quid sumus ex nobis, ne extollamur ex eo, quod a Deo accepimus vel accepisse putamus; Ecclesiasticus[2]: *In igne probatur argentum et aurum in camino, homines vero receptibiles in camino humiliationis.* Quidquid scoriae vel falsitatis intus latuit, ignis tentationis prodit. De ipsis etiam bonis humiliamur, videntes, quod nostra non sunt, sed Dei, qui, quando et quantum voluit, dedit nobis ex gratia sua, non ex meritis nostris. Si consolatio spiritualis homini non subtraheretur aliquando, nimis extolleretur et gratiam perderet et periret. Subtrahitur ergo ei, ne amittat; perdit, ne perdat, sicut pater parvulo filio nummos negat, ne deludat et perdat, donec proficiat in prudentia et sciat provide conservare. Vidimus aliquando, pueros gratiosos nimis sibimet inde placere et gloriam humanam quaerere, et tandem evanuerunt et coram Deo et hominibus viluerunt; Proverbia[3]: *Qui delicate nutrit servum suum ab adolescentia sua postea illum sentiet contumacem.* Benignus Deus,

[1] Ioan. 15, 16; sequitur I. Ioan. 4, 10.
[2] Cap. 2, 5.
[3] Cap. 29, 21. et 8, 31.

cuius *deliciae sunt esse cum filiis hominum,* libenter impertitur has delicias servis suis fidelibus, etiam *ab adolescentia sua,* id est a novitate conversionis; sed heu! postea quosdam eorum sentit contumaces, quando ex consolatione spirituali elati ceteros despiciunt, et in teporem versi, dum famam laudis desiderant, iactantiae vitio depravati, etiam hypocritae fiunt, et dum meliores videri laborant, quam sunt, Deo se opponunt, gloriam Dei sibi temere usurpantes. Bonus autem Dominus, sciens, quam utilis est homini tentatio et tribulatio, prius ostendit ei consolationes dulcedinis, quibus postmodum in tentatione confortetur, ne deficiat, et alliciatur, ut semper ad eas redire desideret et non desistat eas requirere, donec denuo recuperet quod amisit. Sic laborantibus in via prius copiosa paratur refectio, ne in labore deficiant. Sic columbae longius emittendae prius nutriuntur tritico cum melle, ut quantumcumque longe emissae fuerint, semper illuc redire contendant, ubi delicate se pastas esse meminerint. Sic Petrus prius *in montem excelsum seorsum ducitur* [1], ubi gloriam transfigurationis Christi videat, ut postea a *satana expetitus, ut cribraret* eum, in tentatione recoleret priorem dulcedinem, quam expertus erat, et rediret ad Dominum, quem tam amabilem senserat, ne diffidens et deficiens desperaret. Sic filiis Israel prius manna in deserto datur [2], et postea longo itinere et certamine fatigantur.

[1] Matth. 19, 1. Sequitur Luc. 22, 31.
[2] Cfr. Exod. 16, 13.

Capitulum IV.

De diversis speciebus tentationum, et primo de subtractione devotionis.

1. Multae sunt autem tentationum species. Una est *subtractio et inopia devotionis.* Haec est quasi aditus aliarum tentationum, quia, si consolatio devotionis adesset, aliae tentationes nullam vel minorem virtutem haberent, cum ipsa sit quasi domus refugii ab omni tribulatione; Psalmus[1]: *Dominus mihi adiutor, et ego despiciam inimicos meos;* item: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum.* Subtracto ergo tam singulari refugio, homo quodam modo inermis expositus est hostibus tentationum, et ideo pavidus efficitur et pusillanimis, nisi fidei et spei firmitate se muniat et patientia et humilitate se defendat, quae tunc maxime habent locum exercendi se et magnam gloriam promerendi.

2. *Fides* ibi probatur, si credat, vera esse quae iam desiit per gustum dulcedinis experiri. Dulcia nimis sunt omnia, quae de Deo credimus, sed gustus eorum ideo subtrahitur bonis, ut fides magis innitatur auctoritati Scripturae quam experientiae propriae et magis ex hoc meritoria sit. — *Spes* probatur, si confidat, Deum sibi esse propitium, etiam dum flagellat, et ita studiose studeat ei servire et placere in omnibus, acsi sentiat et videat, eum sibi esse placatum. Unde Abraham[2] laudatur,

[1] Ps. 117, 7. et 26, 3. [2] Rom. 4, 18. 20. seq.

qui *contra spem in spem credidit* divinae promissioni, *et non haesitavit diffidentia, certissime sciens, quia, quaecumque promisit Deus, potens est et facere.* — *Patientia* probatur, si non murmuret contra Deum, quasi ex sua duritia hominem tribulet et desoletur, et si longanimiter sustineat beneplacitum Dei et non deficiat in adversis. — *Humilitas* probatur, si cogitet, se digne puniri, quasi qui indignus sit consolatione spirituali, et si iustificet Deum, quod iuste iudicaverit puniendo reum et ingratum privando beneficio consolationis internae. Tantum debet nobis Deus placere, et tantum debemus eum diligere, quando nos punit, sicut quando nos consolatur, quia tam pia intentione nos punit, ut purget, sicut blanditur, ut consoletur; ad Hebraeos [1]: *Quis enim filius, quem non corripit pater?* Apocalypsis: *Ego quos amo arguo et castigo.*

Capitulum V.

De secunda specie tentationum, scilicet de difficultate bene operandi.

Quidam etiam tentantur ex *difficultate bene operandi,* et habent aliquam bonam voluntatem, sed non fortem; et ex difficultate obstaculum inveniunt, quasi qui grave saxum volvit; et inde affliguntur tam ex remorsu conscientiae, quae accusat eos torporis, quam ex dolore tardi profectus et desiderio vitae sanctioris. Quidam enim vellent habere bona

[1] Cap. 12, 7. Deinde sequitur Apoc. 3, 19.

opera, et non valent ad ea exsequenda se ipsos vincere, iuxta illud[1]: *Velle mihi adiacet, perficere autem non invenio.* Aliqua vero possent, sed ita videntur eis arida et parva, quod diffidunt, ea placere Deo vel alicuius meriti fore; et sic utrobique neglecti sunt et incidunt in quandam tristitiam et diffidentiam, sicut dicit de talibus Bernardus[2]: « Sunt qui, in studiis spiritualibus fatigati et versi in teporem ambulant tristes vias Domini, dies longas conqueruntur et noctes, frequenter murmurant, corde arido ad quaelibet iniuncta accedunt » etc. Quidam enim horror terret eos, cum cogitant de profectu spirituali, quasi dicant apud se: Bona esset victoria, sed dura est pugna; dulce praemium, sed labor merendi gravis. Sic exploratores missi in terram promissionis, reversi commendabant ubertatem terrae, ostensis fructibus, sed terruerunt populum pro difficultate expugnationis hostium et proceritate inhabitantium[3]. Ita Religiosi quidam, explorantes terram per Scripturas, magna gaudia caeli praedicant, sed pugnas tentationum et labores spiritualium exercitiorum ita exhorrent, quod potius in deserto mori volunt, quam introduci in terram promissionis, hoc est, magis volunt sine[4] opere in quodam mediocri statu remanere inter saecularem vitam et spiritualem, quasi inter Aegyptum et terram promissionis in deserto aridae conversationis, quam per labores et tribulationes pervenire ad gratiam perfectionis.

[1] Rom. 7, 18.
[2] Sermo 32. in Cant. n. 4.
[3] Num. 13, 26. seqq.
[4] Verbum *sine* adiunximus cum ed. 1.

Gigantes etiam terrae mirantur et timent quasi monstra Enacim [1], cum magnorum Sanctorum virtutes considerant, et de propria parvitate diffidentes illorum perfectionem attingere, non ex humilitate, sed ex paviditate desperant, causantes et murmurantes contra Dominum, quod tam dura servitia ab homine requirat, sicut illi, quod educti essent de Aegypto ad tales miserias tolerandas; Numerorum undecimo [2]: *Ortum est murmur populi contra Dominum quasi dolentium pro labore.* Inde etiam tam pauci ad perfectionem perveniunt, et de omnibus supra [3] ad pugnam numeratis tantum duo terram promissionis intraverunt, quia soli illi perfecti fiunt inter Religiosos, qui et in pugna tentationis et in exercitio virtutis infatigabiliter constantes fuerunt in pugna resistendo malis, in exercitio insistendo bonis usque in finem.

Capitulum VI.

De tertia specie tentationum, scilicet qua fastidit homo omne bonum.

1. Ex hoc sequitur alia tentatio, scilicet *fastidii,* qua fastidit homo omne bonum, taedet eum orare, legere, meditari non invenit, taedet eum audire bona vel loqui vel operari vel interesse divinis, etiam quae sine gravi labore facere posset. Et hoc

[1] Cfr. Deut. 1, 28.
[2] Vers. 1.
[3] Num. 1, 45. 46. et cfr. ib. c. 14, 29. seq.

inde, quia, cum ad magna virtutum praemia pervenire diffidit, etiam in minoribus exerceri fastidit. Et quod haec tentatio ex priori oriatur, ostenditur, quia statim post murmur populi pro labore sequitur murmur pro fastidio mannae [1], quod significat spiritualis refectionis alimentum, sicut sunt verba sacrae Scripturae et bona opera, quae pascunt animam et reficiunt conscientiam. De hoc Propheta dicit [2]: *Omnem escam abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis.*

2. Ad duo autem trahit ista tentatio: aut ad *exteriores consolatiunculas* et saeculares levitates, ut qui non habet in spiritualibus delectationem saltem in carnalibus quaerat et saecularibus nugis, quo consulat fastidio, quo vexatur; sic et illi, qui manna nauseant, carnes concupiscunt et pepones et porros [3] etc., id est carnalia et terrena gaudia et sollicitudines exteriorum negotiorum, quae sua acredine quasi porri fastidientem gustum irritando delectant, sed postea conscientiam amaricatam ad fletum compellunt; — aut ad *nimiam tristitiam* trahit haec tentatio fastidii, dum non habet in spiritualibus delectationem et in carnalibus consolari renuit; et sic nusquam inveniens refugium magno moerore consumitur [4]. Solum ergo restat, ut instanter *clament ad*

[1] Num. 21, 4. 5. [2] Ps. 106, 18.

[3] Num. 11, 5.

[4] Cod. G hic addit: *Bernardus circa praedicta.* Hunc locum in operibus S. Bernardi verbotenus non invenimus; cfr. tamen Epist. ad Fratres de Monte Dei, lib. I. c. 6. n. 16; serm. 2. in festo S. Andreae Apost. n. 4; serm. 81. de Diversis;

Dominum, cum tribulantur, ut de necessitatibus suis liberentur et sacrificent sacrificium laudis et annuntient opera eius in exsultatione[1], id est, recolant beneficia Dei, ut ex illis ad laudem eius in exsultatione spiritus provocentur.

CAPITULUM VII.

De quarta specie tentationum, scilicet de impatientia contra Deum.

1. Quod si statim non successerit, sequitur alia tentatio gravis, *impatientia contra Deum,* quare tam durus et immisericors sit tribulato, quare tam parcus in dando gratiam egeno et tam anxie petenti et tam importune pulsanti. Et haec tentatio quandoque tam valida est, quod quasi insanit homo et palpitat ex vehementi moerore, quia ibi non invenit solatium, quod deberet ei esse unicum refugium, scilicet in oratione et intenta supplicatione, cum Dominus[2] dicat: *Omnis, qui quaerit, invenit;* Iob: *Clamo ad te, et non exaudis me; sto, et non respicis me. Mutatus es mihi in crudelem et in duritia manus tuae adversaris mihi;* Isaias: *Multitudo viscerum tuorum et miserationum tuarum super me continuerunt se* etc.; Habacuc: *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies, vociferabor vim*

serm. 21. in Cant. n. 4. seq. et 54. n. 8. et Vitis mystica (inter opera S. Bernardi et S. Bonav.), c. 19. n. 66.

[1] Ps. 106, 13. 22.

[2] Matth. 7, 8. Sequitur Iob 30, 20; Isai. 63, 15; Habac. 1, 2.

patiens, et non salvabis? Psalmus[1]: *Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem, usquequo avertis faciem tuam a me?* Item: *Exsurge, quare obdormis, Domine? Exsurge et ne repellas in finem.* Item illud murmur filiorum Israel[2]: *Estne Deus in nobis, an non?* Haec omnia illius tentationis anxietatem exprimunt, quae non valet melius superari, nisi patienter tolerando et humiliter exspectando, donec suae benignitatis vultum dignetur Dominus nobis ostendere et manum largitatis aperire, ut caelum, quod super nos quasi aeneum sentitur, stillas gratiae nobis influat, et *terra* cordis nostri quasi ferrea, emollita pluviis benignitatis Domini, *det fructum suum*[3], id est affectus pios et desideria devotionis.

Capitulum VIII.

De quinta specie tentationum, scilicet remissi cordis.

1. Illa autem tentatio magis periculosa est, quo minus molesta sentitur, quando ex longo usu subtractionis gratiae devotionis et post multa anxia desideria et labores pro recuperanda gratia homo quasi *lassus remittit animum* ab intentione quaerendi et sub colore patientiae desinit oculos attollere ad opes, quas habere se posse non videt, et cum indignanti humilitate cogitat se forte indignum tali gratia, quia forsitan aliud de illo praeordinavit Dominus, ut ad

[1] Ps. 12, 1. et 43, 23. [2] Exod. 17, 7.
[3] Ps. 84, 13.

exteriora conversus multis prosit, et ideo ab interioribus sit repulsus. Vult etiam sub discretionis velamine deinceps parcere sibi, ne corpus nimis debilitetur, vel caput irrecuperabiliter destruatur; et incipit remissus esse in studio orationis et ad confabulationes promptior, ad evagandum paratior, ad corporis commoda studiosior, ad inanes iocos pronior, ad exteriores occupationes, sub specie *redimendi tempus*[1] utiliter, voluntarius et intentus. Et ita paulatim abstrahitur a primo fervore, et desiderium proficiendi refrigescit, et studium languescit, et subintrant affectiones religiosarum feminarum, vel e converso, et visitationes illarum, et omnibus aliis exstinctis, solum hoc remanet ei ad solatium debile, quod adhuc scit loqui de spiritu, per quod vel se ipsum praefert multis inexpertis talium experientiarum spiritualium, vel acquirit sibi nomen apud religiosas feminas, quae existimant, eum loqui ex cordis abundantia et esse bonum instructorem vitae spiritualis et devotionis internae. In huius tentationis tempestate plurimi fluctuant, et pauci enavigant; quos nec amor Dei afficit, nec desiderium trahit, nec timor stimulat, nec fervor proficiendi urget, remissi in omnibus, et si qua bona videntur facere, ex usu quodam vel ex pudore humano faciunt, vel ex timore, *ne deterius aliquid eis contingat*[2]. Unde qui hoc superare desiderat, oportet, ut vim sibimet faciat tam cordi quam corpori, sicut pigrum animal, quod calcaribus tunditur, flagellis agitatur. — Quidam trahuntur impetu fervoris ad bonum. Sicut igitur

[1] Ephes. 5, 16. [2] Ioan. 5, 14.

illi indigent freno, quo retrahantur, ne praecipitentur; ita alii indigent flagello impellente, quo ad bonum quasi coacti incitentur. Misericors autem Deus, quo difficilius quis in tentationis pugna certaverit, eo maioris perfectionis gratiam ei retribuet in praesenti et maioris gloriae praemium in futuro.

Capitulum IX.

De aliis plurimis tentationibus, in specie de quatuor acerbissimis et earum remediis.

1. Sunt et aliae plurimae tentationum species, quarum naturas, origines et curas prosequi longum esset. Si enim nullus medicorum omnes morborum corporalium varietates et dolores plene potest cognoscere; quanto minus spirituales morbos tentationum et passionum, quae subtiliores sunt, valet aliquis plene discernere, nisi Spiritu sancto plenissime illustratus. — Acerbissimae tamen tentationes videntur *haesitatio in fide catholica,* et *desperatio de Dei misericordia,* et *spiritus blasphemiae* contra Deum et Sanctos, et *tentatio sibimet iniiciendi manus* et se perimendi [1].

2. Contra tales ista maxime valent remedia: primum, ut consolentur, quod non timeant illas tentationes, quia magis ad meritum proficient patienti quam ad detrimentum. — Secundum, quod patienter tolerentur, sicut si satanas aliquem visibiliter vel

[1] Vat. et ed. 1 addunt: et quaedam perplexitas querulosae conscientiae medicinale consilium non admittens.

sensibiliter tribularet. — Tertium, quod non curentur, nec ratiocinando eis resistatur, quia ex hoc magis quasi confricatae inflammarentur, sed ad alia tractanda convertat se homo, quibus abstractus a se obliviscatur passionis suae, sicut corporali passione laborans, si habet, quo occupatus obliviscatur sui, levius interim torquetur. — Quartum, ut orationibus suis et aliorum bonorum hominum misericordiae divinae remedium imploret.

Capitulum X.

De generalissima tentatione, scilicet de conflictu omnium vitiorum.

Generalissima autem tentatio, qua omnes *in hoc mari magno et spatioso* [1] quassamur, potest ad *omnium vitiorum conflictum* referri, in qua saepe periclitamur quasi submergendi, et iterum, resumtis viribus, sublevamur, quasi deinceps ab eorum expugnatione securi; de qua dicitur [2]: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Mare* est vitiorum profundum; *naves,* Religiones, quibus enavigatur e saeculi vitiis; *procellae maris,* tentationes vitiorum; ibi vident navigantes *opera Domini et mirabilia eius in profundo* [3], quando considerant, quanta potentia et pietate custodit certantes a fluctibus peccatorum, et quanta sapientiae ratione permittit, eos tribulari, et dat eis

[1] Ps. 103, 25. [2] Ps. 106, 23.
[3] Ps. 106, 24.

victoriam per varia consilia et remedia vitiorum; Ecclesiasticus [1]: *Qui non est tentatus, qualia scit? Et qui non est tentatus pauca recognoscit. Vir in multis expertus cogitat multa, et qui multa didicit enarrabit intellectum. Ascendunt usque ad caelos,* per fiduciae securitatem, et rursum *descendunt usque ad abyssos,* per timorem succumbendi in tentatione. *Levavi oculos meos in montes; ascendunt usque ad caelos* aspiciendo ad divinae pietatis auxilium, et *descendunt usque ad abyssos,* intuendo propriae fragilitatis defectum.

Capitulum XI.

Tria discimus in subtractione consolationis internae.

1. Tria autem discimus in subtractione consolationis internae, scilicet de minimis beneficiis gratias agere et minimas quasque culpas et negligentias timere et cavere et minima quaeque adversa patienter tolerare. De opulenta mensa multae micae, immo aliqua frusta quandoque decidunt. Sic homo abundans diversis consolationum donis plurima beneficia Dei sine debita gratiarum actione praeterit, plurimas gratias negligit opere exercere, plurima parva reputat, quae magna sunt, plurima nec agnoscit. Sed his omnibus subtractis, sicut *vir videns paupertatem* [2] suam, recolit, quanta prius habuit

[1] Cap. 34, 11. 9. seq. Sequitur Ps. 106, 26. et 120, 1.
[2] Thren. 3, 1.

et potuit, quae iam non habet, et sicut mendicus famelicus modicam buccellam vel micam gratanter acciperet et studiose colligeret, qui prius delicata fercula parvipendit; *colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant*[1]. Subtractio gratiae et consolationis proficit homini, ut gratus fiat postmodum etiam ad parva beneficia, cum ei Dominus reddiderit, ut est una bona cogitatiuncula vel devota oratiuncula, recordans prioris inopiae, cum nec hoc pro magno desiderans potuit habere; Ecclesiasticus[2]: *Minimum pro magno placeat tibi.* — Beneficia Dei nobilia et pretiosa sunt ex *dignitate dantis,* ex *affectu liberalitatis* et caritatis, quo dat, qui si etiam parva sic daret, grata esse deberent. Item, ex *pretiositate et utilitate doni.* Nam quid nobilius spiritu Dei, quem nobis dat? Quid utilius eo, quo transformamur in Deum et deificamur et beatificamur et heredes regni eius efficimur? Secunda Petri[3]: *Maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut per haec efficiamur divinae consortes naturae.* — Item, ex *vilitate eius, cui dantur.* Quid enim Deo cum luto? *Lutum*[4] sumus, viles, vitiosi, peccatores ingrati, inopes omnis boni, miseri et mortis rei, et tamen Deus memor nostri esse dignatur. Si rex dignatur pauperis tantum habere memoriam, etiamsi modica det ei, hoc

[1] Ioan. 6, 12.

[2] Cap. 29, 30. Praedicta a verbis *Subtractio gratiae* usque huc desunt in Vat. et ed. 1, sed habentur in codd., quorum A C insuper ante *Subtractio gratiae* addunt: Bernardus: Nobilem hospitem habes, anima mea, nobilem valde; denique recessus eius probat, quid ipse praesens conferebat.

[3] Cap. 1, 4. [4] Isai. 64, 8.

ipsum pauperi magnum videri debet; Psalmus[1]: *Quid est homo, quod memor es eius; aut filius hominis, quoniam visitas eum?*

2. Minimas etiam culpas cavere docemur, quia timendum nobis est, ne forte ex culpis nostris et ingratitudine gratia sit nobis subtracta, ut eam recuperemus cavendo negligentias, quam amisimus incauta libertate; Ecclesiasticus[2]: *Qui spernit modica paulatim decidet.* Augustinus[3]: « Vitasti grandia, cave, ne obruaris arena ». Ecclesiastes[4]: *Qui timet Deum nihil negligit.* Ex minimis guttis multiplicatis inundationes aquarum fiunt, quae etiam magna quandoque moenia subruunt. Per modicam rimam aqua latenter in navem influit, donec submergitur.

3. Minima etiam adversa tolerare assuescamus, quia maiora non superat qui minora superare non discit. Multi optant pro Christo mori, qui pro Christo nolunt verba levia pati. Sed quem terret sonitus folii volantis, quomodo sustineret ictum gladii terribiliter vibrantis? Discamus ergo omnia peccata pro posse cavere, et pro his, quae fecimus, omnia adversa humiliter pati et omnibus beneficiis Dei debitam considerationem cum gratiarum actione semper exhibere et *gratiam Dei non in vacuum recipere*[5]; et digni erimus, ut gratia nobis subtracta etiam augmentata reddatur, et ad magnum profectum virtutis pervenire mereamur.

[1] Ps. 8, 5. [2] Cap. 19, 1.

[3] Enarrat. in Ps. 39. n. 22. et Sermo 9. (alias 96.) de Tempore, c. 11. n. 17.

[4] Cap. 7, 19. [5] II. Cor. 6, 1.

CAPITULUM XII.

Quid sit tentatio, et quod fiat tribus modis.

1. Tentatio, quantum ad praesentem materiam, dici potest quilibet motus vel affectus vel sensus a vero bono retrahens. Fit autem hoc tribus modis: aut alliciendo per delectabilia, aut terrendo per contraria et aspera, aut decipiendo per falsa et verisimilia, et sic tres animae vires corrumpuntur: *concupiscibilitas* per delectabilia carni et oculis et cordi, id est per voluptates, divitias et honores mundanos; *irascibilitas* per timores vanos debilitatur in resistendo vitiis et insistendo virtutibus; *rationabilitas* caecatur, ut *bonum malum* iudicet *et malum bonum* et *lucem* veritatis *ponat tenebras et tenebras* falsitatis *ponat* esse *lucem* [1]; Psalmus: *Cor meum conturbatum est,* sicut aqua luto turbata et immundata; *dereliquit me virtus mea,* qua debui vero bono tenaciter inhaerere, *et lumen oculorum meorum et ipsum non est mecum,* quo verum a falso discernere debui.

2. *Concupiscibilitas* dupliciter tentatur: quia delectatio spiritualis ei subtrahitur, et inde desolatur; et carnalis concupiscentia ei ingeritur, et inde foedatur; *irascibilitas* dupliciter: dum infirmatur ad bonum et proclivis est ad malum; *rationabilitas* dupliciter: quia intellectus bonum non agnoscit, quam bonum sit, et sub specie veri a falsitate deluditur.

[1] Isai. 5, 20. Sequitur Ps. 37, 11.

Diabolus suggerit animae interius prava consilia, mundus exterius ingerit materiam concupiscibilem, caro delectatur, mens recipit et consentit tentationi vel repugnat.

Capitulum XIII.

Utrum utilius sit habere tentationes, an carere.

1. Utrum autem utilius sit habere tentationes, vel carere, solus rei exitus probat; quia *habere* eas et viriliter resistere magnae virtutis est; *superasse* vero et triumphasse de ipsis gloriosum est; *carere* autem eis commodius est et securius; *succumbere* periculosum; *appetere* eas et sese ingerere incautum, maxime infirmis et imperfectis; *excitare* se tamen ad pugnam spontaneam contra vitia spiritualia, contra iram, invidiam, vanam gloriam etc. aliquando utile est, ut qui inter illos morari eligit, qui eum persequantur et offendant, ut sic discat patientiam, et qui sub districto magistro vivit, qui in omnibus frangat eius voluntatem, ut sic assuescat humiliter esse obediens et prompte; et sic de ceteris vitiis spiritualibus expugnandis. — De *carnalibus* autem vitiis hoc periculosum est et stultum, sed fugiendae sunt eorum pugnae et a memoria excludendae, et occasiones eorum tollendae. Unde Dominus noluit se permittere de luxuria tentari, ut doceret, nos non debere nos ingerere huic tentationi, etiam in spe triumphi et praemii. Cum enim haec tentatio magnam habeat delectationem admixtam, et in hoc vitio

omnes concepti simus, et non solum mens, sed etiam corpus in eo delectetur; periculosius ei aditus conceditur; sicut hostis, qui in urbe aliquos sibi faventes habet, si intra portas irruperit, potentius ipsam capit; ad Corinthios [1]: *Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur in corpus suum peccat.*

2. Tentationibus, in quibus delectatio consistit, maxime teneri et infirmi superantur, in quibus amor mundi nondum exstinctus est, et ideo citius reaccenditur ex concupiscentiis mundi, sicut candela adhuc fumigans cito capit flammam. — Tentatio vero impetuosa et quasi violenta fortiores impetit, ut qui mollibus non flectuntur duris et robustis tentationibus quasi ventis validis evellantur. — Tentationes autem fraudulentae, quae sub specie boni se palliant, licet quosque rudes et stultos decipiant, qui *nondum cognoverunt altitudinem satanae* [2], id est astutias eius, tamen singulariter perfectis et bene proficientibus insidiantur; Psalmista [3]: *In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi. Ipse satanas transfigurat se in Angelum lucis* etc. Si enim eis in sua figura appareret, quae turpis est, horrerent eum et fugerent; si aperte impugnaret eos, resisterent ei et auxilio Dei fugarent eum et vincerent, et sic nihil apud eos proficeret. Boni enim, quia mundi sunt, detestantur immunda peccata; quia virtuosi sunt, viriliter contra omne malum repugnant, quod malum esse cognoscunt. Venit ergo satanas in specie

[1] I. Cor. 6, 18. [2] Apoc. 2, 24.
[3] Ps. 141, 4. Sequitur II. Cor. 11, 14.

boni Angeli, quem credit a bonis diligi, ut tanto facilius decipiat eos, quo bonus nuntius putatur, et qui non soleat nisi bona nuntiare et suadere. Bernardus [1]: « Bonus nunquam nisi boni similitudine deceptus est ». Et ut facilius recipiatur eius persuasio, primo sola bona proponit, postmodum mixta malis, tandem falsa bona, sed vera mala, postremo, cum irretierit eos et illaqueaverit insolubiliter, aperte caput venenatum erigit et in aperta peccata eos deiicit, sicut scorpius, qui blandam faciem habet et caudam venenosam, cum qua occidit. Sic Gabaonitae, simulato peregrino habitu, deceperunt filios Israel, ut parcerent eis, cum de genere hostium forent [2]. Quanti sub specie spiritualis dilectionis spirituales feminas frequentaverunt et orationum ipsarum obtentu! Ecce, quanta puritas in intentione prima, scilicet caritas et devotio! Postea sequuntur longae confabulationes, modo de Deo, modo de mutuo ipsorum amore et fide, et amorosi aspectus et munuscula pro memorialibus caritatis. Ecce, quomodo mixta sunt iam bona spiritualis collationis et fidelis affectionis cum malis inutilis confabulationis et incautae familiaritatis et inutilis occupationis cordis circa dilectam. Tandem sequuntur falsa bona, sed vera mala, scilicet amplexus, oscula, tactus manuum et uberum, et similia, quae omnia suspecta sunt et carnalis affectionis indicia et turpis operis praeludia [3]. Postremo impudica succedunt quasi fructus praecedentium, scilicet aperta opera iniquitatis.

[1] In Cant. sermo 66. n. 1. [2] Iosue 9, 3. seqq.

[3] Sola Vat. et ed. 1 addunt: Augustinus: « O quam parva

3. In hunc modum palliat se saepe superbia, saepe invidia et avaritia et alia vitia, quae, cum non audent bonos tentare aperta facie, quos sciunt omne malum odire, assumunt aliquod virtutis velamen, ne agnoscantur esse quod sunt, sicut qui mentitur, se amicum esse, donec admissus dolose interficiat. Sic Ioab [1] tenuit mentum Amasae, quasi osculaturus eum, ne suspicaretur, eum hostem esse, et non observaret gladium eius dolosum; et ita in dolo occidit eum. Sic Iudas [2] osculo Christum tradidit crucifigendum.

4. In tentatione tria maxime dolemus: sive ex labore pugnae et inquietudine cordis, quam patimur, sive ex timore, ne forte superemur et succumbamus per tentationis consensum, sive quia timemus, ne forte nimis debiliter resistamus [3].

Capitulum XIV.

Quinque modis omnibus tentationibus resistendum est.

1. Omnibus tentationibus his quinque modis resistendum est: primus est cogitationem inde avertere alias occupationes assumendo, quibus obliviscatur homo impugnationis, quantum potest. — Secundus, materias et occasiones tentationis fugere et declinare, maxime carnales, quae appropinquantes sibi accendunt

et brevis concubitus hora, in qua amittitur vita aeterna ». Cfr. Sermo 293. in append. (alias 250.), n. 3, inter opera August.

[1] II. Reg. 20, 9. [2] Matth. 26, 49; Luc. 22, 48.

[3] Codd. C G I cum Vat. addunt: et propter hoc Deum et propriam conscientiam offendamus (usque huc concordat etiam ed. 2), licet tamen plene non consentiamus.

ut ignis; Iob [1]: *Ignis est usque ad perditionem devorans.* — Tertius, patienter et humiliter virgam Domini sustinere, ut et se dignum iudicet afflictione et labore pugnae et patienter toleret, confidens, quod ei proveniet in bonum, quia sic citius *placabilis erit ei* [2] Dominus, et purgabitur a peccatis et emundabitur a vitiis et ditabitur virtutibus et scientia et meritis et gloria. Unde Gregorius [3]: « Qui appetit plene vitia vincere studeat humiliter purgationis suae flagella tolerare ». Cum Deo non possumus contendere nec per iustitiam, quia peccatores sumus, nec per potentiam, quia infirmi et servi eius sumus, nec effugere ab eo per astutiam, quia nusquam coram eo latere poterimus nec dominii eius terminos exire; Psalmus [4]: *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?* Iob: *Sapiens corde est et fortis robore, quis restitit ei et pacem habuit?* Unde humiliemus nos coram ipso, et sic *misericordiam consequemur.* — Quartus, orationi incumbere et auxilium supernae virtutis per se et per aliorum suffragia implorare, quia nec nostris meritis nec viribus nec prudentia possumus de tot hostibus triumphare vel sine letali vulnere transire, nisi protecti manu Dei et eius adiutorio confortati; Psalmus [5]: *Invoca me in die tribulationis, eruam te, et honorificabis me.*

2. Ad hoc enim Deus permittit, hominem tentari et tribulari, ut excitetur ad orationis studium

[1] Cap. 31, 12. [2] Iob 33, 26.
[3] Lib. I. Homil. in Evang., hom. 15. n. 4.
[4] Ps. 138, 7. Sequitur Iob 9, 4. et respicitur Matth. 5, 7.
[5] Ps. 49, 15.

et confugiat ad Dominum et experiatur eius auxilium et ad eius exauditionis solatium amplius in eius amorem exardescat, et sic tam in merito virtutum quam in fiducia dignationis eius excrescat. Sic *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*[1], tam prospera quam adversa. Solet etiam Deus quandoque fidelem servum suum postmodum amplius consolari et purioris perfectionis gratiam conferre in illis, de quibus aliquando fuerat in tentationis molestia graviter tribulatus; sicut de beato Benedicto scribit beatus Gregorius[2], qui, dum a carnis tentatione graviter impugnaretur, quia viriliter restitit, ita plene vicit, ut Dei gratia nunquam postea motus carnalis illecebrae in se sentiret; Psalmus[3]: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Sic etiam in tentationibus contra fidem vel de blasphemia Spiritus meretur fidelis bellator quandoque in fide clarius illuminari et in amore Dei ardentius inflammari; Isaias[4]: *Erunt capientes eos, qui se ceperant, et subiicient exactores suos.*

De quinto processu.

Capitulum XV.

Quintus modus consistit in remediis singulorum vitiorum.

Quintus modus est, qui etiam quintus Religionis processus est, singulis vitiorum tentationibus *singu-*

[1] Rom. 8, 28.
[2] Lib. II. Dialog. c. 2.
[3] Ps. 93, 19.
[4] Cap. 14, 3.

laribus remediis mederi. Hic potest *status curationis* vel *remediorum spiritualium* dici, in quo cura diligens morbis vitiorum adhibetur, ut ad sanitatis statum perveniatur, de quibus remediis, quia in praecedentibus dictum est [1], hic non est opus repetere. Ea autem diligentia debet quisque studere remedia animae suae perquirere et sanandis spiritualibus morbis vitiorum invigilare, qua letali morbo laborans medicum, qui eum curare posset, inquireret. Et tanto diligentius cura animabus curandis adhibenda est, quanto animarum morbus periculosior est et cura difficilior et sanitas praestantior animae quam corporis morituri. In quantum vero plus de corporis sanitate sumus quam de animae salute solliciti, in tantum convincimur illud plus diligere et eius sanitatem amplius desiderare. Sanitas *corporis* consistit in integritate membrorum et sensuum et in ordinata qualitate humorum et vigore spirituum. Sanitas *animae* consistit in *recta et circumspecta actione,* in *cautae locutionis observatione,* in *rectitudine voluntatis, ordinatione affectionis* et *utilitate cogitationis* [2].

CAPITULUM XVI.

Actio in tribus circumspecta esse debet.

Actio in tribus debet esse circumspecta, ut sit meritoria: primo, an *liceat;* secundo, an *deceat;* ter-

[1] Lib. II. c. 32. seqq.

[2] Tria ultima membra constituunt sanitatem *cordis;* cfr. infra c. 19.

tio, an *expediat.* — *Illicitum* est omne, quod est contra Dei praecepta vel ecclesiastica instituta vel contra voti proprii sponsionem discretam, ut est votum continentiae, obedientiae et abdicationis proprietatis et aliorum sub voto rationabili comprehensorum. — *Indecens* est quod non bonam speciem praetendit et colorem illiciti habet, etiamsi non expressam veritatem, ut omne scandalum et quod alicuius vitii et peccati notam habere videtur et secundum statum agentis inconveniens iudicatur; ad Corinthios [1]: *Omnia mihi licent, sed non omnia aedificant,* hoc est, licet aliqua in se non sint simpliciter illicita, tamen, quia proximos ex mala specie scandalizant et nullum aedificant, servo Dei vitanda sunt, ne percutiat conscientias infirmorum exemplo minus aedificatorio et Dominum inhonoret, quia indisciplina famulorum redundat in confusionem dominorum ipsorum; ad Romanos [2]: *Gloriaris* in Deo quasi servus in domino, et *per praevaricationem legis Deum inhonoras. Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes.* — *Inexpediens* est quod caret fructu utilitatis, vel ratione iustae necessitatis. *Vacuus* enim *ante conspectum* Dei *apparet* [3], cuius actio fructu piae utilitatis caret, sicut ramus arefactus in arbore et lignum infructuosum in vinea vel pomario. Deus namque, qui omnes large remunerare desiderat, tot occasiones merendi homini providit et tot actiones meritorias ei ostendit, quod stultus et merito puniendus est qui, his neglectis, inutilia et infructuosa

[1] I. Cor. 10, 23. [2] Cap. 2, 23. seq.
[3] Cfr. Exod. 23, 15. et 34, 20. et Deut. 16, 16.

sectatur, veluti si quis, hortum plenum nobilibus fructibus ingrediens, sola vilia et amara carperet et nociva.

Capitulum XVII.

In locutione tria observanda sunt.

1. In locutione tria sunt similiter observanda: primum, ut *tardus* sit homo ad loquendum; Ecclesiasticus[1]: *Adolescens, loquere in causa tua vix,* quanto magis in non tua vel in non causa, sed in levi vanitate? *Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum,* ut et *utilitas* et *opportunitas* exigat esse loquendum: *utilitas* necessitatis, aedificationis, vitandi evidentis nocumenti et honoris Dei promovendi; *opportunitas* temporis, loci, causae et qualitatis audientium. *Vas, quod non habuerit operculum vel ligaturam desuper, immundum erit*[2]; pulvis enim incidet, et vermes et animalia immunda inquinabunt, et si quid pretiosi vel aromatici liquoris in eo reconditur, evaporat virtus eius. Sic qui per censuram silentii non *ponit ori suo custodiam*[3], frequenter immundatur sorde illicitorum verborum: mendaciis, maledictis, detractionibus, turpiloquiis, iactantiis, scurrilitatibus et similibus; si quid etiam devotionis intus habet vel occultae virtutis, citius evaporat et infrigidatur et evanescit, sicut saepe possumus experiri, quando post compunctionis gratiam

[1] Cap. 32, 10. seq. [2] Num. 19, 15.
[3] Ps. 140, 3.

ad verba otiosa defluimus, mox et sapor minuitur, et fervor exstinguitur, et intelligentia obscuratur, et mentis in Deum intentio dissipatur, et cor a bono, quod prius habuerat, evacuatur.

2. Secundum est in loquendo *circumspectum* esse, ut consideret, *quid* loquatur et *cui* et *coram quo, disponens sermones suos in iudicio* [1] discretionis, ne cui loquendo noceat, ne quem indebite offendat vel scandalizet, ne quid falsi admisceat, ne conscientiam postmodum remordeat et dixisse poeniteat; Ecclesiasticus [2]: *Cor stultorum in ore illorum,* et ideo, cum aperuerint os, effundunt totum, quod intus habent, per stultitiam; *os autem sapientium in corde ipsorum,* quia os non profert, nisi quod cor prius digne deliberaverit esse loquendum. *Qui custodit os suum custodit a periculo animam suam, qui autem inconsideratus est ad loquendum sentiet mala* [3]. Matthaeus: *De omni verbo otioso, quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicii.* Gregorius [4]: « Otiosum verbum est quod aut ratione iustae necessitatis, aut intentione piae utilitatis caret ». Si ergo culpa non caret sermo otiosus, qui non prodest, quid de pernicioso, qui etiam obest alicui?

3. Tertium est, ut *breviter* loquatur et sine necessitate vel utilitate non multiplicet verba. *Qui multis utitur verbis laedet animam suam* [5]; *in multiloquio* enim *peccatum non deerit.* Duo enim verba, quae

[1] Ps. 111, 5.
[2] Cap. 21, 29.
[3] Prov. 13, 3. Sequitur Matth. 12, 36.
[4] Regul. pastor. p. III. c. 14. et VII. Moral. c. 17. n. 58.
[5] Eccli. 20, 8; sequitur Prov. 10, 19.

sola nobis permissa sunt inter omnia, cito dicta sunt, id est, quod vel *necessarium* est tibi aut alteri, vel *utile* tibi aut alteri. *Necessitas* cito insinuata est sapienti; nam apud insipientem nulla verba sufficiunt. *Utilitas* etiam, si se per nimia verba effundit, onerosa erit et fastidiosa; Seneca [1]: « Non multis opus est verbis, sed paucis et efficacibus »; Proverbia: *Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, sic vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum;* Gregorius [2]: « Quae murum silentii non habet patet inimici iaculis civitas mentis ». Sic cautus et parcus sit homo in verbis, sicut avarus in nummis suis, quia verba, quibus meremur gloriam caeli, pretiosiora sunt omni thesauro; Proverbia [3]: *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis.* Avarus pecuniae et parcus profunde et in abdito recondit eam nec profert eam largiendo nisi pro urgenti necessitate vel utilitate sua, et cavet, ne vel obolum superflue effundat, supra quam necesse sit. Sic etiam Religiosus cordis sui thesaurum abscondat raro loquendo, et nisi pro necessaria causa vel utili os ad loquendum aperiat, et quod cum paucioribus verbis potest expedire, prout sufficit, ad hoc plura superflue non effundat.

4. Quadruplex autem bonum ei ex hoc proveniet: quia cavebit peccatum multiloquii vel vaniloquii; intellectus eius interius magis profundabitur et sublimabitur, sicut aqua conclusa, quae, dum non habeat

[1] Epist. 38. Deinde sequitur Prov. 25, 28.
[2] Locis citt., sed Moral. n. 59.
[3] Cap. 21, 20. et 14, 34.

exitum, per quem effluat, crescit in altum; item, quod loquitur apud homines magis habetur authenticum, cum sciant, eum cum maturitate loqui et non leviter effundere verba sua; item, singularem gloriam meretur in caelo.

Capitulum XVIII.

Morum disciplina in Religiosis triplici colore decoratur.

1. Morum disciplina in Religiosis triplici colore decoratur: si sint *maturi, humiles* et *benigni; maturi*, ut non sint leves currendo, nec proni ad risum, vel curiosi, vel verbosi, nec ioculatores. Maturitas et intus mentem componit et totum corpus exterius ab insolentia custodit; caput regit, ne leviter hinc inde circumferatur, oculos, ne evagentur, aures, ne curiose auscultent quae minus expediunt; linguam refrenat ab otiosis et infructuosis verbis, manus ab inutilibus occupationibus, pedes a vanis deambulationibus et indecentibus divaricationibus, et totum corpus ab inquieto motu cohibet, nisi secundum quod ratio exposcit. Unde beatus Bernardus [1], scribens de sancto Malachia episcopo, commendat eum, quod ita compositus fuerit in moribus, quod nec manum vel oculum vel aliquod membrum leviter movebat aliquando, nisi secundum quod ratio et causa dictabat, ut nihil in eo appareret, quod posset offendere intuentes, totum in eo disciplinatum

[1] Vita S. Malachiae, c. 19. n. 43.

fuit. — *Humilitas* morum deprimit cervicem, humile format responsum, gestus complanat, vestitum simplicem amat, sese inter novissimos locat, ostentationis notam declinat, singularitatem fugit, ad aliorum obsequia agilem facit, ad opprobria tacitum, ad honores oblatos verecundum, promptum ad discendum, difficilem ad indignandum. — *Benignitas* facit affabilem, compassivum afflictis, tractabilem et exorabilem et flexibilem ad consilia, communicativum sui et suorum, in bono hilarem et modeste iucundum, fidelem et socialem, nullum spernentem vel temere iudicantem, gratum beneficiis, omnibus gratiosum.

2. Humilitas temperat gravitatem, ne fastuosa et elata videatur; benignitas facit, ne austera et dedignabunda putetur; econtra maturitas temperat benignitatem, ne levis et carnaliter blandiens vel adulatorie applaudens aestimetur; temperat humilitatem, ne nimis abiecta vel affectata reputetur. Humilitas reddit imitabilem[1], benignitas amabilem, maturitas venerabilem.

Capitulum XIX.

De cordis compositione et mentis bonitate[2].

1. Exterioribus ordinatis in actione, locutione et moribus, ut ad veram et de caelo allatam quadraturae spiritualis normam serra disciplinae tan-

[1] Alii legunt *immutabilem*.

[2] Vide supra cap. 15. membra divisionis.

quam *vivi lapides* [1] in templo veri Salomonis locandi disponi valeamus, de *cordis compositione* et *mentis bonitate* aliqua proponamus, quia, teste Salomone [2], *omni custodia servandum est cor,* sicut ex quo vita spiritualis quasi a fonte procedit.

2. *Sanitas cordis* in tribus consistit: in *voluntatis rectitudine,* in *affectionis sanctitate* et in *cogitationis stabili puritate.* — *Voluntas recta* est, quae *bonum* tantummodo vult et *propter bonum* et *plene* vult. Si enim aliquid vellet, quod malum esset et peccatum, non esset bona voluntas; Matthaeus [3]: *Non potest arbor bona fructus malos facere* etc. — Si bonum vellet, sed non *propter bonum,* ut bona opera facere pro laude humana, sicut hypocritae, vel alia non pura intentione; similiter bona non esset, cum non simpliciter bonum propter se vellet, sed propter aliud non bonum. Illud enim quisque magis vult, propter quod aliud vult [4], quam id, quod non propter se, sed propter aliud vult. In fine namque quiescit, sed per id, quod ad finem est, tantummodo transit et relinquit ipsum, obtento eo, quod voluit. — Si autem vult bonum et propter bonum, sed non sicut sufficit, licet pro parte recta sit, non tamen *plene,* ut qui viam Dei incedere vel docere vult, quamdiu nullam inde cogitur sustinere adversitatem, sicut hi, qui in tentationibus vel persecutionibus deficiunt, vel qui ita volunt opera bona agere, ut ta-

[1] Cfr. I. Petr. 2, 5. [2] Prov. 4, 23.

[3] Cap. 7, 18.

[4] Iuxta a Scholasticis tritum axioma Aristotelis, I. Poster. c. 2: Propter quod unumquodque [tale], et illud magis.

men ab aliis illicitis nolint abstinere, vel quocumque modo nolunt bonum inceptum ad finem debitum perducere, vel etiam plus, quam debeant et expediat, volunt bonis operibus insudare, ut qui indiscrete castigando se perimunt vel ad insaniam et destructionem sui pertrahunt semetipsos. Ad Romanos [1]: *Rationabile obsequium vestrum;* Ieremias: *Quia fecit plus, quam potuit, propterea perierunt, quia contrivi Moab quasi vas inutile.* Duplex est enim plenitudo: una *necessitatis,* altera *perfectionis; necessitatis* est illa, quae minus habere non potest ad salutem, ut observantia praeceptorum; *si vis ad vitam ingredi, serva mandata* [2]. Plenitudo *perfectionis* est impletio consiliorum; *si vis perfectus esse, vade et vende omnia, quae habes* etc., cum reliquis consiliis evangelicis. Ad haec non tenetur, nisi qui ea sponte voverit, ut Religiosi, quae tamen post votum fiunt necessaria ad salutem; Deuteronomium [3]: *Cum votum voveris Domino, non tardabis reddere, quia requiret Dominus Deus tuus, et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.*

3. Quod ante votum liberum fuit vovere vel non vovere, et facere et non facere sine peccato, illud post votum iam necessarium erit implere, et iam non tam est in consilio quam in praecepto, et sicut de praecepti transgressione reus est damnationis aeternae, ita et de voti praevaricatione; verbi gratia, sicut saecularis damnatur pro fornicatione vel homicidio vel simili, ita professus Regulam in Religione damna-

[1] Cap. 12, 1; sequitur Ier. 48, 36. 38.
[2] Matth. 19, 17. et dein 21. [3] Cap. 23, 21.

tur, si est proprietarius vel inobediens, vel facit aliquid, quod in Regula sua praeceptorie inhibetur. Iusta vero necessitas vel evidens maior utilitas admittit dispensationem, sed ab eo, qui potest in talibus dispensare. Dubia etiam interpretatio praecepti periculosa est, sicut pons semiputridus aquae praecipitis et profundae, de quo dubium est, an sub transeunte corruat, aut subsistat. Quare vult aliquis, qui maiora pro Christo decrevit subire certamina et omnia dereliquit in saeculo, se committere periculo pro modico motu propriae voluntatis vel pro parvo commodo in incerta opinione sua vel alterius? ut, si Deus approbet illam opinionem, evadat sine lucro meriti, si autem reprobet eam, damnetur, maxime cum tales opiniones quandoque periculosiores sint quam apertae transgressiones, quia, ubi scit se homo delinquere, inde facile corrigitur, ubi autem nescit, se peccare, et insuper credit licere, inde nec in morte pure conteritur, propter falsam spem, quod forte licuerit, vel minus in eo peccaverit, baculo arundineo et confracto innitens. — Voluntas bona et plena via regia et secura debet incedere, et relictis dubietatum diverticulis quasi suspectis latronum semitis, apertos et tritos iustorum calles ambulare, ne velut poenitens boni inchoati quaerat diverticula declinandi de via perfectionis, in qua voverat ambulare. Quid est enim, unde omnes in damnationem incidimus, nisi talis dubia interpretatio praecepti Dei de ligno vetito, ubi callidus serpens persuasit mulieri, non ita stricte et simpliciter intelligendum illud praeceptum, cuius observantia potius nociva foret,

ne fierent *sicut dii, scientes bonum et malum*[1], et cuius transgressio nequaquam, sicut Deus comminatus fuerat, mortem corporis et animae mereretur? Credidit igitur insipiens mulier falso interpreti et consensit suadenti, cui nequaquam consensisset, si consilium eius fallax et inutile credidisset.

4. Non tamen putandum, quod conditio Religiosorum deterior facta sit ex voluntaria altioris voti promissione, eo quod de strictiori ponte facilior et periculosior sit lapsus quam de latiori. Sed quanto difficilior via, tanto sequetur maior gloria, et quanto laboriosior pugna, tanto gloriosior triumphus. Talem autem timorem altioris perfectionis incutit Religioso aut pusillanimitas, aut formidolosa tentatio, aut inveteratus tepor, quo, primi fervoris oblitus *et primam caritatem relinquens*[2], horret altam viam, quam aggressus fuerat, stupens praecipitii profundum, et fastidit laborem pugnae, dum non videt praemium, nec, sicut debet, desiderat quod sequitur. Unde prius in probatione debuit deliberasse, si, *volens aedificare turrim* evangelicae perfectionis, *haberet sumtus* constantis fervoris *ad perficiendum,* ut ultima primis respondeant, *ne postea, cum posuerit fundamentum* altae professionis, *et non potuerit perficere,* sicut coeperat, ex voluntatis tepore, *omnes incipiant illudere ei,* tam homines quam daemones, *dicentes: Hic homo coepit aedificare et non potuit consummare*[3], sicut structura imperfecta et labefacta ostendit structoris defectum.

[1] Gen. 3, 4. seqq. [2] Apoc. 2, 4.
[3] Luc. 14, 28. seqq.

5. Ad evitandum ergo apostaticae praevaricationis opprobrium et perfectae sanitatis gratiam obtinendam et repromissae beatitudinis gloriam Religioso consequendam quaedam communia spiritualia exercitia ponenda videntur, in quibus qui fideliter perseveraverit cito sentiet, se in spiritualis vitae profectu crescere, quousque ad perfectam perveniat sanitatem virtutis.

Capitulum XX.

Septem exercitia ad proficiendum utilia, quorum primum est agilitas bene operandi.

1. Primum est, ut homo sit *impiger et agilis* ad incipiendum et faciendum bonum, quod vel ex alterius admonitione, vel ex divina inspiratione intelligit faciendum. Multum enim profectum negligimus tam meritorum quam praemiorum, eo quod taedet nos bonis studiis insistere ex horrore difficultatis; aut si voluntatem faciendi habemus, quod tunc de tempore in tempus differimus et procrastinamus, et interim irrecuperabiliter perdimus et tempus et meritum, quod lucrari poteramus; aut si facimus, ita desidiose et indevote facimus, quod nec Deo est valde gratum nec conscientiae nostrae consolatorium vel meritorium, immo corrosivum conscientiae, quod etiam inde puniri timemus, et ex insipiditate taedet nos laboris, et festinamus, inde cito absolvi, et taedet nos aliud simile inchoare. Exemplum de studio orationis vel obsequii alicuius

in coquina, infirmitorio, vel alterius boni operis, in quo nullum honorem vel temporale commodum vel propriae voluntatis solatium exspectamus. Et hoc est contra boni operis naturam, quod, si debito modo fit, semper laetificat conscientiam et accendit affectum ad aliud bonum faciendum, iuxta illud Ecclesiastici[1]: *Qui edunt me adhuc esurient.* Sic Deus iussit *terram producere herbam virentem et lignum pomiferum et habens unumquodque semen in semetipso generis sui*[2], id est bona opera tam minora quam maiora, quae, si virent, debito vigore peracta, habent semen sui generis in se, id est desiderium alterius boni operis, quod quasi germen pullulet ex priore. Si autem ex desidia elangueat, etiam semen ipsius infructuosum manebit; et ideo taedet nos aliud bonum incipere, quia ex iam facto parvum vel nullum concepimus devotionis affectum.

2. Omni ergo tempore servus Dei provideat, quid illa hora sit magis expediens, ut faciat; et quod faciendum viderit, penset, qualiter illud congrue et secundum virtutis regulam magis apte perficiat, quantum valet. Sic enim assuefaciendum est corpus et animus, ut ex usu boni operis nullo labore territus, paratus sit sicut servus fidelis et agilis statim imperanti Domino ad omnia rationabilia servitia obedire; sicut videmus in servis saecularibus, qui nec prae frigore vel labore vel inopia vel alia difficultate pigritantur dominis suis pro parva mercede per longa terrarum spatia etiam in periculo corporis obedire, gratum habentes, si pro gratiarum

[1] Cap. 24, 29. [2] Gen. 1, 12.

actione, cum redierint, non magnas alapas et vituperia a dominis receperint, nihil de commodis infirmariae vel domus hospitum cogitantes. Claustrales vero servi delicati sunt et elati; parum volunt laborare et bene procurari; et cum ipsi dominos suos debiliter honorent, ipsi volunt dominis suis in omnibus esse quasi aequales, voluntate propria pro lege utentes; *quae parabola est temporis instantis*[1] etc. *Qui delicate servum suum,* id est corpus suum, *nutrit ab infantia* novitiatus, *postea illum sentiet contumacem*[2], vel quia piger erit ad bona, vel ad peccata proclivior, maxime carnis. Ex consuetudine otii et commodi homo mollis et piger efficitur, ut nihil velit pati vel facere, nisi quod libet. Econtra fidelis Dei servus ita debet habilitare semetipsum et assuefacere sicut ioculator catulum suum, ut statim, cum iubetur, subsiliat a lecto ad orationes nocturnas et quasi ad nutum rationis sit promptus ad quaeque spiritualia exercitia, quae vel obedientia iusserit, vel caritas fraterna requirit, vel devotionis studio apta sint, vel cuiuslibet alterius virtutis.

Capitulum XXI.

Secundum est velocitas abstrahendi se a malis.

Secundum est, ut, sicut ad agenda bona agilis est, ita etiam sit *ad abstrahendum se velox a quibuslibet malis,* statim cum sentit, se aliquo eorum interius pulsari vel exterius occupari, scilicet ab otiosis verbis, a iocis, ab actionibus infructuosis, et

[1] Hebr. 9, 9. [1] Prov. 29, 21.

maxime a cogitationibus vanis et affectionibus vitiosis et carnalibus concupiscentiis; quae nec ad horam debemus in corde permittere morari, ne offendamus Deum et sanctos Angelos nobiscum praesentes et conscientiam sordidemus et poenam mereamur et bona, quae possemus cogitare et agere, interim negligamus. Sic Abraham, quinque Deo iubenti sacrificia offerens, *descendentes super ea volucres* ad lacerandum vel foedandum sollicite *abigebat*[1]. Et nos, ne aliquando in Dei conspectu appareamus vacui, quinque sacrificia ei offerentes: bonae voluntatis, bonae actionis, bonae locutionis, sacrae meditationis et piae affectionis, volucres malarum cogitationum et affectionum statim abigere debemus, ne ea, nobis dissimulantibus, aliquatenus maculent et Deo ingrata efficiant et nobis inefficacia ad meritum et spiritualem profectum. Nec solum carnales et turpes cogitationes statim debemus abigere, sed etiam vanas et amaras et gulosas et similium vitiorum simulacra in cordis nostri templo imaginando non pingamus. Theatra et tabernae solent saecularibus et ludicris fabulis depingi, templa autem sacris historiis et mysticis picturis decorari. Ex qualitate picturae consideratur qualitas domus et familiae in ea morantis. Aliquando *superbia* pingit sibi praelaturas et dominia et famulorum obsequia et quaecumque alia pomposa. *Vana gloria* pingit sibi quoslibet ornatus et unde posset laus hominum acquiri, aliquando etiam sanctitates et miracula et prophetias et magnas devotiones et aedificatorias praedicatio-

[1] Cfr. Gen. 15, 9. seqq.

nes et multa similia, ex quibus admiratio oriatur hominibus, et sibi latens laudatio et reverentia exhibeatur. Sic *invidia* fraudes et detractiones, *ira* rixas et contentiones, et *zelus* bella et convicia movet et pugnat cum absentibus et lassatur a nullo fatigatus. Sic *avaritia* pecunias et diversa aedificat et destruit et acquirit; *curiositas* quaeque pulcra et curiosa depingit; *gula* mensas amplas et varios ciborum et potuum apparatus; *luxuria* etiam quae sibi congruunt phantastice depingit. Haec sunt idola, quae Dominus Ezechieli [1] intra parietem templi depicta ostendit, quae etiam *abominationes appellavit.* Haec de templo cordis nostri sollicite detergamus, ne fiamus Deo abominabiles, sicut et illa sunt; *usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae* [2]*?* — Qui ergo bonum hospitem Christum non vult effugare de hospitio cordis sui, inimicos eius, id est vitia, secum non hospitetur. *Quae enim conventio Christi ad Belial? Et quis consensus templo Dei cum huiusmodi idolis* [3]*?* Si citius eiicis hostem de urbe tua, securus es; si tarde obstas ei, invalescet contra te et capiet urbem et te occidet. Sic et de cogitationibus malis.

Capitulum XXII.

Tertium est paci cordis studere.

Tertium est, ut semper *cor pacificum* cum omnibus habere studeamus; quod consistit in duobus:

[1] Cap. 8, 6. 9.
[2] Ier. 4, 14.
[3] II. Cor. 6, 15. seq.

ut nulli malum facere vel cupere studeamus, et si quis nos in aliquo offenderit, patientiae scuto excipiamus. In medio proelii versamur, et difficile est, quin saepe iacula super nos mittantur tam verborum acutorum quam factorum nobis molestorum et a superioribus nostris increpationum et imperiorum durorum et aliorum quorumlibet adversorum undecumque emergentium; et si clypeum patientiae non opponimus, saepe letaliter poterimus vulnerari et per impatientiam et nimiam perturbationem vitam amittere spiritualem. Quem clypeum, ut impenetrabilior sit inimici iaculis, munire debemus sanctorum Martyrum et aliorum bonorum exemplis quasi pellibus animalium mortuorum; Iacobus [1]: *Exemplum accipite, fratres, exitus mali et longanimitatis, laboris et patientiae, Prophetas* etc. *Ecce, beatificamus eos, qui sustinuerunt. Sufferentiam Iob audistis et finem Domini vidistis.* Semper ergo muniti incedamus contra iacula verborum et ictus factorum adversorum, ut pacem, quam exterius non possumus in hac vita sperare durabilem, saltem intus per patientiam conservemus; Lucas [2]: *In patientia vestra possidebitis animas vestras.*

Capitulum XXIII.

Quartum est parcitas utendi rebus mundanis.

Quartum est, ut, *quanto parcius potest, utatur, habeat et cupiat quae sunt mundi.* Aliena a nobis

[1] Cap. 5, 10. seq. [2] Cap. 21, 19.

sunt omnia mundana, quia nec naturae nostrae sunt nec a nobis facta nec diu nobiscum mansura, nec salus nostra in ipsis consistit; et ideo habemus ea quasi a mundo mutuata pro quotidiana, immo continua et gravi usura sollicitudinum et laborum. Quantam putas principes et potentes et divites huius saeculi usuram omni tempore exsolvere pro mutuato suo anxietatis, occupationis et afflictionis; quomodo ambiant aliena, quomodo augeant vel custodiant sua, quae timent perdere per amicos et inimicos, per fratres et uxores et filios? A potentiore timent violentiam, ab inferiori furtum, ab aequali fraudem. Nulli ad plenum confidit avarus, omnes suspectos habet; nec tamen potest eorum carere consortio, et ideo nullum potest vere diligere, cum a nullo se vere diligi suspicetur (timor enim suspiciosus non est in perfecta dilectione); timet de rebus, timet de honore, timet de corpore propter substantiam, et tot timoribus plenus non potest utiliter timere de anima, de qua tamen maximum periculum adhuc restat. Sicut enim principes a sculletis[1] suis exigunt quotidiana servitia et munera ratione officii sui, et tandem cruciant eos in carcere et omnino despoliant; sic et mundus post multas exactiones usurarum ratione substantiae et honorum, quos officialibus suis divitibus mutuavit, tandem omnino evacuatos mittet eos in carcerem infernalem. *Unde bella et lites*[2] in saeculo, nisi quod mutuo inter nos et certatim cupimus praeripere alter alteri quod uterque non potest in-

[1] Ita habet sola ed. 2, alii *subiectis*. Sculteti, i. e. officiales; vide Du Cange, Glossarium etc. [2] Cfr. Iac. 4, 1.

tegre possidere? In spiritualibus divitiis nullus ex alterius abundantia patitur detrimentum, cum alius nihil sit minus sapiens vel virtuosus, eo quod eis alter abundet. Sed secus est de saecularibus divitiis et honoribus, quia tot necesse est habere partitiones, quot sunt participantes, et ideo alter alteri invidet habenti, quod ipse non potest habere. Haec fuit occasio, quare Lot recessit ab Abraham et Esau a Iacob, quia multa habebant pecora, et *non poterat eos capere terra,* ut *simul,* id est concorditer, *habitarent, rixantibus inter se pastoribus gregum* [1]; quia multiplicatis pecorinis desideriis, scilicet mundanis, fit rixa inter voluntates, quae volunt pascere sua desideria in pratis huius saeculi, et cum omnibus non sufficiat pro libitu, dividitur frater a fratre per invidiae dissidium; quae pecora, si pauca forent, modico contenta essent; Zacharias [2]: *Pasce pecora occisionis, quae qui possederant, occidebant,* quod etiam sic potest intelligi, id est, pecora occidebant eos, qui se possidebant. Augustinus [3]: « Rixentur immites et dimicent pro terrenis; *beati* autem *mites, quoniam* ipsi *possidebunt terram* [4] viventium, de qua pelli non possunt ». *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus;* et quidquid penuriae patimur, loco illius Deum in corde ponamus, qui *omnia implet* [5]; et: *Beati pauperes spi-*

[1] Gen. 13, 5. seqq. et 36, 6. seq.
[2] Cap. 11, 4. seq.
[3] De Serm. Domini in monte, lib. I. c. 2. n. 4.
[4] Matth. 5, 4; sequitur I. Tim. 6, 8.
[5] Cfr. Eph. 4, 10; deinde sequitur Matth. 5, 3.

ritu, id est voluntate, amore spiritualis profectus, *quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Quanto enim se hic angustant in terra nihil cupiendo, tanto in caelo dilatabuntur, et e converso.

CAPITULUM XXIV.

Quintum est se ipsum humiliare et deprimere.

Quintum est, ut se semper et intus apud se et extra coram hominibus *in omnibus humiliet* et deprimat in sua aestimatione intrinsecus, in verbis, in gestibus, in vestibus, et in omni facto suo novissimum locum eligat, sicut fuerit opportunum. Ad humiliandum autem se in oculis suis consideret, qualis sit, quam vilia et foetida sint omnia, quae *corporis* sunt, unde venerit, quid erit, quid intus sit, quam leviter emarcescunt, etiam si qua pulcra in homine apparent; quanta est deceptio in *honoribus saecularibus,* quia non honorant etiam divites qui haec videntur facere, sed sua lucra sequuntur, sicut canes et aves cadaver, quod, cum abrosum fuerit et nudatum, quod nil plus in eo rodendum inveniunt, relinquunt et aliud requirunt. Item in *anima,* quanta sint ibi vitia et peccata, quanta impuritas et simulatio in bonis, quae facimus, et desidia et tepor; quanta omittimus et negligimus utilia; quanta inopia virtutum, quanta caecitas intelligentiae, lubricitas memoriae, inordinatio affectuum; quod mala nostra *pure mala* sunt et *nostra totaliter* sunt; quod bona nostra nobis tantum mutuata sunt cum usura repetenda, et im-

perfecta et impura sunt ex nobis; et multa alia dant nobis materiam humiliationis. Verum enim est, nos esse viles et inopes, et quantum ex hac aestimatione deviamus, tantum erramus a veritate.

Capitulum XXV.

Sextum est esse moribus maturum et seriosum.

Sextum est, ut sit *maturus et seriosus* cum quadam moeroris dulcedine, non cum taedii amaritudine vel rancoris. Morum levitas potest aliquando inesse bono ad horam, sed devoto nunquam, dum est devotus, sicut exemplum habemus in viris perfectis, quos leves in moribus et ad risum vel ad iocum pronos rarissime videmus. Unde cum tam utile sit homini esse in luctu, ideo *beatos* dicit Dominus[1] hic *lugentes* et tot causas luctus eis dedit et ostendit pro *se ipsis,* pro *proximis* et pro *Domino:* pro *se ipsis,* quia peccatores sunt, Deum offenderunt et quotidie offendunt, inopes sunt virtutum, tarde proficiunt, expositi mille periculis, et adhuc dubii, an damnentur, multis miseriis involuti, alieni a Deo, exclusi a regno, proni ad malum, multis suppliciis obnoxii mortis, purgatorii, inferni. Pro *proximis,* compatiendo pauperibus, afflictis, periclitantibus, peccantibus, damnandis, tentatis, subversis, expositis similibus malis, quibus et nos ipsi. Pro *Deo,* compatiendo eius passioni et iniuriis a perfidis et peccatoribus ei quotidie illatis et subversione iu-

[1] Cfr. Matth. 5, 5.

stitiae et animarum perditione et fidei conculcatione et ingratitudine pro omnibus beneficiis, quae omnibus largitur, pro scandalis, quibus inhonoratur a famulis suis, et multis aliis. — *Serium*[1] *bonum* intus amorem ad proximum habet, exterius planam benignitatem; *malum* autem *serium* amarum est, fastidiens bonum, indignabundum, suspiciosum, rancorosum, sine ratione turbulentum et aliis onerosum. Dissolutio est devotioni sicut aqua igni, et qui ducit in consuetudinem vix dissuescet, maxime ioculari.

Capitulum XXVI.

Septimum est mentem semper ad Deum habere suspensam.

Septimum est mentem semper *ad Deum habere suspensam* orando, cogitando vel recordando Dei, meditando, legendo, attendendo ad bona, contemplando. Unde quandocumque Dei servus vel ad modicum Dei non meminit, contremiscit et dolet, quasi graviter offenderit, tanti amici intuitu defraudatus, qui nostri nunquam obliviscitur. Cum summa beatitudo in gloria constet in iugi visione Dei, huius beatitudinis imitatio quaedam est iugis memoria Dei. Ista est meritum, sed illa praemium. Quamdiu eum videre non possumus praesentes, saltem memoremur eius absentes; tanto quisque laetius et plenius eum videbit in patria, quanto frequentius et devotius eius meminerit in hoc exsilio; Psalmus[2]: *Providebam*

[1] Vat. et ed. 1 male legunt *servus bonus*.

[2] Ps. 15, 8.

Dominum in conspectu meo semper etc. Nec tantum in otio, sed et in negotiis et in occupationibus eius memores esse debemus imitatione sanctorum Angelorum, qui, *missi in ministerium nostrum* [1], sic exteriora disponunt, ut tamen « ab intimis nunquam recedant ». Quanto caelum amplius est quam terra, tanto spiritualis meditatio vel contemplatio latiores habet materias et vias quam cogitatio terrenorum. Quales autem sint istae viae vel materiae, et quales profectus vel processus meditandi et intuendi spiritualia, non est huius temporis vel materiae, sed istud pertinet ad septimum spiritualis vitae processum, qui in sapientia versatur.

De sexto processu, qui in virtutibus puris consistit.

Capitulum XXVII.

De virtute, de bono et malo, de affectionibus.

1. Nunc de sexto, qui in virtutibus puris [2] constat, aliqua simplicibus convenientia et novis in Religione competentia proponamus, alta et subtilia magis exercitatis in huiusmodi reservantes. Quanto enim quisque altius profecerit et in anteriora se extendere studuerit, tanto altiora et perfectiora intelliget tam de his, quae iam attigit, quam de illis, quae nondum actualiter apprehendit; sicut qui montem ascen-

[1] Hebr. 1, 14. — Gregor., II. Homil. in Evang. homil. 34. n. 12.

[2] Quid sint *purae virtutes*, magis declaratur infra c. 28. n. 4. et c. 29.

dit, quo altius scandit, eo altius videt, quantum adhuc distet a cacumine summitatis, et quod in imo positus aestimaverat esse montis verticem, sublimatus videt vix montis esse pedem; sic et de perfectione nemo proprie nisi perfectus vel perfectioni proximus novit loqui.

2. *Virtus* est ordinatus secundum veritatis iudicium mentis affectus. Sed iudicium veritatis circa quatuor generaliter versatur: circa bonum et malum, et magis bonum et magis malum. — *Bonum* aliud est corporale vel temporale, aliud spirituale et perpetuum; sed spirituale et perpetuum sine dubio melius est quam corporale et temporale. — *Malum* autem aliud est *culpae,* aliud *poenae: culpa* alia venialis, alia mortalis; *poena* alia transitoria, alia sempiterna. Malum ergo culpae peius est, quod meretur malum poenae, quia, si culpa non esset, nec poena esset. Poena vero transitoria minor est quam sempiterna. — Et quia lex veritatis scripta est in corde hominis [1] per iudicium rationis, datae sunt ei etiam in adiutorium *affectiones* ad fugam mali et apprehensionem boni, quia in his duobus omnis beatitudo consistit: in elongatione omnis mali et in fruitione omnis boni.

Capitulum XXVIII.

Septem sunt affectiones mentis communiter.

1. Septem autem sunt *affectiones mentis* communiter: *spes* et *timor, gaudium* et *moeror, amor*

[1] Cfr. Rom. 2, 15.

et *odium* et *pudor*. Harum quatuor contra malum, tres autem ad bonum ordinantur. Nam timor, moeror, odium et pudor contra malum sunt; spes, gaudium et amor ad bonum se habent. Nam bonum non est *timendum,* sed optandum et sperandum, nec pro bono est *dolendum,* sed gaudendum, nisi forte privatio boni timeatur vel doleatur, quae non est bonum, sed proprie malum. Nam malum est privatio boni vel corruptio. Item, bonum non est *odiendum,* sed amandum, nec de bono *pudendum* est, sed gloriandum. Gloriatio ideo non dicitur affectio per se, quia sub gaudio comprehenditur et amore. Cum ergo istae affectiones ordinatae sunt ad quod debent et secundum quod debent iuxta rationis et veritatis iudicium; tunc homo est virtuosus, cum sola timenda *timet,* et magis timenda, id est magis mala, plus timet, et dolenda *dolet* et odienda *odit* et pudenda *erubescit* secundum plus et minus, sicut et ipsa dolenda et odienda et pudenda plus vel minus sunt mala; item, cum sola speranda *sperat* et sicut debet, et amanda *amat* et de gaudendis *gaudet,* secundum quod magis vel minus sunt bona.

2. Summum autem bonum, quod est Deus, summe *amandum* est et ante omnia *sperandum* et super omnia in ipso *gaudendum,* et omnia, quae ab ipso retrahunt, summe *fugienda* et exsecranda, quae sunt praecipue vitia et peccata; quia haec vere et proprie mala sunt et omnibus mala et nulli bona et ad nihilum bona, cui insunt; licet quandoque bonis cooperentur in bonum mala aliena vel etiam propria quaedam post conversionem, ut ex eis magis

humilientur et amplius inardescant in amorem Dei, qui eos in talibus vitiis toleravit et a talibus liberavit. Sanctis etiam in gloria augebit laetitiam damnatio reproborum, quod gaudent, se ab his salvatos, quae poterant sicut et illi, nisi Deus eos liberasset, incidisse.

3. Multae sunt aliae virtutum artificiales divisiones [1], secundum quod aliae dicuntur *theologicae,* ut fides, spes, caritas; aliae *cardinales,* ut prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia; item, aliae *politicae,* aliae *purgatoriae,* aliae *animi purgati,* aliae *exemplares,* quas, sicut rudis rudibus loquens, praetereo; solum illum ordinem sequar, quo virtutes principalibus septem vitiis opponuntur, cum virtus secundum hunc sensum non aliud sit quam vitiorum carentia, et quanto quisque ab omni vitio purior fuerit, tanto virtuosior est et perfectior.

4. Sicut nucleus in testa vel cortice, sic est virtus *interior* ceteris observantiis in Religione. Omnia enim, quae in observantia Religionis apparent, inventa et statuta sunt propter obtinendas et conservandas virtutes. Cetera sine virtute sunt sicut testa carens nucleo. Et sicut in tabernaculo foederis plura erant velaminum genera inter se protegentia vel decorantia Sanctuarium, scilicet pelles hyacinthinae, pelles arietum rubricatae, saga cilicina, cortinae et tabulae parietum, praeter alia [2]; ita et in Religione plura sunt virtutis tegumenta vel ad decorem vel ad custodiam virtutis ordinata, in quibus non *pura*

[1] Cfr. Bonav., Collationes in Hexaëm. collat. 6. pars II.
[2] Cfr. Exod. 26, 1. seqq.

virtus consistit, sed quaedam virtutis umbra et latentis intrinsecus demonstratio figuralis. Unde qui istis exterioribus contentus interiora postponit, sic est quasi qui corticem vel testam vacuam sine nucleo habet.

Capitulum XXIX.

Sex virtutis tegumenta ad decorem et custodiam virtutis ordinata sunt.

1. Primum est *habitus exterior* in vestibus et tonsura, quae si per se Religiosum facerent, etiam simiae vel moriones Religiosi forent, quibus talis habitus quandoque ioculatorie formatur. Sed haec sunt tantum signa interiorum, sicut circulus ad tabernam potum venalem designat, et vexillum super ecclesiam denuntiat dedicationem. Unde si signa falsa fuerint, decipiuntur homines, putantes invenire significata; ita de ficto Religioso, qui exterius in habitu praetendit quod non habet in moribus et in vita.

2. Secundum sunt *exteriores caerimoniales observantiae,* ut inclinationes, geniculationes in horis, pulsationes et omnes gesticulationes, quibus claustrales utuntur in divino Officio vel in aliis, de quibus saepe minus virtuosi maiorem vim faciunt quam aliqui perfecti et magis devoti.

Tertium sunt *mores exteriores compositi* et exteriorum morum disciplina in loquendo, in gradiendo, in totius corporis gestu, qua etiam curiales saeculares sunt commendabiles, et saecularis virtus ap-

pellatur, sed Religiosis magis competit, licet humiliori et planiori modo.

Quartum sunt *opera poenitentiae,* ut ieiunia, vigiliae, flagella et aliae corporales exercitationes et castigationes, quae, licet propinquent magis virtuti quam praecedentia, tamen non sunt *purae* virtutes, quia ea hypocritae possunt habere, et in mortali peccato positi, saepe in talibus exercent se ipsos.

3. Quintum est *studium familiare* ad expugnanda vel mortificanda vitia et virtutes usitandas: ut semetipsum humiliare, irae motus reprimere, luxuriam domare, et ceteris vitiis impugnantibus resistere et operibus caritatis et obedientiae et aliarum virtutum insistere. Quamvis enim omnia bona opera sint virtutis exercitia, quia nec bonum opus esset, quod nullam virtutem respiceret; tamen aliud est, aliquod bonum opus exercere simpliciter propter Deum et intentione merendi veniam et gloriam, et aliud est id ipsum exercere non tantum causa merendi praedicta, sed etiam per hoc obtinendi virtutem sibi cohaerentem et usitandi eam per operis exercitium et vitium contrarium expugnandi; et hoc est multo utilius quam illud prius; verbi gratia, alius orat simpliciter, ut per hoc impetret peccatorum suorum veniam vel vitam aeternam, alius etiam praeter istam intentionem ad hoc orat, ut assuefaciat se ipsum in orationis studio et per hoc consequatur gratiam devotionis et gustum divinae dulcedinis et gratiam divinae familiaritatis assequatur et notitiam Dei clarius per mentis illuminationem consequatur. Et licet actio prioris bona sit et meritoria veniae et

gratiae et gloriae, tamen intentio secundi cooperatur, ut et celerius et plenius hoc, quod expressius desiderat, assequatur. Unde multum valet ad perfectionem sanctitatis scire intentionem dirigere ad eam quaerendam et studium suum ad hoc ordinare in tantum, ut aliquis faciliori labore quoad corporale exercitium maiores mentales virtutes obtineat, qui scit prudenter disponere gressus suos, quam alius fortiori labore. Exemplum de quolibet perito artifice, qui levius, citius et melius operatur opus quodcumque quam alter imperitus cum maiori labore.

4. Sextum est ipse *nucleus affectualis virtutis*, quae est perfectio vitae activae et ingressus ordinatus contemplativae; sine illa frustra speratur puritas contemplationis vel stabilitas, sicut aqua fontis non erit pura, quamdiu fundus non est ab iniectis sordibus emundatus. Sicut autem ex nucleo pinguedo olei exprimitur, ita ex affectu virtutis sapor devotionis procedit, maxime divini amoris et desiderii caelestis et gaudii spiritualis, quae nobilior et efficacior est quam compunctio timoris vel moeroris.

5. Hi *sunt sex dies, in quibus operari oportet*[1] opus salutis et cibos vitae quaerere, *ne ieiuni deficiamus in via* hac, qua ambulamus, ita ut *sexto die duplices cibos colligamus*, scilicet bonae actionis et piae affectionis; ut in septimo, id est in sabbato toti sani facti a vitiorum languoribus in *requie opulenta*[2] vacare possimus divinae contemplationi et videre, *quoniam ipse est Dominus*, et *gustare*, quam

[1] Luc. 13, 14. Sequitur Marc. 8, 3. et Exod. 16, 26.
[2] Isai. 32, 18; deinde Ps. 45, 11. et 144, 9.

suavis est universis. Qui sexta die duplices non colligit cibos septima inanis remanebit, nihil reperiens de dulcedine contemplationis, quia qui sextum statum, qui est in virtutum affectualium sanitate, nondum attigerit, septimi status dulcedine, qui est in sapientiae gustu et intelligentiae lumine, non fruetur. Inde est, quod Iacob [1] prius de Lia sex filios genuit, et post haec Rachel peperit ei filium Ioseph, decorum aspectu, quo nato, coepit Iacob petere dimitti reverti in patriam suam, quia prius in activa vita debet homo perfectus esse in sex praedictis profectuum statibus, et tunc, gustato fructu vitae contemplativae, *cupiet dissolvi et esse cum Christo* [2] in patria caelesti, cuius iam primitias in sapore supernae dulcedinis praelibavit.

Capitulum XXX.

Quomodo virtutes opponunt se septem capitalibus vitiis.

1. Sed quia proficientibus haec formula scribitur, ut sciant, quantum in singulis virtutibus profecerint, vel quantum a perfectione earum adhuc distent; quamlibet ipsarum in tres gradus longe inter se differentes describendo distinguamus, multos medios profectuum passus festinando transilientes propter fastidium devitandum.

2. Ordo septem capitalium vitiorum hic fuit: primum superbia, *initium omnis peccati* [3], secun-

[1] Gen. 30, 1. seqq. [2] Phil. 1, 23.
[3] Eccli. 10, 14.

dum invidia, deinde ira, accidia, avaritia, gula, luxuria. Huic per contrarium opponitur ordo virtutum, scilicet humilitas contra superbiam, dilectio proximi contra invidiam, mititas contra iram, caritas Dei contra accidiam, contemptus divitiarum contra avaritiam, sobrietas contra gulam, castitas contra luxuriam. Sed quia, teste beato Gregorio [1], « sicut multi arboris rami ex una radice prodeunt, ita ex caritate Dei ceterae virtutes oriuntur », ideo de ipsa tanquam de omnium matre et nutrice primo dicamus et postea de filiabus. Ante ipsam enim nulla virtus meritoria est. Ipsa enim omnes informat, ut sint virtutes, et vigorem tribuit eis, ut sint magis vel minus meritoriae et Deo acceptae, secundum quod de ipsius nutrimento minus vel amplius acceperunt; sicut ramus arboris a radice nascitur et ex succo ab ea procedente nutritur, ut maior vel magis fructifer efficiatur.

3. *Initia* autem singularum virtutum ad incipientes pertinent, sine quibus non possent esse salvi et Deo placere ad salutem. — *Profectus* ad Religiosos magis congrue pertinent, qui meliores esse studere debent quam popularis communitas vel laici saeculares, qui tamen sunt de numero salvandorum. Quid prodest altiora profiteri et exterius in habitu perfectiora praetendere, si in studio virtutum et exercitio operis non distamus ab infimis, qui in spe sunt salvationis? Immo maior est confusio et species fallaciae magna promittere et exigua persolvere, et supplicio potius quam praemio dignum. — *Perfectio*

[1] Lib. II. Homil. in Evang. homil. 27. n. 1.

autem ad perfectos pertinet, qui, transcenso difficultatis obstaculo, in quo proficere volentes laborant quasi in montis ascensu, iam in ipso culmine, Christo duce, constituti, transfigurationis eius gloriam desiderant speculari [1]. Nemo tamen in hac vita vel perfecte alicuius virtutis apicem valet apprehendere, vel stabiliter in summo gradu semper manere, sed pro modo viae perfectus quis dicitur respectu inferiorum.

Capitulum XXXI.

De caritate et eius distinctione.

1. *Caritas* est ordinata et magna voluntas serviendi Deo, placendi Deo, fruendi Deo. Caritas, dilectio Dei et amor idem sunt; tamen beatus Bernardus [2] distinguit ea, dicens: « Magna ad Deum voluntas amor est, sed cum lactatur a gratia, est dilectio, cum vero fruitur, cum adhaeret Deo, caritas est ».

2. Diligere Deum super omnia debemus propter tria: quia *bonus est in se,* nec tantummodo bonus, sed etiam ipsa bonitas est, quo nihil melius cogitari vel esse potest et quo omne, quod aliquo modo bonum est, bonum est. Si enim omne, quod bonum est, diligendum est in quantum bonum, ille, qui summe bonus est et infinitum bonum est, summe, et si possibile esset, in infinitum diligendus est iuxta meritum dignitatis eius.

[1] Cfr. Matth. 17, 2. et II. Petr. 1, 16.
[2] Ad Fratres de Monte Dei, lib. II. c. 2. n. 10.

Item, quia ipse *prior dilexit nos* [1] et plus diligit nos quam nos ipsi nos. Ille enim, qui infinitus est, et cui non est aliud esse quam amare, quia ipse *Deus caritas est,* diligit nos pauperes et viles et miseros et dilexit ab aeterno nondum existentes, nondum eum diligentes, immo et nescientes et resistentes et offendentes ipsum; et ideo iustum est, nos eum vicissim diligere ex omni, quod sumus et scimus et possumus, ut saltem cum exigua mensura nostrae possibilitatis fideliter remetiamur ei diligendo, cuius *magnitudinis non est finis* [2].

Tertio, propter *dilectionis eius multiplicem effectum,* qui cognoscitur in beneficiis eius, quia non sufficit ei diligere solo affectu, nisi etiam nobis ostendat in effectu. Gregorius [3]: « Probatio namque dilectionis exhibitio est operis ». De quibus beneficiis modo non prosequor causa prolixitatis, alterius temporis opportunitatem ad hoc exspectans.

3. Dilectio nostra in tribus consistit: in *voluntate,* in *opere,* in *affectu. Voluntas* informata a ratione consentit eius consilio, ut velit bonum, et ne otiosa sit voluntas, progreditur in actum *boni operis,* omnem familiam suo imperio subiectam in adiutorium invocans, scilicet membrorum corporis et sensuum et cogitationum, sive ad promovendum bonum, sive ad removendum malum. Cumque hoc fideliter fecerit, quasi pro remuneratione vel relevatione laboris ex usu exercitii suscitatur etiam ei *affectus* in solatium a gratia demulcente sua dulcedine af-

[1] I. Epist. Ioan. 4, 10. 8. [2] Ps. 144, 3.
[3] Lib. II. Homil. in Evang. homil. 30. n. 1.

fectum, ut iam non tantum ex instinctu rationis velit bonum et cum conatu laboris illud agat, sed etiam ex desiderio optet et ex affectu amplectatur et diligat et contrarium illi odiat et horreat et fugiat, id est malum. Et haec est vera sanitas voluntatis, cum non tantum ex instinctu rationis cogit se ad volendum bonum et faciendum, vel nolendum et vitandum malum, sed etiam ex affectu et desiderio mentis amplectitur bonum et odit malum. Et haec est virtus et mens bona, de qua philosophi multa dixerunt; sed utinam vere cognovissent eam!

4. *Voluntas* quandoque *sine opere* sufficit ad meritum et debitum, ubi facultas vel opportunitas operis non subest; verbi gratia, pauper libenter subveniret pauperi, sed non habet *unde;* dives etiam quandoque libenter id faceret, sed non habet *cui;* utriusque ergo tunc voluntas pro facto reputatur. Si autem facultas operis et opportunitas subesset, et non sequeretur effectus operis; tunc non sufficeret sola voluntas, quia nec voluntas esset, cum posset quod expedit perficere et nollet. Quantum enim vis, tantum facis quod expedit, cum potes, sed si non facis, non vis.

Capitulum XXXII.

Omnes virtutes, licet inter se differant, quadam ratione una sunt.

1. Licet etiam multae virtutes esse videantur et inter se differentes, ut humilitas alia est quam castitas, et patientia alia quam misericordia, et sic

de aliis; tamen quadam consideratione omnes unum sunt, et ita quaelibet non tantum cohaeret, sed etiam inest alteri, ut qui unam habeat vere omnes habere dicatur in habitu, etsi non actu. Quod ostendens Apostolus[1] ait: *Caritas patiens est, benigna est, non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt* etc. Sicut enim Deus est unum simplex et perfectissimum bonum, in quo est omne bonum perfecte, et cui nullum bonum deest; ita caritas est una virtus in se omnem habens virtutem, sed propter diversos effectus eius ex diversis extrinsecis occasionibus vel causis illatis, quibus se vel contra malum opponit, vel ad bonum extendit, diversa officia vel nomina sortitur. Virtus enim, sicut definit Augustinus[2], « est amor ordinatus », videlicet, ut amet solum quod debet et sicut debet et quantum debet. Quantum vero amas aliquid, tantum odis et fugis eius contrarium, ubi potes. Caritas igitur, cum se extendit ad diligendum Deum, *dilectio Dei* dicitur; cum ad proximum, dicitur *dilectio proximi;* cum eius miseriae compatitur, *misericordia* appellatur; cum eius bono congaudet, *congratulatio* vocatur; cum aequanimiter adversa tolerat, *patientia* dicitur; cum benefacit se odientibus, *benignitas* nuncupatur; cum non extollitur inaniter supra se, *humilitas* est; cum obtemperat superioribus, ut iustum est, *obedientia* est; cum exsecratur turpia, *castitas* est; cum resecat superflua corporalis necessitatis, *sobrietas* est; cum divitias

[1] I. Cor. 13, 4. seqq.
[2] De Civit. Dei, lib. XV. c. 22.

abiicit, *paupertas spiritus* est; cum ad pauperes eas liberaliter effundit, *largitas* est; cum taedio exspectationis promissorum non frangitur, *longanimitas* est; cum inter bonum et melius et inter malum et peius discernit, *prudentia* est; cum ius suum cuique tribuit, *iustitia* est; cum delectationibus non emollitur, *temperantia* est; cum duris non terretur, *fortitudo* est; cum credit credenda, *fides* est; cum sperat speranda, *spes* est; unde Spiritus sanctus et *unicus et multiplex* dicitùr, Sapientiae septimo [1], quia, cum in se unus sit, diversa dona tribuit secundum diversos donorum effectus, sicut aliqua nobilis et efficax medicina diversos curationum effectus operatur, vel virtutem confert varia operandi, ut uni acuat visum, alteri clarificet vocem, alii auditum reseret, alii gustum reparet, alii aliud et aliud operetur.

Capitulum XXXIII.

Caritas, sicut et aliae virtutes, tribus gradibus distinguitur.

1. Secundum quod caritas opponit se septem capitalibus vitiis, septem virtutes format, ut praedictum est [2]; de quibus nunc dicendum est, et quibus profectuum gradibus distinguantur. Unaquaeque enim virtus, teste beato Gregorio [3], habet initium suum et profectum et perfectionem; Marci quarto [4]: *Terra profert germen suum, primum herbam, deinde spi-*

[1] Vers. 22. [2] Cfr. supra cap. 30.
[3] Lib. II. Homil. in Ezech. homil. 3. (alias 15.) n. 4.
[4] Vers. 28.

cam, deinde plenum frumentum in spica. Herba est initium virtutis, *spica* profectus, *frumentum* plena perfectio.

2. *Caritas Dei,* mater et nutrix omnium virtutum, tres habet gradus: infimum, medium et summum; sic et aliae virtutes per singulas; nec inconveniens distinctio. Si enim caelestes hierarchiae, docente beato Dionysio [1], singulae in ternas differentias distinguuntur; cur non etiam spirituales virtutum hierarchiae eundem ordinem in terris imitentur, praesertim cum caelestis pulcritudinis exemplar ad hoc nobis caelitus delatum sit, ut pro viribus studeamus Domino in nobis sanctuarium facere, ut *in medio nostri habitare* [2] dignetur, *secundum exemplar in monte* caelesti nobis *demonstratum?* Utrum autem qui in primo gradu quasi in infima virtutum hierarchia hic stant, ad infimam in caelo hierarchiam pertineant, et qui in media ad mediam in caelo, et qui in summa ad summam in caelo hierarchiam pertineant; cum illuc, Domino perducente, venerimus, agnoscemus. Laboremus tantum hic fideliter *de virtute in virtutem eundo* [3] proficere, certi, quod nequaquam inferior erit retributio gloriae proportionata meritorum mensurae; Lucae sexto [4]: *Mensuram bonam et confertam* etc. *Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Eiusdem mensurae hydria implebitur tibi vino gloriae in nuptiis

[1] De Caelesti Hierarchia, c. 6. et 10.
[2] Exod. 25, 8; sequitur Hebr. 8, 5.
[3] Ps. 83, 8.
[4] Vers. 38; pro sequentibus cfr. Ioan. 2, 6. seqq.

caelestibus, cuius tu hic implere studueris aqua iustitiae praesentis, quae in comparatione caelestis gloriae est sicut aqua ad vinum optimum in valore. Mille millium metretae aquae fluminis vel marium non valerent unam electi vini quoad pretium utriusque.

3. Caritatis Dei primus gradus est sic diligere concessa et eis uti, ut tamen illicita devitet et amori Dei nullius rei amorem praeponat, sicut illi, qui sic ea, quae mundi sunt, diligunt, ut tamen in eorum dilectione vel cupiditate peccata mortalia devitent, servando quae Deus praecepit facere, et cavendo quae prohibet per praeceptum; Matthaeus [1]: *Si vis ad vitam ingredi,* id est in ingressu vitae consistere, non in progressu altiori, *serva mandata.*

4. Secundus gradus potest esse, cum homo voluntate pleniori et affectu ferventiori non solum communia contentus est praecepta servare, sine quibus non est salus, sed etiam ad omnia, quae Dei sunt, studiosus est et voluntarius, tam faciendo in se quam in aliis promovendo et desiderando. Hoc proprie est Religiosorum bonorum, qui non solum praecepta Dei, sed etiam consilia ipsius implere, et ipsum specialiter imitando, sequi deliberant omnis iustitiae doctorem, Dominum Iesum Christum. Talibus enim dicit Bernardus [2]: « Non est vestrum circa communia languere praecepta, neque hoc solum attendere, quid praecipiat Deus, sed quid velit, *probantes, quae sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta* [3] ».

[1] Cap. 19, 17.

[2] Ad Fratres de Monte Dei, lib. II. c. 2. n. 5.

[3] Rom. 12, 2.

Quantum enim amas Dominum, tantum studiosus eris promovere beneplacitum eius, ubi potes, et honorem et cavere eius offensam et inhonorationem. Gregorius [1]: « Nunquam est amor Dei otiosus; operatur enim magna, si est; si vero operari renuit, amor non est ». Fidelis autem Dei famulus ea diligentia, qua cavet Dominum suum offendere in se per peccatum, ea etiam cavet et dolet, eum inhonorari ab aliis per scandalum et pravum exemplum, quia indisciplina famulorum redundat in dedecus dominorum. Quis enim fidelis famulus patienter sustineat contemptum domini sui et iniurias, ne dicam, promoveat et augeat? Huiusmodi vero *Christo Domino non serviunt, sed suo ventri* [2]. Si tu pro *velle tuo* servis Domino tuo, ipse remunerabit te pro *velle suo;* si autem tu studueris servire ei pro *velle suo,* ipse remunerabit te pro *omni desiderio tuo;* Matthaeus [3]: *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis; et adiicietur vobis,* ut non tantum secundum merita, sed etiam supra, secundum omne desiderium remunereris.

5. Tertius gradus est tanto affectu aestuare ad Deum, quod sine ipso quasi vivere non possit, *coarctatus desiderio dissolvendi et esse cum Christo* [4]. Talibus est *vivere* in patientia vel potius in fastidio, et *mors* in ardenti desiderio, etiam per dura tormenta. Hoc desiderium fecit Andream amplecti

[1] Lib. II. Homil. in Evang. homil. 30. n. 2.
[2] Rom. 16, 18.
[3] Cap. 7, 2; ultima verba habentur Marc. 4, 24.
[4] Phil. 1, 23.

crucem, Stephanum orare pro lapidantibus, qui ei caelum patefaciebant, quo anhelabat ingredi, Laurentium deridere carnifices, Vincentium provocare tortores, Agatham laetissime et glorianter ire ad supplicia quasi ad epulas invitatam, et ceteros gloriosos Martyres gaudere in tribulationibus et inimicos persequentes diligere, a quibus ad desiderata gaudia velocius adipiscenda promovebantur. Amici Sanctorum desiderant eos secum diu hic retinere, inimici autem eorum dolent, eos aliquo tempore secum in mundo morari; et ideo diligendi eis sunt, qui optant et promovent eos, ut hoc citius et plenius obtineant, quod super omnia diligunt, et quo nil eis utilius esse potest.

6. Nihil est, quod talium valeat aestum exstinguere desiderii, quamdiu non datur eis copia de fonte vitae pro libitu potari, cuius siti mirabiliter cruciantur. Tribus tamen interim utcumque refocillantur guttulis consolationum spiritualium, scilicet *internae suavitatis recreatione in mente;* item, *sacramentali corporis Christi perceptione,* quae devotis solet esse singulare solatium pro relevando huius exsilii taedio, quia, etsi non manifeste tunc, tamen vere et salutifere ipsum, quem amant, suscipiunt Dominum Iesum Christum; item, *spiritualis fructus multiplicatione,* in quo et animarum profectum et Dei honorem sentientes, exsilii sui molestias tolerabilius sustinent spe lucrorum Dei [1]. Unde sponsa dicit adolescentulis: *Fulcite me floribus,* no-

[1] Ed. 2 legit *spe lucri donorum Dei.* Sequitur Cant. 2, 5; et de ultimis verbis *desidero* etc., vide Phil. 1, 23.

vae conversationis bonae; *stipate me malis,* id est profectibus ad perfectionem tendentibus; *quia amore langueo, desidero dissolvi et esse cum* Sponso, ut, quamdiu ab hoc differor, saltem consoler in conversione peccatorum et profectu bonorum, et ita meum exsilium erit mihi tolerabilius, si videro aliis esse fructuosum, ut si tardius ad Sponsum veniam, tamen plures mecum ducam. Sic et Paulus coarctatus inter desiderium dissolvendi et profectum subditorum, consolabatur se interim ex eorum profectu de sua dilatione a regno; ad Philippenses[1]: *Coarctor enim* etc.

Capitulum XXXIV.

De dilectione proximi et eius distinctionibus.

1. *Dilectio proximi* ex dilectione Dei nascitur, quia *propter Deum* et *in Deo* et *secundum Deum* est proximus diligendus: *propter Deum,* quia ipse mandavit; Ioannes[2]: *Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum diligat et fratrem suum; in Deo,* id est ea affectione diligere proximum, qua Deum, licet non tanta; *in Deo,* id est in spiritu Dei; *secundum Deum,* id est ea forma, vel ad hoc diligere debemus proximum, ad quod nos diligit Deus, id est ad salutem animae et profectum in spiritu. Hoc est *vere, pure, ordinate* diligere: *vere,* ut non ficte, sicut illi, qui *verbo tantum et lingua diligunt, non opere et veritate*[3]; *pure,* ut non ex carnali affectione, non

[1] Cap. 1, 23. [2] I. Ioan. 4, 21.
[3] I. Ioan. 3, 18.

pro utilitate propria, non ex casuali et saeculari societate tantum, quae, etsi non sint semper mala, tamen non sunt meritoria, nisi ex spirituali dilectione accipiant condimentum; *ordinate,* ut non ad vitia et commoda carnis et temporalem prosperitatem, sed ad aeternam salutem.

2. Unde notandum, quod est dilectio *carnalis* et est dilectio *cupiditatis* et dilectio *naturalis* et dilectio *socialis* et est dilectio *spiritualis.* — *Carnalis* est, quae carnalibus delectationibus nutritur, ut inter virum et feminam in copula carnali. — *Cupiditatis,* ut qui diligit aliquem pro muneribus; sic et canis diligit eum, qui dat ei cibum. — *Naturalis* est inter cognatos et propinquos sanguine vel patria. Hac etiam diligimus illa, quae natura magis venustavit, ut pulcros homines et alia naturaliter delectabilia, et etiam illa, quae nostrae naturae sunt aliquo modo similiora, sicut cum e duobus aeque ignotis uni magis inhaeret affectus, quia forte nobis similior est in natura; Ecclesiasticus[1]: *Omne animal diligit simile sibi; sic et omnis homo proximum suum.* Ista, sicut a bonis et a malis et etiam a brutis habetur, ita et bona et mala esse potest, licet originem trahat a natura, quae bona est in se. Unde in necessitate plus tenemur ex iure naturali propinquioribus quam extraneis subvenire. — *Socialis* est, qua notos et familiares et contubernales magis diligimus quam ignotos et alienos. Ista similiter per se indifferens est, quia et bonos et malos videmus eam habere, sed boni ad bonum, mali vero

[1] Cap. 13, 19.

ad malum eam convertunt favendo sociis ad quae volunt. — *Spiritualis* dilectio a Spiritu sancto denominata, a quo fluit, qui amor Patris et Filii dicitur, est illa, quae mandatur nobis a Domino, et meritoria est per se sola et duas priores efficit meritorias, quando ab ea reguntur, id est naturalem et socialem. Cupidam autem non ordinat, sed tolerat et temperat, ne excedat, quia magis quaerit utilitatem propriam quam illius, quem videtur amare. Carnalem vero odit et fugit, vel fugat et exterminat, nec unquam erit fida societas inter eas, et quanto una ipsarum augetur, tanto altera minuitur, licet inter coniuges propter Sacramenti virtutem, si moderata fuerit, excusetur; sed a spiritualibus, qui plenam Deo voverunt continentiam, tanto magis premenda est carnalis dilectio et evellenda, quanto indecentior apparet macula in candida bysso quam in rudi sacco. *Quae enim societas luci ad tenebras, et quae conventio Christi ad Belial*[1]*?* Sapientia: *O quam pulcra est casta generatio cum claritate!*

3. Sed quia solet se quandoque apud incautos palliare carnalis dilectio sub specie spiritualis sicut zizania sub tritico; ut de viridario religiosae vitae evelli possint, aliquas eius species quasi noxias herbas ad cautelam inexpertis breviter ostendamus, per quas dignoscatur distantia spiritualis amoris a carnali. *Spiritualis* enim dilectio nobilis virtus est, et ideo, ne vilescat admixtione *carnalis* amoris, sicut balsamus sophisticata vilibus liquoribus, vel aliae nobiles species falsitatis commixtione vitiantur, longe

[1] II. Cor. 6, 14. seq.; sequitur Sap. 4, 1.

est inde et subtiliter segreganda; Isaias[1]: *Vinum tuum mixtum est aqua,* id est, amor spiritualis est vitiatus amore carnali. Sic pravi caupones saepe vendunt viliora sub specie meliorum, et hoc maxime inebriatis et rudibus, qui nesciunt *discernere pretiosum a vili*[2]; Ioannes: *Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est.* Sic saepe mutatur amor, qui primo bonus et spiritualis videbatur, cum discretionis et sobrietatis metas excesserit, in carnalem, quia astutus diabolus primo occultat tentationis laqueum, donec amor increscat et tenax fiat, sicut viscus, quo capiuntur aviculae, ut cum sibi mutuo conglutinati fuerint inseparabili amore dilectus et dilecta, improvidos simul in inguine[3] transfodiat carnalis concupiscentiae mucrone, cum iam ab invicem nequeunt separari. Potius namque sibi mutuo consentiunt ad quaeque spurca commercia, quam velint fidem, quam iam ex longo tempore integram sibi servaverunt, aliquatenus violare, vel omnia servitia perdere, quae sibi mutuo impenderunt. Et licet hoc cum multo cordis dolore quandoque faciant, praevalet tamen amoris violentia, quae mentis vigorem solita est emollire; Gregorius[4]: « Et ferreas mentes domat libido », sicut Dalila Samsonem[5] fortissimum suis blanditiis enervavit et ceteris ho-

[1] Cap. 1, 22.
[2] Ier. 15, 19; sequitur Ioan. 2, 10.
[3] Cfr. II. Reg. 2, 23.
[4] Est potius Hieron., Ep. 117. (alias 47.) ad Matrem et Filiam, n. 6.
[5] Iudic. 16, 1. seqq.

minibus similem effecit et, spiritu Dei effugato, tradidit eum hostibus ligandum, caecandum, incarcerandum, ad molam trahendum, circumagitandum et illudendum. Nec taedio vincitur hostis nequissimus nec labore nec diuturnitate lassatur, si modo post longa tempora potuerit efficere quod intendit, cum ad nihil aliud omni tempore vacet vel studeat nec alia cura sit occupatus, nisi quo modo subvertat bonos et malos praecipitet in deterius et retineat in peccato et impediat a profectu salutis.

Capitulum XXXV.

De septem indiciis carnalis amoris.

1. Primum ergo indicium carnalis amoris est, quod cum spiritualis dilectio spiritualibus tantum eruditionibus et aedificatoriis collationibus pasci soleat et nugas et otiosas fabulas fastidiat; ista e converso pauca de spiritualibus et plurima de *inutilibus confabulationibus,* et maxime de mutua dilectione insatiabiliter ruminat, quantum ipse eam et illa illum diligat, ita quod ad huiusmodi colloquia non sufficiant horae, non dies nec quaelibet tempora, sed semper, cum convenire possunt, copiosam habent loquendi materiam indeficienter.

2. Secundum carnalis amoris indicium est *insolentia gestuum et morum,* quando sunt pariter se taliter amantes, amorose se mutuo respiciunt, latus lateri, femur femori comprimunt, manus manum tenet et comprimit, deinde brachia et lacertos, hume-

ros et ubera sub vestibus et ulteriora tangendo blandiuntur. Aliquando amplexus et furtiva oscula iunguntur et similia, sicut in saecularibus amatoribus notari potest. Econtra *spiritualis* dilectio tantam disciplinam servat in occulto sicut in publico, quae nec angulos quaerit, sed fugit, nisi quando secum habitare desiderat et soli Deo vacare. Cum homine autem colloquens, maxime si vir cum femina loquitur, continet oculos et manus et omnia membra sub custodia modestiae, quod etiam studiosus observator non inveniret, in quo eos reprehenderet.

3. Tertium est *inquietudo cordis,* quando sunt absentes cogitando de invicem, ubi iam sit ille dilectus, quid agat, quando veniat, quamdiu defuerit, si de se cogitet, si ex absentia amor eius circa se forte in aliquo tepuerit, quam longo tempore iam nihil ei demandaverit, et quid in causa esse possit, quomodo valeat in corpore; et ita, suspenso corde, nec orare libere possunt nec de Deo quiete meditari vel aliud agere, distracto et occupato animo circa dilectum, nisi quando audit aliquid de eo prosperum vel loquitur; hoc est ei refrigerium qualecumque. *Spiritualis* hoc non curat, sed quiescit in Deo et amicum suum Deo fideliter in oratione commendat, cum fuerit opportunum, sine inutili distractione, compatitur ei vel congaudet, sicut ratio dictaverit faciendum.

4. Quartum est *impatientia vel invidia condilecti,* scilicet si aliquam secum diligat, si benignius talem salutet, si aliqua beneficia ei exhibeat, ex quibus timet, ne forte amor alterius praevaleat et

circa se tepescat; inde dolet et tristatur. *Spiritualis* autem vult, omnes secum diligi, et in hoc gaudet, quia caritas est sui communicativa, et quanto magis dilatatur, tanto amplius augetur, sicut ignis, quo plura fomenta accipit, eo magis crescit.

5. Quintum est *ira et conturbatio,* quia tantum, ut vulgo dicitur, se diligunt, quod prae nimia dilectione non possunt sibi mutuo parcere a molestia laesionis. Sicut enim aliquando metas excedit eorum inordinata dilectio in blandiendo, ita econtra quandoque excedit in conturbando, maxime cum unus alterum in aliquo forte offendit, minus satisfaciendo sibi in his, quae desiderat, vel aliam personam, ut ei videtur, plus amando, quia, quo tenerior dilectio, eo molestior offensio. Inde surgunt querelae et improperia impensorum beneficiorum et magnae fidei, quae iam perdita videntur apud ingratum. Sequuntur etiam detestationes et iuratoriae promissiones, quod nunquam deinceps velit eum diligere, qui sic *retribuit* sibi *mala pro bonis* et *odium pro dilectione*[1]. Aliquando adiunguntur clamores, contumeliae, vituperia, maledicta, infamationes, proditiones secretorum et multa inconvenientia huiusmodi, sicut saepius experimur. *Spiritualis* vero amor pacificus est, tractabilis, ignoscens errori et infirmitati proximi, *et in spiritu lenitatis instruens aliquo praeoccupatum delicto*[2].

6. Sextum est *munuscula et dulces litterae amatorii dictaminis* et conviviola et morselli ab ore dilecti rapti et quaelibet alia, quae dilectus con-

[1] Ps. 34, 12; 108, 5. [2] Gal. 6, 1.

trectavit, vel quibus usus est; quae quasi pro reliquiis venerantur et pro memoriali conservantur et pro incentivo continui amoris. Econtra, sicut dicit Hieronymus [1], « crebra munuscula et fasciolas et zonas et praegustatos cibos et dulces ac suaves amoris litteras sanctus amor non habet ». Purae orationes, aedificatoriae in spiritu instructiones et piae in necessitate subventiones sunt *spiritualis* amoris fulcimenta.

7. Septimum est *inordinata dissimulatio* vitiorum ad invicem, scilicet quod ita diligunt se mutuo, quod etiam vitia sua diligunt et fovent et excusant et astant sibi mutuo contra arguentes et corrigentes ea, confoederati ad malum, sicut fur furem, adulter adulteram diligit in malo. *Spiritualis* autem dilectio, cum omnia vitia detestetur, singulariter tamen odit ea in specialiter dilectis; sicut pater magis dolet deformitatis maculam in filio quam in alieno, sic Deus omnium peccata odit, et tamen quodam modo durius punit ea in praesenti in amicis suis singularibus quam in aliis, sicut in David [2] apparet, qui gravissime pro peccato suo punitus est; secundi Machabaeorum sexto: *Etenim non sinere peccatoribus diu ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium;* Apocalypsis: *Ego quos amo arguo et castigo.*

[1] Epist. 52. (alias 2.) ad Nepotian. n. 5.

[2] II. Reg. 12, 14. et 24, 13; deinde sequitur II. Mach. 6, 13. et Apoc. 3, 19. — Praedictis cod. H adiungit additamentum adhuc de differentia inter amorem proximi spiritualem et carnalem, quod probabilissime spurium est.

Capitulum XXXVI.

Dilectio proximi tribus gradibus distinguitur.

1. Ostensis ad cautelam carnalis amoris vitiis [1], quae se quandoque pallіant sub specie spiritualis dilectionis, ut ignaros decipiant, ad spiritualis dilectionis profectus considerandos redeamus, et quibus gradibus de imis ad summa procedatur.

Dilectionis proximi *primus gradus* esse videtur *nullum odire,* nulli malum cupere, nullius bonum velle impedire, in necessitate proximo auxilium subventionis non subtrahere, et breviter, ut nulli faciat malum vel cupiat cum voluntatis consensu, et bonum proximo optet et faciat, sicut sibi velle deberet, si indigeret. In his duobus consistit impletio praecepti illius [2]: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum,* scilicet: *Quod tibi odis ab alio fieri, tu ne alteri facias,* Tobias [3]; *Quaecumque vultis, ut faciant vobis homines,* hoc *et vos facite illis. Haec est enim Lex et Prophetae.* Hoc enim docet lex naturae et Scripturae pariter secundum expositionem Sanctorum orthodoxorum.

2. *Profectus* dilectionis est sic alterius profectui congaudere et bonum alterius diligere quasi proprium, et sic eius adversitati compati sicut propriae, ut aliena lucra vel damna *sua* deputet ex

[1] Vat. et ed. 1 non bene legunt *indiciis.*
[2] Matth. 19, 19. et c. 22, 39.
[3] Cap. 4, 16; deinde sequitur Matth. 7, 12.

affectu pietatis; ad Romanos[1]: *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, id ipsum invicem sentientes,* id est sic aliena bona vel mala sentire sicut propria; ad Corinthios[2]: *Quis infirmatur, et ego non infirmor* etc. Ubi autem talis inest *affectus,* ibi necessario non deerit subventionis *effectus,* quantum patitur opportunitas. Sicut enim sana membra corporis congaudent sibi et compatiuntur mutuo, ita apparet, illum affectum sanatum esse a stupore insensibilitatis vitiosae, qui iam novit intelligere quae proximi sunt ex se ipso; *Sumus* enim *invicem membra,* ad Ephesios[3]. Unde Dominus Iesus, a quo omnis doctrina perfectionis nobis influit, sicut membris a capite sensus et motus influit, deputat sibi fieri, quidquid membris eius, etiam infimis, infertur, sicut ipse dicit: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*[4].

3. *Perfectio* dilectionis proximi, diligere inimicos ex affectu, et ea dulcedine erga odientes et persequentes se affici, sicut erga singulariter dilectos, et non solum res temporales, sed etiam corpus pro fratribus ponere paratum esse, non tantum pro spe praemii martyrii, sed magis pro affectu fraternae salutis. Hanc Christus docuit, qui pro peccatoribus inimicis suis mori dignatus est, ut illa peccata, quibus ipsum offendimus et contempsimus, expiaret; Ioannes[5]: *Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis*

[1] Cap. 12, 15.
[2] II. Cor. 11, 29.
[3] Cap. 4, 25.
[4] Matth. 25, 40.
[5] Cap. 15, 13.

suis. Hanc didicerunt ab ipso Sancti, qui se morti pro fratribus obtulerunt, qui se in servos vendiderunt pro aliorum redemptione, ut Paulinus [1], qui, ut aliorum fami consulerent, ipsi fame cruciabantur, qui pro interfectoribus suis devote orabant et sua benignitate inimicorum saevitiam lenire et *malum in bono vincere* [2] studuerunt. Hanc Ioseph patriarcha, Moyses, Samuel, David et alii Sancti multipliciter ostenderunt [3].

4. Et re vera, tales sunt vere sapientes, qui sic diligunt inimicos, quia centies maiora bona praestant eis persequendo, quam subtrahant, sicut qui raperet mihi talentum plumbi et reponeret in locum eundem talentum auri puri. Quid potest homini sancto nocere inimicus? Honores mundi vel divitias vel delicias, ex quibus nutritur carnalis concupiscentia, potest ei adversarius subtrahere spoliando, detrahendo, persequendo; sed Sancti ista non amant, ideo non contristantur, cum ista subtrahuntur eis. Nam *si ista, quae mundi sunt, diligerent* et de amissis valde dolerent, *non esset caritas Dei Patris in eis* [4]. Cum ergo aufert eis mundana inimicus, quae eis sunt odiosa et onerosa, cumulantur eis dona spiritualia et merita caelestia, *desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum et dulciora super mel et favum* [5]. Et qui occasionem dat homini tanti lucri merito est ei diligendus; Matthaeus [6]:

[1] Cfr. Gregor., Dialog. III. c. 1. [2] Rom. 12, 21.
[3] Cfr. Gregor., lib. X. Moral. c. 6. n. 9.
[4] I. Ioan. 2, 15. [5] Ps. 18, 11. seq.
[6] Cap. 5, 44. seq. et Luc. 6, 35.

Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos; et Lucas: *Erit merces vestra multa, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos et malos.*

Capitulum XXXVII.

De humilitate et eius triplici distinctione.

1. Vera beatitudo consistit in cognitione summae veritatis, in dilectione vel delectatione summae bonitatis, in fruitione aeternae iucunditatis. Omnes autem virtutes ordinant nos ad ista tria, et ideo, quanto quisque magis fuerit ordinatus in virtutibus, tanto magis erit capax supernae beatitudinis. Sicut ergo *caritas* ordinat nos ad bonitatem, ita *humilitas* habet nos ordinare ad veritatem.

2. Hugo[1]: « Humilitas est ex intuitu propriae conditionis vel fragilitatis voluntaria mentis inclinatio ». Bernardus[2]: « Humilitas est virtus, qua homo verissima cognitione sui sibimet ipsi vilescit ». — Duo sunt, quae admonent nos, ut humiles simus, videlicet quod *sumus,* et quod *non sumus.* Quod *sumus* non habemus a nobis nec ex meritis nostris, et ideo non oportet, nos inde extolli, quia alienae potestatis est et bonitatis quidquid boni sumus et habemus, et ille solus inde extollendus est, cuius gratia sumus id, quod sumus. Haec est humilitas Sanctorum et magnorum, qui, quanto maiores se vident, tanto magis

[1] De Fructibus carnis et spiritus, c. 11.
[2] De Gradibus humil. et superb. c. 1. n. 2.

humiliant se in omnibus[1], quae habent totum reddentes illi, a quo totum habent; quia furti reus est qui sibi aliquid retinet de his, quae sibi sunt commodata, invito Domino, cum ipse dicat: *Gloriam meam alteri non dabo*[2]. Profectum nobis libenter communicat in bonis suis, sed gloriam sibi servat.

3. Quod autem *non sumus* similiter monet nos humiliari, quia vana et inanis gloria est extolli de eo, quod non est, velut si lutum glorietur, se esse aurum, et nanus iactet, se esse gigantem, et mendicus credat, se esse regem, et Aethiops, nive candidiorem; Apocalypsis[3]: *Dicis, quia dives sum et nullius egeo, et nescis, quia tu es miser et miserabilis et pauper et caecus et nudus.* Haec est humilitas pauperum et imperfectorum, qui, considerata sua inopia et imperfectione in comparatione sublimitatis aliorum, resiliunt in se et ex iudicio veritatis sibimet ipsis vilescunt. Sic Dominus nos caecos natos[4] per nostri ignorantiam et Dei illuminat, nos, *lutum,* unde facti sumus, *liniendo super oculos* nostros, ut primo incipiamus nos ipsos agnoscere, deinde ipsum illuminatorem nostrum credendo proni adorare. Ex luto visum recipit qui ex conditionis propriae fragilitate se ipsum humiliatus agnoscit.

4. Triplicem vero humilitatem habere debemus: humiles enim esse debemus *in nobis,* humiles *ad proximum,* humiles *ad Deum.* — *In nobis* debemus esse humiles, nosmetipsos ex consideratione propriae

[1] Eccli. 3, 20: *Quanto magnus es,* humilia te etc.
[2] Isai. 42, 8. [3] Cap. 3, 17.
[4] Respicitur Ioan. 9, 1. seqq.

vilitatis despiciendo, ut omnia, quae in nobis despicabilia agnoscimus tam in naturalibus defectibus quam fortuitis et maxime culpabilibus et vitiosis, diligenter attendamus, ut ex eorum intuitu apud nos humiliemur. — Secundo *in nobis* simus humiles, mores et gestus humiles habendo et verba humilia et responsa; Psalmus [1]: *Quasi lugens et contristatus sic humiliabar.* — Tertio, ut in humilibus operibus et officiis nosmetipsos exerceamus, in quibus apparet vilitas, et quae alii horrent et despiciunt, ut sordes purgare, rusticalia opera facere et vestibus vilioribus contentos esse et cibis et aliis similibus; secundo Regum [2]: *Ludam et vilior fiam plus, quam factus sum, et ero humilis in oculis meis.*

5. *Ad proximum* debemus esse humiles: primo, meliores et digniores nobis ipsos reputare, non eos despicere vel temere iudicare; ad Philippenses [3]: *In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes.* — Secundo, *honore* exteriori *invicem praevenientes* [4], reverendo, cedendo eis, non detrahendo eis, sed obediendo et obsequendo, promovendo eos exaltare et facta eorum et extollere, si bona sunt, et mala abscondere, non ficte, sed pure. — Tertio modo, patienter eorum infirma tolerare et laesiones sustinere, si quas nobis inferunt, et malum pro malo non reddere nec odium contra eos exercere et correptiones eorum patienter recipere et eorum miseriis plus quam nostris incommodis condolere; Psalmus [5]: *Ego autem,*

[1] Ps. 34, 14.
[2] Cap. 6, 22.
[3] Cap. 2, 3.
[4] Rom. 12, 10.
[5] Ps. 34, 13.

cum mihi molesti essent, humiliabam animam meam.

Item, proximorum alii sunt *aequales* nobis, alii *superiores,* alii *subditi.* De *aequalibus* plana est regula praedicta. De *superioribus* addit Apostolus[1] duo, scilicet, *obedite praepositis vestris et subiacete eis; obedire* pertinet ad impletionem iussionis eorum, *subiacere,* humiliter eis subesse quasi vicariis Dei omni subiectione secundum Deum. De praelatis tres regulas nota: prima, Ecclesiastici[2]: *Rectorem te posuerunt? Esto inter illos quasi unus ex eis.* Secunda, ad Thessalonicenses: *Facti sumus parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos* etc. Tertia, ipse Dominus Lucae vigesimo secundo: *Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* — Secundum has tres regulas rector inter subditos sit *quasi unus ex illis,* communis in victu, vestitu et labore et aliis exterioribus. *Sit parvulus in medio eorum,* ut ex hoc, quod praeest eis, non putet se sanctiorem aliis vel sapientiorem vel digniorem, sed viliorem et obligatiorem in reddenda ratione pro se et pro illis. *Sit quasi ministrans in medio eorum,* infirma eorum portando et curando et exemplo praeeundo.

6. *Ad Deum* debemus esse humiles: primo, ut ipsum esse Deum ac Dominum et iudicem nostrum agnoscamus et ei in omnibus obediamus sicut servi domino suo et opus factori suo, et si peccaverimus

[1] Hebr. 13, 17.

[2] Cap. 32, 1; deinde sequitur I. Thess. 2, 7. et Lucae 22, 27.

ei, ut cito et digne poeniteamus et satisfaciamus et emendemus. — Secundo, ut flagella eius humiliter toleremus et non remurmuremus correpti, sed iustum eius iudicium commendemus et nos correptione dignos agnoscamus; iudicium *Domini portabo, quoniam ipsi peccavi*[1]. — Tertio, ut de beneficiis eius non extollamur, sed agnoscamus, quod non pro merito nostro, sed pure pro sua bonitate *dilexit nos*[2] *et elegit nos, et vocavit nos et iustificat et magnificat.* Unde debemus ei gratias pure et humiliter referre et nihil nobis de bonis eius ascribere arrogando; Psalmus[3]: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

Capitulum XXXVIII.

Tres sunt gradus humilitatis.

1. Licet autem ex praedictis possint humilitatis gradus discerni, tamen ut magis in promptu sint ad intuendum, nota tres humilitatis gradus, licet multum inter se distantes. — Primus est, ut homo se, quod est, vilem, infirmum, inopem boni, vitiosum, peccatorem, et si quos alios defectus habet, agnoscat et sciat et non mentiatur sibi, esse se maiorem, quacumque dignitate fulgeat, quam sit, et non elevet se supra se quasi in ventum vel super alios insolenter, nec vanas laudes hominum quaerat vel

[1] Mich. 7, 9.
[2] Rom. 8, 37; sequitur Eph. 1, 4. et Rom. 8, 30.
[3] Ps. 113, 1.

honores; et si aliquando delectat eum aliquod istorum, semet ipsum redarguat et castiget quasi deceptum, et in quo *veritas non sit*[1]*;* Psalmus: *Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem et quaeritis mendacium?* Cum enim Deus omnia possit, ut quid nos non fecit aequales Angelis in gloria, nisi ut ipsa depressio nostra nos humiliet, ne elevemur sicut seducti et seductores angeli et corruamus et pereamus? Inde est, quod, cum Deus in baptismo tollat penitus reatum peccati originalis, poenam tamen corruptionis non tollit in hac vita, ut semper remaneat nobis memoriale humiliationis, quo cauti simus, ne superbiamus sicut primi parentes nostri, ex quorum superba transgressione omnes corruimus in culpam et poenam miseriae, quam portamus, et adhuc deteriora, nisi Deus custodiat, exspectamus.

2. Secundus gradus potest dici, cum non solum se ipsum agnoscens homo spernit pro vilitate sua, sed etiam ab aliis sperni se patienter accipit, immo, quia veritatem amat et se privato amore non diligit contra veritatem, etiam desiderat ab aliis reputari talis, qualem se reputat, vilem scilicet et vitiosum et ignobilem, et qualem se in veritate cognoscit, in quantum credit agnoscenti non obesse — Gregorius[2]: « Sicut superbi honoribus, ita plerumque humiles sua despectione gaudent, quia iudicium, quod de se intus habent, etiam ab aliis sentiunt approbari » — et cum dolet homo et fastidit honores sibi exhibitos et vilipendit. — Iste gradus altus est, et satis rari

[1] Ioan. 8, 44; sequitur Ps. 4, 3.
[2] Lib. I. Dialog. c. 5.

sunt, qui eum ascenderunt, etiam inter Religiosos et bonos. Unde non est mirum, si inopes sumus virtutum, cum matrem et custodem virtutum, humilitatem, tam alienam a nobis sentiamus. Quid enim causae est, quod ille, qui *dives est in misericordia* [1], Pater caelestis, qui etiam *pro dilectione, qua dilexit nos, proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum;* quid, inquam, causae est, quod nos tam inopes gratiarum et virtutum relinquit, quasi non sit ei cura de nobis? Nimirum aut *desidia* nostra in causa est, quod non instanter quaerimus, ut debemus, aut *superbia,* quod, etsi quaerimus instanter, videt Deus, nos pronos esse, ut inde extolleremur, et fieret nobis ipsa donorum eius sublimatio altioris occasio ruinae. Altiora aedificia profundiori fundamento indigent, et arbor excelsa, si radicata profunde non fuerit, facilius ventorum impulsu evertetur. Qui ergo cito desiderat virtutis culmen attingere, studeat in humilitatis se profundo solidare, *quia Deus,* sicut *superbis resistit,* eos deprimendo, ita *humilibus dat gratiam* [2], magnis virtutibus attollendo.

3. Tertius humilitatis gradus est, quando etiam in magnis virtutibus et donis et honoribus homo nihil extollitur, nihil sibi ex hoc blanditur, totum illi refundens et integre restituens, a quo fluit omne bonum. Talis fuit humilitas beatae Virginis, quae, cum electam se sciret, ut Mater Dei fieret, ancillam eius humiliter se recognovit, dicens: *Respexit hu-*

[1] Ephes. 2, 4; sequitur Rom. 8, 32.
[2] I. Petr. 5, 5; Iac. 4, 6.

militatem ancillae suae[1] etc. Talis est humilitas Christi, *qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit* etc. *Humiliavit semet ipsum* etc.[2]; Matthaeus: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Talis est humilitas Angelorum et Sanctorum in gloria, qui, cum sint pleni summo bono et summo honore sublimati, nullum motum de hoc habent superbiae, sed sunt in se humiliores quo altiores in Deo, unde et *ovibus in montibus* in Evangelio[3] assimilantur: *ovibus* propter humilitatis mansuetudinem, *in montibus* propter altitudinem dignitatis. Haec est humilitas perfectorum, qui, quanto maiores sunt, tanto magis *humiliant se in omnibus*[4]: in sensu, in affectu, in verbo, in actione, in habitu; Psalmus: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati oculi mei.* Si enim humiliatur et se despicit qui non habet, unde glorietur, sed multa habet, unde confunditur; licet bona sit ista humilitas, tamen non est miranda; et si filius rustici non vult filius regis putari, laudanda est in eo simplex puritas, sed non praedicanda ex hoc miranda humilitas; item, si pauper se pauperem reputat et ab aliis vult pauper agnosci, veritati consentit in istis, sed non est admirationi talis humilitas; si vero *dives* se pauperibus conformat, et altus nihil *altum sapit*[5], et *gloriosus*

[1] Luc. 1, 48.
[2] Phil. 2, 6. seq.; sequitur Matth. 11, 29.
[3] Matth. 18, 12.
[4] Eccli. 3, 20; sequitur Ps. 130, 1.
[5] Rom. 11, 20.

nihil sibi de gloria attribuit, sed totum refundit ei, a quo habet, unde gloriosus videtur; hic est humilis, non cogente necessitate, sed veritatis caritate.

Capitulum XXXIX.

De virtute patientiae eiusque distinctionibus.

1. Ex caritate et humilitate nascitur virtus *patientiae;* haec ordinat nos ad fruitionem summae pacis. Nihil enim pati molestiae est pacem habere, quod fit duobus modis, scilicet aut nullam molestiam sentiendo, quod erit tantum in patria, aut molestias non moleste ferendo, quod est magnanimorum etiam in via; et haec est patientia. Magnanimus enim est, qui ad universa sustinenda patiens est nullisque passionibus perturbatur. Patientia est aeternae gloriae respectu voluntaria et insuperabilis perpessio laborum.

2. Patientia alia est *simulationis,* alia *necessitatis,* alia *virtutis. Simulationis* est, quando aut pro gloria humana aliquis patientem in adversis se ostendit, aut cum interim dissimulat iniuriam, quam patitur, ut in aliud tempus opportunum differat ultionem; Gregorius [1]: « Qui mala proximi ita tolerat, ut tamen intrinsecus doleat et tempus dignae retributionis exquirat, patientiam non exhibet, sed ostendit ». — Patientia *necessitatis* est, cum aliquis ideo in adversis ulcisci se non praesumit, quia non potest vel non audet, timens, sibi maius ex hoc imminere dispendium, vel commodum deperire, ut servi a dominis verberati, vel pauperes a divitibus

[1] Lib. II. Homil. in Evang. homil. 35. n. 4.

obiurgati, vel discipuli a magistris castigati. — Patientia *virtutis* est, de qua beatus Augustinus ait in libro de Patientia[1]: « Patientia est, qua mala aequo animo toleramus », hoc est sine perturbatione tristitiae. Prima vitiosa est et meretur supplicium; secunda cauta, ut evadat temporale dispendium; tertia virtuosa meretur gratiam in praesenti et gloriam in futuro.

3. Omnis passio aut est ex eo, quod negantur vel auferuntur nobis concupita et amata; aut quod inferuntur vel minantur nobis odio habita vel nociva, quae possumus dividere in quinque, in quibus patientia discitur vel probatur: primum, corporis laesio; secundum, temporalis substantiae penuria vel ablatio; tertium, detrimentum honoris; quartum, carorum offensio vel subtractio; quintum, tranquillitatis mentis quaecumque perturbatio. Istud tamen omnia priora sub se continet, licet etiam per se singulariter aliquoties valeat discerni et sine aliis reperiri, ut sublata aliqua laetitia vel consolatione minus utili vel nociva, verbi gratia, ut cum propter pluviam vel aliam innoxiam causam non possumus spatiari vel alios conceptus animi perficere pro libitu. — Cum autem turbamur pro defectu iustitiae vel pro nocumento salutis aeternae, haec turbatio non est impatientiae deputanda, sed zelo iustitiae et virtuti, nisi sit immoderata vel indiscreta; ad Corinthios[2]: *Tristitia, quae secundum Deum est, poenitentiam in salutem stabilem operatur* etc.

4. Sicut ergo pro praedictis quinque *propter se* non turbari virtus est *patientiae;* ita pro defectu

[1] Cap. 2. [2] II. Cor. 7, 10.

iustitiae non turbari est vitium *teporis,* vel *obstinationis. Pro se* enim quilibet contristari debet pro *praeteritis* defectibus iustitiae, et tunc est virtus *poenitentiae;* pro *praesentibus,* et tunc est *fervor proficiendi;* pro *futuris,* et tunc est *cautela timoris.* — Item, *pro proximis* contristari debet homo, moderatius tamen pro temporalibus eorum defectibus, amplius autem pro spiritualibus et eorum, quae pertinent ad salutem. Ad hoc autem maxime praelati tenentur, qui, si patienter subditorum vitia tolerant, non corrigendo pro posse, ex hac patientia non gloriae meritum sperare debent, sed iram Dei, cuius damna et iniurias, cum cavere et prohibere debuerint, tolerando foverunt. Unde et Heli [1], quia filiorum suorum mala non acriter redarguit, iram Dei cum poena sensit.

5. Patientia directe opponitur vitio irae, sicut caritas Dei opponitur accidiae, et caritas proximi invidiae, et humilitas superbiae. Sicut autem irae vitium hominem stultum et furioso similem reddit, iuxta illud Iob [2]: *Vere stultum interficit iracundia,* ita patientiae virtus sapientem ostendit; Proverbia: *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Et quamvis aliqua differentia esse videatur inter patientiam et fortitudinem et constantiam et magnanimitatem et longanimitatem et mititatem et mansuetudinem, sicut etiam ex earum definitionibus colligitur, tamen saepe unum pro altero positum invenitur, et mutuo se inter se definiunt et describunt. — *Patientia* est

[1] I. Reg. 4, 18.

[2] Cap. 5, 2; sequitur Prov. 19, 11.

honestatis causa rerum difficilium voluntaria perpessio. *Fortitudo* est immobilis inter adversa animi laborum et periculorum aequa susceptio. *Constantia* est inter fluctuantes causas et personas nulla mentis trepidatione concuti. *Magnanimitas* est difficilium spontanea et rationabilis aggressio. *Longanimitas* est spes cum longa exspectatione bonorum. *Mitis* est, quem mentis asperitas seu amaritudo non afficit. *Mansuetudo* est animi tranquillitas alterius non cedens improbitati.

6. Possent etiam singula istorum singulis tolerandis quoquo modo appropriari, verbi gratia, *patiens* dici potest qui dolores aequo animo tolerat, ut Iob, Tobias. *Fortis* est, quem tentationum certamina non enervant, ut Ioseph. *Constans,* quem terrores et labores non pusillanimem faciunt, ut Machabaei. *Magnanimus,* qui ardua et difficilia aggredi non expavescit, ut David, Ioannes Baptista. *Longanimis,* quem longa exspectatio a spe desiderii non frangit, ut Abraham, ad Hebraeos sexto [1]. *Mitis* est, qui odientium iaculis nequaquam irritatur, ut malum pro malo retribuat, ut Moyses. *Mansuetus,* qui corde tranquillus est et moribus foris tractabilis, ut Ioannes Evangelista.

Capitulum XL.

Virtus patientiae valet ad septem bonos effectus.

Valet autem virtus patientiae ad multa: primo tolerabiliora reddit praesentis vitae incommoda, quia

[1] Vers. 15.

adversitas cum impatientia est triplex incommodum, dum extrinsecus homo affligitur, intrinsecus per impatientiam amaricatur, et insuper mala conscientia rodit mentem pro reatu culpae. — Secundo, patientia est magna mentis refectio, quia, sicut corpus pascitur convivio, ita mens virtutum dapibus saginatur; Proverbia [1]: *Secura mens quasi iuge convivium.* — Tertio, magna aedificatio est proximorum et tanto maior, quanto rarior; plures videmus castos, abstinentes, pauperes, se ipsos humiliantes, eleemosynas facientes vel orationibus instantes, bona docentes, fide constantes; sed paucos admodum in contumeliis et detractionibus et despectionibus humiliter patientes. Excusamus nos et defendimus, ne forte alii scandalizentur de nobis, putantes, nos culpabiles esse, si taceamus, cum ex hoc magis reprehensibiles iudicemur, quod per impatientiam nos vindicamus et mordentes nos acriter remordemus. Sed, sicut dicit Gregorius [2], « imitatione Dei gloriosius est iniuriam tacendo sustinere quam respondendo superare ». — Quarto, patientia purgat peccata praeterita et praecavet a futuris. — Quinto, auget gratiam in praesenti virtutum et spiritualium donorum, iuxta illud Psalmi [3]: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* — Sexto, meretur maximam gloriam in caelo; Lucas [4]: *Gaudete et exsultate, ecce enim, merces vestra multa est in caelis.* — Septimo, singula-

[1] Cap. 15, 15.
[2] Lib. II. Homil. in Evang. homil. 18. n. 4.
[3] Ps. 93, 19. [4] Cap. 6, 23.

ris est retributrix patientia passionis Christi; talia enim studet ei rependere, qualia ab ipso accepit, *qui dolores nostros portavit*[1]. Et haec est singularis laetitia Sanctorum in tribulatione patientium et gaudentium, quod sic occasionem habent et opportunitatem aliquo modo retribuendi Domino pro illa magna caritate, qua pro nobis *animam posuit*[2], saltem aliquid sustinendo, *quia bonorum nostrorum non indiget,* ut aliquid ei de nostro dare possimus. Cum ergo in iudicio veniens ostendet indicia passionis suae omnibus, magna erit confusio illis, qui nihil pro ipso pati voluerunt, et magna gloria illis, qui pro ipso multa et magna patienter sustinuerunt. Signum etiam dilectionis specialis videtur, cui Dominus dat adversa perpeti, ut quasi impartiri ei dignetur partem oneris sui portandi, sicut ille Simon Cyrenaeus crucem dominicam portavit[3]. Solent enim socii in via, cum lassantur, rogare eos, quibus plus confidunt et quos specialius diligunt, ut partem oneris sui pro se ad horam ferant, ut hoc quasi indicium sit illis, quod maiorem habeant de eorum dilectione fiduciam, quibus onera sua portanda imponunt, quam de illis, quibus quasi formidant imponere, ne forte nollent aequo animo portare. Sic et Dominus, qui *nobiscum est omnibus diebus*[4], *in via hac, qua ambulamus,* lassatus usque ad mortem labore passionis, quaerit, quis nostrum

[1] Isai. 53, 4.
[2] Ioan. 10, 15; sequitur Ps. 15, 2.
[3] Cfr. Luc. 23, 26.
[4] Matth. 28, 20. et Ps. 141, 4.

velit ei compati et onus tribulationum suarum, quod adhuc in corpore suo mystico, quod est Ecclesia, sustinet, secum portare; quia hanc passionem, quam caput in se pro nobis sustinuit in carne, divisit per omnia membra fidelium suorum, ut, sicut *oportebat, pati Christum et ita intrare in gloriam suam*[1], ita et membra eius, si capiti fideliter *compatiantur, et conglorificentur*[2]*; sicut socii passionis estis, ita et resurrectionis eritis;* qui enim plus compassus Christo fuerit, etiam propius conregnabit.

Capitulum XLI.

De tribus gradibus patientiae.

1. Gradus vel profectus *patientiae* primus est, ut discat homo motus irae et impatientiae per pugnam cohibere et reprimere, ne erumpat foras in verba vel facta illicita. Sic ignis suffocatus fumo suo exstinguitur, si autem non cohibetur, crescit et omnia quae attingere poterit cremabilia incendit. Quatuor autem modis ignis solet exstingui: *perfusione, obstructione, dissipatione, defectu materiae.* Simili modo ignis impatientiae defervescere consuevit *perfusione* prudentium consiliorum, ut mature deliberet homo, quantum ei nocere possit impatientia, et quantum patientia prodesse; quae, quia superius[3] de remediis irae latius dicta sunt, nunc

[1] Luc. 24, 26.
[2] Rom. 8, 17; sequitur II. Cor. 1, 7.
[3] Cfr. II. c. 40.

praetereo immorari. *Obruitione* vel *obstructione* oris et labiorum, ne lingua prosiliat in verba flammigera, vel ne manus erumpant in facta furibunda; Psalmus[1]: *Pone, Domine, custodiam ori meo. Dissipatione,* ut ad alios actus vel tractatus homo se convertat, quibus abstractus obliviscatur materiae, qua succensus est ad iram; sicut, cum ligna dissipantur a se invicem, ignis divisus deficit. *Defectu materiae,* ut homo abstrahat se ab illis negotiis et cupiditatibus, quae solent ministrare occasiones irae et impatientiae; Proverbia[2]: *Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis, et susurrone subtracto, iurgia conquiescunt. Susurratio* est occulta suggestio, quae hominem instigat ad materias litium.

2. Secundus gradus patientiae est, cum ex longo usu patiendi et impatientiam refrenandi homo didicerit iam non terreri vel turbari advèrsis, sed quasi in loco munito inconcussus circumstantes adversarios intuetur, quos nihil sibi posse nocere confidit. Tamdiu autem homo adversis terretur, quamdiu aliquid diligit temporale in se vel extra se ipsum, quod timet perdere vel dolet, ut corpus, res, honores, amicos et propriam voluntatem. Qui autem ista inordinate non diligit, sicut non valde delectatur in eis, ita nec graviter contristatur pro eis, sicut qui uxorem non dilectam habet nec de vita eius iucundatur nec de morte conturbatur. — Quid igitur potest tibi nocere adversarius, unde conturberis? Si *odit* te in *corde suo,* malum suum intra ipsum clausum est et nihil tangit te; poena illius tantum est, tu

[1] Ps. 140, 3. [2] Cap. 26, 20.

esto in pace apud te. Ignis in sinu alterius inclusus illum urit, non te. — Si *verbum durum* dixerit *contra te,* ventus sonans transivit per aërem, non iaculum tibi infixit. Sicut ergo rideres, si iaculum contra te missum casso vulnere aërem feriret et te non contingeret; ita facito ad verba maledicorum. Canis latrat contra te, et ridendo pertransis. — Si *detrahit tibi absens,* non turberis; se laesit, tibi non nocuit. Ipse prodidit, se esse invidum et detractorem, et se apud intelligentes magis odibilem vel contemptibilem reddidit, et sic vindicavit te de se ipso. Tace igitur, et alii pugnabunt pro te et Dominus contra adversarium tuum. Si autem incipis cum eo remordendo contendere, qui prius tibi compassi sunt stabunt et aspicient vos compugnantes sicut duos gallos et ambos vos despicient et odient et impatientiae et invidiae arguent. — Si times *detractori contra te credi,* sustine humiliter, et patientia tua tollet suspicionem vel mitigabit praesumtionem de te in cordibus aliorum.

3. Si autem *cor tuum* uritur intus ex rancore, reprime intuitu secuturae utilitatis, sicut qui uritur vel secatur pro aliquo apostemate sanando tolerat brevem dolorem pro sperata salute obtinenda. Oportet, nos pati morsus pulicum et similium bestiolarum; sic etiam sustineamus cum patientia punctiones vilium detractorum. Inopes honoris non possunt sine invidia pati laudes meliorum, quas cum ipsi habere non valent, dolent, se solos confundi, et vellent secum habere socios miseriae pro solatio, et ideo detrahunt aliis, sicut deformis vellet, sibi alios

esse similes. Corporis autem dolores et rerum amissionem et amicorum offensas et confusiones patienter tolerare supradictis remediis discitur, et maxime usu saepe talia sustinendi. Vix enim aliquid in hac vita tam asperum est, quod usu et studio patientiae non fiat animo levius ad portandum, iuxta illud [1]:

« Quod male fers, assuesce, et feres ».

In isto gradu nec perturbatur homo adversis nec gaudet, sed sustinet et tacet.

4. Tertius gradus patientiae est gaudere in tribulationibus et gloriari, cum adsunt, et desiderare, cum desunt, sicut famosus et nobilis tiro gloriatur, cum debet tirocinium contra alium nobilem exercere; Iob [2]: *Quis det mihi, ut veniat petitio mea* etc. *Et haec mihi sit consolatio, ut affligens me dolore non parcat;* ad Corinthios: *Placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in angustiis, in persecutionibus pro Christo;* Deuteronomium: *Immolabunt victimas iustitiae qui inundationem maris quasi lac sugent; mare* amarum est valde, *inundationem maris quasi lac sugunt* qui, excrescente amaritudine cuiuslibet adversitatis, quasi lacte consolationis hilarescunt. Et hi *victimas iustitiae immolant quia,* secundum beatum Gregorium [3], « maioris est meriti adversa patienter tolerare quam bonis operibus insudare ». Qui ergo

[1] Ovid., II. Artis amatoriae, v. 647.

[2] Cap. 6, 18; sequitur II. Cor. 12, 10. et Deut. 33, 19.

[3] Cfr. quoad sententiam lib. XX. Moral c. 39. n. 76. et I. Homil. in Evang. homil. 35. n. 4. seqq.

ex desiderio placendi Deo sibi ipsi aliquando adversa infert castigando corpus et mentem moerore in contritione afficiendo, cur non etiam libenter suffert, cum ab alio infertur ei occasio patiendi, unde vel corpus affligitur, vel animus humiliatur, cum maioris sit meriti haec pati aequanimiter ab alio quam a semetipso? Et qui se ipsum vilem et reprehensibilem iudicat, cur non patienter accipit, quando alius idem de ipso sentit, cum nullius iudicium tam timendum sit cuique post Deum sicut sui ipsius? Conscientia enim cuiuslibet gravior ei in iudicio quam omnium aliorum erit praeter Deum. — Hinc apparet, quam rara est virtus perfecta. Vera enim humilitas sic gaudet ab alio humiliari sicut a se, et vera patientia ita libenter sustinet adversa ab aliis illata sicut a se procurata, quantum spectat ad se.

Capitulum XLII.

De obedientia eiusque distinctionibus.

1. Et quia *obedientia* ex caritate et humilitate et patientia nascitur, de ea aliquid ad aedificationem breviter videamus, quia in omni Religione summe utilis est et necessaria. Obedientia est propriae voluntatis subiectio arbitrio superioris ad licita et honesta. Obediendum autem est soli Deo propter se, cuius servi sumus proprie, vel creaturae rationali vice Dei, Angelo vel homini, in his, quae Deus requirit a nobis, et quae ad Deum conducunt.

2. Ratio obedientiae triplex est: una, quod omnis creatura ita ordinata est a Deo, quod, licet ipse omnibus et singulis ita praesit, ut ab ipso solo accipiant quod sunt et habent et possunt, tamen propinquiora sibi non loco, sed similitudine plenius accipiunt ab ipso quod inferioribus et sibi propinquioribus influant; et ita iterum suis inferioribus usque ad infimum, ut inferiora superioribus subdita sint, et superiora inferioribus praesint et ea regant, ut summa mediis et media praesint imis. Sic Angeli superiores inferioribus praesunt, et caelestia terrenis et irrationabilibus rationabilia praesint; Genesis[1]: *Faciamus hominem, et praesit piscibus maris et volatilibus caeli et bestiis terrae;* ad Romanos[2]: *Omnis anima potestatibus superioribus subdita sit.* Substantia enim divina ita elevata et segregata est ab omni creato, quod inferiora immediate motum eius sustinere vel suscipere non possunt, nisi mediantibus superioribus, cum ipse tamen immotus in se omnia ineffabiliter moveat et gubernet, ita ut nihil sit omnibus eo praesentius et nihil incomprehensibilius. — Secunda ratio est, quod, cum nondum sit omnibus datum esse *docibiles Dei*[3], ne ignari errent a via Dei, qua necesse est, eos pervenire ad gloriam caelestem, expedit, ut sequantur ducatum doctorum suorum, sicut caecus dat manum ductori, ne cadat, vel impingat, vel erret. — Tertia ratio est, ut homo, qui subesse Deo noluit peccando et ita superbiendo gratiam Dei perdidit, satisfaciat ei,

[1] Cap. 1, 26.
[2] Cap. 13, 1.
[3] Ioan. 6, 45.

subiiciendo se homini propter Deum, et ita per humilitatis meritum gratiam Dei recuperet, quam amisit. Quanto *maior* autem et *purior* et *promptior* fuerit humiliatio, tanto plenior erit gratiae recuperatio et gloriae remuneratio. *Magnitudo* humiliationis attenditur in difficultate iniuncti operis; *puritas,* in simplicitate intentionis; *promptitudo,* in alacritate exsecutionis.

3. Est enim triplex obedientia: *necessitatis, cupiditatis, caritatis.* — *Necessitate* obedit qui cogitur invitus et libenter esset liber, si posset vel auderet, ut asinus et bos et servi malevoli et similes. — *Cupiditate* obedit qui pro mercede terrena vel pro commodo corporis vel consolatione exteriori libenter facit quod iniungitur, ut canis et accipiter et mercenarii et similes illis. Quanto autem obedientia plus habet de proprio temporali solatio, tanto minus habet de merito coram Deo. Merces prioris est evasio poenae, quam timet incurrere, si non obediat; merces secundi est spes adipiscendi quod desiderat obediendo obtinere, ut munus vel solatium temporale. — Obedientia *caritatis* est, quando ex caritate Dei vel propter Deum et propter divinam remunerationem obeditur, large sumto nomine caritatis, quo tam timor poenae quam desiderium praemii quam affectus amoris Dei includitur, quorum primum est incipientium, secundum proficientium, tertium perfectorum.

4. Item, alia est distinctio obedientiae: quia alia est *generalis,* alia *generalior,* alia *generalissima;* item, alia *specialis,* alia *specialior,* alia *specialissima.*

— *Generalis* obedientia est, qua omnes fideles in Ecclesia generaliter obligantur suis obedire praelatis, Papae, episcopis et plebanis, in his, quae canones praecipiunt et iura pro omnibus promulgata. — *Generalior* est, qua omnis creatura ratione utens tenetur voluntatem propriam voluntati sui Conditoris conformare ex arbitrii libertate, ut Angelus et homo. — *Generalissima* est, qua omnis creatura obedit suo Creatori, sive naturali motu insitae conditionis, ut irrationabilia; sive impulsu potentiae praesidentis, ut daemones et malevolae mentes, quae, etsi quandoque volunt quod Deus non vult, non tamen possunt, nisi quod Deus vult.

Specialis est illa, qua clerici specialiter tenentur ad obedientiam suorum praelatorum in his, quae ad officium suum spectant et ordinem clericalem, ut continere et debitam tonsuram deferre et similia sacris canonibus pro eis statuta. — *Specialior* est illa, qua propria voluntate obligat se aliquis certae personae vel Religioni ad observantiam limitatam et pro arbitrio voventis determinatam, ut, promitto tibi obedire in istis et non in aliis, vel tanto tempore et non ultra, vel tali conditione et non aliter, vel in his, quae Regula illa iubet, et nihil amplius. — *Specialissima* obedientia est, qua sine exceptione promittit obedientiam aliquis ad omnia, quae non sunt contra animam suam et Regulam talem, ubi tam ad ea, quae sunt Regulae, quam ad alia quae iubentur se obligat bona, quae conveniunt rationi et liberi arbitrii subsunt potestati, cum ad irrationabilia vel impossibilia nemo cogi debeat, sicut et ad illicita nemo debet obedire.

Capitulum XLIII.

De gradibus obedientiae.

1. Profectus vel gradus *obedientiae,* quantum ad illa, *in quibus* obediendum est, colligi possunt ex praedictis, id est obedire ad *praecepta* communia, obedire ad aliqua etiam *consilia,* obedire ad *omnia bona et possibilia.* — Quantum vero *ad mentem* vel *affectum* obedientis, breviter videamus, qui sint obedientiae profectus. Quanto quis altius proficit in obedientiae virtute, tanto ei Deus est exorabilior, et omnis creatura ad obediendum homini ordinata subiectior et obsequiosior.

Infimus obedientiae gradus est ex *timore* obedire *supplicii,* sicut illi, qui tantum obediunt superioribus suis in his, quae praeceptorie iusserint, ad alia vero tepidi sunt et negligentes, nisi in quantum vel communis consuetudo cogit, vel pudor humanus impellit, vel timor temporalis castigationis. Sufficit his, qui huiusmodi sunt, ut mortale peccatum per inobedientiam non incidant nec damnationem incurrant. Et tamen hoc est valde periculosum in professis obedientiam regularem, quia, priusquam discutiant, an teneantur facere quod iubetur, forte mortalis inobedientiae laqueum aliquando incidunt, sicut qui nimis appropinquat praecipitio subito, dum non caute circumspicit, in praeceps labitur. Cum Deo autem disputare velle stultum est et quasi velle convincere eum, ut non debeat iudicare, hoc esse peccatum

mortale, quod nostra opinio non vult pro mortali habere. Sua aestimatio est regula iustitiae infallibilis, non nostra angulosa opinio, quam nostram conscientiam appellamus. Solis radius nunquam facit angulum, semper directe in opposita sibi fertur, sive ita nobis videatur, sive aliter aestimemus. In professione obedientiae non exprimimus hanc exceptionem, ut nolimus ad ea teneri, quando non adiungitur hoc verbum *praecipio,* vel *per obedientiam hoc tibi dico.* Unde bonus obediens tam studiose debet facere quod iubetur simpliciter, cum constat, praelatum suum tam plene id velle, quam si apponeret *praecipio,* vel *per obedientiam iubeo hoc vel illud.*

2. Secundus obedientiae gradus est pro *spe praemii* potius quam timore supplicii ad iniuncta voluntarie obedire. Iste non disputat, in quo teneatur vel non teneatur obedire, quia, sive teneatur sive non confidit sibi esse meritorium, dummodo malum non sit quod iubetur, etiamsi mala intentione praelatus aliqua iuberet, quae tamen mala non essent, scilicet pro odio illius, cui iniungeret, ut eum sic tribularet, vel pro commodo proprio magis quam pro obedientis profectu; non solum non nocet humiliter obedienti, sed etiam duplex meritum ex hoc habet: obedientiae et insuper patientiae. Sicut inobedienti magis nocet bona intentio praecipientis praelati et praecepti utilitas, ex quibus duritia eius perpenditur, ita bono obedienti magis ad profectum provenit indiscreti praelati praeceps praecepti fulminatio, dummodo non fuerit contra Deum, ut, si quis in ira pauperi pro lapide massam argenti in gremium iactaret, pauper

non indignaretur pro ira iacientis, sed iucundaretur pro argento taliter acquisito.

3. Tertius gradus est ex *sola dilectione Dei* non tantum voluntarie, sed etiam cum gaudio obedire, non solum ad facilia, sed etiam ad difficilia et dura, etiam ad mortem, sicut *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*[1]. Pudeat Dei servos tali Domino sic pigre obedire pro regno caelesti, sicut est consuetudinis quibusdam; cum servi saecularium principum et nobilium pro incerta et parvissima mercede tot labores in bellis, tot pericula, tot penurias, tot etiam a dominis opprobria et verbera patienter sustineant, tot itinera longa in legationibus dominorum prompte subeant; nec procrastinant nec segniter exsequuntur mandatum, nec difficultatem nec pericula viarum praetendunt, nec pactum pro labore praemittunt, sed incerti de praemio in tenui spe omnia imperata perficiunt, etiam gloriantes, quod prae ceteris conservis ad tale negotium sunt electi. Vide, quam seduli sunt circa dominos, circumspicientes, in quibus eis servire possint, et cum non tam verbum iussionis audierint, quam nutum oculorum adverterint, statim quasi praecipites exsiliunt et avide auscultant, quid eis placeat, et quid velint. Et licet servorum Dei obedientia quantum ad *affectum* ex maiori fervore prodeat; tamen quoad *actum* ille perfectus videretur, qui ita promptus et constans esset ad omnia iussa implenda, sicut in servis saecularibus invenitur; sicut de sanctissimo Patre nostro Francisco legimus

[1] Phil. 2, 8.

et primis eius sociis, qui non solum ea, quae beatus Pater eis verbo expressit, prompte adimplebant, sed etiam si aliquo indicio beneplacitum eius poterant coniicere, studiosissime perfecerunt, sicut ab ipso didicerant sancto Patre [1]. Hac virtute Abraham [2] obedivit exire de terra sua et peregrinus esse in aliena, sed et unicum filium Isaac voluit immolare. Hac Prophetae et Apostoli et alii Sancti exposuerunt se omnibus laboribus, periculis, exsiliis, penuriis et persecutionibus et morti pro Christo, de quibus Dominus specialiter dicit [3]: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Semetipsum abnegat* qui sui iuris esse recusat et totum se alterius arbitrio subiicit propter Christum, sicut Christus *non venit facere voluntatem suam, sed Patris* [4].

Capitulum XLIV.

De virtute paupertatis eiusque distinctionibus.

1. Contemptus divitiarum opponitur avaritiae rerum temporalium; haec etiam quandoque *paupertas spiritus* appellatur. Quidam autem sunt pauperes *rebus et non spiritu,* sicut qui libenter essent divites, sed non possunt, ut pauperes mundi. Quidam sunt pauperes *spiritu et non rebus,* ut qui libenter essent inopes rebus, sed non permittuntur, qui divitias non pro ipsarum amore possident, sed pro amore Dei, ut cultum Dei per eas amplificent et de-

[1] Bonav., Legenda S. Francisci, c. 6.
[2] Gen. 12, 1. et 22, 3. seqq.
[3] Matth. 16, 24.
[4] Ioan. 5, 30. et 4, 34.

fendant, vel pro amore proximi in Deo, ut proximis inde subveniant, sicut Abraham et Iob et David, Iosias et similes, vel pro obedientia principatus et dignitates suscipiunt, ut beatus Gregorius Papa [1] et alii sancti episcopi [2], qui pauperes esse elegerant, sed iussu divino aliter factum est, ut principes terrae constituerentur, dispensatores rerum ecclesiasticarum pro aliis, sed in se paupertatis propositum non abiicientes, tanto laudabiliores paupertatis sectatores, quanto etiam in divitiis ab eius amore non sunt separati. — Quidam vero sunt pauperes *spiritu et rebus,* qui nec habent divitias, nec vellent habere, si possent commode et sine peccato. Hi tanto feliciores sunt, quanto a laqueo cupiditatis elongati. Horum sunt duo genera: primi, qui, non habentes divitias, fecerunt de necessitate virtutem, nolentes habere etiam si possent; secundi, qui potuerunt habere divitias vel habuerant divitias et abiecerunt et recusant habere propter Deum. — Contemptus autem divitiarum duplex est: cum aut *liberaliter effunduntur* in pauperes per opera misericordiae et ad cultum Dei largiter expenduntur, sicut sancti reges et alii divites fecerunt, turbas pauperum alentes et Monasteria et ecclesias aedificantes; aut cum *penitus respuuntur* divitiae, sicut Sancti fecerunt in mendicitate et inopia rerum viventes, ut sanctus Pater Franciscus et sanctus Dominicus et alii Christi sectatores, evangelicae perfectionis aemulatores, iuxta illud [3]: *Si*

[1] Ioan. Diac., in Vita B. Gregor. lib. I. n. 39. seq.
[2] Vide e. g. Prosp., de Vita Contempl. lib. II. c. 9.
[3] Matth. 19, 21.

vis perfectus esse, vade et vende omnia, quae habes, et da pauperibus etc.

2. Quatuor autem de causis consulitur divitiarum contemptus: prima, quia earum amor *retrahit ab amore Dei* et caelestis patriae, et iuxta ipsius Veritatis testimonium [1], *nemo potest Deo servire et mammonae,* id est divitiis. Sicut enim de profundo terrae tolluntur, ita suo pondere ad infima terrae suos detrahunt amatores, hoc est in profundum inferni; ad Timotheum [2]: *Qui volunt divites fieri incidunt in tentationes et laqueos diaboli, quae mergunt homines in infernum.*

3. Secunda causa est, quia *retardant* hominem *a profectu virtutum.* Sicut enim oneratus non potest velociter currere, sic mundanis curis pressus non potest in spiritu expedite proficere. Si vis ergo festinare ad patriam, si vis non teneri *laqueo venantium* [3], si vis non *comprehendi* in via et in captivitatem, unde evaseras, non reduci; proiice avaritiam et extrahe pedem de viscosa cupiditate terrenorum. Ideo Iudaei tardi erant ad reditum in Ierusalem de Babylone, quia filios et uxores et possessiones iam acquisierant in Babylonia; sic et Religiosi tardius desiderant caelestia, cum in terrenis coeperint dilatari.

4. Tertia causa *ratione meriti amplioris,* quia, quanto minus tibi de terrenis indulges, tanto amplius recompensabitur tibi in caelestibus gloria sempiterna. *Beati* enim *pauperes spiritu, quia ipsorum est re-*

[1] Matth. 6, 24. [2] I. Tim. 6, 9.
[3] Respicitur Ps. 90, 3; 9, 16.

gnum caelorum [1], id est non portio aliqua gloriae, sed tota gloria regni. Unde Filius Dei dans nobis exemplum perfectionis, nihil possessionis voluit habere in terra, non agros, domum vel reditus aliquos, praeter solum vestitum, quem etiam permisit ante crucem sibi auferri, ut doceret nos, quod omnia relinquere non tantum consistit in non habere volendo vel sponte omnia pauperibus tribuendo, sed etiam in patienter amittendo, si habita vi tollantur; quod plerumque maioris est meriti quam pauperibus tribuisse, quia rarior virtus est illata mala aequanimiter perpeti, quam sponte bona operari. Cum igitur boni viri ob hoc solum vel maxime substantiam terrenam habere debeant, ut inde benefaciant et ad meritum gloriae aeternae expendant, quia aliter boni non essent, si terrena non pia intentione quaererent et creaturam non propter Creatorem diligerent; debent eadem ratione non minus gaudere, cum ipsam substantiam quocumque casu amittunt, quam si eam in usus pios expendissent, eo quod eundem fructum meriti caelestis in patienter tolerata amissione quam et in pia dispensatione consequi non dubitant, sicut mercator illas merces aequaliter diligit, de quibus aequale sibi lucrum provenire confidit. Divitias autem quaerere, ut in malos usus expendantur, in vanitates, in voluptates carnis et oculorum, impium est, quia per beneficium Creatoris largitori earum contumelia irrogatur. Sed ad hoc eas quaerere tantum, ut cumulatae serventur; stultum est, quia tantum valet congeries lapidum, sicut argenti vel auri, si nulli usui impendatur.

[1] Matth. 5, 3.

5. Quarta, quia temporalis substantia *contemptibilis* est multis considerationibus: ex sui natura, cum terra sit ignobilius elementum inter omnia; item, quia non multum est necessaria; modicus enim victus et vestitus et tectum sufficit homini pro necessitate ad vivendum; quod superest superfluum est; item, multis est nociva et occasio damnationis aeternae; item, multorum patet invidiae, qui libenter eam auferrent habenti per multas artes; item, multo labore et sollicitudine acquiritur et servatur, etiam cum periculo vitae; item, non satiat appetitum habentis, sed quo plus habetur, eo inquietius sititur; item, quia tam bonis quam malis datur, ideo non sunt feliciores, qui in ea abundant, immo frequentius infeliciores, quia est eis occasio multorum malorum; item, quia diu cum homine non perseverat. Nam si aliter non amittuntur, mors separat ab eis, et nihil potest homo post mortem secum deferre ex ipsis, nisi quod meruit hic per ipsas. Sapiens ergo debet parvipendere quod vile est, et non multum laborare pro eo, quod ad parum est utile, et fugere quod perniciosum est, et liberaliter spargere quod conservatum perit et distributum fructificat, si in pauperes erogetur.

Capitulum XLV.

De tribus gradibus in contemptu divitiarum.

1. Primus autem gradus in contemptu divitiarum est *nihil habere velle iniusti lucri,* nec per se

acquisitum nec ab aliis datum vel relictum, et reddere omnibus debita pro posse et de iuste habitis eleemosynas facere et non abuti facultate propria ad peccatum superbiae, lasciviae, gulae et aliorum vitiorum. — Tribus autem modis aliquis videtur iniuste bona habere: cum aut ipse male acquisivit quocumque modo, aut ab alio datum vel venditum vel relictum aliquid est ei, qui ius in eo non habuit; aut cum nocuit alteri in rebus iniuste, etiamsi nihil de illis habuit. In quantum enim teneor alteri restituere, in tantum mea non sunt mea, sed illius, cui teneor; unde qui plus tenetur solvere certis personis, quam habeat, si dat alicui gratis de bonis suis, unde scitur impotens fieri ad reddendum; qui accipit scienter debet pro eo solvere tantum, quantum accepit, cum ille non sua ei dederit, sed quae sunt aliorum.

2. Secundus gradus est *nihil velle superfluum habere*, sed solis necessariis esse contentum in victu et vestitu, hospitio, utensilibus et obsequentium famulatu, reliqua habita pauperibus erogare, vel non recipere oblata nec acquirere supra necessitatem; *quod superest, date eleemosynam; et ecce, omnia munda sunt vobis*[1]. Sic monachi Aegypti[2] et alii similes, de labore proprio victum et vestitum habentes, reliqua pauperibus distribuebant; ad Timotheum[3]: *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.*

[1] Luc. 11, 41.
[2] Cfr. Chrysost., Homil. 8. in Matth. n. 4. seq.
[3] I. Tim. 6, 8.

Sed ne nimis latos faciamus terminos sufficientiae, sciendum, quod duplex est sufficientia: *indigentiae* et *concupiscentiae; indigentiae* sufficit sustentare naturam, ut possit ad serviendum Deo perdurare; et hanc sufficientiam natura docet, sicut videmus in irrationabilibus animalibus, immo et in plantis, quae contenta sunt naturali alimento et amplius non requirunt. Sufficientia *concupiscentiae* excedit mensuram, limites non habet nisi impossibilitatis, hoc solum relinquit, quod non sperat adipisci. Dives avarus in Evangelio [1], cum uberioribus fructibus agri se vidisset ditatum, non dixit: dives sum et abundo, plus non cupio, quia non capio, sed cogitavit horrea vetera destruere et maiora facere. Prima horrea sunt iustae *necessitatis;* haec parva sunt et parvis implentur; sed avarus haec destruit et maiora facit, id est horrea *concupiscentiae et superfluitatis,* quae nunquam replentur, quia semper, cum plura habere coeperit, etiam ampliora facere disponit, ad quae non sufficiant iam habita, nisi adiiciat adhuc plura; et sic procederet in infinitum. Cor avari est quasi fovea sine fundo et quo plus recipit, plus consumit, ut nunquam videatur impleta; Ecclesiastes [2]: *Avarus non implebitur pecunia.*

3. Tertius gradus est *nihil velle possidere in mundo* et in omnibus necessariis multiplicem pati penuriam propter Deum. Hoc est efficacissimum contra avaritiam remedium, quae sicut *ignis* insaturabilis *nunquam dicit: Sufficit* [3], et non exstinguetur me-

[1] Luc. 12, 16. seqq. [2] Cap. 5. 9.
[3] Prov. 30, 16.

lius, nisi cum ei materia temporalis substantiae penitus subtrahitur. Hoc remedium Christus docuit, verus animarum medicus, qui in omnibus illam viam tenuit, quae est aptissima ad doctrinam virtutum et curationem vitiorum. Divitiae enim et honores saeculi et voluptates sunt praecipua sanctitatis impedimenta, quae magistrum virtutum et Dominum decuit vivendo declinare suis discipulis in exemplum; Matthaeus [1]: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia, quae habes, et da pauperibus et veni, sequere me* etc. Haec est, quam vocat Apostolus, *altissima paupertas* primorum Sanctorum in Ecclesia, qui omnia reliquerant propter Christum. — Huic multae virtutes et plurima dona gratiarum connexa sunt, quae tamen a paucis capiuntur, eo quod, licet multi sint, qui quasi nihil habeant in mundo, tamen admodum rari sunt etiam in Religione, qui non plus habere cupiant vel pro se, vel pro aliis. Omne, quod est melius, est etiam rarius in hoc mundo. Qui pro se sollicitus est in temporalibus relinquitur suae provisioni, similiter, qui habet alios provisores, relinquitur illis; qui vero *omnem sollicitudinem in Deum iactat* [2] et omnem cogitatum, habet ipsum Dominum in provisorem; Matthaei sexto [3]: *Primum quaerite regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia,* scilicet temporalia necessaria, *adiicientur vobis.* Qui enim ex gratia vult nobis donare caelestia, cur non et ab eo speremus temporalia et parva? Aut ergo dabit nobis necessaria, in quantum expe-

[1] Matth. 19, 21; deinde sequitur II. Cor. 8, 2.
[2] I. Petr. 5, 7. [3] Vers. 33.

dit, aut vires corporis ad sustinendum penurias, aut spiritualem dulcedinem meliorem carnali et insuper praemium caeleste.

Capitulum XLVI.

De sobrietate eiusque distinctionibus.

1. *Sobrietas* est virtus, qua corporis alimenta cum moderamine admittuntur in cibo et potu et somno. Sumitur etiam generaliter pro moderamine ab omni superfluitate et intemperantia mentis et corporis; unde dicitur: Mens sobria et sobrius sensus. Sed prout accipitur pro restrictione alimentorum, illa est, quae dicitur parsimonia vel abstinentia et opponitur vitio gulae vel gastrimargiae, quae est ventris ingluvies.

2. Est autem alia sobrietas *medicinae,* alia *avaritiae,* alia *hypocrisis,* alia *paupertatis,* alia *religiositatis. Medicinalis* fit propter sanitatem corporis conservandam vel recuperandam; *avaritiae,* ad parcendum expensis; *hypocrisis,* pro laude humana; *paupertatis,* pro necessitate penuriae; *religionis,* pro virtute obtinenda, pro vitio calcando, pro poenitentia agenda, pro aedificatione proximorum, pro gloria promerenda, pro acuendo intellectu et sapientia inquirenda. Nam, sicut fenestra obstructa limo obtenebratur, ita intellectus cibo obrutus obscuratur, sicut saepius experimur.

3. Sobrietas autem, sicut omnis virtus, tunc solum est coram Deo meritoria, cum Deus est eius causa prima et forma, id est, ut propter Deum prin-

cipaliter fiat et secundum Deum. Sicut enim Deus mundum gubernat, ut nec plus nec minus diligentiae ei adhibeat, quam iustum est, omnem diligentiam suam, ut ita loquamur, circa caelestia impendens; ita et homo, cui minor mundus regendus commissus est, hoc est corpus proprium, sic debet ei providere prudenter, ut nec de necessaria provisione aliquid ei desit pro posse, nec aliquid superflui impendatur, ut non deficiat ante tempus ex penuria vel labore, nec lasciviat ex abundantia et quiete. Tota autem intentio debet esse circa optimum occupata, circa profectum animae in Dei notitia et amore et in his, quae ad hunc profectum promovent et conducunt, quia anima non propter corpus creata est, sed corpus propter animam, ut illi serviat et cooperetur ad profectum praefatum. Anima vero propter Deum creata est, ut ei inhaereat et inhaerendo suavitate ipsius fruatur et fruendo beata sit. Solius enim Dei est eam destruere et occidere, cuius est creare et vivificare; ideo nisi eius iussu vel permissu nihil licet nobis destruere eorum, quae ipse fecit. Irrationales creaturas permittit nos occidere, sed non irrationabiliter; rationales vero prohibuit occidi, id est homines, nisi secundum leges ab ipso promulgatas. Unde iudices, secundum leges divinas iudicantes, non sua, sed Dei auctoritate malefactores occidunt, quia ipse praecepit[1]: qui hoc vel hoc fecerit tali poena puniatur. Sicut autem non licet cuiquam alterum occidere; ita nec semetipsum, cum nemo alterum plus teneatur diligere quam se ipsum. Se ipsum

[1] Cfr. Levit. 20, 2. et alias passim.

autem occidit qui, indiscrete se per abstinentiam et per alios labores debilitans, ante cogitur deficere, quam requirit ordo naturae, licet aliquos devotionis fervor vel pura simplicitas excuset; ad Romanos[1]: *Rationabile obsequium vestrum.*

4. Sobrietas in tribus consistit: in *qualitate, quantitate* et *modo;* in *qualitate,* ut non delicata et pretiosa et sumtuosa requirat, sed simplicia, quibus valeat sustentari natura et gula non irritari, et quae de facili possint haberi. In *quantitate,* ut non nimis nec saepius, quam decet, sed temperate, ut sit refectio corpori et non onus. Infirmi sunt liberi ab utraque hac lege. In *modo,* ut non importune requiratur, nec impetuose et indisciplinate et inordinate sumatur, sed modeste, mature et religiose, sicut in priori Formula novitiorum[2] tractatum fuit. Sic enim sapit suavius, sumitur commodius, reficit salubrius, minus gravat stomachum et facilius digeritur, et minus peccatur, et est honestius et religiosius.

5. Valet autem sobrietas ad octo, quae supra[3] tacta sunt: valet *ad satisfactionem pro peccatis,* ut, sicut corporis voluptate peccavimus, ita castigatione emendemus. — Item, *ad carnis lasciviam reprimendam,* ut, quae impinguata insolens facta est, macerata discat spiritui obedire[4]. — Item, *ad corporis sanitatem,* quia noxios humores desiccat, quos crapula et quies superflua generare consuevit. —

[1] Cap. 12, 1. [2] Vide lib. I. c. 7.
[3] Num. 2.
[4] Vat. addit *Ad Corinthios* (I. Cor. 9, 27.): *Castigo corpus meum et in servitutem redigo.*

Item, *ad sollicitudines mundanas abscindendas,* quia qui modicis contentus est modica habet providere. — Item, *ad multarum virtutum habilitationem;* sobrius enim agilior est ad bonum, castior est, minus habet invidendi materiam, magis cautus in lingua, promptior ad devotionem et purior in affectu. — Item, *ad sapientiam inquirendam,* quia sensum magis vigilem facit et subtilem et memoriam tenacem. — Item, *ad aliorum aedificationem,* quia qui exteriora nostra ordinata vident et temperata coniiciunt, quid de interioribus aestiment, quae non vident. Minus etiam sumus eis graves ad recipiendum ad mensam, videntes, quam modicis contenti sumus, et quod facile possunt nobis satisfacere; minus etiam aliis mendicis nocivi sumus, quia quo plura ab hominibus petimus, eo minus aliis mendicis dandum relinquimus. Et hoc est quoddam genus rapinae, quod a paucis advertitur, cum aliquis ultra necessitatem veram mendicat, unde alter magis indigens patitur detrimentum, quia postea superveniens non invenit quod iste praeveniens praeripuit. — Item valet *ad meritum gloriae* tam pro se ipsa quam pro virtutibus sibi connexis, quia, quo magis hic nobis de voluptate carnis discrete subtrahimus, eo magis et hic spiritualibus et illic caelestibus deliciis abundamus.

Capitulum XLVII.

De gradibus sobrietatis.

1. Primus *sobrietatis* gradus esse potest a crapula et ebrietate cavere et debita tempora et horas

in comedendo servare, ne ieiunia statuta leviter frangantur, vel tempore incongruo epulis et potibus temere inserviatur, et ne magis ad luxuriam quam ad naturae refectionem edendo vel bibendo studeatur; Ecclesiastae decimo[1]: *Vae terrae, cuius rex puer est, et cuius principes mane comedunt* etc. Pecus, quod solum ventri servire novit, servat in edendo et bibendo modum naturae convenientem; sic et homo debet, qui regitur ratione; alioquin melius esset ei carere ratione, quam non regi ab ea, quia non peccaret carens ratione.

Secundus gradus esse potest etiam a quibusdam licitis abstinere, ut a carne, vino, lacte, piscibus vel pulmentis, sed asperiori victu contentum esse, scilicet pane rudi et pulmento non condito, vel saepe ieiunare et a delectabilibus abstinere et quae magis appetuntur, ut Religiosi et devoti et poenitentes; ad Romanos[2]: *Bonum est non comedere carnem, et non bibere vinum* etc.; sicut Nazaraei et filii Rechab.

Tertius gradus est sic domuisse gulam et sic docuisse palatum, ut solis sit contentus, quae extremae sufficiant necessitati in qualitate et quantitate cibi et potus, ut, quo simplicior victus, eo magis diligat, et si delicata sumere aliquando oporteat, non delectationem in eis, sed solam necessariam refectionem requirat; ad Romanos[3]: *Carnis curam ne feceritis in desideriis.*

[1] Vers. 16.

[2] Cap. 14, 21; deinde alluditur ad Num. 6, 3. seq. et Ier. 35, 6. — Vat. et ed. 1 addunt *Daniel* (10, 3.): *Caro et vinum non introierunt in os meum.*

[3] Cap. 13, 14.

2. Posset et alia distinctio dari de profectibus abstinentiae vel sobrietatis. Primus videlicet gradus, patienter carere, cum non potest haberi cibus vel potus delectabilis, et non contristari, quando non habentur desiderata interdum, sicut quidam, si quando non habent quae in mensa desiderant, contristantur, indignantur, murmurant, verecundiam abiiciunt et non cogitant professionem suam, et quod aliquando divites saeculi non habent omnia, quae cupiunt, quanto magis pauperes et mendici.

Secundus gradus abstinentiae est velle carere pro Deo etiam illis, quae possent haberi, amore sobrietatis et paupertatis et boni exempli. Sic boni et fideles servi Dei saepe ditiores hospites praetereunt et apud pauperes hospitantur et lautiora fercula prohibent sibi dari, contenti simplicibus et paucis amore Dei et pro aedificatione aliorum; ad Corinthios[1]: *Omnia mihi licent, sed non omnia aedificant;* quia, licet secundum Evangelium[2] *comedere liceat quae apponuntur,* tamen magis aedificat, si lauta et multa nobis apponi non permittamus, quia, sicut recipientes decet liberalis hospitalitas, ita nos decet religiosa frugalitas, quam etiam fortius convenit nos defendere, quam illos suam saecularem honestatem, qua volunt nos abunde procurare. Quamvis autem illa vice videantur contristari, quod non permittimus, eos suae devotioni satisfacere multa ministrando; tamen apud se de nostra temperantia aedificantur et alio tempore recipiunt nos hilarius, quo minus sumus eis onerosi, et ubi modo paucos receptores habemus, ibi tunc

[1] I. Cor. 10, 23. [2] Luc. 10, 8.

plurimos haberemus, cum intelligerent, quod et pauperes nos pascere commode valerent.

Tertius abstinentiae gradus est posse sine difficultate abstinere ab habitis delectabilibus, vel tantum inde sumere puram necessitatem, et hoc non amore delectationis, sed recreationis. Et quamvis quoad paupertatem maior virtus sit non habere quod cupias, tamen quoad fortitudinem abstinentiae maius est posse appetitum retrahere ab usu vel delectatione praesentis voluptatis quam absentem non desiderare. Cautius autem est et securius fugere corporales delectationes, quia saepe victi sunt in certamine qui nimis voluerunt esse securi. Et qui ex praesumtione sibi victoriam spoponderant, victi et confusi didicerunt, quam stultum est se committere periculis proeliorum, ubi possunt opportune vitari. Facilius in littore non submergeris quam in gurgite aquarum.

Capitulum XLVIII.

Virtus vitiorum medium tenet.

Sciendum tamen, quod virtus medium vitiorum tenet, et in utroque latere, tam a dextris quam sinistris, vitiis est obsessa, ita ut, si modice a discretionis tramite deviaverit, iam virtus non sit; verbi gratia, *parsimonia* vel abstinentia, si metas suas excedat in superfluitate alimenti, declinat in vitium gulae; si nimis modicum admittat de necessario alimento, vitium indiscretionis incurret, per quam vires corporis destruat, vigorem mentis exstinguat, na-

turam debilitet et bona, quae promovere potuit, negligat et vel vitam citius perimat, vel sensum perdat, vel, si vires recuperari debeant, tanta postmodum studeat cura corpus reficere commodis et fomentis, quanta prius indiscrete eadem subtraxerat ei. — Similiter *contemptus divitiarum,* si ultra, quam iustum est, congreget temporalem substantiam, in avaritiae vitium cadet; si nihil temporale velit ad usum admittere, ex tali indiscretione necabit naturam fame, frigore, aegritudine. — *Patientia,* si nimis declinat impatientiae vitium, incidet in torporem, ut zelum iustitiae perdat et dissimulet tam in se quam in aliis vitia crescere, quae deberet persequi et ulcisci. — *Humilitas,* dum se nimis timet extollere ex indiscreta abiectione sui, perdit confidentiam salutis vel profectus spiritualis. — *Caritas proximi,* si indiscrete tenetur, facit proximo favere vel cooperari in detrimentum salutis propriae et illius, ut qui periurat amore proximi et aliis modis. — *Castitatis amor* aliquos virilia sibimet amputare fecit, et dum voluerunt tentationis ardorem temperare, periculo se propriae interfectionis exposuerunt. — *Agilitas boni operis* quandoque sic fugat pigritiam, ut quietem devotionis exstinguat. — *Spiritualis laetitia* sic accidiam vel tristitiam declinat, ut quandoque in dissolutionem incidat et vanam laetitiam. — *Taciturnitas,* verba otiosa declinans, quandoque utilia et necessaria reticet in detrimentum proximi et sui. — *Obedientia* indiscreta sic fugit propriae voluntatis vitium, ut obediat superiori etiam ad peccatum, cum tamen obedire Deo magis oporteat prohibenti omne pecca-

tum quam cuivis homini praecipienti peccatum. Et sic de aliis virtutibus sentiendum.

CAPITULUM XLIX.

Vitia quandoque se esse virtutes mentiuntur, et virtus quandoque pro vitio despicitur.

1. Et quia virtus tam nobilis est et venerabilis omnibus et prae omnibus, quod etiam vitiosi eam super omnia venerantur; ideo et vitia quandoque se virtutes esse mentiuntur et velamen virtutis assumunt, ut aut securius dissimulentur et non arguantur, aut etiam laudem virtutis assequantur. Unde videmus, ea quandoque etiam a quibusdam Religiosis et studiose exerceri et ex auctoritate quasi pro virtute defendi, ita ut vera virtus eis in aliis quandoque displiceat, et eam pro vitio despiciant, et impugnent et interpretentur, esse vitium quod virtus pura est, et e contrario virtutem asserant quod est vere vitium, sed virtutis colore velatum; verbi gratia, paupertas spiritus, id est voluntaria pro Christo paupertas, magna et vera virtus est, quam multi Religiosi profitentur; et tamen videmus, plures sub praetextu necessitatis, pietatis et honestatis divitias desiderare in pecunia, praediis, aedificiis, vestitu et victu et libris et aliis, quae habere divitiae reputantur; ita ut satiari nequeant, quia, si iam quod cupiunt haberent, si quis plus offerret, acciperent plus usque ad magnam quantitatem, quia non dicerent: sufficit, nolumus plus habere. Econtra parce vivere et paucis esse contentum tenacitas et avaritia appella-

tur, quasi non audeat uti his, quae habet. Silentium tristitia reputatur; maturitas amaritudo, zelus iustitiae temerarium iudicium dicitur; quies devotionis pigritia vocatur; corporis castigatio indiscretio censetur; simplicitas stultitia creditur; timor Dei litigiosa conscientia aestimatur; fugere publicum singularitas notatur; cavere scandalum hypocrisis iudicatur. Ecce, quomodo virtus proscribitur et perverse vitium interpretatur!

2. E converso autem plerumque dissolutio socialis iucunditas putatur; curiositas aedificiorum et librorum et aliorum honestas habetur; laxa conscientia libertas reputatur; corpus delicate fovere discretio reputatur; garrulitas affabilitas dicitur; invidia fraterna zelus iustitiae videtur; duritia et inclementia rigor ordinis putatur; avaritia acquirendi fidelis provisio nuncupatur; astutia prudentia nominatur; elatio auctoritatis ostensio monstratur; zelus et contentio ordinis defensio appellatur; iactantia de bonis aedificatio proximi vult videri; detractio detestatio vitii alterius vult putari; conformitas vitiosa vult credi fuga singularitatis esse; torpor negligentiae vult humilitas videri *altiora se non quaerendi*[1]; pusillanimitas timor Dei dici quaerit; inquietudo evagandi et negotiandi vult agilitas dici bene operandi; prodigalitas largitas vult videri; et sic de aliis sentiendum, inter quae discretio spiritus medium virtutis iter eligit, *non declinans ad dexteram vel ad sinistram*[2], regia gradiens via, *ne dicat bonum ma-*

[1] Eccli. 3, 22.

[2] Deut. 2, 27; sequuntur Isai. 5, 20; Gen. 1. 14; II. Cor. 11, 14. et I. Thess. 5, 21.

lum et malum bonum, ponendo lucem tenebras, et tenebras lucem, dividens diem virtutis *a nocte* vitiorum, ne *angelum satanae pro Angelo lucis* recipiat, verum a falso *distinguens* et *quod bonum est tenens.*

Capitulum L.

De castitate eiusque utilitatibus et acquisitione.

1. *Castitas* est sobrietatis filia et nutritur ab ea, sicut e contrario luxuria nutritur a ventris ingluvie. Membra enim genitalia sub ventre posita ex eius redundantia in libidinem resolvuntur; sic e converso ventris exinanitio humorem luxuriae arefacit; sicut, cum fons obturatur, rivulus ex eo profluens desiccatur [1]. Unde pro generali regula ab omnibus spiritualibus hactenus observatum est: qui castus esse desiderat studeat sobrietati, quia sine ea non diu castitas est secura et cum proficiente proficit et cum decrescente decrescit, licet quidam sine ea modo sibimet aliud, nescio qua praesumtione, promittant. Omnis autem laus in fine canitur. Nec credo, tot et tantos virtutum exquisitores, qui praedictam secuti sunt regulam, in sua aestimatione deceptos; *unusquisque* enim *in arte sua sapiens est* [2], et studiosi virtutum fiunt in earum exercitiis sapientes; studiosi vero divitiarum vel deliciarum et saecularium efficiuntur in earum provisione prudentes; Lucas [3]:

[1] Vide Hieron., Comment. ad Titum 1, 7: *Oportet Episcopum* etc.

[2] Eccli. 38, 35.

[3] Cap. 16, 8.

Filii huius saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. — Castitas est virtus origine caelestis; hanc sancti Angeli ab ipso Domino, omnium virtutum fontali principio, primitus didicerunt et indeclinabiliter servaverunt. Hanc summus et *unus Magister noster* [1], qui et in caelis Angelorum magister est, Christus Dominus noster, nobis de caelesti schola ad terras publice docendo attulit et Matrem suam, gloriosam Virginem, perfectam et primam post se huius disciplinae magistram in cathedra virginalis munditiae ceteris mirandam et imitandam praefecit.

2. Castitas quatuor facit: *corpus mundificat,* sicut e contrario luxuria inquinat, ita ut, si non esset alia merces castitatis quam praesens munditia, nec aliud luxuriae supplicium nisi eius foeditas, castitatis honestas esset amplectenda et luxuriae turpitudo horrenda. — Item, *mentem liberam facit* et expeditam, quia nec pro uxoris provisione nec pro filiorum educatione sollicitum reddit, nec affectus dilectionis ad coniugem et filios ligat, nec spiritus zelotypiae castum exagitat, nec *sollicitus est, quomodo uxori placeat* [2], vel qualiter heredes divites faciat, nec quaerit generos vel nurus nec est servus affinium per uxorem, sibi soli vivens et pro se solo sollicitus, in se ipso quiescens. Multa sunt, de quibus oportet coniugio ligatos esse sollicitos, ita quod illa carnis delectatio nullo modo est eis tam iucunda, quam anxietas variarum curarum, quas patiuntur, erit postmodum amara, quas Apostolus *tribulationem carnis* appellat, a quibus casti sunt liberi et

[1] Matth. 23, 8. [2] I. Cor. 7, 33.

exonerati; ad Corinthios septimo [1]: *Volo, vos sine sollicitudine esse* etc. — Item, *conscientiam laetificat,* quia gratum Deo praestat obsequium qui pro ipso illam carnis dulcedinem respuit, quam mundus pro magno concupiscit; *laetificat* autem, quia Deo placet, Deum placat et Deo proximare facit et Dei offensam cavet in delectatione carnali et praemium caeleste meretur et Dominum auctorem munditiae per castitatem imitando sequitur, cum sit *gloria magna sequi Dominum* [2], qui nos praecessit in munditia castitatis, virgo Virginis filius, virginum sponsus. — Item, *tam hominibus quam Angelis amabilem et spectabilem facit: hominibus,* quia tam boni quam mali venerantur eam; *Angelis,* quia, cum naturaliter *omne animal diligat simile sibi* [3], et Angeli casti homines castos familiarius diligunt.

3. Ad castitatis autem acquisitionem et profectum et conservationem valent ea, quae supra [4] posita sunt de remediis luxuriae, scilicet alienatio et separatio feminarum a viris et consortium contubernale castorum, quorum exemplo castitas doceatur; item, deliciarum fuga, quae nutriunt carnis illecebras; item, exteriorum sensuum custodia, ut non videat vel audiat vel tangat, unde tentetur; item, otii devitatio, quod est quasi ianua omnium vitiorum, maxime carnalium; item, custodia interiorum cogitationum et affectionum cordis, per quas coluber primo caput venenatum ingerit; item, orationis fre-

[1] De primo loco v. 28, de secundo v. 32.
[2] Eccli. 23, 38. [3] Eccli. 13, 19.
[4] Vide lib. II. c. 50.

quentia, qua obtinetur auxilium a Deo contra omnes impugnationes.

Capitulum LI.

De gradibus castitatis.

1. Profectus vel gradus *castitatis* pluribus modis distinguuntur. Est enim castitas *coniugalis* et castitas *vidualis* et castitas *virginalis;* est etiam alia castitas in *actu,* alia in *affectu.* Quidam enim sunt casti corpore, sed non mente; et quidam casti mente, licet corpore oporteat eos reddere debitum coniugale [1].

2. Sed de castitatis gradibus, sicut Religiosis convenit, videamus. Primus gradus est continentia ab actu carnali cum proposito sic manendi et omnibus illicitis motibus consensum negandi. Iste gradus quia est adhuc vicinus terrenae voluptati per novitatem conversionis, vapor tangit eum carnalis tentationis quasi foetor Sodomae ardentis [2]. Ne igitur quasi uxor Lot retro aspiciens pereat, festinet ad montem, sublimioris castitatis gradum laboret attingere, ut salvetur, ne pereat in scelere civitatis, in peccato luxuriae, quo plurimi perierunt. — Primus iste gradus est adhuc in labore pugnae et in incerto victoriae, dum sola voluntas cum adiutorio gratiae pugnat contra quatuor hostes: carnis pruritum et

[1] Sub n. 1. dicta desunt in ed. 2, sed alia plura satis confusa de castitate ibi habentur.

[2] Gen. 19, 24. seqq. et respicitur Luc. 17, 32.

affectionis appetitum, mundi provocamenta ad libidinem et daemonum suggestionem; et ita sunt quatuor contra duos. Confidat tamen voluntas bona et inhaereat fideliter illi, qui dixit [1]: *In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum;* qui etiam diabolum *fortior alligavit* et *spolia eius distribuit* et cito reliquos duos inimicos eius convertet ad pacem, ut *subiiciat ei exactores suos* [2], carnis libidinosum pruritum et affectionis illecebrosum appetitum.

3. Secundus gradus est, cum per macerationem carnis et per alia spiritualia studia affectus mundatur, et caro ita spiritui subiugatur, ut rarius tentetur et mitius, ut, quamvis adhuc non plene careat concupiscentiarum stimulis quasi spinarum aculeis, et Iebusaeus adhuc intra terminos habitationis eius lateat [3]; tamen ita depressus sit et imminutus, ut facili labore sedetur eius commotio, et imperando magis quam reluctando insurgentem compescat, nisi forte ex propria negligentia et desidia vires sumere et gravius impugnare permittatur, sicut filiis Israel Dominus minatur, Iudicum secundo [4], quando ex negligentia propria hostes sibi a Domino subiectos noluerunt delere, quod nollet *eos a facie eorum delere, ut per quae peccaverant, per haec et punirentur;* unde postea saepius ab eis sunt graviter tribulati et subiugati. Si hostibus vitiorum fideliter resisteremus, quando nos impugnare incipiunt, non

[1] Ioan. 16, 33; sequuntur Matth. 12, 29. et Luc. 11, 22.
[2] Isai. 14, 2. [3] Cfr. Iosue 15, 63.
[4] Vers. 2, seq.; sequitur Sap. 11, 17.

solum non vinceremur ab ipsis illa vice, sed etiam ita debilitarentur, quod postea rarius auderent nos impetere; et si impeterent, facile vincerentur, donec penitus delerentur, quod vix auderent mutire. Sed tepide reluctando damus eis vires et ausum saepius et acrius nos deinceps impugnandi. Sciendum tamen, quod adversarius, quando fortiter vincitur, aliquando diu exspectat, quod de eodem vitio non impugnat, donec iterum dissuescat homo pugnare; et tunc iterum subito improvisus irruit, ut improvidos tanto securius prosternat, quanto ad repugnandum invenit imparatos. Exemplum de illo, qui super hostem irruit, quando iam arma deposuit et se ad quiescendum composuit, vel adiutores suos post proelium a se dimisit, quia imminentis pugnae suspicionem non habuit. Sic hostes Iuda [1] bellum constituerunt populo die sabbati in quiete et otio, et ita plurimos occiderunt. Semper ergo simus parati hostibus viriliter resistere, quia ipsi non quiescunt nos impugnare, etiam cum videntur quiescere, quia hoc ipsum *cessare* ab impugnatione *impugnare* est, quia illud *cessare* non clementiae eorum vel lassitudinis est, sed astutiae et fraudis; secundi Esdrae quarto [2]: *Dixerunt hostes nostri, nesciant et ignorent, donec veniamus in medio eorum et interficiamus eos;* Proverbiorum vigesimo sexto [3]: *Intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos. Quando submiserit vocem suam,* a suggestione cessando, *ne credideris ei, quoniam septem nequitiae sunt in corde*

[1] I. Machab. 2, 38. [2] Vers. 11.
[3] Vers. 24. seqq.

illius. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia eius etc.

4. Tertius castitatis gradus est ita domitas habere carnis concupiscentias, quod vix rarissime et tenuissime sentiantur, et ex affectu talem induisse castitatis affectionem, ut horreat et ita detestetur omnes carnales motus, quod quasi nauseam inde patiatur nec possit audire tractari de operibus carnis nisi cum horrore cordis et exsecratione. Si quando vero pro utilitate aliorum de matrimonii casibus aliquid tractandum occurrit, ita quietos motus suae carnis sentiat, acsi de luto vel lapidibus vel similibus tractaretur. Et cum per soporem somni humorum redundantia naturaliter se resolvit, ita quiete et insensibiliter profluat, ut nec turpium phantasiarum imaginationibus illudatur nec sensu foedae delectationis titilletur. Ista est perfectae castitatis descriptio, prout in hoc peccati corpore potest a viris perfectissimis obtineri. Ut autem stabiliter in hoc gradu et continue perseverent, puto, ad hoc requiri privilegium singulare, eo quod supra naturalis possibilitatis metas esse videatur « in carne vivere et carnis vitia non sentire [1] ». Frigidi tamen ex natura vel ex debilitatione corporis carnis motibus carere plerumque possunt. Sed mentis castitas cum praedicta carnis puritate ex sola virtute cum Dei gratia possidetur; unde et Propheta [2] hoc quasi prodigium miratur, cum dicit: *Venite et videte opera Domini, quae*

[1] Cfr. Hieron., Ep. 54. (alias 10.) ad Furiam, n. 9: « In carne non carnaliter vivere ».

[2] Ps. 45, 9. 10. et infra v. 11.

posuit prodigia super terram, auferens bella, tentationum carnalium, *usque ad fines terrae,* id est usque ad extremos motus [1]. Sequitur ergo: *Vacate et videte, quoniam ego sum Deus, exaltabor in gentibus* etc. *Vacatio* notat quietem, *visio* intentionem, quia, bellis vitiorum sopitis et hostibus subiugatis, mens iam valet in se quiescere et Deo intendere et intelligere, *quoniam ipse est Deus,* qui tam potenter potuit et tam pie voluit impetus tentationum et vitiorum opprimere et pacem, quam per Scripturas saepe promittit, *hominibus bonae voluntatis* [2] donare; Levitici vigesimo sexto: *Dabo pacem in finibus vestris; dormietis, et non erit, qui exterreat; auferam malas bestias* etc. Qui Deo vult intendere necesse habet vacare et se super se levare; Threni [3]: *Bonum est praestolari cum silentio salutare Dei* etc. *Sedebit solitarius et tacebit, quia levavit se super se;* Psalmus: *Elongavi fugiens et mansi in solitudine. Exspectabam eum, qui salvum me fecit* etc. Vacandum est a concupiscentiis, a perturbationibus, ab occupationibus mundanis. Ista tria maxime impediunt vacationem spiritualem; qui autem nihil concupiscit in mundo pro se vel pro caris suis iam non habet, unde perturbetur, quia nihil timet amittere commodi, honoris vel rerum. Et si eximat se a factis alienis, ut nec curiose discutiat nec temere iudicet ea nec occupetur cogitando ea et tractando;

[1] Post verba *extremos motus* in ed. 2 repetuntur aliis verbis quae iam dicta sunt de remediis ad castitatem servandam.
[2] Luc. 2, 14; sequitur Levit. 26, 6.
[3] Cap. 3, 26. 28; sequitur Ps. 54, 8.

potest se tanto liberius ad interiora transferre intuenda, quanto ab exterioribus magis est expeditus. Nam qui superioribus vult intendere debet ab inferioribus liber esse. Avis, si habet pennas ligatas vel infectas aut praecisas, non potest se in alta volando sublevare. In spiritualibus illa sunt superiora, quae interiora, quoad experientias spirituales.

Processus septimus, qui in sapientia consistit.

Capitulum LII.

Quinque sunt media, ut memoria iugiter circa Deum occupetur.

1. Et[1] quia de voluntatis profectu supra[2] tractatum est, quae consistit in ordinata dispositione affectuum, in qua attenditur *activae* vitae perfectio, consequenter et ad *contemplativae* vitae profectum appropinquare considerationis passibus studeamus, eo quod volentibus in spiritu proficere etiam istud non inutile videatur[3]. Dictum est enim supra[4], quod perfectio spiritualis vitae in tribus principaliter constet: in *rationis illuminatione*, in *voluntatis rectitudine* et in *memoriae iugi circa Deum occupatione*.

[1] Ed. 1 praemittit *Nunc de septimo gradu sive profectu Religionis est aliquid dicendum.*

[2] Cap. 15. 19.

[3] Vat. et ed. 1. hic addunt: In contemplationis profectu primus status vitae religiosae, scilicet processus sapientiae consistit, habens intelligentiae lumen et suavitatis internae saporem; unde sapientia, id est sapida scientia.

[4] Cap. 2.

2. *Memoria,* ut in Deum intendere iugiter assuescat eique inhaereat, quinque vias terere et frequentare addiscat, quae sunt *lectio, collatio, meditatio de Deo, oratio* et *contemplatio. Lectio* et *collatio* bonae sunt quasi semina et materia meditationis. Unde qualia vis tibi meditanti vel oranti occurrere in cogitatione, talibus colloquiis vel lectionibus aut negotiis prius occupare stude memoriam, quia, qualis liquor vasi infunditur, taliter redolebit, et quales herbas in horto cordis plantaveris, talia semina germinabunt. — *Collatio* spiritualis instruit intellectum, affectum inflammat, memoriam bonae cogitationis prole fecundat; sicut e converso otiosa confabulatio tempus perdit infructuose, affectum infrigidat, inutiles cogitationes cordi inserit, conscientiam rodit, profectum spiritualem impedit, poenam meretur. — *Lectio* talis frequentetur, de qua postea non sit inutile in oratione cogitare, quae illuminet ad Dei notitiam, accendat ad eius amorem, mores bonos instruat, animet ad tolerandum adversa, mundi contemptum ingerat et desiderium patriae caelestis, doceat discernere inter vitia et virtutes et vincere tentationes et alia utilia ad salutem. — Lectionem saepe interrumpat *oratio* [1] sicut et alias actiones, ut saepe mens ad Deum elevetur, a quo omne bonum nobis fluere necesse est.

3. Intentio nostra aliquando movetur *pro Deo,* aliquando *ad Deum,* aliquando *in Deum. Pro Deo* movetur in actione, quam pro ipso principaliter fa-

[1] Cfr. Hieron., Ep. 107. (alias 7.) ad Laet. n. 9. et Ep. 43. (alias 18.) ad Marcell. n. 3.

cimus, licet de ipso interim non cogitemus. *Ad Deum* movetur in lectione, in collatione et aliqua meditatione, quando de Deo est quod tunc mente versamus, et quodam modo *circa* Deum, sed in ipsum quasi ad secundam personam mentis intuitum non dirigimus. *In Deum* movetur in oratione, quando mens ipsum cogitat et ipsum alloquitur, ipsum amplectitur eique affectu devotionis adhaeret. Quod autem horum utilius sit *simpliciter,* sciendum, quod illud, quod magis unit hominem cum Deo, cum tota beatitudo hominis sit in Deum transformari. Alia tamen *quoad quid* quandoque utiliora sunt, ut cum propter obedientiam vel caritatem proximi oratio intermittitur, et operibus pietatis insistitur, vel cum discitur, in quo magis ad beneplacitum Deo serviatur.

Capitulum LIIII.

De tribus modis orandi, et primo de vocali oratione.

1. Orandi tres sunt modi: unus *vocalis* et per verba composita et usitata, sicut cum psalmos, hymnos, collectas vel alias orationes et laudes compositas ad excitandam devotionem vel solvendum debitum recitamus[1]. Intente autem et distincte debent recitari, ut orationis formam et meritum possint habere. Qui cum principe terreno loqui et pro sua utilitate rogare desiderat linguam et mentem et oculos et mores compositos habere laborat et atten-

[1] Sequentia usque n. 2. desunt in sola Vat. et ed. 1.

dit, quomodo ordinate verba proferat, ne per indisciplinam preces suas viles efficiat et ingratus principi propter insolentiam fiat. Cum oramus, coram magnis principibus, sanctis Angelis, apud summum Regem Deum contra adversarios nostros daemones causam nostram proponimus, qui studiose observant, si in aliquo nos possint accusare, ut causa nostra minus favorabilis reddatur, et petitio nostra cassetur. Ut autem magis attente oremus, pedes, manus, oculos, aures, mentem sub disciplinae custodia teneamus; *pedes,* ne leviter discurrant; *manus,* ne aliis occupentur; *oculos,* ne curiose vagentur; *aures,* ne auscultent quae ad rem non spectant; *mentem,* ne cogitet alia, quam quod orat vel psallit.

2. Triplex autem est attentio ad ea, quae psallimus et oramus: una *superficialis* [1], qua attendi-

[1] Vat. et ed. 1. post *superficialis* continuant sic: tantum, ut scilicet attendat, quid dicat, quem psalmum interim dicat, vel quam antiphonam vel orationem. Fructus attentionis huius est, quod non cogitur repetere, cum sciat, se dixisse. Pro labore etiam corporis, quem bona intentione Deo orando obtulit, quo se cogit servire Deo, mercedem qualemcumque merito exspectabit. — Alia attentio est *litteralis,* qua homo sensum litteralem tantummodo attendit, quid exterius verba sonent. Haec dat fructum, cum aliquid sonat in superficie devotum, ut ibi: *Miserere mei, Deus* etc., et in similibus locis, ubi etiam ab illitteratis, si tantum verba intelligerent, aliqua devotio caperetur. Sed illis verbis pertransitis, ubi intellectus mutatur verborum, et devotio refrigescit. Qualis enim devotio haberetur ex litterali sensu in istis verbis: *Qui emittis fontes in convallibus* etc. (Psalm. 103, 10.), quae tamen omnia ibi scripta sunt iuxta sensum spiritualem. — Tertia attentio est *intellectualis,* quando ex verbis psalmodiae quaeritur sensus spiritualis, ut

mus, ut sciamus, quem psalmum vel antiphonam vel versum vel orationem dicamus vel dixerimus, maxime in horis canonicis, quia debitum non persolvit qui non attendit, si dixerit id, quod debet. Ne ergo cogamur iterato repetere, saltem superficialiter attendamus ad ea, quae non licet nobis praetermittere, quin dicamus.

3. Secunda potest dici *litteralis*, quando attendimus, quid littera exterius sonet, et verba, quae ore terimus, memoriter masticamus, ut non solum in quo psalmo, sed etiam in quo versu et clausula interim simus, vigili memoria teneamus. Haec attentio non tantum persolvit debitum orationis, sed etiam ab evagatione vana mentem defendit et ligat in bono cogitatu.

4. Tertia est *intellectualis*, quando ex verbis litterae exsugitur dulcedo spiritualis intelligentiae, et affectus devotionis exprimitur quasi *de petra oleum et mel de saxo durissimo*[1]. Bernardus: « Mel in cera et in littera devotio est, tantum illud terere fidelis et prudens anima non omittat quibusdam intelligentiae dentibus, ne forte, si integrum glutiat et non mansum, frustretur palatum sapore desiderabili

cum historia exitus filiorum Israel ex Aegypto et plagarum Aegypti refertur ad spiritualem nostram ereptionem de peccato vel saeculo, vel ad peccatorum submersionem in fletibus compunctionis et daemonum cruciatus et multa alia. In tali attentione est maximus fructus, quia et erudit animam per spiritualem intelligentiam et afficit eam per devotionis affectum; et iste praecipuus est orationis fructus. — In textu formando usque ad cap. LIV. secuti sumus codd. A, B, C, D, E, F, G, H et ed. 2.

[1] Deut. 32, 13. — Sequitur Bernard., sermo 7. in Cant. n. 5. In fine allegatur Ps. 18, 11.

super mel et favum ». Verba sacrae Scripturae intus sunt plena suavitate, ideo quasi ubera premenda sunt, id est per attentionem, et exprimenda est spiritualis dulcedo quasi pinguedo butyri; Proverbia [1]: *Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac exprimet butyrum. Lac* est litteralis sensus, quo parvuli aluntur, ut crescant ad *butyri* maturiorem cibum *cum melle comedendum,* id est intellectum spiritualem cum sapore dulcedinis in affectu devotionis gustandum. Qui verba orationis vel psalmodiae sine attentione recitat quasi qui fructum cum cortice, uvam cum folle, mel cum cera non masticatum deglutit; unde venter oneratur, et guttur strangulatur nec reficitur. Sic et nos cum non attente psallimus, conscientia quasi inflata remurmurat, et mens arida fastidio strangulatur, nec affectus pascitur, nec intellectus delectatur.

5. Prima attentio cibat quasi furfure grosso et insipido; tertia quasi medulla similae subtili, candida, saporosa; media utrinque commixto; furfures dantur animalibus, panis cribrarius servis, simila filiis. Ne tamen omnino frauderis alimento caelestium ferculorum, si non vales continue intentus esse his, quae psallis, saltem interpolate, et quanto saepius ac diutius praevales, attende, sicut servi coram mensa dominorum discurrentes, si non possunt quiete pasci et epulari sicut domini, tamen raptim aliquoties aliquos morsellos ori suo ingerunt, ne omnino maneant inanes. Quot enim psalmi quasi tot fercula orantibus apponuntur. — Illa autem mentis evagatio aut provenit

[1] Cap. 30, 33. et dein Cant. 5, 1.

ex novitate conversionis, dum nondum exercitata est, et, ut ita dicatur, domita, ut non hinc inde vagetur, aut ex negligentia inolitae consuetudinis, dum non studuit se restringere a levitate noxiae libertatis — Unde si quandoque vult se a tali evagatione revocare, iterum consuetudo revocat ad priora — aut ex aliqua occupatione mens a se distrahitur, dum pluribus intentus minor est ad singula sensus [1]. Debilitas etiam capitis quandoque pro tanto excusat intendere psalmodiae non valentem, cum detrimento tamen meriti et consolationis spiritualis. Nam etsi ipsa debilitas et bona voluntas sint in se meritoriae, tamen carent merito attentionis et fructu consolationis, qui inde haberetur. Obsta ergo in principio huic morbo, tunc est cura facilior et utilior.

Capitulum LIV.

De secundo modo orandi.

1. Secundus modus orandi est per verba ex proprio affectu formata, ut cum homo Deo familiariter confabulatur verbis suis, vel etiam utitur verbis alterius affectui suo tunc consonantibus, quasi coram Deo praesente cor suum effundens et vel necessitates suas ei conquerens, vel peccata confitens, et misericordiam postulans et gratiam petens et auxilium implorans contra tentationum pericula et tribulationum gravamina vel quascumque suas vel suorum necessitates. Hic modus orandi magis requirit opportunitatem solitudinis vel silentii circa se et otii

[1] Cfr. Gregor., Regul. Pastor. p. I. c. 4.

et quietis, quo plenius et securius se in Deum effundat affectus. Maior etiam labor est in eo capiti et corpori, et ideo non potest ita frequens esse vel durabilis, sicut prior in prima et secunda attentionis specie, maxime debilibus corpore; et aliqui indiscrete eum frequentantes destructi sunt. Unde tales saepe et breviter sic orent et leviter, ut ex frequentia a Dei familiaritate non elongentur et ex brevitate et levitate non destruantur.

2. Secundum diversas autem causas hic modus diversarum personarum format affectus et voces in orante et diversarum personarum imaginationes in eo, quem orat. Aliquando enim homo personam *rei* assumit, coram Deo iudice astans, cum tremore orans et dicens Deo: *Noli me condemnare* [1]; item: *Non intres in iudicium cum servo tuo;* item: *Domine, ne in furore tuo arguas me* etc., et his similia. Hoc oramus, cum dicimus: *Sed libera nos a malo* [2], scilicet damnationis aeternae.

3. Aliquando quasi *obsessus ab hostibus* tentationum et tribulationum et non valens per se effugere, insuper timens, se offendisse Dominum et per peccata sua meruisse, ut tradatur hostibus, invocat auxilium potentis, orans, ne memor iniquitatum eius derelinquat eum, dicens: *Ne memineris iniquitatum nostrarum, cito anticipent nos misericordiae tuae, et propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos* [3] etc.; item: *Ne proiicias me a facie tua;* item,

[1] Iob 10, 2; deinde sequuntur Ps. 142, 2. et 37, 1.
[2] Matth. 6, 13. In seqq. sequuntur ceterae sex petitiones.
[3] Ps. 78, 8. et 50, 13; deinde sequitur Iosue 10, 6.

Iosue decimo: *Ne retrahas manus tuas ab auxilio servorum tuorum, cito libera nos; convenerunt enim adversum nos omnes reges Amorrhaeorum.* Praeter finalem enim damnationem nulla Dei ira gravior quam non defendere a peccato. Hanc maxime meretur superbia et ingratitudo et incuria, ut homo profundius cadere permittatur. Hoc est, contra quod oramus: *Et ne nos inducas in tentationem* peccati. *Inducere* Deus dicitur, cum non custodit, ne inducamur, sicut *indurare* dicitur cor peccatoris, cum per gratiam non emollit internae unctionis. Hoc maxime in pugna tentationis et tribulationis onere timendum est, ne suo pondere nos opprimat et in peccatum deiiciat. Alioquin optanda esset tribulatio, non horrenda, quia animam purgatiorem redderet et maioris esset meriti viriliter tolerata.

4. Aliquando quasi *servus,* qui gratiam Domini peccando perdidit, supplicat, sibi peccata sua et negligentias suas ignosci, quas commisit, omittendo debita et perpetrando illicita, vel etiam ea, quae debuit, negligentius et impurius persolvendo, dicens: *Secundum multitudinem miserationum tuarum, Domine, dele iniquitatem meam*[1]; item: *Propter nomen tuum, Domine, propitiaberis peccato meo, multum est enim,* et similia. Hoc petimus, dicendo: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris,* quia ea benignitate debemus dimittere in nos quolibet modo peccantibus, qua desideramus nobis dimitti quod peccamus.

[1] Ps. 50, 3. et 24, 11.

5. Aliquando quasi *mendicus et pauper*, coram divite patrefamilias procumbens et inopiam suam ostendens, flagitat panem gratiae amplioris, quo confortetur, quo consoletur et sustentetur ad resistendum malis, ad insistendum bonis, ad subsistendum in adversis. — Triplici autem pane indigemus, quos nobis ab amico commodari [1] instanter poscere debemus, hoc est *caelestis, spiritualis* et *terrestris*. *Caelestis* est corpus Christi; Ioannes [2]: *Pater meus dat vobis panem de caelo verum; spiritualis* est verbum Dei et gratia interna mentem ab interiori inedia virtutum et donorum alimento reficiens; Psalmus [3]: *Et panis cor hominis confirmet; terrestris* est victus et alimentum, quo corpus hic sustentari necesse habet. Hunc petimus dicendo: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,* sine quo nullo die subsistere valemus; omni enim hora Dei gratia indigemus, et ideo semper eam postulare iubemur ad omnia aggredienda.

6. Aliquando quasi *filius* patri per omnia parere et placere affectans patrem devote orat, ut eum a voluntatis suae beneplacito in nullo discrepare patiatur, in actibus et voluntatibus et moribus eum ita sibi conformem faciens, ut nihil in eo paternos oculos offendat, hoc solum sibi reputans solatium et super omnia desiderans, ut Pater caelestis tantum suam cum eo voluntatem perficiat, sive exercendo in adversis, sive consolando in prosperis, sive deprimendo vel quocumque modo sibi magis placet.

[1] Cfr. Luc. 11, 5. [2] Cap. 6, 32.
[3] Ps. 103, 15.

Vere filialis et fidelis affectus est nulla, *quae sua sunt, quaerere*[1], non commoda, non honores, non consolationes, sed solummodo placitum pii Patris. Magnum est hoc a Deo petere et magnum obtinere, ut tales nos in hoc peccati corpore faciat, ut illi summae Veritati placeamus et ab eius directionis regula non deviemus. Nihil melius, nihil utilius in mundo posset nobis conferre etiam ipse summus Pater, quam tales nos facere, ut ei per omnia placeamus; Psalmus[2]: *Ad te confugi, doce me facere voluntatem tuam* etc. Hoc petimus, cum dicimus: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra,* ut, sicut illi superni cives ad voluntatem tuam sunt dispositi, ita et nos hic pro modulo nostro ad voluntatis tuae beneplacitum disponamur.

7. Aliquando anima quasi *sponsa Dei* in ipso unico dilecto suo quiescere desiderans et eius frui solum amplexibus ardenter sitiens, pro cuius amore omnia ei inferiora viluerunt, quia sitim suam aliter temperari non sperat, nisi tota illuc transeat, ubi eum *facie ad faciem* irrepercussa *videat* acie[3], flagitando precatur, hoc citius adimpleri, cum Apostolo[4] *dissolvi cupiens et esse cum Christo,* quia multo melius est tam iucunditate fruitionis Dei quam securitate evasionis omnis mali, et quia magis esset ad placitum ibi summae Veritatis, quam possit in hoc corpore quantumcumque proficiens fieri, quia, *dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Do-*

[1] Phil. 2, 21.
[2] Ps. 142, 9. 10.
[3] I. Cor. 13, 12.
[4] Phil. 1, 23.

mino[1], et *in multis offendimus omnes*, ita ut, *si dixerimus*, quia *peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est.* Cum enim peccatum dicatur aversio a summo bono ad bonum inferius, in quantum inde avertimur, in tantum peccato non caremus, et qui magis avertitur magis peccat, et qui minus, minus. Nihil autem inde averti non est peregrinantium, sed pervenientium, quia, etsi voluntatis intentio utcumque ei adhaeret, affectus tamen saepius hinc inde distrahitur, memoria multis aliis occupatur, et intelligentia caecutiens ipsam veritatis lucem pure non intuetur. Et ex his fit, quod aliquando in istis inferioribus impingimus et impellimur, ut cadamus, nisi *Dominus manus suam supponat, ut non collidamur*[2]; inde David gemens dicit: *Sitivit anima mea ad Deum vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* — Hoc oramus, cum dicimus: *Adveniat regnum tuum,* acsi dicamus: pondere peccati et corporis praegravati, non valemus ad illud volare; *adveniat* igitur *regnum tuum* et nos celeriter hinc assumat, ut ab ista miseria liberemur. Interim in nobis operare tibi regnum in *iustitia et pace et gaudio Spiritus sancti*[3].

8. Aliquando quasi *inebriatus spiritu* et immemor suimet, homo Deo deditus et ei per amorem inhaerens, super omnia ipsius honorem et gloriam promoveri et eius notitiam ad omnes dilatari desiderans, tam pro illius gloria quam pro illorum salute orat Patrem, ut sanctificationis suae notitiam

[1] II. Cor. 5, 6; deinde sequitur Iac. 3, 2. et I. Ioan. 1, 8.
[2] Ps. 36, 24; dein 41, 3. [3] Rom. 14, 17.

omnibus manifestet, infideles ad cognitionis suae lumen vocando per fidem et fideles ad sanctificationis suae gratiam convertendo per amorem et rebelles per ostensionem suae potentiae utiliter confutando, et quasi non possit vel nolit sine aliis caelesti gaudio frui, anhelat et satagit plures secum trahere orando, docendo, bono exemplo praecedendo et quocumque alio modo honorem Dei et proximorum salutem et profectum spiritualem promovendo. Ex hoc affectu videtur loqui Apostolus ad Romanos [1]: *Tristitia est mihi magna et dolor continuus cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis* etc. Moyses quoque eodem affectu videtur orasse, dicens Exodi trigesimo secundo [2]: *Aut dimitte populo tuo hanc noxam, aut, si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti;* non, quod vel Apostolus a Christo vellet separari, vel Moyses deleri, sed quod affectum, quem ad proximorum salutem habebant, evidentius exprimere non valebant, quasi non reputantes, sibi esse plenum gaudium introduci ad epulas caelestes, illis, quos diligebant et pro quibus mori optabant, foris fame cruciatis. — Hoc oramus, cum dicimus: *Sanctificetur nomen tuum,* ut nominis tui sanctificatio nobis plenius innotescat, quo te perfectius agnoscere et amare et revereri possimus, et sanctitatis tuae similitudinem induendo, tibi Patri sicut veri filii conformemur et unus tecum spiritus efficiamur, *in tuam transformati claritatem* [3].

[1] Cap. 9, 2. seq. [2] Vers. 31. 32.
[3] II. Cor. 3, 18.

9. Hanc orationis formam Christus docuit et in his septem petitionibus omnia petenda conclusit et omnes orationum affectus comprehendit, sicut patere potest diligenter intuenti. Dignitatis autem ordinem in petendis servavit, et ideo, quae hic ultima ponitur, illam ipse primam ponit. Quid autem plus peti potest, nisi liberari a malo futurae damnationis, custodiri in discrimine praesentis tribulationis, peccata nobis ignosci, gratiam augeri et infundi, et ut ad voluntatem Dei vivamus et regnum eius consequamur et honorem nominis eius videamus ad omnes pervenire, et sanctitatem eius ab omnibus agnosci et imitari sive singillatim sive commixtim? Quidquid oramus ad aliquid vel aliqua istorum respicit, quia aliquando pro uno obtinendo singulariter oramus, aliquando duo vel plura simul petendo proponimus, et sicut solent orantes coram principibus, ut petitio eorum sit efficacior, modo commendare ipsius clementiam, quem rogant, modo proprias aggravare miserias, ut ad misericordiam citius flectatur, modo adversarii accusare fraudes et malitias, ut sibi sit in auxilio, hosti vero in odio; sic et nos in oratione facere coram Domino sacrae Scripturae eruditione docemur.

Capitulum LV.

De gratiarum actione.

1. Sunt adhuc duae species orationis, scilicet *gratiarum actio* et *vox laudis,* large sumto nomine

orationis, secundum quod oratio dicitur pia mentis in Deum intentio. *Gratiarum actio* est omnia bona a Deo data sentire et pro his eum laudare corde, voce et opere. Gratias agimus, cum bona quae accepimus gratiae, non meritis ascribimus. — *Laudare Deum* est Deum laudabilem intelligere et eius magnificentiam cum exsultatione et admiratione extollere, vel pro eo, quod in se ipso est, vel pro his, quae facit. — *Gratias Deo agimus,* cum de bono, quod nobis ab ipso profluit, eius bonitatem commendamus. Ad gratiarum actionem pertinet beneficia, quae accepimus, diligenter recolere, subtiliter intelligere, fideliter confiteri, studiose conservare, beneficum diligere et promptius ei servire et eius offensam cavere et gratiam acceptam non otiose negligere, sicut ille piger servus, qui *abscondit pecuniam domini sui*[1], sed ad id, ad quod datur, eam exercere et inde non insolescere vel extolli.

2. Ad *gratiarum actionem* accendit septuplex consideratio: triplex circa ipsum *beneficium,* duplex circa *benefactorem* et duplex circa *eum, cui praestatur beneficium.* — *Beneficium* commendatur, si est *nobile* et pretiosum in se, si est *utile* accipienti, si est *multiplex* et saepius iteratum. In *benefactore* duo consideranda sunt, si est *magnae dignitatis,* si *magno affectu* dat beneficium. In *illo, cui praestatur beneficium,* duo similiter consideranda sunt, si *vilis* est et contemptibilis, si *indignus* et immeritus, qui non modo non meruit, sed demeruit, ut tale beneficium perciperet a tali.

[1] Matth. 25, 18.

3. Haec omnia in divinis beneficiis excellentissime reperimus. Ipse *dator* est Summus omnium et *immensae dignitatis,* a quo magnum est, si dignetur etiam cogitare de nobis. — Tanto etiam *affectu* et benevolentia dat beneficia sua homini, quod, si etiam modica daret, gratanter essent recipienda; *caritas* enim eius *supereminet omni scientiae*[1], ita quod a nullo sensu potest aestimari.

4. Ipsa *beneficia* eius, quibus in nobis operatur salutem, tam *pretiosa* sunt, quod nullo pretio sunt condigna. Quid enim potest condignum gratiae sancti Spiritus excogitari, quam dat fidelibus suis, vel corpori Christi et sanguini et gloriae caelesti, praeter alia absque aestimatione et numero, quae ab eo percipimus? — Quanta *utilitas* nobis ex his donis proveniat, penset qui valet: iustificatio a peccato, gratia sanctitatis, adoptio filiorum Dei, consolatio interna, defensio a periculis, consortium Angelorum et beatitudo corporis et animae ex visionis Dei fruitione. Istae et aliae sunt utilitates beneficiorum Dei; in his omnis felicitas consistit. — *Quam saepe* ista nobis conferat, attende. Quoties enim perdimus per peccatum gratiam Dei, toties reddit nobis offerendo, si volumus recipere. Item, quoties abutimur donis eius, vel negligentes sumus in eius servitio vel ingrati vel elati de donis eius, toties meremur ea amittere, sive sint spiritualia dona, sive corporalia vel temporalia; et quoties non aufert, cum demeremur, toties dat.

[1] Eph. 3, 19.

5. *Quibus* autem tanta beneficia praestet tantus Dominus, in promptu patet. Quid enim sumus nisi pulvis et fimus, miseri, inopes, *repleti multis miseriis* [1], expositi omnibus periculis et pene nihil. Adde, quod cum ista vilitate Deo omnipotenti rebelles sumus et pro dilectione et beneficiis reddimus ei contumelias et contemptum, inobedientes, negligentes, ingrati et elati. Quanta ergo pietas Dei illis tanto affectu et studio sic benefacere, qui beneficia eius nec agnoscere nec conservare nec regratiando digne recipere student? Benefacere promerenti iustum est; benefacere nihil merenti, sed tamen humiliter petenti, pium est; benefacere nec promerenti nec desideranti magis pium est; piissimum autem et nisi divini cordis est benefacere contemnenti et adversanti, et hoc vili et servo proprio et *figmento suo* [2].

6. Gratiarum actio *meretur*, bona accepta conservari et augeri et ad maiorem profectum converti et maiorem fructum inde provenire; verbi gratia, qui dono sapientiae gratus fuerit, quod accepit conservatur in eo, ne perdat; augetur, ut plus et plus sapiat, et ut maior inde utilitas proveniat tam in proprio merito quam in aliorum aedificatione. Econtra ingratitudo meretur amittere quae habet, nec alia accipere, et quae retinet infructuose tenere et fraudari praemio et maius supplicium mereri pro negligentia et contemptu. *Cui plus donatum est, plus repetetur ab eo* [3]. Ex semetipso potest quisque per-

[1] Iob 14, 1. [2] Isai. 29, 16.
[3] Luc. 12, 48: Cui multum datum etc.

pendere, quam detestabile vitium sit ingratitudo, cum hoc omnes odio habere soleant in aliis, quibus benefecerunt, si nullas vel parvas ab eis inde grates receperint vel amorem. Et ideo non indignationis est, sed clementiae in Deo quandoque negare petita ingratis, ne forte gravioris culpae reatum incurrant, si, pluribus beneficiis acceptis, plus fiant ingrati.

Capitulum LVI.

De laudatione Dei.

1. Laudatio Dei dignissimus est affectus et nascitur ex consideratione divinae bonitatis et ex admiratione profunditatis sapientiae Dei et ex stupore altitudinis divinae potentiae et immensitate maiestatis, quae de ipso vel per doctrinam fidei intelligimus, vel per operum eius vestigia colligimus, vel per illuminationem inspirationis internae puro mentis intuitu contemplamur. Omnia, quae de Deo secundum veritatem cogitari vel dici possunt vel sentiri, non nisi laus ipsius sunt, eo quod nihil in Deo sit nisi summe laudabile et amabile et venerandum, et quanto perfectius cognoscitur, tanto verius laudatur et ardentius amatur.

2. Divinae laudis amplissima est materia, quia tam ipsa Dei natura quam omnia opera eius docent, eum super omnia laudabilem esse. Laudare Deum est eum laudabilem agnoscere vel ostendere. Unde Sancti omnes creaturas, non solum rationales, sed

irrationales et insensibiles creaturas ad Dei laudem invitant, quia omnia opera eius ostendunt eum laudabilem in se, et in omnibus agnoscitur laudabilis eius virtutis *potentia* et provida *sapientia* eius, clemens *misericordia,* benigna *patientiae tolerantia,* iusta *meritorum retributio,* larga *remuneratio* et incomprehensibilis super omnia *dignitatis eius exaltatio.*

3. Secundum ista septem intelligimus septemplicem laudis divinae materiam, cui omnia, quae laudem Dei sonant, possunt includi. Sex enim sunt principalia Dei opera, ad quae omnia alia reducuntur; septimum vero non est opus, sed ipse operans Deus, in se quiescens et ab omnibus operibus suis superelevatus. — Horum figura sunt opera primorum sex dierum [1], quibus Deus omnia fecit et in septimo perfecit et complevit quae fecerat sex diebus. Sed cum omnia fecisset Deus sex diebus et nihil in septimo legatur addidisse, quo facta perficeret, sed potius ab omni opere cessasse et requievisse, quomodo ea perfecit, si nihil addendo fecit? nisi quia per hoc datur nobis intelligi, quod omnis creatura de se imperfecta est, et ipse Deus est omnium operum suorum perfectio, et in ipsum reflectitur omnis creatura, a quo fluit, sicut in primam causam [2]. *Ex ipso* prodierunt causaliter, *per ipsum* subsistunt, *in ipsum* revertuntur, ut omnia *ab ipso* beatificentur;

[1] Gen. 1. et 2.

[2] Vat. et ed. 1 sic continuant: ex quo omnia per causam formalem, per quem omnia per causam efficientem, in quo omnia per causam finalem; et hoc fit etc. Cfr. Rom. 11, 36.

et hoc fit per glorificationem rationalis creaturae, in qua clauduntur omnes aliae creaturae, cum propter rationalem creaturam omnia reliqua sint creata, et ipsa sit omnium capax per intellectum et naturae similitudinem; et hoc maxime apparet in homine, cui ad serviendum omnia ista visibilia sunt creata, unde etiam homo dictus est[1] *omnis creatura* et continens omnia in se.

4. Primum opus Dei potest dici *creatio*, in quo laudabilis apparet eius mira virtutis *potentia*, quod tam magna, tam multa, tam varia, tam solida, tam nobilia virtute plena potuit sic facile, sic subito, sic decenter ex nihilo producere et super nihil locare, cum extra mundum nihil sit, super quod mundi moles quasi super basim collocetur; Sapientiae decimo tertio[2]: *Si virtutem et opera eorum*, id est visibilium et factorum, *mirati sunt, intelligant ab ipsis, quoniam qui haec constituit fortior est illis.*

5. Secundum opus Dei est universorum *gubernatio*, in quo evidenter apparet laudabilis *sapientia* providentiae Dei, quia nihil omnium, quae sunt, a maximo usque ad minimum latet eius scientiam, sed omnium novit proprietates, virtutes, operationes et singulorum multiplices rationes naturales et causales, quare singula sint, sicut sunt, et non aliter. Et haec omnia sic praeordinat, ut quasi naturaliter et causaliter videantur fieri, et tamen ita librata sunt in eius providentia, ut nusquam excedant dispositionis eius limites, et omnia bonis cedant in bonum per eius providentiam, et malis in malum per eius

[1] Marc. 16, 17. [2] Vers. 4.

aequitatis iustitiam. Et licet in his et in aliis specialiter dicatur laudabilis videri eius potentia et providentia vel alia in Deo laudabilia, tamen in singulis eius operibus omnia simul intelliguntur; sed causa brevitatis transeo.

6. Tertium opus Dei est humani generis *redemptio,* in quo specialiter apparet laudabilis eius clemens *misericordia,* qua nostrae miseriae compatiens decrevit nostram naturam assumere et debitum satisfactionis nostrae pro peccato nostro moriens exsolvere et sic nos de mortis debito eripere et in pristinam restituere dignitatem. Quid clementius, quid misericordius cogitari posset, quam summum Dominum pro vili servo fieri minimum, innocentem pro reo liberando se morti tradere, pro inimicis glorificandis inglorium fieri et ab ipsis, pro quibus patitur, se occidi permitti?

7. Quartum opus Dei est opus *iustificationis* nostrae, in quo laudabilis apparet benigna divinae *patientiae sustinentia,* qua peccatores non solum patienter tolerat, sed et benigne a peccato iustificat et a peccato defendit et gratiam merendi donat et occasiones merendi providet et Sacramenta quasi vasa gratiae instituit, ut per ea infundatur gratia iustificans a peccato, et Spiritum suum dat fidelibus ad compunctionem, ad eruditionem, ad consolationem et ad varias virtutes et gratiarum operationes, faciens de inimicis amicos Dei et *filios et heredes* [1], liberum arbitrium ad bonum promovens, nec tamen libertatem auferens, involuntarios faciens vo-

[1] Rom. 8, 17.

luntarios, non cogendo, sed inspirando et occasiones procurando.

8. Quintum opus Dei est iusta *meritorum*[1] *retributio* quoad reprobos, in quo laudatur eius *munditia,* qua detestatur omne vitium et peccatum et omne bonum diligit et congaudet quasi sibi condecenti bono. — Laudatur etiam eius *iustitia,* qua malum impunitum non patitur et secundum meritum suum locat in peccato perseverantem, et quo se spoliavit peccator privat eum, et fructum operum suorum facit eum in tormentis gustare. — Et laudatur eius *sapientia,* qua scit etiam de malis elicere bona et cogere sibi servire in poena qui nolebant ei subesse in culpa. Et ordinat omnia cedere malis in poenam, quae hic converterant ad peccatum, ut corpus, intellectum, tempus praesens et alia, quae data eis fuerant vel oblata ad occasionem merendi et gloriae augmentum, quae ipsi converterunt ad peccandi instrumentum, sed Dei iustitia haec eis convertit ad poenae cumulum: *corpus,* per quod hic peccaverunt, illic in poena recipient, ut per hoc amplius crucientur; *intellectum* ad temporalia converterunt, et per hunc inexcusabilius accusabuntur; *tempus,* quod ad Deo serviendum acceperant, in peccato consumserunt, et ideo sine fine punientur, sicut hic non posuerunt finem in peccato, ut qui peccant in suo aeterno *hic* puniantur in aeterno Dei *illic,* et qui in Deum infinitum peccaverunt in infinitum quoad durationem poenarum crucientur[2]. — Laudatur etiam

[1] Ed. 2 *demeritorum.* Sed auctor *meritum* etiam largo sensu sumit.

[2] Cfr. Gregor., IV. Dialog. c. 44.

bonitas Dei, qui hanc malorum poenam ordinat ad Beatorum laetitiam, quod talia per Dei gratiam evaserunt. Ita autem ornat Dei iustitiam reproborum damnatio, sicut eius bonitatem Beatorum salvatio.

9. Sextum opus Dei est *gloria Beatorum*, in quo laudatur eius larga et munifica *remuneratio,* qua pro parvo et brevi merito aeternam et ineffabilem Sanctis dat in caelo gloriam et laetitiam et felicitatem; et *omnia* eis ordinat *in bonum* [1], tam bona quam mala et propria et aliena, et non solum mala poenae, sed etiam mala culpae, ut de *bonis* propriis glorientur et de alienis congaudendo delectentur. *De malis* propriis gaudent, quod evaserunt, de alienis, quod similia non inciderunt; gaudent de *propria felicitate,* quae est multiplex; gaudent de *omnium electorum gloria,* tam multipliciter, quam multiplex est omnium simul gloria tam in numero quam in magnitudine, et de quolibet sicut de se gaudent, quia tantum diligunt illum habere, qui habet, quod nollent eam habere, ut alter careret ea. — Sed de *gloria Dei* tanto plus super omnem et suam et Sanctorum gloriam gaudent, quanto plus Deum diligunt supra se ipsos et supra omnes alios; maxime cum gloria Dei infinita sit, et ideo supra omnem mensuram debeat esse gaudium de gloria eius, licet creatura non valeat infinite diligere et gaudere. — Ad haec quisque gaudet, *se diligi ab omnibus,* sicut diligunt se ipsos; insuper gaudet, *se diligi a Deo* plus inaestimabiliter quam a se ipso; et omnium gaudia sibi gau-

[1] Cfr. Rom. 8, 28.

det esse *communia* et ad plene participandum exposita, ut hauriat de omnibus, quantum capit et capere potest, sicut proprium. Ibi erit gloria spirituum et gloria corporum; ibi *videbitur* Deus secundum Deitatem *facie ad faciem* [1], et secundum humanitatem gloriosam, *in quam desiderant* etiam *Angeli prospicere.* — Sicut autem certi sunt electi, se gloriam illam habere, ita certi sunt, quod nunquam possunt amittere. Ibi est satietas sine fastidio et desiderium cum desiderati plena adeptione. Ibi pura et plena laus resonat *de omni corde suo laudantium Deum* [2] pro tam supermagnifica bonitate eius, quae eos ab aeterno ad hanc gloriam praedestinavit.

10. Posset qui vellet ista sex opera Dei, in quibus est omnium operum eius consummatio, referre ad primorum dierum [3] significationem, ut opus *creationis* assignetur primae diei, in qua post omnium materialem creationem facta est lux distinguens noctem et diem, quia spiritualis creatura a corporea est distincta luce intelligentiae rationalis discernens omnia et decorans ut lux. — Opus *gubernationis* significatur per opus secundae diei, in qua aquae superiores interpositione firmamenti distinguuntur ab inferioribus, quia caelestia, quantum situ distant a terrenis, tantum et qualitate, et tanto nobiliori modo divinas influentias recipiunt, quibus iuxta modum

[1] I. Cor. 13, 12; sequitur II. Petr. 1, 12.

[2] Eccli 47, 10. De toto hoc num. cfr. Breviloq. Bonavent., pars VII. c. 7. n. 6. seqq. cum loco B. Anselmi; III. Sent. d. 31. a. 3. q. 3.

[3] Cfr. Gen. 1, 1. seqq.

sibi congruum gubernantur a Deo, qui disponit inferiora ministerio superiorum, scilicet Angelorum. — Opus *redemptionis* significatur opere tertiae diei, in qua, aquis inferioribus segregatis, terra apparuit arida et fructifera, quia peccatis totum genus humanum occupantibus semotis ab Ecclesia et apud infideles remanentibus, Ecclesia diversis gratiarum germinibus fecundatur. — Opus *iustificationis* significatur opere quartae diei, in qua luminaria caeli facta sunt, quia per solem caritatis et lunam fidei et stellas aliarum virtutum corda fidelium illuminantur et vitam et ordinem et meritorum vigorem quasi per lucem et calorem siderum consequuntur.

11. Opus *iudicationis* et *condemnationis* reproborum significatur opere quintae diei, in qua ex aquis natatilia et volatilia facta sunt, quia ex eodem genere hominum alii elevantur sursum ad caelestia per gratiam, alii relinquuntur in reatu damnationis, in qua nati sunt, per meritum culpae originalis et actualis. — Opus *glorificationis* significatur per opus sextae diei, in qua homo ad imaginem Dei factus omnibus mundanis praeficitur, quia per gloriam fit homo deiformis et illi unitur sicut membrum capiti, qui omnibus sicut verus Dominus principatur, Iesus Christus Dominus Deus noster. — Septimi diei non est opus, sed *operis Dei completio* per quietem in Deo, qua Deus quiescit in se et nos in Deo. Unde et *sabbatum* appellatur, id est requies, quia per quietem in Deo perficitur rationalis creatura, quae est causa et forma omnis irrationalis creaturae, cum ad hoc semper omnis natura conetur, ut

rationalem mentem doceat se et Dominum suum agnoscere, et ei ad hoc serviat, ut eam ad Domini sui servitium semper admoneat et ad laudandum eum accendat. Qui hoc sabbatum quiescendo non celebrat pactum Dei cum homine violat, qui super omnia vult, hominem in se quiescere et sibi per amorem tenaciter inhaerere.

12. Ipse autem summa est suae laudis materia, quem nulla operum suorum magnificentia sufficit docere laudabilem, sicut est; sicut opus mutum nescit artificis sui peritiam vocaliter enuntiare, sed tacendo innuit, quam sit laudabilis qui talia voluit, scivit et potuit tam faciliter operari; Ecclesiastici quadragesimo tertio [1]: *Maior est omni laude.* — Septem autem verbis usitatioribus Ecclesia utitur ad laudandum Deum quasi septem iubilaeorum tubis mysticis vel septem musicis instrumentis, his septem materiis quasi correspondentibus, scilicet laudare, benedicere, magnificare, confiteri, honorificare, glorificare et superexaltare [2].

Capitulum LVII.

De tertio modo orandi et orationis utilitate.

1. Tertius orandi modus est mentalis, cum tacito ore sola mens sua desideria Deo pandit et affectum cordis Deo effundit et eum intus per amo-

[1] Vers. 33.

[2] Hi termini Latini passim occurrunt in Psalmis aliisque Scripturae libris.

rem amplectitur vel cum reverentia adorat et veneratur, tanto latius se in Deum diffundens, quanto plura valet affectus comprehendere quam lingua exprimere, dicens Deo [1]: *Domine, ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus.* De hoc Dominus dicit Ioannis quarto [2]: *Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. Spiritus est Deus, et qui adorant eum in spiritu et veritate oportet adorare.* Et haec oratio magis propria videtur, cum Deus cor magis attendat quam verba oris; sed verba ideo apponimus, ut, cum mens pigra est ad se elevandum in Deum, per verba orationis sustentata, iuvetur, ut memoria Deo inhaereat, intellectus sursum tendat, affectus per devotionem inflammatus *gustet, quam suavis est Dominus* [3], ex intentione sacrae orationis afflatus. Deus enim, qui creavit nos, *scit, quid nobis necesse sit, antequam petamus eum* [4], et ideo non indiget, ut per orationem insinuemus ei, quid desideremus. Item, qui ad hoc fecit nos, ut benefaceret nobis gratuito propter semetipsum, oratione nostra non indiget flecti ad miserendum, quod et ante disposuerat facere, sed ampliorem nobis in hoc profectum procurat, cum et gratis nobis benefacit, sicut ab aeterno disposuit, et tamen orationis nostrae studium ad multiplicem nobis utilitatem convertit; atque ita oratio non *causa* est eius beneficentiae, sed *via*, ut, si non *propter illam*, tamen *per illam* nobis misereatur [5].

[1] Ps. 37, 10.
[2] Vers. 23. seq.
[3] Ps. 33, 9.
[4] Matth. 6, 8.
[5] Sub n. 1. posita in ed. Paris., 1868, habentur supra c. 54.

2. Multiplex est orationis *utilitas*, in quibus etiam alias bonas actiones oratio excellit: prima, quia facilius et citius per eam impetramus quae a Domino desideramus, ita ut quandoque brevi oratione aliquis obtineat quod diutinis ieiuniis vel aliis laboribus et piis operibus vix obtineret, licet et alia opera bona ad hoc aliquatenus suffragentur. Unde in omni casu, in omni periculo, pro omni desiderato semper invenimus Sanctos principaliter ad orationis subsidium refugisse, quasi ibi promptius quod petebant consecuturi; Matthaei vigesimo primo[1]: *Omnia, quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis.*

3. Quid enim non potest oratio efficere? Oratio iram iudicis placat; Exodi trigesimo secundo[2]: *Moyses orabat Dominum, placatusque est Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat* etc. — Peccatorum veniam impetrat; Matthaei duodevigesimo: *Omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me.* Item: *Dimitte nobis debita nostra* etc.; *Dimisi, iuxta verbum tuum*[3]. — Tentationis impetum sedat; Numerorum undecimo[4]: *Oravit Moyses, et absorptus est ignis.* Exemplum de Amalec, Exodi decimo septimo. — Vitia cordis expellit; Psalmus[5]: *Disperge illos in virtute tua et destrue eos, protector meus, Domine.* — In periculo liberat; Psalmus: *Invoca me in die tribulationis. Ad Dominum,*

[1] Vers. 22.
[2] Vers. 11. 14; sequitur Matth. 18, 32. et 6, 12.
[3] Num. 14, 20.
[4] Vers. 2. — Sequitur Exod. 17, 9. seqq.
[5] Ps. 58, 12; deinde sequitur Ps. 49, 15. et 119, 1.

cum tribularer, clamavi. — A periculis defendit; Matthaei vigesimo quarto[1]: *Orate, ut non fiat fuga vestra* etc.; item vigesimo sexto: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem.* — De hostibus vindicat; secundo Paralipomenon trigesimo secundo[2]: *Oraverunt Ezechias rex et Isaias adversus* Sennacherib etc. — Difficultates complanat; Iosue sexto[3]: *Vociferante populo, muri Iericho corruerunt.* — Dei familiaritatem confert; Psalmus: *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum;* Isaias: *Clamabis, et dicet: Ecce adsum.* — Item, sanctorum Angelorum praesentiam confert; Psalmus[4]: *Praevenerunt principes coniuncti psallentibus.* Bernardus: « Credimus, Angelos adstare » etc. — Impetrat quoque dona Spiritus sancti; Actuum secundo: *Repleti sunt omnes Spiritu sancto;* Lucae undecimo: *Pater vester dabit Spiritum bonum petentibus se.* — Item, dat donum sapientiae; Iacobi primo[5]: *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet in fide nihil haesitans;* Ecclesiasticus: *Quaesivi sapientiam palam in oratione mea.* — Item, gratiam praedicandi; ad Ephesios sexto[6]: *Orantes pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei.* — Item, revelationem secretorum; Ieremiae trigesimo tertio: *Clama ad me, et an-*

[1] Vers. 20. et 26, 41.
[2] Vers. 20. et Isai. 37, 15.
[3] Vers. 20; sequuntur Ps. 144, 18. et Isai. 58, 9.
[4] Ps. 67, 26; sequuntur Bernard., Sermo 7. in Cant. n. 4; Act. 2, 4. et Luc. 11, 13.
[5] Vers. 5; sequitur Eccli. 51, 18.
[6] Vers. 18. seq.; sequitur Ier. 33, 3.

nuntiabo tibi grandia et firma. — Item, potestatem quorumlibet miraculorum; Iacobus [1]: *Elias oravit, ut non plueret;* item, pro puero suscitando, tertio Regum. — Item, temporalia subsidia, ut pacem et aëris temperiem; Psalmus [2]: *Oculi omnium in te sperant, Domine.* — Item, quarumcumque adversitatum sublationem; tertio Regum: *Fames, si oborta fuerit, aut pestilentia* etc. — Item, quorumcumque utilium et necessariorum donationem; ad Romanos [3]: *Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus, sed ipse Spiritus postulat* etc. — Item, vitam aeternam; ad Romanos [4]: *Omnis, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* — Breviter, omnia contraria saluti reprimit et necessaria confert et conservat et perficit.

4. Vult enim Deus non tam orari, ut donet quod et ante dare disposuit, sed vult, ut plus orando mereamur per *fidem*, qua credimus orandum quem non videmus; per *spem,* qua obtinere confidimus petita; per *caritatem,* qua exauditorem amplius amemus; iuxta illud [5]: *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meae;* item, per *humilitatem,* qua in supplicatione perseveramus; item, per *desiderium,* quo bona adipisci cupimus, maxime virtutes, unde Deo placeamus. Oratio etiam quasi speculum clarius facit hominem agnoscere defectus suos vel profectus, quia conscientia lucidius ibi se sibi

[1] Cap. 5, 17; sequitur III. Reg. 17, 21.
[2] Ps. 144, 15; sequitur III. Reg. 8, 37.
[3] Cap. 8, 26. [4] Cap. 10, 13.
[5] Ps. 114, 1.

repraesentat et vel de profectu in fiduciam spei laeta erigitur, vel ex defectus consideratione confunditur. Oratio quoque mentem magis a terrenis elevat et elongat quam ceterae actiones, quia, cum illae negotientur cum Martha *circa frequens ministerium*[1] inferius, ista, cum Maria pedibus Domini inhaerens, eum solum sibi propitium esse exorat.

Capitulum LVIII.

De multiplici praesentatione Dei in affectu orantis.

1. Multis autem modis affectus orantis Dei respectum sibi repraesentari sentit. — Aliquando videtur affectui, dum orat, quasi Deus nec audire dignetur nec attendere; iuxta illud[2]: *Avertisti faciem tuam a me* etc.; item Iob trigesimo: Ecce, *clamo ad te, et non exaudis me; sto, et non respicis me.* Inde oritur aliquando taedium orandi, quasi vana sit oratio, quam Deus non dignetur acceptare. — Aliquando quasi iratus apparet et implacabilis, et inde conscientia confunditur et timore conturbatur; iuxta illud Iob[3]: *Mutatus es mihi in crudelem, et in duritia manus tuae adversaris mihi.* Unde Ieremias Propheta orat: *Non sis mihi tu formidini, spes mea in die afflictionis;* Psalmus: *Non intres in iudicium cum servo tuo, Domine;* Isaias: *Multitudo viscerum tuorum et miserationum tuarum continue-*

[1] Luc. 10, 39. seq.
[2] Ps. 29, 8; sequitur Iob 30, 20.
[3] Iob 30, 21; sequuntur Ier. 17, 17; Ps. 142, 2. et Isai. 53, 15.

runt se super me. Quanta sit ibi animae tribulatio et moeror, ille novit, qui propter hoc ab instantia supplicandi non desistit. Non enim propterea a prece cessandum est, quasi Deus non acceptet, sed eo instantius orandum est, quia Deus per hoc probat orantis constantiam et purgat humiliati conscientiam et remunerat afflicti patientiam. Bernardus [1]: « Obsecrationibus insistendum est, sed in omni humilitate et patientia, quia non referunt *fructum* nisi *in patientia* [2]. Quasi enim caelum desuper sentit aeneum, dum nullam devotionis velut roris caelestis stillam pulsando in oratione percipit, et terram cordis sui ferream, dum nullo psalmorum vel orationum irriguo ad fructum compunctionis emollitur, sed veluti mulier Chananaea aversum a se Domini vultum aestimans, peccata sua quasi canis immunditiam sibi exprobrari reputat » et pane filiorum se arbitratur indignam. Sed tamen prudenter advertendum est, quod ista pavidae mentis imaginatio, qua durum et austerum sibi proponit Deum, qui mitis et benignus est et in veritate pius et misericors, aut est deceptae mentis propria confictio, qua format sibi idolum pro eo, quod non est ipse, aut est dispensativa permissio ad terrendum vel humiliandum et corrigendum vel purgandum animum, quo postmodum suavius sapiat ei benigna Dei respectio, sicut post expertam amaritudinem desiderabilior fit dulcedo.

2. Aliquando, quasi aliis occupatus orantis affectui Deus videtur, qui videat orantem et tranquille

[1] Ad Fratres de Monte Dei, lib. I. c. 14. n. 45.

[2] Luc. 8, 15; de Chananaea cfr. Matth. 15, 26. 27.

sustineat, sed non respondeat ei, aliis intentus. Hoc videtur Propheta sensisse, qui ait [1]: *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam, intende mihi et exaudi me;* et iterum: *Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum.* — Aliquando videtur quasi benigne oranti intendere, sed tacendo non annuere, si preces illas suscipiat cum effectu; Iob nono [2]: *Cum invocantem exaudierit me, non credo, quod exaudierit vocem meam,* id est, nescio, si exaudierit. — Aliquando videtur et benigne orantem respicere et clementer orationibus eius assensum praebere et favorabiliter annuere desiderio obsecrantis; et haec devotae mentis confidentia solet indicium exauditionis esse; de qua dicit Dominus Marci undecimo [3]: Qui *non haesitaverit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei. Omnia, quaecumque orantes petitis, credite, quia accipietis, et evenient vobis;* Iacobus [4]: *Postulet autem in fide nihil haesitans; qui enim haesitat non aestimet, quod aliquid accipiat.*

3. Nec tamen statim diffidendum de exauditione, quando non pro voto succedit oranti, sed *perseverare* debet *pulsando* [5], donec amicus quasi victus improbitate supplicantis det ei quod postulat. Quandoque namque, cum petitio nostra uno modo formata haesitationem facit, quasi non debeat admitti, si aliter formetur, fiduciam exauditionis reportat. —

[1] Ps. 54, 2. seq. et 5, 2.
[2] Vers. 16.
[3] Vers. 23. seq.
[4] Cap. 1, 6. seq.
[5] Luc. 11, 8.

Aliquando enim orans formam assumit servi, Dominum et iudicem suum humiliter et timorate ad misericordiam provocando, sicut publicanus ille, qui *nec oculos audebat ad caelum levare, sed percutiens pectus suum, dicebat: Deus, propitius esto mihi peccatori*[1]. — Aliquando assumit formam familiaris amici et domestici et cum reverentia et fiducia rogat et quasi a latere consulit Domino, ut hoc faciat vel hoc, exponens rationes et causas, quare sic deceat fieri vel expediat; sicut Genesis decimo octavo[2] Abraham orans pro Sodomitis, et Moyses pro populo Israel dicens in Exodo: *Ne, quaeso, dicant Aegyptii: Callide eduxit eos, ut interficeret in montibus et deleret de terra; quiescat ira tua, et esto placabilis* etc. Item, Numerorum decimo quarto[3]: *Ne audiant Aegyptii, quod occideris tantam multitudinem quasi hominem unum, et dicant: Non poterat introducere eos in terram, pro qua iuraverat, idcirco occidit eos in solitudine.* — Aliquando, quasi filius confidens de dilectione paterna, non tam obsecrat, quam imperat patri, ut exaudiat eum, expertam erga se benevolentiam patris allegans, sicut Moyses Exodi trigesimo tertio[4]: *Cum dixeris: Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me. Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, ut sciam te, et respice populum tuum, gentem hanc.* Item: *Si inveni gra-*

[1] Luc. 18, 13.
[2] Vers. 23. seqq.; sequitur Exod. 32, 12. seq.
[3] Vers. 13. seq.
[4] Vers. 12. seq.; sequuntur c. 34, 9. et 32, 31. seq.

tiam in conspectu tuo, Domine, obsecro, ut gradiaris nobiscum et auferas iniquitates nostras atque peccata nosque possideas. Item: *Obsecro, Domine, peccavit populus tuus peccatum magnum; aut dimitte eis hanc noxam, aut, si non dimittis, dele me de libro tuo, quem scripsisti.* Magna fiducia hominis Dei ad Deum! Non rogat, se deleri de libro Dei, sed ea fiducia, qua praesumit, se non delendum de libro vitae, ea petit, peccatum illud remitti, non dubitans, se exaudiendum; unde et quod petiit impetravit.

Capitulum LIX.

Hortatio ad orationem frequentandam.

1. Valde autem Deus delectatur in hoc, ut *frequenter* oretur propter multiplicem orantis profectum, qui est, ut *Deo* indesinenter *inhaereat,* quod summe est homini utile inter omnia, iuxta illud [1]: *Maria optimam partem elegit;* item, ut *beneficia Dei* multiplicius experiatur per multarum precum exauditiones; item, ut abundantiori affectu devotionis in amorem Dei excrescat. Ideo benigne providet nobis plures obsecrandi occasiones, quibus ad orationem saepius stimulemur sive pro nobis ipsis, sive pro aliis orando, aut pro malis evadendis, aut bonis assequendis, ut, cum affectus devotionis tepescit ad unum, in alio recalescat, sicut ignis subiiciendo ligna quotidie, ne deficiat, restauratur; Levitici sexto [2]:

[1] Luc. 10, 42. [2] Vers. 12.

Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos, subiiciens mane ligna per singulos dies, imposito desuper holocausto. Ignis iste est perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. Tu ergo, Dei sacerdos, id est sacris deditus, cum per noctem negligentiae deprehenderis, ignem devotionis in altari cordis tui tepuisse, *mane,* id est apparente prima lucis agnitione, *subiice ligna* orationis, diversis occasionibus quasi adiacentibus nata silvis et collecta.

2. Magna silva et abunde ligna supplicationum ministrans sunt peccata propria quotidiana et antiqua; magna silva, negligentiae nostrae et miseriae et defectus virtutum et gratiarum et vitia tam spiritualia quam carnalia et tentationes et varii eventus, quibus pulsamur, et incommoda, quae patimur et timemus et pro quibus dolemus, tam pro nobis quam pro aliis, quorum miseriis compatimur; magnae silvae sunt omnia, quae desideramus habere, pro quibus oramus, ut impetremus; similiter omnia beneficia nobis collata, pro quibus gratias agere debemus. Item, *pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur* [1], et pro gloria Sanctorum Deum collaudare multam devotionis materiam quasi perpetui ignis nutrimenta ministrat, quo superpositi operis *holocaustum odorem* reddat *suavitatis* [2]. Affectus enim amoris Dei et sancti timoris cum fervore bonae voluntatis, in spiritu humilitatis et motu pietatis et gaudio spei nunquam debet in corde servi Dei exstingui. Ista namque sunt in quibus virtus devotionis maxime consistit. Semper etiam debet mens Deo

[1] II. Mach. 12, 46. [2] Cfr. Exod. 29, 41.

dedita per aliquam piam occasionem assuefacere se ad Deum erigere, orando, supplicando, gratias agendo, laudando pro diversis causis se omni tempore offerentibus, iuxta illud Lucae decimo octavo[1]: *Oportet semper orare et nunquam deficere* etc.; item, prima ad Thessalonicenses: *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite;* Psalmus: *Benedicam Dominum in omni tempore* etc.

3. Quanto frequentius quis orat, tanto fit ei oratio delectabilior et efficacior, et quanto rarius orat, tanto insipidior fit et taediosior, sicut experientia saepe docet. Videmus autem quandoque, saeculares adhuc in statu peccati positos ex multo orationis usu magna devotionis plerumque perfundi dulcedine, quae licet ex verae caritatis radice non profluat, ostendit tamen Deus per hoc, quam paratus sit iustis gratiam infundere, si non negligant quaerere, qui adhuc in peccato positis, sed tamen per orationis studium eius se familiaritati quoquo modo applicantibus suae dulcedinis experientiam non abscondit. Quid erit fidelibus amicis, si sic dulcem se quandoque Deus exhibet adhuc inimicis? Secundi Esdrae nono[2]: *Manna tuum non prohibuisti ab ore eorum;* de quibus praemittit, quod fecerunt sibi vitulum et adoraverunt. Quid ergo Religiosi excusationis habent praetendere, qui divinae dulcedinis inexperti sunt, quam etiam saecularibus, si studiose quaesierint, non negari videmus? Bernardus[3]: « Ar-

[1] Vers. 1; sequuntur I. Thess. 5, 17. seq. et Ps. 33, 2.
[2] Vers. 20. et 18 (de vitulo).
[3] Serm. 57. in Cant. n. 4.

guit nos pro certo negligentiae et incuriae ipsa inopia nostra ».

4. Sicut favus sine melle et murus absque temperamento et cibus sine condimento, ita vita Religiosi sine studio internae devotionis. Quamvis plurimi temporibus istis non sentiant, sed nec quaerant nec desiderent nec curent, immo nec credant, sed irrideant et persequantur in aliis devotionis gratiam; tamen scire debent, quod omnis Religio arida est et imperfecta et ad ruinam pronior, quae spiritum divinae suavitatis non quaerit, quae praecipuum conamen ad orationis studium et internae puritatis non impendit, in quo expressissime *Spiritus sanctus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei*[1]. Austeram vitam *corporalis exercitationis* quasi *ad modicum utilem* despicimus, ardua pietatis opera actualiter non habemus, sicut olim Sancti, qui *pro fratribus animas posuerunt*[2] et similia magna gesserunt. Item, sublimia virtutum exercitia pauca videmus, ut eximiae obedientiae, perfectae patientiae et humilitatis praecipuae et paupertatis extremae. Si ergo istis caremus et ad haec orationis studium postponimus, in quo gloriari de nostra Religione poterimus, nisi forte de solo nomine et exteriori habitu et verbis Scripturae, quam in foliis et in ore magis quam in affectu et opere gestamus? Sed *nisi abundaverit iustitia vestra*, ait Dominus[3], *plus quam scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum*. Pharisaei in exteriori

[1] Rom. 8, 16; sequitur I. Tim. 4, 8.
[2] Cfr. I. Ioan. 3, 16. [3] Matth. 5, 20.

apparentia et nomine religionis tantum gloriabantur; scribae autem in verbis Scripturae sibi laudem et nomen magisterii acquirebant. Qui autem *tantum verba sectatur nihil habebit*[1]*;* et qui *omnia opera sua facit, ut videatur* et laudetur *ab hominibus, mercedem non habebit apud Patrem, qui in caelis est.*

5. Qui orationis studio vult intendere assuescat primo aliquando orationi vacare, deinde saepius ad orationem recurrere, deinde diutius in oratione persistere, tandem frequenter, quantum licet, orationi incumbere nec pro fastidio vel levitate desistere, nisi quando vel corporis debilitas, vel urgens necessitas, vel rationabilis utilitas inde avocat, et iterum revertatur in id ipsum, ne per diutinam abstractionem redeat in dissuetudinem orandi, et refrigescat affectus. Percurrat quoque singulos modos orandi et diversis modis petitiones suas formet et diversas petitiones attentet, ut tandem in aliqua devotionis affectum concipiat, et illi, quamdiu sapit, inhaereat. — Si autem debilitas capitis vel corporis impedit, tunc brevius, sed saepius oret. Orans evagationes mentis cohibeat et sensus exteriores sub disciplina retineat et Dei auxilium ad singula humiliter invocet et patienter, si pro voto non succedit, assidue sustineat. Ipsa quandoque retardatio proficiendi est via profectus, dum humiliamur et per hoc melius a superbia defendimur, quia saepe nimia proficiendi securitas mentem extollendo deiicit, et fervor conti-

[1] Prov. 19, 7; sequitur Matth. 23, 5. et 6, 1.

nuatus vires corporis exhaurit, et ideo Deus pie cursum nostrum temperat, ut longius procedat.

Capitulum LX.

Tria maxime a profectu perfectionis retrahunt.

1. Tria sunt, quae maxime a profectu retrahunt non solum perfectionis, sed et salutis, sicut in pluribus experimur, scilicet *remissa voluntas, horror difficultatis, diffidentia de auxilio gratiae divinae.* — *Remissa voluntas* vult bonum, sed sine conatu laboris, et ideo consuetudo levitatis cito retrahit eam a proposito proficiendi. Ideo pigra voluntas se ipsam rationis instinctu cogere debet et quasi pigrum animal stimulis timoris Dei et spe praemii agitare et violenter impellere. — *Horror difficultatis* per discretum et assiduum mitigatur et vincitur usum. — *Gratia Dei,* sicut adest incipientibus, ita non deerit proficere studentibus, et utilius est nobis semper timere, ne forte subtrahatur nobis, ut tanto studiosius eam conservare laboremus, quam si certi essemus, quod nunquam perderemus, quia tunc negligentius eam reciperemus et minus proficeremus. Timor enim facit sollicitum et agilem, securitas plerumque desidem et torpentem. Dominus noluit filiis Israel dare manna simul in tanta quantitate, ut pluribus diebus sufficeret, sed singulis diebus colligerent, excepto sabbato[1]; designans, quod quotidie panem gratiae, cibum animae petere debemus, di-

[1] Exod. 16, 26.

centes: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*[1], et qui dat hodie cras quoque dare paratus est, tantum non negligamus petendo colligere, quantum sufficit ad salutis profectum.

2. Cum in oratione te sentis exauditum et id, quod petieras, esse impletum; noli extolli, quasi pro tua sanctitate te Deus exaudierit et pro tui dilectione fecerit quod rogasti, sed cogita, quod pro sua bonitate id facere per se disposuerit, vel aliorum bonorum preces potius attenderit; et gratias age Deo, qui te suae dispositionis cooperatorem habere et aliorum amicorum suorum orantium te in hoc participem facere dignatus est, ut in orationis actu et pietatis affectu merearis et in exauditionis fiducia consoleris et ex petitionis tuae impletione laetificeris et ex his crescas in amore Dei, qui benigne procurat nobis occasiones, quibus ad orationis praesidium compellimur, ut imminentes molestias evadamus, vel bona desideria inspirat, quae orando compleri postulemus, ut, cum rogatus exaudierit, magis ametur a nobis, et tanto sollicitius eius voluntati parere studeamus, quo eum nostris desideriis pie et prompte favere et obedire videamus.

Capitulum LXI.

De causis, quare non exaudiuntur orantes.

1. Causae autem, quare non exaudimur orantes, plures sunt: aut ex *meritis culparum orantis;*

[1] Luc. 11, 3.

Isaiae primo [1]: *Cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam;* et causam subiungit: *Manus vestrae sanguine plenae sunt,* id est peccato; Ioannes [2]: *Scimus, quia peccatores Deus non exaudit;* Isaiae quinquagesimo nono: *Peccata vestra absconderunt faciem eius, ne exaudiret.* — Aut ex *tepore orandi,* quia non ferventer et devote orat; Ieremiae vigesimo nono [3]: *Orabitis me, et exaudiam vos; cum quaesieritis me in toto corde vestro,* quasi dicat, non aliter. — Aut quia *non perseverat* orando, donec obtineat; Lucae undecimo [4]: *Si perseveraverit pulsans, propter improbitatem eius surget et dabit ei;* Iudith quarto: *Scitote, quoniam exaudiet preces vestras, si permanseritis.* — Aut ex *diffidentia exauditionis;* Iacobi primo [5]: *Qui enim haesitat non aestimet, quod aliquid accipiat;* Ecclesiastici decimo octavo: *Ante orationem praepara animam tuam, et noli esse quasi homo, qui tentat Deum,* scilicet, si velit audire. — Aut quia *nocivum vel indiscretum* est quod petitur, ut filii Zebedaei; Matthaeus [6]: *Nescitis, quid petatis;* Iacobi quarto: *Petitis et non accipitis, eo quod male petatis* etc.; Deuteronomii primo: *Cum ploraretis coram Domino, non audivit vos neque voluit acquiescere voci vestrae.* — Aut, ut magis *ad petendum provocetur;* Gregorius [7]:

[1] Vers. 15.
[2] Cap. 9, 31; sequitur Isai. 59, 2.
[3] Vers. 12. et 13.
[4] Vers. 8; sequitur Iudith 4, 12.
[5] Vers. 6. seq.; sequitur Eccli. 18, 23.
[6] Cap. 20, 22; sequuntur Iac. 4, 3. et Deut. 1, 45.
[7] Lib. II. Homil. in Evang. homil. 25. n. 2.

« Sancta desideria dilatione crescunt »; unde et preces Chananaeae[1] dissimulando amplius provocabat. — Aut, ut tanto *cautius custodiatur acceptum,* quo difficilius impetratur; Chrysostomus[2]: « Deus ad hoc beneficium suum protrahit, ut non sit nobis vile quod donat ». — Aut, ut *humilietur orans,* dum tardius exauditur, et sic duo bona proveniunt: ut insolens reprimatur elatio, et tamen petitionis non cassetur effectus. — Aut, ut in aliud tempus *exauditio differatur* magis congruum et utile petenti; sic Moyses[3] gloriam Dei sibi ostendi petivit, quam non tunc, sed post meruit videre. — Aut, ut etiam *aliorum suffragiis quaerat iuvari,* quia forte ardua est petitio, vel ut praesumtio reprimatur; sicut Ezechias[4] misit ad Isaiam, ut oraret pro se et pro populo; et Iosias[5] ad Holdam prophetissam; ad Romanos[6]: *Obsecro, ut adiuvetis me in orationibus vestris, ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudaea;* Matthaeus: *Si duo ex vobis consenserint* etc. — Aliquando, etsi negatur unum, quod forte minus expedit, pro eo *datur* aliud *utilius et melius;* ut Paulo, cui *stimulus carnis*[7] non est ablatus, ut *virtus in infirmitate perficeretur* in eo.

2. Utilior saepe est exercitatio tribulationis quam quies prosperitatis, licet hanc plus optemus. Ex his

[1] Matth. 15, 22. seqq.
[2] Cfr. homil. 30. n. 5. seq. et homil. 38. n. 3. in Gen.
[3] Exod. 33, 13.
[4] IV. Reg. 19, 2. et Isai. 37, 2.
[5] IV. Reg. 22, 14.
[6] Cap. 15, 30. seq.; sequitur Matth. 18, 19.
[7] II. Cor. 12, 7-9.

per contrarium potest adverti, quae valeant ad *exauditionem orationis,* scilicet culpae remotio, fervor et instantia et fidei confidentia, humilitas et aliorum suffragia et acceptae gratiae cum gratiarum actione studiosa conservatio, et ut ea tantum petantur a Domino, quae ipse novit magis expedire et quando.

Capitulum LXII.

De specialibus orationibus.

1. De specialibus autem orationibus, quas solent habere plures, utrum expediat, eas dici certis horis vel diebus, nota, quod quibusdam magis expediunt, quibusdam minus. Incipientibus et rudibus et affectu devotionis nondum imbutis magis expediunt, ut saltem consuetudo moveat eos ad orationis studium, ne semper vagi circa exteriora Deo fiant alieni et frigidi torpeant et nunquam aliquo devotionis igne calescant. Devotionis autem affectu imbuti et amplioris cum Deo familiaritatis gratia sublevati, si nimis Psalmorum et similium orationum multiplicationibus intendunt, spiritum obruunt, devotionem impediunt, cordis libertatem quasi quodam pondere praegravant, dum, melioribus oblatis, minus pro illo tempore utilibus scrupulosius inhaerent. Utuntur tamen et ipsi plerumque huiusmodi orationum sublevamento quasi quodam afflatu, donec flamma devotionis accensa verborum follibus non indigeat, purius per se flagrans et tranquillius in sublime attollens.

Et iste modus videtur expeditior, ut speciales orationes tunc ex bona consuetudine ruminentur, quando maior non habetur devotio. Quando vero supervenit melior devotionis infusio vel utilior et plus urgens occupatio, consuetae intermittantur orationes, ad quas quis non tenetur, donec tempus redeat opportunum.

2. Quales autem orationes sint utiliores, puto, non posse super hoc uniformem dari regulam, cum, sicut de cibis corporis, diversa diversis conveniant, et modo hoc, modo illud magis delectet edentem. Sed hoc videtur tunc esse fructuosius, quod orantem magis secundum Deum delectat et quod devotionis spiritum promptius excitat et mentis fiduciam erigit in Deum. — Omnis igitur orationis fructus et finis est *Deo adhaerere et unus cum eo spiritus* fieri [1] per liquefactionem purissimi amoris et speculationem serenissimae cognitionis et absconsionem in Dei vultu ab omni mundanorum strepitu per excessum quietissimae fruitionis, ubi omnes vires animae et potentiae a suis dispersionibus simul collectae et in unum verum et simplicissimum et summum bonum fixae, in quandam divinae conformationis et aeternae stabilitatis similitudinem transformantur.

Capitulum LXIII.

Gradibus quibusdam inferioribus proficit anima ad praedictum finem.

1. Sunt autem quidam inferiores gradus quasi scalares ascensus, quibus paulatim proficit anima et

[1] I. Cor. 6, 17.

illi fini propinquat. — Primo enim assuescit *dispersiones memoriae,* quibus per diversa mundi oblectamenta et implicamenta distracta vagabatur, *per usum orandi colligere* et in unum bonum defigere, quod est finis omnium desideratorum et delectabilium. Sed quia adhuc memoria lubrica est et instabilis, eo quod multis et multiformibus rebus diu adhaesit, quaerens, in quibus delectaretur vel curiose occuparetur, et nondum valet stabiliter inhaerere divinis, vel propter evagandi consuetudinem, vel propter tenuem spiritualium notitiam; ideo utitur sustentaculo verborum in oratione, quae Spiritus sanctus ad hoc inspirando hominibus ministravit, ut, per ea more parvulorum quasi baculis sustentati, assuescant assurgere et erigere se ad Deum. Et hoc fit, cum homo conatur verbis orationum vel Psalmorum intendere et intellectum ex eis spiritualem elicere et devotionis affectum exprimere, sicut qui ex duro silice ferro ignem excutit, qui illuminat et accendit. Sed per assiduum usum orandi cum adiutorio gratiae Dei, quae studiosis proficiendi semper subvenire parata est, *memoria* aliquando proficit et stabilitur, iam sine gravi difficultate valet orationi intendere et evagationes mentis facile cohibere; iuxta illud Psalmi[1]: *Aedificans Ierusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit.*

2. *Intelligentia* etiam, quae prius quasi caecutiens fuit, exterioribus et visibilibus involuta, incipit dilatari et illustrari ad videndum quae prius non

[1] Ps. 146, 2.

videbat; velut qui cubiculum deforis veniens subintret, primo quasi nihil videns impingit in parietes et scabella, deinde paulatim incipit cognoscere grossiora, tandem clare videt etiam minima, ita quod etiam miratur, supervenientes non plane videre omnia, quae sibi iam manifesta apparent. Et hac illustratione dilatatur mens ad multa cogitanda, et alia colligit ex ratione, alia ex spirituali intelligit illuminatione, alia discit ex divina revelatione et confert illa cum his, quae apprehendit ex humana eruditione et imbibit in sacra lectione, et consolatur non modicum, quod videt et alios eruditos et Sanctos eadem sensisse, quae ipse Spiritu sancto illustratus intellexit. Ex quo securus redditur, quod non ab alieno spiritu, vel a proprii sensus opinione seducatur, cum eundem spiritum sentit, quem et in prioribus Sanctis, in se esse locutum. — Caute tamen et humiliter in talibus est agendum, ne forte ex praesumtionis culpa homo decipi mereatur et pro spiritu veritatis sequatur *spiritum erroris* [1], credens, Spiritum sanctum loqui quod est proprii cordis opinio, vel immissio per angelum malum, qui saepe *transfigurat se in Angelum lucis,* persuadens falsa sub veritatis colore; Ioannes: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint.* Nihil recipiendum, quod ab ecclesiasticorum doctrina magistrorum et approbatorum theologorum traditione discordet, nec revocandum in dubium quod ab eis universaliter cum testimoniis sanctorum Patrum fuerit rationabiliter definitum, quia, veritate reperta, qui curiose

[1] I. Ioan. 4, 6; sequitur II. Cor. 11, 14. et I. Ioan. 4, 1.

per supervacuam subtilitatem altius perscrutando fodere nititur profunda Scripturarum, quasi novi aliquid inde eruturus, quod ab aliis non fuerit inventum, *vanitatem diligens, mendacium quaerit*[1].

3. Et quia Deus summe suavis et bonus est, et omnia, quae ab ipso fluunt, sapida sunt et bona; ideo, cum intellectus coeperit in agnitione veri dilatari, statim etiam et *gustus animae,* hoc est *interior affectus,* incipit quodam spirituali sapore in cognitis *delectari.* Et sic quod in solo intellectu fuit scientia, accedente sapore affectus, dicitur *sapientia,* id est sapida scientia: scientia ex cognitione veri, sapientia ex adiuncto amore boni. Licet enim omnes animae affectiones suos habeant proprios sapores, id est motus sibi convenientes; amor tamen quasi principalis suo motu omnes alios informat, maxime cum ipse ad summum, verum bonum debito modo fuerit conversus, qui natus est nihil solidius amare quam summum bonum. Omnia alia, quae propter illud non diligit, tentando magis quam in eis quiescendo diligit; et ideo cito per satietatem ei in fastidium vertuntur; et rursum alia quaerit, si forte vel in illis quiescat, sed non invenit, nisi ad summum bonum se convertat, quod cum attigerit, quasi in debito fine suo quiescit, et tunc reliquae affectiones debitos motus suos exercent iuxta ipsius amoris mensuram. Quantum enim *amas* quodcumque bonum, tantum *gaudes* de eius adeptione, vel spe, dum cupis id adipisci; tantum *times* vel *odis* hoc, quod posset id, quod amas, auferre; tantum *doles* de non habito et

[1] Cfr. Ps. 4, 3.

tantum *pudet* de contrario, si quod diligis sit honestum. Quamdiu autem amor contrarios sentit affectus, id est timoris, doloris, pudoris et odii, tunc minor et debilior est in se, quasi distractus et nondum totus in se collectus; etiam dum adhuc *spei* locus est, nondum potest esse perfectus, dum non habet quod amat in fruitione, sed tantum in exspectatione, et quanto exspectatio incertior, tanto et amor tepidior. *Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* [1], quia fruitionis gaudium perfectum erit, cum amor quod cupit iam tenuerit nec amittere ultra timuerit nec de contrario aliquid sibi inesse senserit, quod vel pudendum sit vel dolendum. *Perfecta* enim *caritas foras mittit timorem* [2], cum iam nullam in se habuerit materiam odii, vel causam erubescentiae vel doloris. Quanto ergo caritas magis augetur, tanto et aliae virtutes et virtuosae affectiones amplius purificantur, quousque omnes in eam solam transformentur, ut iam non sit timor, non dolor, spes vel pudor, sed tantum suo gaudio fruens amor, et illi bono tenaciter inhaerens, quod solum sufficit animae desiderium adimplere et ipsum amorem eius in se potenter transformare, ut iam *agnoscat, sicut et cognita est* [3], et amet, *sicut* amata est; quamvis non *quantum* amata est, ut sit similitudo, non aequalitas. Nulla creatura potest amare Deum, sicut amata est ab ipso, sed tantum, sicut accepit ab ipso. Deus enim, sicut est omnium causa et omnia cognoscit

[1] I. Cor. 13, 10. [2] I. Ioan. 4, 18.
[3] I. Cor. 13, 12.

in se ipso sicut in prima causa omnium causarum, ita et diligit omnia in se ipso et propter se ipsum. Et ideo, sicut eius cognitioni cognitio nostra non approximat, ita et amor noster eius amori non poterit comparari, nec in patria, quanto minus in via, ubi multipliciter distractus vix vel nunquam potest se colligere ad se, ut totus simul feratur in Deum.

4. Proficit autem homo Deo deditus in studio inhaerendi Deo sic, ut primo cum labore mentis evagationes comprimat et ad Deum colligat. Deinde ex usu studii istius facilius iam cor suum cohibere et secum habitare discit; iuxta illud Exodi decimo sexto [1]: *Maneat unusquisque apud semetipsum, nullus egrediatur ostium domus suae die sabbati, et sabbatizavit populus.* Tandem non solum faciliter, sed et delectabiliter Deo valet inhaerere, ut avulsio ab huiusmodi quiete sit ei desolatio non modica, sed semper vellet, si posset, talibus deliciis inhaerere; Deuteronomii trigesimo tertio [2]: *Amantissimus Domini habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo tota die commorabitur et inter humeros illius requiescet.*

5. Sunt tamen *gradus* et profectus in hac commoratione, ut primo delectabiliter Deo inhaereat et invitus avellatur ab eo, sicut parvulus a patre blandiente, vel famelicus a deliciosis epulis, vel sitiens a potu suavi invitus separatur. Nec mirum; spiritualis enim iucunditas non solum *delectabilis* est fruendo, sed etiam pulcra et *honorifica* habendo et secura et *locuples* vitam promerendo: *delectat, ho-*

[1] Vers. 29. seq. [2] Vers. 12.

nestat, locupletat; suavis est gustus caelestium deliciarum, *honorabilis* amicitia Dei et civium familiaritas supernorum, *fructuosa* caritas et meritoria sublimium praemiorum. Omne, quod appetitur, propter istorum trium aliquod desideratur: vel quia putatur delectabile vel honorabile vel utile; sed in quo omnia simul et plene conveniant non invenitur nisi in fructibus spiritualium deliciarum. Alia enim aut delectant, et turpia sunt et nociva; aut honesta sunt quoquo modo vel utilia, sed difficilia et laboriosa; virtutis autem affectus et sapientiae gustus et divinae suavitatis fruitio dulcis est et venerabilis et conscientiam laetificat, assecurat et magnificat.

6. Sed cum Sponsi amplexibus anima devota inhianter inhaeret, incipit inter eius brachia aliquo modo *consopiri,* sicut potatus nobili vino in soporem resolvitur, ut non solum delectabiliter, sed et tenaciter Deo inhaereat et quasi vi quadam abstrahatur ab omni visibilium sensu et memoria, sic tamen temperate, ut nec plene suimet oblita nec tamen vere compos sit sui, iuxta illud Psalmi [1]: *Si dormiatis inter medios cleros,* id est inter medios terminos mundi et caeli; item, in Canticis: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Est enim talis iste somnus sicut illorum, qui incipiunt dormitare, et tamen videntur sibi ea, quae circa se fiunt, aliquo modo sentire et intelligere, sed prae sopore non advertunt, nisi velint sibi vim facere, ut ad se plenius revertantur.

7. Amor enim Dei cum pura intelligentia conditus *inebriat* mentem et abstractam ab exterioribus

[1] Ps. 67, 14; sequitur Cant. 5, 2.

sursum elevat et sua virtute Deo conglutinat et coniungit, et quanto amor vehementior et intelligentia lucidior, tanto validius mentem in se rapit, quousque tandem omnium, quae sub Deo sunt, plene oblita, in solo divinae contemplationis radio libere figatur, licet breviter velut in quodam corusco luminis caelitus emicantis, quia *corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem* [1]. Sensus enim hominis per se pauca potest et vix tenuiter cogitare; sublevatus autem afflatu superni luminis tanto plura simul intuetur, quanto supra se sublimius elevatur. Sed corruptio terreni corporis et variae huius vitae occupationes deprimunt animam et revocant ad se ipsam, ut gemens clamare cogatur cum Apostolo ad Romanos [2]: *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius?* Item: *Heu mihi! quia incolatus meus prolongatus est* etc. Quanto plus mens sollicita est ad ista inferiora et humana cogitanda et tractanda, tanto plus a superioribus et caelestibus per devotionis intuitum elongatur, et quanto ferventius ab inferiorum memoria, affectu et intellectu ad superna sustollitur, tanto perfectior est devotio et purior eius contemplatio, quia simul perfecte non potest utrisque esse intenta, quae ab invicem sicut lux et tenebrae sunt divisa. Qui Deo inhaeret in lumine versatur, qui mundo inhaeret in tenebris est [3].

[1] Sap. 9, 15.
[2] Cap. 7, 24; sequitur Ps. 119, 5.
[3] Cfr. Ioan. 8, 12.

8. Haec est hominis in hac vita sublimior perfectio, ita uniri Deo, ut tota anima, cum omnibus potentiis suis et viribus in Deum collecta, *unus fiat spiritus cum eo* [1], ut nil meminerit nisi Deum, nil sentiat vel intelligat nisi Deum, et omnes affectus, in amoris gaudio uniti, in sola Conditoris fruitione suaviter quiescant. Imago enim Dei in anima in his tribus potentiis eius expressa consistit, videlicet in ratione, memoria et voluntate, et quamdiu illae non sunt ex toto Deo impressae, non est anima deiformis. Forma enim animae Deus est, cui debet imprimi sicut sigillo signatum. Hoc nunquam plene fit, nisi cum *ratio* perfecte iuxta capacitatem suam illuminatur ad cognitionem Dei, qui est summa veritas, et *voluntas* perfecte afficitur ad amandum summam bonitatem, et *memoria* plene absorbetur ad intuendam et tenendam et fruendam summam felicitatem; et quia in horum consummata adeptione constat gloria beatitudinis, quae perficietur in patria, liquet, quod istorum perfecta inchoatio est perfectio viae in hac vita. Quamvis autem omnes virtutum conatus ad hanc perfectionem tendere videantur, tamen specialiter orationis studium ad hoc nititur, ut anima toto intellectu et affectu et memoria in Deum feratur, quia, aliis postpositis, soli Deo anima inhaerere desiderat, cum orat. Unde orationis perfectio est, cum id obtinet anima, ad quod orando tendit, ut tota ab infimis abstracta, solis uniatur divinis, nec volens nec valens aliud sentire nisi Deum. Ibi vere quiescit anima, ibi deliciatur in splendore

[1] I. Cor. 6, 17.

lucis, in amoenitate divinae dulcedinis, in securitate pacis. Haec autem spiritualis amoenitas non potest per aliquas imaginabiles describi similitudines nec per sensibilium depingi comparationes, quia pure spiritualia tantum differunt a sensibilibus, sicut et spiritus a corpore; spiritus vero rationalis nec corpus est nec corporis similitudo.

Capitulum LXIV.

Circa contemplationis excessum diversae devotionum species tanguntur.

1. Circa vero hunc contemplationis excessum sunt diversae devotionum species, quas brevitatis causa praetereo, quibus vel Scriptura vel Scripturae tractatores diversa nomina imposuerunt, ut *iubilus, ebrietas spiritus, spiritualis iucunditas, liquefactio* etc., quae expertis et vacantibus explananda relinquo, aliqua tamen breviter tangam istorum.

2. Et quia *iubilus* usitatum nomen habet a Scriptura, videtur, quod iubilus sit quoddam spirituale gaudium cordi repente ex aliqua devota cogitatione vel collatione infusum, quod totum cor concutit et corpus ex sui vehementia quodam tremore commovet et delectabiliter cruciat, quia motus gaudii consolatur, sed ex impetu fortitudinis corpus debilitatur et aliquando per risum, aliquando per quosdam clamores, aliquando per alios gestus et singultus quasi evaporando erumpit, non valens se intra se tacitus continere. Gregorius[1]: « Iubilum

[1] Lib. XXIV. Moral. c. 6. n. 10.

namque dicimus, quando ineffabile gaudium mens concipit, quod nec abscondi possit nec sermonibus aperiri, et tamen quibusdam motibus proditur, quamvis nullis suis proprietatibus aperitur ». Unde Psalmus [1] dicit: *Beatus populus, qui scit iubilationem;* non ait: *qui dicit,* sed *qui scit,* quia sciri quidem iubilatio potest, sed dictu exprimi non potest.

3. *Ebrietas spiritus* potest dici quaelibet magna amoris et gaudii devotio, ex qua quasi ex vini fortitudine fervor spiritus excrescit, quod se intra se cohibere non valet. Unde Apostoli, Spiritus sancti fervore aestuantes, *musto pleni* [2] dicebantur; Iob: *En, venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod laguncula novas dirumpit; novas* dicit, non *veteres,* vel quia veteribus cordibus non infunditur talis devotio, sed novis, id est *in novitate vitae ambulantibus;* vel *novas* dicit propter fortitudinem impetus spiritus, qui si novas dirumpit, quanto magis veteres, id est fragiliora corda et infirma; vel *novas* dicit, quia talis fervor spiritus novis et nondum exercitatis mentibus nuper infusus minus sese valet cohibere, quin erumpat per inusitatos gestus vel voces vel singultus, sicut vinum novum in vase ebullit, quod inveteratum quiescit. — Quandoque etiam corpus quasi obrigescit, et membra inhabilia et inflexibilia fiunt ex subita fervoris et suavitatis influentia; et hoc potest esse, quia spiritus omnes vitales in corpore quasi implentur affectu cordis inflammato, ita quod extensione nervorum et obstructione via-

[1] Ps. 88, 16.
[2] Act. 2, 13; sequitur Iob 32, 19. et cfr. Rom. 6, 4.

rum spiritualium membra amittunt habilitatem officiorum suorum, ut lingua loquelae, manus operationum et pedes et crura gradiendi, quousque fervor iterum remittatur, et viae spirituum apertae fiant ut prius. Nec mirum, si hoc possunt affectiones divinae efficere, quarum virtus fortior est, cum etiam humanae affectiones hoc interdum valeant, ut subitus terror et subita et immoderata laetitia et subitus dolor et odium immensum et intemperatus amor; sicut saepe compertum est, etiam in ecstasim et in stuporem vel in phrenesim aliquos ex huiusmodi raptos esse et membra in rigorem vel tremorem versa, vel etiam febres ex vehementi molestia incidisse. Quid etiam mirum, si ex magna spiritus hilaritate, quam sanctus Spiritus cordi infundit, aliquando erumpit in aliqua aperta hilaritatis indicia, vel si quandoque singultibus et fletibus apertis imperare non valet et huiusmodi internae devotionis motus abscondere; cum videamus, saepius aliquos ex stulta levitate a risu et insolentibus cachinnis non posse se cohibere, etiam ubi pudor humanus imperat disciplinam, et aliquando ex humana tristitia oborto fletui non possit homo, quamvis libenter faceret, imperare? Cum enim scriptum sit [1]: *Deus noster ignis consumens est,* et: *Deus caritas est,* quid mirum, si fervor divinae caritatis cordi infusus totum hominem commovet, sicut si vitro fragili et vasi fictili bullientem liquorem vel ignem ardentem infundas, crepitationis fragorem concitas. Cor namque divini amoris gaudio vel divinae fruitionis de-

[1] Deut. 4, 24; et I. Ioan. 4, 8.

siderio inflammatum in se dilatatur et extenditur, et quasi intra angustias pectoris se capere non sufficiens, quodammodo erumpere conatur, ut flammam, quam intus patitur, foras eructet et ardoris sui refrigerium qualecumque inveniens evaporet. Quod cum non potest vel ex humano pudore non audet, mirabiliter in semetipso cruciatur, et corpus valde ex talibus motibus debilitatur, quia virtus divinae dulcedinis intolerabilis est imbecillitati terreni corporis, sicut si ignem vitro immittas. Unde legimus, Sanctos ex divinis visitationibus vel revelationibus corruisse et viribus emarcuisse; Danielis decimo [1]: *Vidi visionem hanc grandem, et non remansit in me fortitudo, et emarcui nec habui quidquam virium et iacebam consternatus super faciem meam* etc.; Ieremias in Threnis: *De excelso misit ignem in ossibus meis et erudivit me.* Ideo Spiritus sanctus in igne super Apostolos venit [2], quia virtus amoris divini sicut ignis illuminat et inflammat.

4. *Spiritualis iucunditas* [3] dici potest gaudium quodlibet in Spiritu sancto, quod a Spiritu sancto infunditur, quo gaudet animus in Deo sive pro perceptis divinis beneficiis vel promissis. Et licet aliqui putent, spiritualem esse laetitiam, cum aliquando Religiosi inter se iucundi sunt; tamen sciant, quod spiritualis laetitia, sicut caret amaritudine tristitiae saeculi et accidiae torpore, ita et dissolutionis levitate. Spiritualis enim laetitia dupliciter accipitur:

[1] Vers. 8. et Thren. 1, 13. [2] Act. 2, 3.

[3] Codd. A G et ed. 2 transponentes hic agunt primo de *liquefactione*, ut n. 5.

specialiter et *generaliter; specialiter,* et tunc est motus specialis gaudii in Spiritu sancto ex intuitu beneficiorum Dei et futurae gloriae et bonitatis divinae; *generaliter,* et tunc est quaedam mentis hilaritas ex bona confidentia ad Deum et bonae conscientiae testimonio, reddens hominem benevolum et devotum ad omnia agenda et sufferenda pro Deo et omnia, quae Dei sunt, diligenda et promovenda. Ideo bis dicit Apostolus ad Philippenses [1]: *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete;* primo generaliter, secundo specialiter.

5. *Liquefactio* autem animae non aliud videtur esse nisi quaedam emollitio a sua duritia, per quam flexibilis redditur et voluntaria ad amandum amantem se Deum et liquescens ad recipiendum divinae virtutis impressiones, ut sicut liquor liquori, ita spiritus Dei spiritui hominis influens misceatur, et *unus fiat* anima *spiritus cum Deo* [2]*;* in Canticis: *Anima mea liquefacta est* ex amore divini amoris.

Capitulum LXV.

Septem sunt genera devotionum.

1. Cum autem multa videantur esse devotionum genera vel compunctionum, possunt tamen in septem distingui differentias iuxta singularum affectionum

[1] Cap. 4, 4.

[2] I. Cor. 6, 17; quae sequuntur sumta sunt ex ed. 2; locus Scripturae est Cant. 5, 6.

varietates. — Aut enim surgit devotio ex *timore,* aut ex *dolore,* aut ex *desiderio,* aut ex *amore,* aut ex *compassione,* aut ex *gaudio,* aut ex *admirationis stupore:* ex *timore,* ut cum quis compungitur timore futuri supplicii, vel cum timet a Deo derelinqui propter meritum peccatorum suorum, dicens Deo[1]: *Ne proiicias me a facie tua;* et: *Ne derelinquas me, Domine, Deus meus, ne discesseris a me* etc. — Ex *dolore,* ut cum dolet, se offendisse Deum et gratiam eius amisisse, vel cum dolet, se tam parum profecisse et tam parvi esse meriti apud Deum et oculis Dei in pluribus displicere; Psalmus[2]: *Averte faciem tuam a peccatis meis* etc. — Ex *desiderio,* cum suspirat et anhelat ad gratiam ampliorem virtutum et ad familiaritatis divinae suavitatem, vel ad Christi praesentiam in caelo, vel ad alia sancta desideria adimplenda; Psalmus[3]: *Domine, ante te omne desiderium meum, et gemitus* etc.; Isaias: *Nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animae. Anima mea desideravit te in nocte* etc. — Ex *compassione,* cum Christo passo pie compatitur, et *gladius*[4] ille animam Deo fidelem transverberat et vulnerat, qui Mariae matris eius *animam* totaliter *pertransivit;* aut cum proximorum incommodis et animarum periculis compatitur, et *zelus domus Dei* et iniuriae Deo illatae *comedunt eam* nec sinunt eam dormire somno dissimulationis, quin uratur ad sin-

[1] Ps. 50, 13; sequitur Ps. 37, 22.
[2] Ps. 50, 11.
[3] Ps. 37, 10; sequitur Isai. 26, 8. seq.
[4] Cfr. Luc. 2, 35; deinde Ps. 68, 10.

gulorum scandala et torqueatur ad singulorum calamitates; Iob [1]: *Flebam super eum, qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi.*

2. Ex *amore divino,* cum recolit, quam benigne secum egerit et quanta sibi beneficia indigno et immerito contulerit; vel cum pensat generalia beneficia omni humano generi secum impensa per incarnationis et passionis beneficia et per Sacramenti altaris et Spiritus sancti sacrosancta charismata; vel cum ipsius Dei ineffabilem intuetur benignitatem, quae tanta est, sicut eius immensitas et aeternitas, quae nec mensuram habent nec finem; et ideo sine mensura diligendus est et sine fine. Amore Dei nihil potest esse delectabilius, nil honorabilius, nil utilius. Per hanc affectionem dilectionis Dei singulariter *Spiritus* sanctus *testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei* [2]. De hac specialiter dicitur: *Qui diligit Deum, hic cognitus est ab eo* etc.; et: *Ego diligentes me diligo;* cognosci a Deo et diligi est ab eo approbari. Amor Dei est omnium affectionum bonarum condimentum, et tanto plus sapiunt Deo ceterae virtutum affectiones, quanto plus de hoc habuerint condimento, nec potest esse virtus vel devotio, quae ex amoris Dei radice non pullulat. — Ex *gaudio* surgit devotio, cum exsultat in Domino, memor beneficiorum eius; vel cum in spe gratiae eius confidit, se esse de numero salvandorum; vel cum congratulatur saluti et profectui proximorum; vel cum in exsultatione spiritus congaudet gloriae

[1] Cap. 30, 25.

[2] Rom. 8, 16; sequuntur I. Cor. 8, 3. et Prov. 8, 17.

Beatorum et mente perambulat caelestis patriae varias mansiones; ex quibus omnibus vel singulis cor exhilaratur et quasi iucunda volucris quandoque clauso pectore ludit in iubilo et affectu exsultationis et laudis, quasi quaerat exire de angusto pectoris; Psalmus [1]: *Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum.* — Ex *admirationis stupore,* cum, illuminato intellectu fulgore sapientiae, stupet magnitudinem potentiae Dei et profunditatem sapientiae et suavitatem benignitatis eius, vel discretionem iudiciorum eius, vel abyssum claritatis et incomprehensibilitatem immensitatis eius, vel quidquid est de natura divinitatis eius et gloria maiestatis vel quorumlibet operum eius admirabili ratione; Iob trigesimo septimo [2]: *Magnus fortitudine et iudicio et iustitia Deus et enarrari non potest, ideo timebunt eum viri.* — Aliquando commixtim ex diversarum affectionum motibus devotio conflatur, ut timor cum dolore, amor cum gaudio et admiratione, compassio cum desiderii ardore iungatur; et quasi aromata simul contrita liquore supernae unctionis compacta et calore ignis divini decocta pigmentum salutare efficiunt, sanandis animarum languoribus efficax et salubre, sicut illi, qui pigmenta sanitatis conficiunt, aliquando de singulis, aliquando de pluribus et modo de illis, modo de istis compositionem faciunt pro variis remediorum causis.

3. Cum autem devotio sit piae affectionis pinguedo et magis se habeat ad affectum quam ad intellectum, sicut videri potest in simplicibus devo-

[1] Ps. 83, 3. [2] Vers. 23. seq.

tis et litteratis pluribus indevotis; tamen perfecta non est devotio sine lumine intellectus. — Sed aliter se habet intelligentia simplicium devotorum et aliter litteratorum. Litterati enim sciunt subtiliter loqui de quacumque etiam spirituali materia et verbis propriis exprimere quae volunt et pulcre dividere et distinguere et causas et rationes congruas assignare et sermone composito persuasibiliter et ordinate proponere et ex parvis quandoque longum texere tractatum et ea, quae plana sunt et nota per se, verbis artificiosis involvere, ut rudibus de intimis philosophiae medullis extracta videantur. Devoti autem simplices clarius vident veritatem in se et profundius sciunt de ea cogitare et pondus eius pensare et saporis intimi venas per gustum affectus scrutari et per purae intelligentiae radium quaecumque lucidius discernere, ut, licet nesciant verbis expressis proprie distinguere, tamen ex ipso saporis gustu naturales veritatis differentias cognoscere magis valeant quam per argumentorum coniecturas. Exemplum de quolibet mechanico artifice in arte sua perito et de subtili philosopho, quorum alter scit argute de arte disserere, et alter proprie operari; vel exemplum de medico theorico [1] et practico, quorum alter magis novit artem per scientiam, alter per experientiam.

Capitulum LXVI.

Quatuor sunt genera revelationum et visionum.

1. Dicto de illis, quae ad *affectum* specialius spectant, videndum breviter de his, quae in spiri-

[1] Idem ac *theoretico;* Ducange, Glossarium etc.

tualibus experientiis magis pertinent ad *intellectum,* ut sunt revelationes secretorum et visiones vel imaginariae demonstrationes, in quibus quidam de veritate aliquando erudiuntur, et plurimi deluduntur. His autem tanto minus immorandum est, quanto frequentius eis innitentes decipiunt, et quanto minor est in talibus profectus, etiam cum vera sunt, licet a rudibus et spiritualium charismatum ignaris magnae sanctitatis et sapientiae virtus in huiusmodi consistere aestimetur.

2. Quatuor sunt genera *visionum,* et totidem sunt genera *revelationum,* quamvis et visiones dici possint revelationes, quia in eis aliqua secreta revelantur. Quaedam visiones proprie possunt dici *corporales,* quae vigilanti corporaliter ostenduntur, ut Moyses [1] vidit Dominum in rubo ardenti, et Patres [2] saepe Angelos visibiliter susceperunt. Ad hanc potest referri quorumlibet sensuum experientia, ut auditus, gustus, odoratus et tactus, quia visus pro quolibet sensu poni solet; Exodi vigesimo [3]: *Populus videbat voces et lampades et sonitum buccinae* etc.; *voces* namque et *sonitum* buccinae non visu, sed auditu percipere potuerunt.

3. Aliae sunt *imaginariae* visiones, quae *vigilanti* non corporaliter, sed imaginarie ostenduntur, sive sobrio, sive in excessu mentis rapto, ut visiones Ezechielis [4] et Danielis et aliorum Sanctorum in novo vel veteri Testamento. Aliae similiter imaginariae,

[1] Exod. 3, 2.
[2] Gen. cap. 18. et 19.
[3] Vers. 18.
[4] Ezech. 1, 1; Dan. 7, 2.

quae *dormientibus* ostenduntur, ut Iacob[1] vidit Dominum innixum scalae, et Pharao[2] et Nabuchodonosor[3] somnia viderunt praesagia futurorum. — Istae omnes visiones conveniunt simul in hoc, quod non solum bonis, sed et malis saepe ostenduntur. — Item, quod quandoque verae sunt, et per eas erudiuntur aliqui ad veritatem, et quandoque deceptoriae, et aliqui eis deluduntur; Ezechielis decimo tertio[4]: *Visionem cassam vidistis et divinationem mendacem locuti estis.* — Item, quod nec faciunt sanctum nec ostendunt, alioquin Balaam[5] sanctus esset et eius asina, quae vidit Angelum; et Pharao[6] sanctus esset, qui futurorum praesagia somnia vidit. — Item, quod etiamsi verae sunt, tamen per se meritoriae non sunt, et qui multa talia videt non est melior, et qui nulla non est minor, sicut et de miraculis aliis. — Item, quod pluribus saepe magis nocuerunt talia, quam profuerunt, quia inaniter inde gloriantes extollebantur. — Multi etiam putantes, se vidisse visiones, cum nil viderint, seducebant se et alios, vel ad quaestum avaritiae retorserunt. — Multi finxerunt mendaciter, se vidisse visiones, ne aut haberentur inferiores ceteris, aut ut prae ceteris honorarentur quasi sanctiores, quibus secreta Dei ostenderentur. — In quibusdam etiam solent huiusmodi visiones esse praeludia insaniae, quia, cerebro confuso et fumis ipsum obnubilantibus, etiam visus oculorum

[1] Gen. 28, 13.
[2] Gen. 40, 8. seqq.
[3] Dan. 2, 1.
[4] Vers. 7.
[5] Num. 22, 23. seqq.
[6] Gen. 40, 8. et 41, 22. seqq.

confunditur, ut putet, sibi apparere aliquid veraciter, quod phantasticum est et falsum; Ecclesiastici trigesimo quarto [1]: *Sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, ne dederis cor tuum in illis.*

4. Alia visio est *intellectualis,* qua illuminatus mentis oculus luce veritatis pure ipsam veritatem in se contemplatur, vel intelligit in visione imaginaria veritatem, quae in illa significatur, sicut Paulus [2], cum raptus in paradisum, vel in tertium caelum, vidit invisibilia et audivit verba ineffabilia, quia non corporearum rerum imagines, sed ipsius veritatis splendorem pure intuitus est. Ioannes etiam Evangelista, licet sub figuris corporearum rerum describat Apocalypsim, creditur tamen pure omnia vidisse et intellexisse, quae ibi figuraliter describit, vel propter capacitatem aliorum, quibus ipsa pura veritas prae sui splendore imperceptibilis fuit, vel magis propter mysteriorum velationem, quae non passim omnibus propalanda sunt, ut exerceantur digni, et excludantur indigni a sacratorum mysteriorum intelligentia; sicut et reliquarum sanctarum Scripturarum mysteria figurarum velaminibus sunt operta. Hoc significabat velum ante Sancta Sanctorum oppansum, intra quod non licebat populo, sed solis sacerdotibus introire [3]. Similiter Sanctuarium involutum in profectione Levitis imponebatur portandum, quod, antequam involveretur, non licebat aliis quam sacerdotibus nude contingere vel videre [4], hoc significante Spiritu sancto, quod profunda Scri-

[1] Vers. 6.
[2] II. Cor. 12, 4.
[3] Exod. 27, 21.
[4] Num. 4, 15.

plurae mysteria perfecti aliquatenus vident, alii autem involuta portare debent, dum sumus in hac via, velamine figurarum. Ipsae enim imaginariarum vel corporalium visionum figurae, etiam cum verae sunt secundum spiritualem significantiam, non sunt verae secundum rei existentiam. Non enim verum est, substantialiter esse boves in caelo vel leones et aquilas vel alia, quae in Apocalypsi et aliis Prophetarum visionibus describuntur; sed ibi sunt caelestes virtutes, quarum merita vel officia istarum bestiarum et aliarum rerum proprietatibus figuraliter designantur. Credimus, Christum glorificatum corporaliter esse in caelo nec ultra secundum substantiae suae veritatem nasci de Virgine, lactari vel pati, vel alia, quae evangelica docet historia eum fecisse, cum corporaliter cum hominibus in terra conversabatur; et tamen sic saepe refertur aliquibus Sanctis et devotis apparuisse in visione, vel nascens, vel matris gremio contentus, vel extensus in cruce, non quod ita secundum veritatem fuerit, sed quod illis propter aliquam singularem consolationem et devotionis excitationem, vel propter aliquam spiritualem significationem sic appareret. Scimus enim, quod *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, et mors illi ultra non dominabitur* [1], sic nec ultra corporaliter lactabitur vel nascetur. Ita et de aliis Sanctorum vel Angelorum apparitionibus est tenendum.

5. Non videtur autem praetereundum, quod quidam, decepti a seductoriis spiritibus, vel propriis falsis opinionibus, putant, sibi apparere in visione vel

[1] Rom. 6, 9.

ipsum Christum vel eius gloriosissimam Genitricem et non solum amplexibus et osculis, sed etiam aliis indecentioribus gestibus et actibus ab eis demulceri, ut, sicut spiritus ipsorum interius ab ipsis consolatur spiritualiter, ita et caro exterius sibi congruo oblectationis sensu sensibiliter demulceatur et carnaliter consoletur. Quod non tantum esse falsum et seductorium, sed etiam blasphemia gravis esse, liquido comprobatur. Spiritus sancti visitatio, sicut contra omnia vitia reprimenda et detestanda infunditur, ita etiam singulariter contra carnales illecebras opponitur; et ubi spiritus munditiae suo iubare resplenduerit, continuo omnes pravae voluptatis motus evanescere et velut tenebras, superveniente lumine, disparere necesse est. — De his vero, qui, cum aliquando dulcedinem spiritualem sentiunt, continuo etiam corporalis delectationis pruritu illecti foedantur, nescio, quid iudicem, nisi quod potius eligo illis carere floribus, quos de luti sordibus legere deberem. Et sicut illos damnare non audeo, qui inviti quandoque in huiusmodi spiritualibus affectionibus carnalis fluxus liquore maculantur; ita etiam excusare nescio, qui tali fluxui ex consensu condelectantur, qualiscumque eorum intentio videatur.

Capitulum LXVII.

Plures sunt modi revelationum.

1. *Revelatio* secretorum vel futurorum pluribus modis fieri videtur, in quibus sicut in visionibus

praedictis plurimi seducuntur, putantes a Spiritu sancto esse quod proprius sensus finxerit, vel spiritus erroris suggesserit; et ideo multifariis vaticiniis iam usque ad fastidium repleti sumus de antichristi adventu, de signis appropinquantis iudicii, de destructione Religionum, de persecutione Ecclesiae, de regni defectione et variis mundi pressuris et aliis pluribus, quibus etiam viri graves et devoti plus quam oportuit creduli exstiterunt, de scriptis Ioachim et aliorum vaticinantium varias interpretationes extrahentes, quae etsi vera essent et authentica, tamen Religiosi plurima invenirent, in quibus fructuosius occuparentur [1], cum et Christus Dominus in Apostolis tales curiosas temporum inquisitiones represserit, dicens [2]: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate.*

2. Revelatio aliquando fit per vocem et *verba expressa,* ut Petro et Ioanni et Iacobo in monte, cum Iesu vox de nube dixit [3]: *Hic est Filius meus dilectus* etc. Unde Petro dictum est [4]: *Beatus es, Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus* etc.; vel sicut Samueli primo sermo Domini factus est in Silo. — Aliquando fit per somnum, ut Ioseph viro Mariae dictum est in somnis [5], ut *acciperet Mariam* et *fugeret in Aegyptum* et rediret. Et Magis similiter in somnis di-

[1] Locus valde notabilis contra Ioachimitas, inter quos non pauci ex Ordine Minorum illo tempore decepti sunt.

[2] Act. 1, 7.

[3] Matth. 17, 5.

[4] Matth. 16, 17; de Samuele cfr. I. Reg. 3, 4. seqq.

[5] Matth. 1, 20. et 2, 13. 19.

citur [1], *ne redirent ad Herodem.* Et in aliis pluribus locis simile invenitur. — Aliquando fit per spiritum angelicum vigilanti intrinsecus; Zachariae quarto [2]: *Angelus, qui loquebatur in me, dixit ad me: Nunquid nescis, quid sunt haec* etc. — Aliquando fit per Spiritum sanctum interius in mente; Psalmus [3]: *Audiam, quid loquatur in me Dominus Deus* etc.; et hoc duobus modis: uno, cum inspirat menti aliquid agendum vel dicendum, vel de propriis docet, vel de alienis, sicut Prophetas inspiravit, quid facerent vel dicerent, vel cum futura eis, vel absentia vel abscondita revelavit. Secundo modo, cum non de speciali facto illo vel illo, sed *generaliter* ad plura per mentis illuminationem ostendit, quid secundum veritatis iudicium sit melius, vel non melius; sicut docet omnes iustos *declinare a malo et facere bonum* [4] et per spiritum scientiae, vel consilii, vel intellectus, vel sapientiae beneplacitum agnoscere et eligere potiora.

3. Est et alius modus revelationis per Spiritum sanctum, cum homo ex Dei inspiratione orat Deum pro aliqua *speciali* causa propria vel aliena et per affectum devotionis et fiduciam exauditionis intelligit se exauditum in hac petitione. Sed licet confidat, quod id, pro quo oravit, habiturum sit prosperum successum; nescit tamen saepe, qua via habebit processum. E contrario, cum non sentit, sibi infundi fiduciam exauditionis, intelligit, se non habiturum effectum suae petitionis, licet non sit in hoc omnino

[1] Matth. 2, 12.
[2] Vers. 5.
[3] Ps. 84, 9.
[4] Ps. 36, 27.

certus, quia nescit, an hoc sit defectus devotionis, vel indicium negatae petitionis. Hoc tamen revelationis genus est specialiter devotis mentibus familiare. In hoc tamen aliquando quidam devoti inveniuntur decepti, sicut et in interna inspiratione. Et hoc taliter fieri posse videtur. Cum homo devotus Deo aliquando intendit et per magnae devotionis affectum confidit, Deum sibi esse favorabilem; optat vel orat sibi vel alteri illud aut illud, quod tunc desiderat evenire, et cum iam fuerit in affectu devotionis et fiducia divinae propitiationis, antequam istud optaret, accedente modo optatae rei desiderio, fit affectus ferventior et fiducia ad Deum ex fervore constantior; et quia praesumit, Spiritum sanctum hanc devotionem operari, cum spiritus malignus non possit affectum devotionis infundere, quem nunquam habet; confidit, se non decipi et in concepta spe desiderii sui non confundi, quam testimonium adauctae per Spiritum sanctum devotionis et fiduciae creditur approbasse. Sed in hoc potest esse deceptio, quod spiritus hominis ex desiderio rei, quam diligit, cum de illa studiose cogitat, hilarescit, etiam cum in nulla prius erat devotione ad Deum, ita quod aliquando prae desiderio illius rei vel eventus facile provocaretur ad lacrimas, maxime si est res, quae spectat ad devotionem qualemcumque. Sicut saepe etiam, cum pro vana gloria quis optat gratiam bene praedicandi vel prophetandi vel miracula faciendi, vel aliud, unde admirandus videretur, agendi, cor delusum huiusmodi phantasmatibus hilarescit et in vanam affectionem pinguescit; quanto ergo

magis cordis affectus exhilaratur et devotior efficitur in se, cum cogitat et optat quod desiderat non ex levitate vel vanitate, sed ex maturitate et caritate, dum interim est in aliqua spiritus consolatione, quae facili occasione potest ad ampliora devotionis incitamenta sublevari; et quod tunc confidentia proprii spiritus loquitur putat loqui Spiritum sanctum, dum non subtrahit devotionis gratiam, quam dedit, immo dilatato cordi per desiderii sui appetentiam profusiorem gratiam infundit, quo cordis exhilarati capacitas locum amplioris in se gratiae praeparavit. Cor enim liberum et benevolentia iucundum aptius est ad devotionis gratiam recipiendam quam tristitia et amaritudine constrictum, quia Spiritus sanctus amor est et benevolentia et iucunditas Patris et Filii, et similia similibus magis congaudent naturaliter. Laetitia est caelestis patriae proprium; moeror tristitiae est huius exsilii negotium; amaritudo desperationis est infernale supplicium.

4. In omnibus ergo revelationum vel visionum generibus magna cautela habenda est, ne falsa pro veris, noxia pro salutaribus, exigua pro eximiis et indifferentia pro summis recipiantur. Solus autem Spiritus sanctus per donum consilii et per gratiam discretionis spirituum scit hominem expedire et certum reddere, quid in illis recipiendum sit, vel respuendum, et quomodo eis utendum; sicut et Prophetas et Sanctos docuit, quibus non solum vera ostendit, sed etiam per veritatis testimonium, quia vera essent, interius demonstravit. — Aliis autem videtur esse securius talia non quaerere, oblata non cito

credere, deceptionis foveam timere, aliquando etiam oblata velut minus fructuosa parvipendere, ut, si vera sint, se habeant indifferenter ad ea, si falsa, non innitantur eis, ne decipiantur; et si velint advértere, quaerant super his consilium sapientum solummodo et paucorum et ad illa studiose sese exerceant, quae sunt secura et meritoria et fructuosa, quae sunt vitia exstirpare et virtutum studiis fideliter insudare, sacrae Scripturae sanum scrutari intellectum et per orationis usum mentem accendere ad devotionis affectum. Haec sunt salubria et secura et fructuosa studia Religiosorum; et quanto quis se in illis exercuerit, tanto maioris meriti ét maioris gloriae apud Deum erit.

Capitulum LXVIII.

Quomodo in sensibilibus dulcedinis experientiis se homo habere debeat.

1. Sunt etiam quaedam sensibiles dulcedinis et suavitatis experientiae, quae devotis quandoque infunduntur, ut mirabilis fragrantia odorum, ineffabilis suavitas saporum et hymnificae melodiae vocum et sonorum et gustu et tactu perceptibiles experientiae indicibilium suavitatum. Quae cum verae sunt et a Deo, possumus aestimare, quod aut dentur quibusdam novis et rudibus, qui spiritualia nondum lucide intelligunt, ut saltem per sensibilia consolentur in Domino, qui virtutem pure spiritualium non cognoscunt, in quibus maior vis est et certior ve-

ritas et fructuosior profectus et purior perfectio; aut quod ideo dentur etiam perfectioribus in spiritu sensibiles consolationes propter redundantiam interioris dulcedinis, ut, sicut anima communicat corpori suo quasi comiti et socio viae passiones suas, ita communicet ei et consolationes; tristante enim anima interius, etiam corpus tabescit exterius. Sicut ergo corpus collaborat spiritui et compatitur in merito, ita digne comparticipat et conremuneratur ei in praemio, non solum futurae gloriae, sed etiam praesentis gratiae, sicut domini in convivio epularum servis suis transmittunt reliquias ferculorum; *sicut socii passionum estis, ita et consolationis eritis*[1]. Et hoc est ex *supereffluenti mensura,* quae datur electis, cuius redundantia, ne effusa depereat, excipitur a corpore, quod particeps fuerat in labore.

2. Sed sicut de visionibus et revelationibus, ita et de huiusmodi sensibilibus experientiis sentiendum, quod aliqui seducuntur in eis, putantes esse a Deo quod forte est phantastica deceptio; et aliqui putant, aliquid esse magni, quod nullius est in se meriti; et aliqui extolluntur de talibus apud se et iactant se quasi de singularis gratiae sanctitate. Habent etiam hoc proprium divinae dulcedinis experientiae, maxime cum frequentiori usu et valentiori motu influunt, ut spiritum reficiendo corpus debilitent et ita quodammodo delectando affligant; sicut rusticum cibis grossioribus assuetum deliciosa fercula saepius sumta alterando tabefaciunt et dissolvunt. Ignobile namque corpus et corruptibile sicut pecus brutali-

[1] II. Cor. 1, 7; deinde respicitur Luc. 6, 38.

bus est assuetum, id est terrestribus et vilibus; Genesis[1]: *Comedes herbam terrae,* et hoc post peccatum.

Capitulum LXIX.

Consilium datur his, qui ex devotionis vehementia debilitati sunt.

1. Quaerunt autem devoti aliquando ex devotionis vehementia corpore debilitati, utrum sit melius debilitatem corporis potius subire et spiritum per devotionis studium cum Deo roborare et gratiam oblatam non abiicere, an pro nimia debilitate se abstrahere a devotione et spiritum exstinguere et exterioribus occupationibus se dare pro corporis relevatione. Ad hoc, salvo saniori consilio, videtur consulendum nimis debilibus, quod interdum possunt se utiliter subtrahere a studio devotionis et conatu proprio non ad hoc instare, ut quasi extorquendo exprimant devotionis affectum, quia talis violentus conatus debilitat etiam validiores. Si autem sine laborioso conatu offert se gratia et ingerit se illis non quaesita, nec abiiciant eam nec omnino totos immergant se ei, maxime si vehementer ex hoc debilitari se sentiant, sed temperate et in quadam spiritus libertate superficialiter ei inhaereant; iuxta illud[2]: *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi,* id est, quod satis est iuxta virium tuarum mensuram. Utilius enim est ad horam temperantius frui gratia

[1] Cap. 3, 18. [2] Prov. 25, 16.

devotionis, quam omnino, exhaustis viribus et destructa virtute naturali, totaliter eam perdere et irrecuperabiliter ea carere; quia sic destructi saepe postea nimis incipiunt sibimet compati, et ut recuperent vires amissas per indiscretionem, non solum delicatius, sed etiam dissolutius, quam expedit, se habere. Exhaustis namque viribus, maxime capitis et cordis, vix audent etiam ad studium devotionis per moram aliquam aspirare, quia retrahit eos continuo molesta debilitas, et quo magis volunt contra illam conari, eo minus possunt. Et ideo consultius videtur consolationes divinas moderatius quaerere, cum debilitas corporis obsistit, ut diuturnius eis frui possint et auctas valeant tolerare, quam ad breve tempus in eis ita indiscrete delectari, ut postea fugere eas oporteat et sine spe recuperandi amittere propter virium defectionem. Vase enim contrito, liquor effunditur; Psalmus[1]: *Defecit caro mea et cor meum,* quia, cum corporis virtus omnimodis deficit, etiam cordis vigor a devotione languescit.

2. Fit etiam plerumque studiosis devotionis, ut, dum magis conantur habere devotionis gratiam, minus habeant, et cum vehementius instant, aridiores et duriores corde fiant, sicut in summis festivitatibus et devotis temporibus passionis Christi et Nativitatis et similibus, et maxime cum se ad sacram communionem student sollicite praeparare; et multi ex hoc saepissime graviter contristantur et ad illam partem ex turbati cordis pusillanimitate interpretantur, quod forte indigni sint visitatione divina.

[1] Ps. 72, 26.

et quod non placeat Deo, ut sic indigni et indevoti ad sacram communionem accedant, et sic saepe se subtrahunt a cibo vitae et medicina salutis. Sed cum homini incertum sit, an *sit dignus amore vel odio*[1] secundum supernae rationem dispositionis, et merita singulorum soli Deo sint nota; si non possumus secundum veritatem cuique consulere, quid sentire in huiusmodi debeat et facere, possumus tamen secundum coniecturas aliquas colligere rationes, cur Deus tunc subtrahat bonis et studiosis devotionis gratiam, cum eam libentius haberent et instantius quaerunt; et possunt quinque super hoc rationes assignari.

3. Una, *humiliatio,* quia magis humiliatur homo, cum non habet tunc devotionem, quam alio tempore, et magis confunditur in se ipso, sicut saeculares plus confunduntur, si in Pascha non communicant, cum solitum est communicare ceteros, quam toto reliquo tempore anni. — Secunda, *purgatio peccati,* quia forte per alia exercitia minus purgatus est, vel aliqua habet delicta, quae non recolit; et ut dignus accedat ad Eucharistiam et amplius purgetur a peccatis, in hoc punitur, in quo magis dolet, et quo dolor gravior, eo purgatio efficacior. Et maxime, quia forte alio tempore minus studiose quaesivit devotionis gratiam, vel oblatam negligentius recepit nec dignas pro ea gratias retulit, punitur modo, in quo peccavit, ut tunc illa careat gratia, cum desiderat, quam ante neglexit, cum habere poterat, et cautior de cetero in hac parte fiat. — Ter-

[1] Eccle. 9, 1.

tia, ut ex hoc *eruditior in gratia fiat,* quod a Deo sit, non ab homine, cum non potest eam homo pro voluntate arbitrii sui habere, sed Deus, qui dat ex se, quando vult, infundit, et quando vult, subtrahit, prout sibi placet et prout accipienti iudicat convenire; item, quod eam ex gratia sua dat, non pro meritis hominis, quia, si daret semper, cum quaeritur, et non daret, nisi quaereretur, putaretur iam tantum dare secundum merita requirentium et non secundum gratiae liberalitatem; ideo quandoque studiose quaerentibus negat ex iustitia et non quaerentibus quandoque dat ex gratia.

4. Duae sunt enim tentationes devotorum satis consuetae, maxime novis et imperfectis: *haesitatio* et *elatio. Haesitant* enim saepe, an a Deo sit talis gratia, vel homo per se istos motus suo conatu procuret; et est satis importuna tentatio. Aliquando etiam videtur homini, quod forte possit esse daemonis illusio, et fit perplexus, quod quandoque studium devotionis cogitat omnino postponere et simpliciter vocalibus orationibus et exterioribus actionibus solum intentus esse, quasi in illis sit securior quam in studio internae devotionis; et hoc praecipue patitur, cum devotionis gratia subtrahitur, et sic dupliciter tribulatur: de subtractione gratiae et de haesitatione, si fuerit a Deo gratia, quam habebat. Sic discipuli ante plenam Spiritus sancti missionem saepe vacillabant in fide Christi, dum modo, visis eius miraculis et excellenti doctrina, credebant, eum esse verum Dei Filium, modo, visis eius passionibus pro nobis susceptis, titubantes haesitabant, sicut, eo

passo, antequam certi essent de eius resurrectione, inter se dicebant: *Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel*[1], quasi dicerent: adhuc spe illa frustrati sumus. Sic et post resurrectionem suam, viso eo, gaudebant et dubitabant, donec per multa argumenta de veritate eius certificati sunt, maxime post ascensionem eius et Spiritus sancti effusionem. Ita et devoti christifideles modo gaudent de consolatione internae gratiae, modo dubitant et tristantur; ideo varie operatur in eis Spiritus sanctus, nunc illo modo, postea alio modo, iam infundit eis consolationem et iam subtrahit, donec pluribus indiciis experiantur veritatem et utilitatem suae visitationis; praesente gratia, gaudent de consolatione et securi sunt de veritate; absente ea, utriusque muneris solatio carent. Sapiens autem *in die malorum non immemor* studet *esse bonorum*[2], quorum recordatio revocat eum *a pusillanimitate spiritus et tempestate.* Et hoc valet ei contra primam istam tentationem haesitationis.

5. Rursum, *in die bonorum non immemor* studet esse malorum, per quae humilietur et timore ab *elationis* tumore comprimatur, et sic secunda tentatio sanetur. Extolluntur enim devoti quadrupliciter: quia aut gloriantur, se devotionis gratiam praecedentibus studiis et laboribus meruisse; aut prae ceteris, qui hanc gratiam non videntur habere, se a Deo dilectos esse; aut maiorem esse gratiam sibi datam, quam tamen sit in veritate; aut se me-

[1] Luc. 24, 21.
[2] Eccli. 11, 27. et infra continuatur; sequitur Ps. 54, 9.

lius ea scire uti et gratius recipere et fructuosius impendere et minus negligere quam alii, qui simile donum gratiae acceperunt.

6. Contra priorem tentationem *haesitationis* valet constans fiducia credulitatis, quod a Deo sit ista gratia; et diligens *consideratio* ipsius gratiae, si semper sint motus eius ad bonum tantum; et humilis *consultatio* super illa apud aliquem peritum et exercitatum in talibus; et *prompta voluntas* acquiescendi, qualiter in gratia debeat se habere; et supplex *oratio* ad Deum, ne permittat, hominem decipi a sensu proprio vel spiritu alieno. — Contra alteram tentionem *elationis* valent diligens *cognitio* propriae indignitatis et teporis et negligentiae et ingratitudinis et inanis gloriae; et timida *exspectatio reddendae rationis* de gratia collata et neglecta; et *pavida suspicatio* subtrahendae gratiae et derelictionis a Deo propter vitia praenotata, iamdiu causa correctionis tolerata et non emendata; et *studiosa consideratio* aliorum, qui in gratia, in virtutibus et in omnibus bonis studiis incomparabiliter nos praecellunt.

7. Quarta ratio negatae devotionis, cum quandoque studiosius quaeritur, est, quia aliquando ex impetuoso cordis conatu *libertas mentis obstruitur*, dum quasi per violentam extorsionem accelerat affectum devotionis exprimere; et si non iuxta desiderium cordis statim potest elicere gratiam quaesitam, contristatur et amplius ex hoc induratur, et quo impetuosius cupit se ad devotionem cogere, tanto minus proficit et amplius arescit, sicut qui botros

in torculari vel olivas in prelo subito nimis vehementer comprimit, liquor magis turbidus et insipidus profluit, quam si paulatim moderatius compressisset. Quo enim liberior, eo pinguior devotionis affectus. Ideo alio tempore saepe est homo devotior, quia tunc spiritus suae libertati relictus sponte se elevat in sublime. Violenta namque acceleratio praefocat spiritum etiam in corpore; morosa autem respiratio cordis refrigeratio est.

8. Quinta ratio potest esse *meritum maioris gratiae* et *gloriae,* dum desiderium non adimpletum affligendo purgat animam, et patientia desolationis et humilis sufferentia moeroris quasi lima reddit animam clariorem et magis susceptibilem splendoris divini et amplioris gratiae et gloriae capacem. Lux enim vultus Dei et fulgor claritatis eius omnibus aequaliter superfulget; qui autem purior est et a vitio obscurante liberior magis capax est lucis et illuminationis desuper influentis, sicut vitrum clarum vel metallum bene limatum et politum radios luminis amplius recipit et splendidius efficitur. Quia igitur afflictio lima est animae, quae rubiginem vitiorum abradit, ut, deterso peccato, quod sua obscuritate radios divini fulgoris velut obex ab anima excluserat, lucem gratiae recuperet; purgat Deus aliquando devotorum corda per subtractionem illius consolationis, cuius carentia maxima est eis afflictio, ut sic purgati aptiores fiant abundantioris gratiae percipiendae in praesenti et gloriae in futuro, etiamsi hanc afflictionem specialis culpae merito non contraxerint.

Capitulum LXX.

Utrum sit melius saepius, an rarius Eucharistiam recipere.

1. Si vero desiderat aliquis expediri [1], utrum sit melius saepius, an rarius corporis Christi suscipere Sacramentum; videtur mihi, quod non possit super hoc omnibus dari regula uniformis. Varia sunt hominum merita, diversa operum studia et differentia desideria et multiplices sancti Spiritus operationes in singulis et diversi status etiam in Religione. Et ideo, sicut in aegrotantibus non una potest forma servari in dandis medicinis corporis sive propter diversitates complexionum aut virium aut loci aut temporis aut diaetae aut aliarum considerationum, pro quibus aut rarius aut saepius aut in maiori vel minori quantitate etiam eadem medicina datur; ita et de medicina spirituali, quae est corpus Christi, intelligendum. Mundialibus enim curis occupati rarius possunt se ad illud recipiendum expedire, quam qui tantum spiritualibus studiis sunt intenti, et alii magis, alii minus sunt circumspecti in custodia vitae suae et morum et conscientiae suae puritate. Alii etiam ardentiori desiderio trahuntur ad illius salutaris cibi perceptionem; alii vero quodammodo terrentur, cum debent accedere, et nisi conscientia urgeret, vel consuetudo Religionis indiceret, vel timor maioris a Deo elongationis impelle-

[1] Editiones legunt *experiri*. *Expedire* hic significat rem obscuram implicitamque evolvere et explicare.

ret; valde raro accederent ad illud terrificum Sacramentum. Vix tamen aliquis ita religiosus videtur esse et sanctus, exceptis sacerdotibus, quin semel in hebdomada sufficiat ei ex consuetudine communicare, nisi specialis causa quandoque et raro plus suadeat, ut infirmitas superveniens, vel singulariter solemnis festivitas, vel inusitatae devotionis fervor et intemperata desiderii sitis pro illius susceptione, qui solus sufficit ardorem se amantis animae refrigerare. Et quia talis ardoris impetus non nisi a Spiritu sancto infunditur, ideo legibus humanae consuetudinis et statutis mortalium non arctatur; sicut aliquos quandoque vidimus, licet paucos, quibus *vivere Christus erat* [1], ita ut, si non frequentius pane vitae reficerentur sacramentaliter, quasi videbantur vita corporis iam velle deficere, patentibus indiciis prodentibus hunc defectum. Et qui ante tam debiles erant, quod nec incessum directum habere poterant, post perceptionem illius Sacramenti tantum confortabantur, quasi nullam ante senserint debilitatem, manifeste apparente illius sententiae veritate: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* [2]; quia nullus cibus materialis vel potus posset sic celeriter et efficaciter non solum corpus, sed et animam recreare.

2. Salubre est tamen et utile, quod homo saepe se ad illius medicamenti susceptionem praeparet, et quanto devotius valet, illud percipere studeat et post perceptionem in studio devotionis se conservet attentius, maxime Religiosi et qui se obtulerunt Deo ad perpetuo serviendum; sic enim erunt in maiori

[1] Phil. 1, 21. [2] Ioan. 6, 56.

custodia vitae suae et conscientiae, dum et ante et post Eucharistiae perceptionem ob reverentiam ipsius student magis innocenter vivere et studio devotionis frequentius intendere; et licet aliquando tepide, tamen confidens de misericordia Dei fiducialiter accedat, quia, si se indignum reputat, cogitet, quod tanto magis aeger necesse habet requirere medicum, quanto magis se sentit aegrotum. *Non est enim opus valentibus medicus, sed male habentibus*[1]; nec ideo quaeris te iungere Christo, ut tu eum sanctifices, sed ut tu sanctificeris ab illo. Nec propterea praetermittenda est sacra communio, si quandoque non sentit homo specialem devotionis gratiam, cum se ad illam praeparare studet, vel cum in ipsa perceptione vel post se forte minus devotum sentit, quam vellet, quia ex aliqua supra[2] dictarum causarum ratione solet illud evenire.

3. Circa *sacerdotes* autem potest haec forma teneri, ut nec nimis raro nec semper continue celebrare vel impraetermisse sacram hostiam studeant immolare. Nimis enim *continue* celebrare aliquam notare videtur irreverentiam, cum vix aliquis tam devotus sit, qui semper eadem devotione ferveat, quod semper cum debita reverentia illud faciat et cordis ardore, quin aliquando tepeat quantulumcumque. Nimis etiam *raro* celebrare, quamvis ex reverentia soleat aliquando fieri et humilitate, tamen quandoque torporem nutrit, quia minus circumspectus est homo in omnibus, quasi non indigere videatur sui custodia, cum non proponit accedere ad mensam

[1] Matth. 9, 12. [2] Cap. 69. n. 3. seqq.

Christi. Humilitas etiam non est usquequaque secura, propter quam diu se subtrahit, quia, sicut non est dignus saepe corpus Christi percipere, ita nec semel. Ideo eum non recipimus, quasi qui digni simus, sed ut, illo nos saepe visitante et habitaculum cordis et corporis nostri subintrante, magis ac magis digni efficiamur. Quo enim introierit benedicet Deus, sicut olim domui Obededom benedixit propter arcam Domini, in qua manna servabatur; propter hoc David voluit eam reducere cum benedictione[1]; Sapientiae octavo[2]: *Proposui hanc adducere mihi ad convivendum, sciens, quoniam communicabit mecum de bonis suis.* Quae bona praetereo, quia in scripturis pluribus inveniuntur[3].

4. Diversis autem affectionibus et intentionibus diversi ad communicandum trahuntur vel celebrandum. — Aliquos trahit amor Dei, ut dilectum ad se saepius invitent eumque in semetipsis delectabiliter amplexentur. — Aliquos infirmitatis propriae intuitus, ut eum quasi medicum ad se vocent, per quem ab omni infirmitate curentur. — Aliquos conscientia delictorum suorum, ut per eum quasi per hostiam placationis ab omnibus peccatis expiati purgentur. — Aliquos pressura alicuius tribulationis, ut per

[1] II. Reg. 6, 11 seqq. [2] Vers. 9.

[3] Ed. 2., omissis verbis *Quae bona* etc., addit hos versus:

Inflammat, memorat, sustentat, roborat, auget
Hostia, spem purgat, reficit, vitam dat et unit;
Confirmatque fidem, munit fomitemque remittit.
Quot stellae in caelo vel guttae in flumine fontis,
Tot sacramenta tui reperis in corpore Christi.

eum, qui omnia potest, ab omni adversitate citius liberentur et tutius protegantur. — Aliquos desiderium alicuius gratiae vel beneficii impetrandi per eum, cui Pater nil potest negare, pro se intercedentem. — Aliquos gratiarum actio pro beneficiis divinis, cum nil dignius habeant reddere Deo *pro omnibus, quae nobis retribuit,* quam *calicem salutaris,* id est Iesum, *accipere* [1]. — Aliquos laus et honor Dei et Sanctorum, cum non habeamus maius, quo possimus Deum vel Sanctos pro sua dignitate laudare, quam Christum immolare Deo Patri. — Aliquos caritas et compassio proximorum, cum pro salute vivorum et pro requie defunctorum nil efficacius interpellet quam sanguis Christi pro nobis effusus. Hoc est summum auxilium nostrum, cum oramus Deum, ut illum intercessorem invocamus, qui *nos Patri reconciliavit, et semper interpellat pro nobis* [2].

5. Multis de orationis studio et virtute omissis, quae studiosus orandi melius per experientiam discet, hoc in fine dicendum, quod omnia, quae orantes petimus, sunt ista: aut oramus pro malis, quae fecimus, ignoscendis; aut pro malis, quae patimur, amovendis; aut pro bonis, quae cupimus, adipiscendis; aut cum gratias agimus pro acceptis vel promissis, quae nobis Dominus concedat adipisci, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

[1] Ps. 115, 12. seq.

[2] II. Cor. 5, 18. et Rom. 8, 34. — Hic cod. B adiungit longiorem tractatum de 12 fructibus s. Communionis, quem non genuinum esse censemus.

EXPLICIT.

INDEX.

LIBER PRIMUS.

Formula de compositione hominis exterioris ad novitios.

PARS PRIMA.

PARS SECUNDA.

LIBER SECUNDUS.

Formula de interioris hominis reformatione ad proficientes.

PARS PRIMA.

PARS SECUNDA.

LIBER TERTIUS.

De septem processibus Religiosorum.

De primo, secundo et tertio processu.

De quarto processu.

De quinto processu.

Processus septimus, qui in sapientia consistit.

IMPRIMATUR

Datum Florentiae ex Curia Archiepiscopali,
die 10 Aprilis 1899.

Can. Maximilianus Novelli, *Vic. Gen.*

Ex parte Ordinis nihil obstat
quominus imprimatur.

Romae, ad S. Antonium, die 3 Aprilis 1899.

Fr. Aloysius Lauer, *Min. Glis.*

Pretium huius voluminis L. 3.

OPERA EIUSDEM TYPOGRAPHIAE

Analecta franciscana. Tom. I, II. et III. 1885, 1887, 1897 . . . . L.	30	—
Antonius (P.) a S. M. Nova, O. F. M. — Compendium notionum philosophicarum. 1885, 1886, vol.ª 3. »	7	—
Aureoli (P.) Petrus, O. F. M. — Compendium sensus litteralis totius divinae Scripturae. 1896 . . . »	3	—
Bonaventurae (S.) Opera omnia. 8 prima volumina. 1882-1898 . . . . »	195	—
Eiusdem. — Tria Opuscula: Breviloquium, Itinerarium mentis in Deum et de Reductione artium ad theologiam. Altera editio. 1896 . . . . »	2	50
Eiusdem. — Decem Opuscula ad theologiam mysticam spectantia. 1896 . . . . »	3	50
Eiusdem. — Legendae duae de vita S. Francisci. 1897. »	1	—
Eiusdem. — Selecta pro instruendis Fratribus Ord. Min. scripta. 1898 . . . . »	2	50
De humanae cognitionis ratione. 1883 . . . . . . »	3	—
Epistolae Missionariorum O. S. F. ex Frisia et Hollandia. 1888. . . . . »	5	—
Greiderer (P.) Vigilius, O. F. M. — Chronica Ref. Prov. S. Leopoldi Tyrolensis. 1894 . . . . »	4	—
Guggenbichler (P.) Gaudentius, O. F. M. — Introductio ad vitam seraphicam. Altera editio. 1899, vol.ª 2. »	1	25
Extra Ordinem . . . . »	5	50
Incitamenta Seraphica. 1890, 1894, vol.ª 2. . . . »	3	—
Orbis Seraphicus. Tomus II. de Missionibus modernis Fratrum Minorum. 1887 . . . . »	20	—